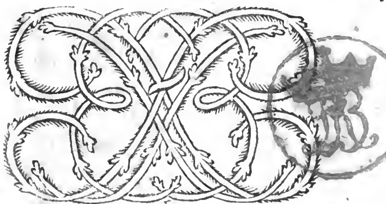

PARATITLA
IN LIBROS IX.
CODICIS JUSTINIANI
Repetitæ prælectionis.

OPUS JACOBI CUJACII.

CAROLI ANNIBALIS FABROTI ad ea Enarrationes.

Editio nova à mendis purgata & recognita.

TOLOSÆ,

Apud { PETRUM SALABERT, MARINUM FOUCHAC, GUILHELMUM BELY, } Bibliopolis.

M. DC. LXXXVI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

ILLUSTRISSIMO VIRO DOMINO

D. GASPARI

DE

FIEUBET,

SUPREMI SENATUS

TOLOSANI AUGUSTISSIMO

PRINCIPI.

EDITIONEM *novam Paratitlorum Cujacii Tolosatis in quinquaginta Libros Digestorum, & novem priores Libros Codicis perfecimus* SENATUS TOLOSANI PRINCEPS ILLUSTRISSI-

ME, *opus sane consummatum, & studiosæ legum juventuti perutile: quippe licet brevissimum, universi juris Civilis principia complectitur: hujus exemplaria numero adaugenda nobis videntur hoc tempore, quo,* LUDOVICUS MAGNUS, *universi juris studium restauravit, & in melius reformavit. Hac ratione inducti hujus operis novam typis mandavimus editionem, in cujus gratiam patrocinium tuum humiliter exposcimus, hac supplicatione mentem auctoris implevisse rati; eum enim eligimus protectorem quem præstantissimus*

ipse Cujacius celegisset ; qui veram & puram jurisprudentiam profiteris, eamque cæteris maximi ordinis proceribus & verbo & exemplo inspiras. Nomen tuum ubique gentium famâ celebratum, opus istud validè commendabit ; magni facient illud juris studiosi qui in hanc doctissimam civitatem & florentissimam Academiam undique confluunt ; magni quoque facient illi qui sæpius ab ore tuo Themidis oracula mittente dulci stupore pependerunt, quique te præsentem longe majorem experiuntur, quam fama te absentem exhibuerat : Patere igitur, SE-

NATUS PRINCEPS ILLUSTRISSIME *tuo nomine decorari editionem quam tibi offerunt.*

Humillimi & obſequentiſſimi clientes.

P. SALABERT,
M. FOUCHAC,
& G. BELY.

CAROLUS ANNIBAL FABROTUS LECTORIS.

PAratitla Cujacii in novem libros Codicis, exquisita quæque ingenia, velut opus absolutissimum laudant & prædicant : hæc enim scripsit jam senex, & cum jure meritoque principem locum inter juris interpretes sibi vindicare poterat, unde stilus ejus concisus & brevis, qualis esse solet ætate jam affecta, & eruditio latens, negotium ita plerisque facit, ut si quando mentem ejus perceperint, magnum se fecisse arbitrentur. Sed & ipse non indoctis se se scribere dictitabat, ut olim Gaudentius Philosophus:
ἀείδω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Indoctis non canto, procul, procul este profani. In introductione harmonica.

Ea re cum cæteris Cujacium antistare non ipse modo cognoverim, sed & omnes qui in Jurisprudentia bene subactum ingenium habent, idem sentiant, rem non in-

gratam facturum me existimavi, si quantum potest, studiosis adolescentibus hæc prairem, præmonstraremque vias discendi, ac intelligendi. Ardua quidem res est, & quæ hominem haud vulgaris eruditionis desideret, sive legum capita notanda, sive interpretum præcipui sententia ubique aperienda, sive denique verba ejus à vulgari consuetudine remotiora, interpretatione adjuvanda sint. Sed quod ingenia feliciora nullo, vel exiguo labore peragerent, id nos assiduo & improbo studio, ac diligen-

Seneca *tia forte an assecuti sumus.* Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Τοῦτο καὶ ἅμα τὸ Σωκρατικὸν

Eutocius in Archimedē. περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου.

λογιζόμενοι, ὡς τοῦ Θεοῦ συλλαμβανομένου, πάνυ εἰκὸς καὶ ἐπὶ τέλος ἡμᾶς τῆς σπουδῆς ἐλθεῖν. *Enarrationes autem in libros novem ad finem tandem deduximus, ut nunc integer prodeat, & sine membrorum damno partus hic ingenii nostri. Ipse quidem Cujacius Paratitla sua plenius interdum in Recitationibus ad Codicem interpretatur, ut alterius opera & explanatione egere non videantur. Neque tamen rerum æquus arbiter ibit inficias, operam nostram haut futuram* ἀνόητον, *& sine fructu. Ubi Cujacius interpretem non desiderat, prælucetque*

sibi,

ſibi, lucem luci non addimus. Ubi ſilet, vel ſubobſcurus eſſe videtur, ibi quædam addimus, & faculam noſtram ei allucere volumus. Sed & auctorum nomina, vel legum capita, quæ Cujacius omiſerat, ipſi exhibemus, non quod illum eo nomine culpemus, ſed quod hæc neſcio quomodo legentis animum magis expleant. Jam ipſos juris interpretes, qua Latinos, qua Græcos, qua editos, qua ineditos per quos profecit, fortaſſe noſſe tibi non erit inutile: vel enim ipſe eiſdem auctoribus uteris in jure reddendo, reſpondendo, vel interpretando, quibus vir maximus ſolerter utebatur: vel certe ipſos conſulere tibi volupe erit. Denique hoc egimus, ut ſtupenda Cujacii lectio, prudentia ſumma, & eximia doctrina omnibus nota eſſet. Erunt fortaſſe qui putent quædam in hoc Cujacii opere notanda, quæ tamen nos ubique ſecuti ſimus, quaſi religio fuerit ab ejus ſententia abire. Verum ſi non vitio malignitatis humanæ, ſed quod viro magno aliquid exciderit, arguant, meminiſſe debebunt, θεοῦ μόνου εἶναι τὸ ἀνεπίληπτον. Imo rectius hoc dicetur παρόραμα, quam ἁμάρτημα, ut de ſententia quadam Eudoxi & Arati haut probanda ſcribit Ipparchus Bithynus. Poſtremò Lector candide, latere

Aſterius homil. v.

In Lud. & Ar. Phæn. lib. I. p. 8.

te non debet, beneficio v. c. doctissimique D. Pugetii Senatoris Tholosani ad nos pervenisse. Notas quasdam in Cujacium Petri Fabri Sanioriani, viri omni doctrinæ genere præcellentis, quas luce dignas mecum censuerunt viri non indocti. Alia ei interdum sedet sententia, quam Cujacio nostro. Cujus sententiam magis sequaris, tui, Lector, erit arbitrii. Ego quid existimem heic in medio relinquo: interpretis enim officio fungi volui, non censoris. Sunt & apud me nonnullæ in alia Cujacii opera ejusdem Fabri Notæ, quibus nec te fraudabo, si hanc Notarum veluti delibationem non improbari cognovero. His igitur fruere Lector, & fave.

NOBILISSIMO

VIRO, LONGEQUE OMNIUM Jurisperitorum præstantissimo D. PAULO DE FOIX, Consiliario sanctioris intimique Consessus Christianissimi Regis.

JAC. CUJACIUS S.

SPERABAM paucis diebus, in Digesta & in Codicem me Paratila absolvere posse; idque perfectis Digestorum libenter susceperam, ut me putabam debere prestare. Verum ubi ad rem aggredi & me accingere cœpi, sensi operosiorem esse, hominisque diligentioris quàm ipse sim, planéque cœpto destitissem, nisi me tua auctoritas deterruisset, qui non cessasti ab eo die, quo quid in Digesta præstitissem, cognovisti, urgere & efflagitare, ut idem auderem in Codicem. quod & feci vix tandem magna ex parte, ut vi-

res meæ tulerunt, an etiam ut exigebat officii mei ratio, non alium quàm te judicem fero. Quidquid id est, certe spisso admodum lentoque & fastidioso satis studio ac labore perfeci, nec ullum unquam mihi contigit onus sustinere gravius. cætera quæ ante pertuli non pauca, qui à pueritia otiosum diem nullum vixi, cum isto collata, curæ mihi laborive nullo fuisse videntur. Causa in me, si forte non in re ipsa, vel id quòd languescat sensim vis illa animi & ingenii solertis ac capitalis quę viguit in me dudum, vel id quod jam ingravescens ætas atque causaria sibi placet magis in respondendo, adsidendo, docendo, quàm in scribendo; sed ex his utrumcumque sit in me qnod causam difficultati & moræ dederit, res ipsa tamen profecto multum, vel dicam plus mihi negotii & molestiarum exhibuit. Quid, inquies, nunquid non & in Digesta tantundem? Imo verò longe minus. Juris enim quàm Constitutionum facilior cognitio & tractatio est. illo continentur leges, edicta, S. C. certa & Jurisprudentum interpretationes atque responsa maxime inter se congruentia, aut

repugnantia, si qua sunt, ita disposita, ut quæ prævaleant non sit obscurum. Constitutionum verò quasi incertum jus est, varium atque multiplex, & perdifficile igitur; & si perdifficile, pene captu impossibile, ut nostrorum verbo utar, nisi scilicet (recensebo laborem improbissimum) quis perdidicerit, ut subinde libidine principum id mutatum & perturbatum fuerit, quid illis placuerit primùm, quid deinde, quid postremo, quidve in Republica ante illos obtinuerit, quid quaque ratione post illos, modò inductum, modò intermissum, mox reductum, rursusque intermissum, aut abolitum fuerit. & quid Justinianus postremus omnium quorum quidem placita hic liber habet, nam & alii post secuti sunt, quibus Justiniano quod placuit magna ex parte displicuit, cujus etiam varietatis & inconstantiæ rerum ἀναθεώρησις perquàm necessaria est) quid, inquam, Justinianus tandem effecerit Constitutionibus multis, quib. hunc librum sparsit, quid his quæ hunc librum consecutæ sunt, sane omnibus omni juris scientia refer-

tiſſimis, adeò ut qui earum teneat vim, originem, atque proceſſum, hunc ego facile ſim habiturus pro doctiſſimo Juriſconſulto, ac pene pari Triboniano ipſi. quo ego tandem cognito pondere earum Conſtitutionum, quas ſuo Imperatori eum perſuaſiſſe certo certius eſt, mihi gaudeo; quod cognoverim eam ætatem non tuliſſe excellentiorem in jure civili, quod utique & ſine illius ope curaque prorſus intercidiſſet. Denique ita cenſeo, Codicis majus eſſe opus, majuſque negotium, vel quia eo quem Digeſta requirunt orbe, eo inſtructo, eaque, ut ita dicam, ſuppellectile rerum ac diſciplinarum omnium quamtumvis licet magna, exigat longe majorem: fruſtra enim Codici datur opera, niſi & Digeſtorum; & alia pleraque adminicula ſuppetant, cùm tamen Digeſta Codicis adminiculo nequaquam indigeant. ex quo palam eſt quàm mihi fuerit negotioſa iſta provincia. quod etiam abunde coarguit opus, vel ne quis ſuccenſeat opuſculum tribus poſtremis libris imperfectum, in quos, præter quæ edidi jam dudum, ſupereſt, aliquid quod

desideres, & desiderem etiam ipse, quod ad titulorum rationem attinet, sed malui quasi interjungere veluti jam longo labore defessus, quàm te diutius expectatione suspensum detinere, id quod residet, ubi paulisper adquievissem, sperans me daturum, & vero daturus, si jusseris, altera editione. Idem quoque magis coarguunt uberiora Paratitla isthæc, quæ feci quàm priora, non alia quàm rei subjectæ pondere & gravitate compulsus: quodque si hæc attente legeris, senties me quorum beneficio opus texeretur splendidius, multa scrinia resignasse, pervolutasse, pertentasse, perquisisse multa, excogitasse, adinvenisse, & nescio unde ex abdito eruisse plurima, jus civile ornatius illustriusque fecisse non minorem in modum brevi quidem, sed puro aptoque libello quippe cum nec in eum ex lamis lustrisve quidquam intulerim, sed ex liquidis tantummodo fontibus juris & decoris optimarum artium studiis, non ἐκ τῶν συγκλυδῶν, καὶ τῶν συρφάκων scriptis, quibus plerumque aliud agitur, quàm quod ipsi agunt legum auctores,

non ex cathedrariis recitationibus, quibus etsi fateor studiose audiendis multis multum adolescentem me sumpsisse temporis, quod & adolescentibus suadere soleo pariter ut faciant, illud subinde Theonis iterans τὴν ἀκρόασιν τὶς οὐκ ἂν ἀσμενίσειε. τὰ μετὰ πόνων τοῖς ἄλλοις εἰργασμένα ἑτοίμως λαμβάνων, tamen modo nescio quo mihi contigit, ut parum illis, aut nihil proficerem. Unum è multis quos audivi Ferrerium excipio summum & adrabilem Jurisconsultum, quo nemo publice docuit, vel docebit unquam, ornatius, subtilius, facilus, fideve & diligentia majore, nemo qui audiverit dicet secus: hujus ego acroamata & recitationes aliquot de servitutibus, de lege Falcidia, de legatis, de eo quod interest, ut L. Crassi orationes de lege Servilia sibi M. Tullius ait, sic mihi semper prædicabo fuisse magistras, nec si essent in manu, alio hodie in meis studiis rectore uterer libentius amisisse me eas improvidum, ut ne linea quidem apud me supersit, pudet, pigetque, & dolet sæpe numero mediis vigiliis hanc mihi non allucere facem, nec alluxisse

luxisse etiam, scripta mea quod produnt nimis. Cùm verò in hoc opere, qua dixi ratione versatus sim, si tuo judicio, vel ingenii, vel curæ saltem testimonio aliquo egi me non indignum, judiciis aliorum non valde pendeo, tibi uni satisfacere, tibi uni placere, & nobilium adolescentium, quib. adsum, commodis utilitatique servire, vel potius tibi singulo placere satis habeo, tibi enim nunquam placuero nequicquam; illorum utilitati quo minus serviam, ut cupio, ut conor, parentum quorum in imperio sunt, præpropera festinatio & cæca ambitio facit, qui eos antequam sui judicii sint, & his literis instructi, sine quibus jus civile percipi non potest, ad nos ea lege atque ratione transmittunt, ut mox vix dum sentientes gustum disciplinæ nostræ, ad se revocent, & rudes atque impolitos, ne dicam imperitos, in forum vel curiam impellant, quo genere, ut imiter Diodorum idem de sapientiæ studiosis quibusdam conquerentem: ὁ πολὺς ἀπαρέσκευος προθεσιῶν, περὶ πάνυ τ νομικῆς ἅπτεσθαι, καὶ μέχρι τινὸς φιλοπονήσας ἀπῆλθε, περισπασθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας. Cur verò tibi

potiſſimum placere cupiam, multæ ſunt & magnæ cauſæ: placuero omnium non modo qui ſunt, ſed eorum etiam à jure condito auctoritate Juſtiniani qui fuerunt, in eo jure facile principi, & omnium juris ſtudioſorum patrono & amico magno, placuero homini, ut generoſiſſ. ſic ſanguine edito omnium Galliæ procerum nobiliſſ. & pro ſua integritate ac ſapientia. quam cum illuſtri nobilitate convenienter ſociávit, atque conjunxit, à regibus noſtris jure & merito omnibus rebus ampliſſ. atque honorificentiſſimis ornatiſſimo. & hoc ſi mihi Deus dederit, nihil eſt cur morer me, ſi qui mortales felices ſunt, felicibus inſerere: & ut non dederit, tamen, quem omnes quotquot juris ſtudioſi ſumus colere & venerari debemus, tanquam principem & patronum parentemque communem, quod complures alios non ignoro in ſua cauſa ſenſiſſe, in mea mirifice ſum expertus, æquum eſt ei nos omnes omnia noſtra ſtudia, omnia ſumma devovere atque deferre. quid ceſſamus? quid ceſſavimus tamdiu; quis non ante tenuit torpor? equidem inci-

piam te auspice, tametsi sero, si non injucunde acceperis, si non improbaveris, non tamen infeliciter. tua approbatio pensabit omnem culpam. tui autem nominis, cui hôc consecro, amplitudo & gloria, ut spero, cæteris commendabit donum. Gentile nomen dico. cujus memoriam conservant literæ, & monumenta vetustatis, concelebrat etiam hodie sermo hominum quasi recentem non multo secus, nempe ut saltum Pyrenæum, ut totam fere Novempopulonam Narbonensemque provinciam semones illi strenuissimi, unde profectus es, patres tui atque majores; virtute imperioque suo summo rexerint diu summa cum laude, ut immortalem sibi posterisque suis gloriam debellandis & subigendis hostibus comparaverint, ut aula eorum quandoque frequentior fuerit, quàm ea ætate cujusquàm regis aut principis. Gentili etiam proprium adjungo., clarissimum ingenio acerrimo, quod contulisti ad summam juris civilis & perfectam cùm sanctæ & privatæ, tum etiam publicæ & domesticæ disciplinæ, & antiquitatis a-

licnæ nostræque, & terrarum descriptionis, & omnium bonarum artium scientiam, illustrissimum animi virtute, vitaque incorruptissima, illustrissimum multis legationibus, veluti Romana, Anglica, Scotica, Veneta pro Rege regnoque sæpius iteratis, multis honoribus, ministeriisque publicis, maximè tuendæ pacis, cujus semper auctor fuisti constantissimus in tumore, motuque vesano multorum magnorumque medius, & in ea quoque re hodie totus es. Spero & certe confido huic operi, quod conspiciatur omnium oculis, fœneraturam luminis stricturam aliquam tantum tanti nominis splendorem, cui adjunctis interim in vicem fidemque trium postremorum tribus semper currentium Observationum libris X V I I I. X I X. X X. id omne summisse suspendo, obsecrans pro tua bonitate, ut boni consulas bonum animum, nec fallas opinionem quam semper habui de te, nihil à me posse proficisci, quod per. tibi gratum non sit. Vale Avarici Biturigum Id Mar. M. D. LXXIX.

EXTRAIT DU PRIVILEGE du Roy.

P*Ar Grace* & *Privilege du Roy*, *donné à Verſailles le 29. jour du mois de Janvier 1686. ſigné*, *Par le Roy en ſon Conſeil*, LE PETIT, *& Scellé du grand Sceau de cire jeaune*, *il eſt permis à* MARIN FOUCHAC *Marchand Libraire à Toulouſe*, *de reimprimer un Livre intitulé:* Paratilla in libros quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum Imperat. Juſtiniani. *opus* Jacobi Cujacii, cum notis Chaſſanæi, & Paratilla in Libros IX. Codicis Juſtiniani, cum enarrationibus Fabroti, *& ce durant le temps & eſpace de ſix années conſecutives*, *à compter du jour qu'il ſera achevé d'imprimer pour la premiere fois en vertu des preſentes. Pendant lequel temps nous faiſons tres-expreſſes deffenſes à tous Imprimeurs*, *Libraires ou autres*, *de faire imprimer*, *vendre & diſtribuer ledit Livre ſous pretexte d'augmentation*

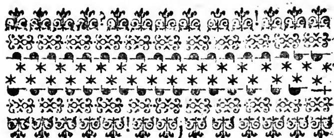
correction, changement de titre ou autrement, à peine de deux mille livres d'amande, & autres peines portées par ledit Privilege.

Regiſtré ſur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, le 5. Fevrier 1686. ſuivant l'Arreſt du Parlement du 8. Avril 1653. & celuy du Conſeil Privé du Roy, du 27. Fevrier 1665.

C. ANGOT, Syndic.

Et ledit Marin Fouchac, a fait part de ſon Privilege à Pierre Salabert & Guillaume Bely, auſſi Libraires de Toulouſe, pour en joüir ſuivant l'accord fait entr'eux.

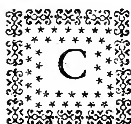
Achevé d'imprimer pour la premiere fois, en vertu du preſent Privilege, le 20. Avril 1686.

PARATITLA IN LIBROS IX. CODICIS JUSTINIANI

repetitæ Prælectionis.

Opus JACOBI CUJACII.

Odicis nomine propriè significantur chartæ, quibus quod inaratur facilè deleri potest ut reponatur aliud, non chartæ simplices, quæ à Papyro nomen retinent, licèt non ex papyro fiant, sed ex panniculis, quibus semel tantùm fungi possumus. Qua de causa commodatum quidem consistit in

codicibus & pugillaribus l. in commodato §. ſicut commod. quæ negantur eſſe in ſupellectili, l. 6. D. ſupell. leg. ſed non in eo chartæ genere, cujus abuſus eſt, non uſus. Et parſimoniæ ſpecies eſt in Codice-ſcribere: nam & ejus ſcriptura quoque brevior, ut Caſſiodorus Fortunatianum artigraphum ſe profitetur in pugillarem Codicem in gratiam eorum, qui brevitatem amant, redegiſſe. Chartæ igitur, ut & membranæ nomen ambiguum eſt: Nam vel chartæ aut membranæ ſimplices eo ſignificantur, vel pugillares chartacei aut membranei, quam multiplicem pellem Martialis vocat in diſticho inſcripto Homero in pugillaribus membraneis & ita in l. chartæ de bon. poſ. ſec. tab. nova charta eſt pugillar purum, in quo nondum quidquam ſcriptum eſt, deletitia, vetus, quod ſcripturam variam recepit frequenti deletione, & ut legitur in veteribus gloſſis, deletitia, παλίμψηςτον. In his ſtilus ſcribit, ut Hieronimus ait ad Principiam virginem, in illis calamus. Eſt verò majeſtas & diuturnitas major ſcripto ſi quid exares in his, hoc eſt in Codicibus, quàm ſi in chartis aut membranis ſimplicibus, ſicut membranis quoque major quàm chartis, adeo ut pleraque hodie non valeant niſi in membranis ſcripta, velut Codicili dignitatum, & S. C. Verum ut populi leges, ita generales conſtitutiones Imperatorum, ne dicam reſcripta, l. pen. inf. de diu. reſ. moris erat pugillaribus ſcribi cujuſcumque materiæ, chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis, atque ita ſervari ſingulas, vel univerſas in unum corpus collectas in ſcriniis memoriæ & diſpoſitionum, ut Impp. l. omnium, de teſtam. ſcribunt, jus in ſuis ſcriniis eſſe con-

ſtitutum, & ad Traianum Plinius: edicta Imperatorum vera & emendata in ſcriniis eſſe Trajani: & Theodoſius in confirmatione ſui Codicis, eum Codicem haberi in ſacris ſcriniis Zonatas de XII. tab. *ὅσα φυλακῆς ἐκρίθησαν ἄξια, ἐν σανιδίοις ἐθησαυρίζοντο.* Reſponſa autem ſua vel interpretationes & commentaria ſolebant prudentes chartis aut membranis perſcribere, quorum etiam quidam libris ſuis membranarum titulum adhibuit. Et hac ratione factum opinor; ut liber potius Conſtitutionum Codicis nomen obtineret. Corpus autem collectum ex libris Juriſconſultorum veterum, etſi potuerit impropriè Codex appellari, & verò ita appelletur l. 1. & 2. de vet. jur. enucl. Maluit tamen Juſtinianus Digeſtorum ſeu Pandectarum inſignire nomine, quo etiam plerique juris auctores ſuos nuncupavere libros. Et obtinuit quidem illud Codicis nomen primum liber, quo continebantur Conſtitutiones Imperatorum ab Adriano ad Valerianum & Gallienum, dictùſque eſt Codex Gregorianus à nomine juris ſtudioſi, qui huic collectioni dedit operam. Subſequutus eſt Codex Hermogenianus ab Hermogeniano ſimiliter ejus editionis auctore, quo continebantur Claudii, Aureliani, Probi, Cari, Carini & innumeræ Diocletiani & Maximiani conſtitutiones, ut perperam Codici Gregoriano adſcribantur quædam Diocletiani & Maximiani, cùm fuerint omnes in Codice Hermogeniano. Exiit poſtea tertius Codex jam non à Juriſconſulto ullo, ſed ab Imperatore ipſo Theodoſio, cujus auctoritate conditus eſt, denominatus Codex Theodoſianus, qui conſtitutiones complectitur à divo

Constantino Imperatorum omnium usque ad ipsum Theodosium. Et ut ex Gregoniano nihil sumpsit Hermogenianus, ita nec ex hoc vel illo Theodosianus quidquam, sed omissas in Gregoriano sequentium Imperatorum Constitutiones Hermogenianus habet usque ad Constantinum, omissas in Hermogeniano Theodosianus. Longe alia ratio fuit Justiniano componendi Codicis hujus, quem de suo quidem nomine appellari voluit Justinianum, ut suum Theodosius Theodosianum, sed non eas tantum Constitutiones in ordinem & compendium digessit, quas post Theodosianum sequentes Imperatores ediderant, sed etiam ex tribus superioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, & ex Novellis etiam post Theodosianum Codicem, vel ab Theodosio, vel ab insequentibus Imperatoribus editis, omnes quæ ad usum sui temporis facere videbantur. Rursus cùm similes essent contrariæque invicem Constitutiones permistim relatæ in illos tres Codices, Justinianus quantum potuit è suo accuravit tolli contraria, similia, supervacua, inutilia omnia. Et hunc quidem suum Codicem edidit bis. Prior editio abolita est quæ exierat ante Digesta & Institutiones, de qua sunt constitutiones huic Codici prælatæ de nov. Cod. fac. & de Just. Cod. conf. Posterior de qua est constitutio illis subdita de emend. Cod. Justin. divisa in XII. libros quasi XII. tab. ut Harmenopolus ait, ea est qua utimur, & cujus titulos suscepimus explicandos, post editionem Digestorum & Institutionum confirmata atque confecta. Et hac quidem posteriori editione multas quæ erant in

priori limavit, detraxit, mutavit, multas addidit & suas & alienas constitutiones. Suas, inquam, & decisiones juris controversi numero quinquaginta, & alias complures constitutiones novas. Denique hoc genere priorem suum Codicem emendavit & expurgavit, atque ob eam rem hunc Justinianum Codicem repetitæ prælectionis appellavit eleganter scribens: quod repetita prælectio probavit satis esse validum satisque formosum, & quod maximè notandum est, secundas editiones à veteribus ait repetitas prælectiones appellatas fuisse, & Ulpianum retractatis libris suis ad Sabinum satis innuit secundæ editioni hunc titulum adscripsisse. Prælectiones scilicet vocabant lectiones quibus præceptores discipulis præeunt, præmonstrántque vias discendi ac intelligendi aut voce viva, aut ex scripto. Nam & quæ ex scripto veniunt quasi è voce magistra manare videntur, ut Justin. in constit. de confirm. Cod. Just. & in alia de concep. Digest. Juventuti ait legum eruditionem à voce sua, ab ore suo procedere. Porrò quod Alciatus & alij quidam adfirmarunt decisiones tantum quinquaginta emendare jus vetus relatum in Digestis, & dignosci eas ex Coss. Lampadio scilicet, & Oreste, vel post eorum consulatum semel & iterum, vel Justiniano III. vel Justiniano IIII. & Paulino, il equidem negare malim, & adfirmare coutrà constitutionibus plerisque cum emendasse jus vetus quod erat certum, decisionibus certum fecisse quod erat controversum. Nam hæc una ad constitutionem Justiniani de emend. Codic. Justin. constitui differentia potest inter decisiones & constitutiones. Et quod

ad Coss. attinet ea nota communis est constitutionibus & decisionibus, non decisionum propria. Sed & Decio Consule, quo anno exierat prior Codex, mense Aprili, possit esse aliqua vel decisio vel constitutio. Quòd verò Matthæus Monachus quidam scripsit etiam Digestorum corpus bis editum fuisse: primum brevius, deinde auctius redditum paratitlis, & paratitla esse *ἀναπληρώσεις*, ut loquitur, sive repletiones eorum quæ cuique titulo Digestorum deerant in priori editione & scholia, ipsa fides veri refallit satis, quæ fidem facit unam tantum Digest. editionem fuisse, & paratitla Justinian. leg. 1. & 2. de vet. jur. enuc. nihil aliud esse ostendit quàm breves & subtiles titulorum interpretationes & quasi monitoria sive claves eorum quæ singulis titulis continentur. Et titulus ipse clavis est scripturæ, ut Hieronymus dixit in præfatione Psalmorum, &, ut Justiniani barbarismo utar, paratitulus igitur.

Enarratio

QUæ à papyro nomen ret.) Frutice Ni'oti-o. Dioscorides libro I. capite cxv. *παπυρος, ~ ἧς ὁ χάρτης κατασκευάζεται* : *papyrus, ex qua charta præparetur.* Sic etiam *βυβλίοι* antiquum nomen retinet: *ἐγίνετο γὰρ ποτὲ τὰ τῶν χαρταρίων σώματα ἐκ φυτοῦ ὃ βύβλος ὀλέγετο* : *Chartarum enim corpora fiebant ex planta, quæ byblos dicebatur*, ut ait Eustath. ad Iliad. III

Ex panniculis] Contusis.

Et parsimoniæ species est) Marcus Tullius epistolarum ad famil. VII. 18. *Nam quod in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam, &c.*

Nam & ejus script.] Nam quod inaratur facile deleri potest, & præterea scriptura ejus brevior.

Ut Cassiodorus] In libello de Rhetorica.

Fortunat. artigraphum] πιχνογραφον utitur Servius in I. & II. Æneidos.

Vel pugillares chartacei] Charthæ appellatione etiam codices seu pugillares chartacei significantur. Hesychius & Suidas: τόμος χάρτης. Pugillares plures tabellas continent in seriem sitas, Asinius in Valerium libro I. ut & antiqui plures tabulas conjunctas codices dicebant. Seneca de brevitate vitæ capite XIII. *Plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: unde publicæ tabulæ codices dicuntur.* Anastasius bibliothecarius interpres vitæ sancti Joannis eleemosynarii in præfat. *Licet membranas inciderim, schedulas præparaverim, non tamen hunc in Codicem conficere ausus sum.*

Aut membranei) Membranæ pro membraneis pugillaribus apud Martialem epigram. XIV. 184. 186. 188. 190. 192. Homerus, Virgilius, Cicero, Livius, Ovidii Metamorph. in membranis, id est, pugillaribus membraneis. vetus inscriptio. PUGILLARES MEMBRANACEOS. Glossæ Græcolat· σωμάτιον, *membrana.* Potes & corpusculum reddere Marius Victorinus artis Grammaticæ libro I. *In duobus corpusculis Iliados & Odyssea :* id est, σωματίοις Ἰλιάδος κ Ὀδυσσείας. Hesychius: Ἰλιας, το Ομηρου σωμάτιον *Ilias, Homeri corpus*, ut in l. librorum 52. §. 2. D. de legat· 3. Cælius Aurelianus præfat. in V. libros Chron. *Dehinc Soranus plenissime cunctarum diligentiam tradidit, atque speciale corpus scripturæ formavit.* & eodem exemplo corpus juris

exemplo corpus juris in l. un. C. de rei ux. act. Livius III. *Absolvi posse velut corpus omnis Romani juris. Le corps du droit* Josephus ἀλ. α. σῶμα τῆς ἱστορίας, *corpus historiæ.*

Nova charta est pug. pur.] Ut membranæ puræ, & charta pura in d. l. librorum §. 4. quæ & charta virgo Marcello Empirico capite VIII.

Quod scripturam variam] Martialis XIV. 7.

Esse putas ceras, licet hæc membrana vocetur.
Delebis quoties scripta novare voles.

In veteribus glossis] Græcolatinis.

Παλίμψηκτρον] Plutarcho. περὶ ἀδολεσχίας; βιβλίον παλιμψηστον, & apud Ciceron. & Catull. palimpsestus.

Stilus] Ferreus. In pugillaribus ceris scribit stilus, sive acumen ferreum, Prudentio.

Sicut membr. quoque major] Constitutiones Siculæ libro I. tit. LXXVIII. *Volumus etiam & sancimus, ut prædicta instrumenta publica, & aliæ similes cautiones nonnisi in pergamenis in posterum conscribantur. Cum enim eorum fides multis futuris temporibus duratura speretur, justum esse decernimus, ut ex vetustate forsitan destructionis periculo non succumbant. Ex instrumentis & chartis papyri, vel alio modo, quam ut dictum est scriptis, nisi sint apochæ, vel antapochæ, in judiciis vel ultra judicia nulla omnino probatio assumatur, scripturis tantum præteritis in suo robore duraturis.*

Et Senatuscons.] Ea marmoreis incidi tabulis jubet Athalaricus apud Cassiodor. var. IX. 16.

Codicilli dignitatum] πινακίδες βασιλικαὶ.

Ligneis, æneis] Ut leges XII. in tabulis roboreis, Dionysius II. deinde in æneis, Idem X. Horatius de arte P. --- *Leges incidere ligno.*

Eburneis.] l. 2. §. exactis, D. de orig. jur. quidam tamen ibi legunt, *quas in tabulas æreas perscriptas, &c.* Nil mutandum. Scholiastes Theophili ad titulum de legit. adgnat. tut. ἦσαν γὰρ ἐν δέκα δέλτοις ἐλεφαντίνους γεγραφεῖσαι: *scriptæ erant in tabulis eboreis.* Vide Cujac. ad d. §, exactis. Josephus Scaliger legebat, *roboreas*, & in d. l. librorum *roboreis*, pro *eboreis.* Sed Theophili auctoritate confirmatur, ἢ ἐν ἐλεφαντίνοις πτυχίοις, §. 12. Instit. de testam. id est, in pugillaribus vel codicibus eboreis. Ebur autem non fuisse ineptissimam scribendo materiam, ut putabat Scaliger, colligi potest ex his quæ notavit Sirmondus ὁ πάνυ ad Sidonii librum VIII. epistolarum 6.

In suis sacririis] Julianus Imperator in epistola XXV. ad commune Judæorum: ἐν τοῖς ἐμοῖς σκρινίοις. in suis archivis, regestis, Prudentio.

Plinius] libro X. epist. 71.

Zonaras] Tomo II.

Aut membranis] Ut plerique in membranis scribere solebant. Horatius de arte P.

Membranis intus positis delere licebit.
Quod non edideris.

Adde Satyram III. libri II.

Quidam libris suis] Neratius.

Quantum potuit è suo accuravit tolli cont.] Vide Cujacium tract. VIII. ad African. ad leg. 34. D. mand. & Observationum librum V. 38.

Supervacua, inutilia omnia] In constitutione de concept. Digestor. §. 8. 9. & 10. Idem-

que propositum Basilio Macedoni Basilicῶn au-
ctori, ut præter alios scribit Constantinus Porphyrogenneta in libro de vita & gestis Basilii Maced. capite xxv. in fine Εὐρὼν δὲ, inquit, καὶ τοὺς πολιτικοὺς νόμους πολλὴν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἔχοντας διὰ τὴν ἀγαθῶν ἅμα καὶ πονηρῶν συναναστροφὴν, λέγω δὲ τὴν τῶν ἀνῃρημένων ἀχρηστίαν περιελὼν, καὶ τῶν κυρίων ἀνακαθάρας τὸ πλῆθος, καὶ ὥσπερ ἐν συνόψει κεφαλαίοις, διὰ τὸ εὐμνημόνευτον τὴν πρὶν πεζὴν ἀπειρίαν περιλαβὼν *Cum autem leges civiles comperisset plurimum obscuras & confusas propter bonarum malarumque commistionem, eas, quæ desuetudine inumbratæ fuerant, amputans, & earum quæ in ipsis rerum argumentis obtinebant, multitudinem expurgans, veluti quodam compendio capitibus, ut facilius memoria teneri possent, priorem infinitatem conclusit.*

Ut Harmenopulus ait] Libro I. tit. I. §. VII.

Codicem repet. lect.) In constit. de emendat. Codic. §. 3. Sedulius presbyter Codicis Hermog. trinam editionem laudat in præf. Pasch. oper.

Secundas edit] Posteriori editione multa quæ erant in priore auctores detrahunt, mutant, refigunt, ut de Eunapio scribit Photius in Bibliotheca.

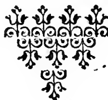
Prælectiones scilicet vocabant, &c.) In colloquio Scholastico: *Invenio magistrum prælegentem:* Εὑρίσκω καθηγητὴν ἐπαναγινώσκοντα. Vide Quintilianum Institutionis II. capite v.

A. Gellius XVIII. 5. *Si magistrum prælectoremque habuisset alicujus æris* Macrobius Saturn. I. 2. 4. *Qualiter eos* (Virgilii versus) *pueri magistris prælegentibus canebamus.*

Paratitla esse ἀναπλήρωσις) Matthæus Bla-

ſtares ait, Paratitla eſſe ἀναπληρώσεις, id eſt, acceſſiones & ſupplementa ex aliis titulis deſumpta, ita dicta vocabulo ἐκ λωικῶ βαρβάρω, quaſi extra titulum, quod confirmant Græci libro lx Baſilicῶn titulo xvi. cap. ii. ut parapherna dicuntur, quę extra dotem ad virum deferuntur. Dicemus plenius ad Theodori Balſamonis collectionem conſtitutionum Eccleſiaſticarum.

Leves & ſubtiles] Juſtinianus in conſtitut. de, concept. D. *Sufficiat per indices tantummodo, & titulorum ſubtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur, quædam admonitoria ejus facere.* & de confirmat. D. *Si qui forſitan per titulorum ſubtilitatem adnotare maluerint, & ea quę παράτιτλα nuncupantur, componere.* Ait autem Juſtinianus, per titulorum ſubtilitatem, id eſt, πιπτωτητά. Commentarios ſcilicet fieri vetat, probatque tantum interpretationes compendio factas. Beatus Cyprianus teſtimoniorum adverſus Judæos libri. i. præfat. *Sed & legentibus brevitas ejuſmodi plurimum prodeſt. dum non intellectum legentis & ſenſu liber longior ſpargit, ſed ſubtiliore compendio id quod legitur tenax memoria cuſtodit.*

CODICIS JUSTINIANI LIBER PRIMUS.

Tit. I. De ſumma Trinitate & fide Catholica, & ut nemo de ea publice contendere audeat.

IUs ſacrum ſive de religione Criſtiana quod Thodoſius contulerat in ultimum ſui Codicis librum, Iuſtinianus in hoc ſuo Codice honoris cauſa, vel ut loquuntur διὰ τὸ τίμιον, maluit ponere primo, & exordiri ſtatim à præcipua ejus parte, de ſancta Trinitate & fide Catholica, déque ea ita definire: Unum eſſe Deum in tribus perſonis, Patre, Filio, Spiritu ſancto per omnia æqualibus divinitate, æternitate, majeſtate, virtute, claritate, gloria, ſubſtantia. Chriſtum eſſe ſingularem & unigenam filium Dei, ſummæ Trinitatis perſonam unam, Deum de Deo, lumen de lumine, ut ait l. 2. hujus tit. & inhumanatum utero virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum patri ὁμοούσιον i. ſubſtantia

parem & similiter hominem ὁμοούσιον per omnia nobis, certissimam salutem redemptionémque humani generis, ac proinde sacratissimam virginem Mariam non Christi, quasi hominis tantum, sed etiam Dei matrem nominari verè, & hanc esse fidem Catholicam, quam & ipse latius profitetur & laudat l. 5. *6.* 7. 8. populo in testimonium advocato & utriusque Romæ Archiepiscopis. Sunt & alia fidei Catholicæ capita. Sed cum in aliis congruerent illo tempore Christiani satis, in his mirum in modum inter se discrepabant. Et qui à Catholicis sive Orthodoxis seorsum sentiebant Arriani sive Porphyriani sunt & Nestoriani sive Simoniani & Eutychiani sive Apollinariani, ut l. *6.* & 8. inf. de hæret. Christiani hæretici, aut ne Christiani quidem, maximè Arriani & Nestoriani, l. damnato, eod. De Spiritu sancto quod Impp. aiunt in l. 2. eum se ex summo rerum parente & sperare & accipere, Accursius male notavit: Nam & veteres omnes ita loquuti sunt, licèt non negarent eum etiam prodire ex filio, nec ea de re ullum, erat illorum Imperatorum ætate in Ecclesia discrimen.

Enarratio Tit. I.

DE sancta Trinitate) Trinitatis appellatio vetustior est quam creditum viris eruditis, qui putant eam primum receptam in 1. Synodo Alexandrina, id est, anno Christi cccxv. Ego moveor Iustini martyris scriptoris longe antiquioris auctoritate in libro de expositione fidei, cujus verba hæc sunt: μονὰς γὰρ ἐν τριάδι νοεῖται καὶ τριὰς ἐν μονάδι γνωρίζεται: *unitas in Trinitate intelligitur, & Trinitas in u-*

nitate noscitur. Verum de libri hujus auctore dubitari audio. Apertiùs, inquiunt, & distinctius disserit de Trinitate, quam scriptoribus ejus ævi solemne est. Atqui Lucianus, qui eodem fere tempore vixit, non minus aperte & distincte significat, quæ tunc fides esset Christianorum, cum in dialogo qui inscribitur, *φιλοπατρὶς, ἢ διδασκόμενος*, more suo religionem illorum irridet his omnino verbis: Κρι. Καὶ τίνα ἐπομόσωμαί γε. Τριν. Ὑψιμέδοντα θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα, υἱὸν, πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἓν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία: *Quemnam igitur tibi jurabo? Deum alte regnantem, magnum, immortalem, cœlestem, filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus, & ex uno tria.* Nollem interpretem Clementîs Alexandrini Stromatum IV. abusum Trinitatis verbo in his vertendis: ἧς θεμέλιος ἡ ἁγία τριὰς, πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη. & ita mallem reddere: *Cujus fundamentum est sancta triga, Fides, Spes, Charitas.*

Et fide Catholica) Vincentius Lirinensis in Comm. *In ipsa Catholica Ecclesia magnopere curandum est, ut id teneamus quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est; hoc est enim vere propriéque Catholicum (quod ipsa vis nominis ratioque declarat) quæ omnia vere universaliter comprehendit.* Sicut Ecclesia Catholica dicitur, *quod sit ubique diffusa*, ut ait Optatus Milevitan II. de schism. Donatast. καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη: *per universum orbem usque ad fines terræ seminata*, ut Irenæus libro I. adversus hæres. c. II. & iisdem fere verbis Cyrillus Hierosol. Catech. XVIII. *Propterea quod ejus*

cultus per omnes pene mundi terminos emanavit, Catholica vel universalis vocatur. Boëtius Severin. de S. Trinitate libro I. vide S. August. de vera religione cap. VI. & ejusdem epistolā clxx.

Unum esse Deum in tribus pers.) S. Joannes in epistola I. cap. V.. versic. VII. ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι: *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres unum sunt.* Non clam me est, versum hunc deesse in plerisque codicibus qua Græcis, qua Latinis: Sed neque versio Syriaca, & Arabica illum agnoscunt. Receptius tamen est genuinum esse, maximè quod neque veterum codd. auctoritate careat. Testimonia de filii deitate, & de Trinitate, quia Deus est, & de Spiritu sancto quia Deus est, collegit Fulgentius adversus Pintam libro III. cap. VII. VIII. & IX. Epigramma Græcum Antholog. lib. IV. capite XXVIII. in fine Πιστεύων καθαρῶς ὡς Θεός ἐστι Λόγος *Credens sincere quod Verbum Deus est.* Lucifer Caralitanus I. pro sancto Anastasio: *Quid aliud confitetur fides Catholicæ Ecclesiæ, nisi quia & Trinitas sit perfecta, & una sit Dealitas Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Dealitas, ut in conflictu Arnobii & Serapionis de Deo trino & uno, & in exemplo fidei Sirmio ab Orientalibus contra Photium conscriptæ: quæ apud sanctum Irenæum de Synod. adversus Arrianos: *Si quis unicum filium Dei crucifixum audiens, dealitatem ejus, &c.* D. Augustinus libro. I. de doctrina Christiana capite V. *Non facile nomen quod tantæ excellentiæ conveniat potest inveniri, nisi quod melius ita dicitur: Trinitas hæc unus Deus, ex quo omnia, per quem*

omnia, in quo omnia. Ita Pater & Filius, & Spiritus Sanctus, & singulus quisque horum Deus, & simul omnes unus Deus, & singulus quisque horum plena substantia, & simul omnes una substantia. Pater nec Filius est, nec Spiritus sanctus: Filius nec Pater est, nec Spiritus sanctus: Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius: sed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus Sanctus tantum Spiritus Sanctus.

In tribus personis) D. Augustinus de Fide ad Petrum cap. I. *Trinitas vera non esset, si una eademque persona diceretur Pater & Filius, & Spiritus Sanctus. Si enim sicut est Patris, & Filii, & Spiritus sancti una substantia, sic esset una persona, nihil omnino esset, in quo veraciter Trinitas diceretur.* Quæ verba excripsit Fulgentius Ruspensis Episc. in libro de Fide cap. I. Idem Augustinus in serm. CXCI. de Tempore. *Ut confutantes Arrium unam eandemque dicimus Trinitatis substantiam esse, & unum in tribus personis fatemur Deum, &c.* & sermone XIV. Supplementi operum parte altera: *una est in Trinitate substantia deitatis, una virtus, una potestas, una majestas, unum nomen divinitatis.* Photius Patriarcha CP. epistola ad Joannem Spatharium: κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅρους τε καὶ θεσμοὺς, μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ἐν ὑποστάσεσι καὶ προσώποις τρισὶ λατρεύων &c. *Secundum Ecclesiasticas definitiones & leges unicam substantiam & Deitatem in tribus subsistentiis & personis colens &c.*

Per omnia æqualibus) Testimonia de æqualitate Patris & Filii collegit Fulgentius d. lib. III. capite VI. Salvianus de Provid. D. V. de

Arrianis: *Nos eos injuriam divinam generationi facere certi sumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injuriosos Patri existimant, quia æquales esse credamus.* Divus Augustinus de Trinitate libro I. capite IV. *Qui ante me scripserunt de Trinitate, quæ est Deus, divinorum librorum veterum & novorum Catholici tractatores, hoc intenderunt secundum scripturas docere, quod Pater & Filius, & Spiritus sanctus unius ejusdemque substantiæ inseparabili æqualitate divinam insinuent unitatem.* Dictum autem Evangelicum, *Pater major me est,* Joannis XIV. 28. sic interpretatur Ammonius apud auctorem Catenæ in Joann. οὐ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, ποιεῖ αὐτὸν ἑτέρας οὐσίας, ὡς οἱ αἱρετικοὶ φασιν, ὅτε ἦν ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος, μείζονα εἶπε τὸν Πατέρα, τοῦτο διὰ τὸ φαινόμενον σῶμα λέγει ἐπεὶ καθὸ ἐστι Θεὸς, οὔτε ἥττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὔτε εἰς οὐρανοὺς ἀνάγεται ὁ τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ἀχώρητος ὢν τοῦ Πατρὸς *Quod Pater major sit, non facit, ut ipse alterius substantiæ sit, ut hæretici dicunt. Cum in terra degebat, in quantum homo dicebat: Patrem majorem esse propter corpus quod videbatur. In quantum tamen Deus est, neque minor est Patre, neque in cœlum ascendit, qui omnia implet, & immensus est ut Pater.* Leo I. sermone VII. in solemnitate nativitatis D. Jesu Christi: *Cum unigenitus Dei minorem se Patre confitetur, cui se dicit æqualem, veritatem ipse formæ utriusque demonstrat, ut & humanam probet imparilitas, & diuinam declaret æqualitas*, & sermone V. *Filius impar est Patri, non in eo quod ex Patre, sed in eo quod est factus ex homine* ὁ μὲν γὰρ λόγος αἰώνιος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ πατρὸς γεννηθείς.

τὴν δὲ σάρκα προσφάτως ἀνέλαβε δι' ἡμᾶς, Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi xii. *Verbum enim æternum ante omnia sæcula à Patre genitum: corpus autem recens propter nos assumpsit.* Fulgentius in libro singulari ad Donatum cap. vi. *Æqualis est Filius Patri, & minor est Filius Patre: æqualis vera divinitate, minor vera humanitate.* Ejus loci varias interpretationes vide apud sanctum Basilium epist. cxli. Photium epistola clxxvi. & Nicetam Manuelis Commem. libro vii.

Æternitate) Divus Augustinus i. de doctrina Christiana capite v. *Eadem tribus æternitas &c. ut cum Patre sit in temporalis & Filius*, Sanctus Hilarius de Synodis adversus Arrianos Divus Augustinus d. serm. cxc. *Credimus, & in Spiritum sanctum, Deum verum ex Patre procedentem, æqualem per omnia Patri & Filio, natura, voluntate, potestate, æternitate, substantia.* & de Trinit. lib. xv. capite xxvi. *Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque.* Maximus Taurinensis homilia i. de jejun. Quadragesf. *Dei enim Filius cui cum sempiterno Patre intemporalis constat æternitas.* vide Cyrillum Hierosolym. Catech. viii. Denique Filium agnoscimus συναΐδιον τεκὼ συνάναρχον τῷ Πατρὶ, *coæternum Patri, una cum Patre principio carentem*, ut est in actis Concilii Nicæni parte ii. *comperpetuum* ut Prudentii verbo utar. Achmes ὀνειρ. cap. ii. ἁγίας ἀνάρχου καὶ ἀχωρίστου τριάδος: *Sanctæ intemporalis & individuæ Trinitatis.*

Majestate) Pari majestate, l i. D. Augustinus d. c. v.

Virtute] Justinianus in l. 5. h. t. προσκυνοῦμεν μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν : *adoramus unam Deitatem, unam potestatem.* Divus Augustinus d. capite v. *Eadem tribus majestas, eadem potestas.* Divus Hilarius de Synodis adversus Arrianos : *Conclusi hæretici scripturarum auctoritatibus, hoc solum tribuere solent Filio, ut Patri tantum virtute similis sit, adimant autem ei similitudinem naturæ, &c.* Lactantius IV. 6. *Patria scilicet virtute ac majestate pollentem.*

Claritate) Divus Hilarius dicto libro de Synodis. *Tum porro in eo quod honore, claritate, dignitate, majestate Pater major diceretur &c.*

Gloria) Divus Augustinus in d. serm. CXXIX. οὐ γὰρ ἄλλην δόξαν πατὴρ, καὶ ἄλλην υἱὸς ἔχει. ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ πνεύματι : *Non enim aliam gloriam Pater, aliam Filius habet, sed unam eandemque cum sancto Spiritu.* Cyrillus Hierosolymitanus Catech. VI.

Substantia) D. Augustinus d. serm. CXCI. Acaciani Filium Patri, tum substantia, tum voluntate dissimilem esse dicebant, sive, ut ait Hermias, lib. IV. cap. XXVIII. κατὰ πάντα οὐσίαν τε, καὶ βουλήσει ἀνόμοιον εἶναι τὸν Πατρὶ τὸν Υἱόν.

Christum esse singularem &c.] τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ υἱόν. d. l. 5. Glossæ : μονογενὴς, *unicus singularis, ut Cicero.* In Timæo scilicet : *Ut hic mundus, inquit, esset animanti absoluto simillimus hoc ipso quod solus atque unus esset : idcirco singularem Deus hunc mundum atque unigenam procreavit.*

Summæ Trinitatis personam unam] ἕνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος, l. 7. h. t. unum pro nobis crucifixum, unam de Trinitate personam : nam utrumque recte dicitur. vide Facundum Her-

mianensem libro 1. & notas Sirmondi.

Deum de Deo, lumen &c.) Sanctus Hilarius VI. de Trinit. *Sed quia vera fidei professio est, ita Deum ex Deo natum, ut lumen ex lumine, quod sine detrimento suo naturam suam præstat ex sese, ut det quod habet, & quod dederit, habeat nascaturque quod sit, cum non aliud quam quod est natum sit, & nativitas acceperit quod erat, non ademerit quod accipit, sit utrumque unum, dum ex eo quod est nascitur, & quod nascitur, neque aliunde, neque aliud est.*

Lumen) De Patre lumine. Prudentius Peristeph. hymno ult. v. CCCXIII *Lux ipse, vera, veri & auctor luminis : Cum lumen esset, lumen effudit suum. Ex luce fulgor natus hic est Filius.*

Inhumanatum] ἐνανθρωπήσαντα. Facundus Hermian. libro IX. *De incarnatione, aut ut propriè hoc exprimam, minus quidem Latino, sed necessario verbo, sicut à Græcis dicitur, de inhumanatione Filii Dei*, id est, περὶ ἐνανθρωπήσεως. utpud sanctum Basilium & alios ἐνανθρώπησις κυρίȣ Inhumanationis quoque verbo utitur Anastasius bibliothecarius in historia Ecclesiastica.

Utero Virginis Mariæ] παρθενομήτορος. Psellus in Cant. canticor. *Novo nascendi privilegio*, ut ait servatus Lupus in libro de tribus quæstionibus : inexcogitabili, & *secreto quodam incomprehensoque conceptu*, ut Maximus Taurinensis homilia 1. in Natali Domini : ὑπὲρ γδ̀ τρόπον τ̃ Θεοῦ ὁ τόκος, *Dei partus omnem modum superat*, Hieronymus Græcus Theologus in dialogo de Trinitate. D. Augustinus serm.

LVIII. de verbis Domini: *Adveniens enim divinitas in uterum Virginis Mariæ, auctoritate illa, qua in paradiso Adam de limo formavit: carnem sibi ex substantia ipsius Mariæ fabricavit quam pro salute nostra suscipiens, & sibi coadunans natus est Deus & homo.*

Deum & hominem] Vincentius in Commonitorio. *Unus idemque Christus Deus & homo.*

Deum Patri ὁμοούσιον] Glossarium ineditum: ὁμοούσιον, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἴσον ἀπαραλλάκτως ὑπάρχον ὡς τοῦ ἄνθρωπος ἀνθρώπου, καὶ ἄγγελος ἀγγέλου, καὶ ζῷον ζῴου, καὶ φλὸξ φλογὸς D. Augustinus tract. XCVII. in Joan. *Adversus impietatem quoque Arrianorum hæreticorum novum nomen patris homousion condiderunt: sed non rem novam tali nomine signaverunt: hoc enim vocatur homousion, quod est, ego & pater unum sumus, unius videlicet ejusdemque substantiæ.* Lucifer Caralitanus libro II. pro sancto Athanasio: *Unius substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt* ὁμοούσιον, & in libro de non parcendo in Deum delinq. *Eum non esse illum verum Dei filium dicitis. Cum denique* ὁμοούσιον τῷ πατρὶ *quod dicunt Græci, nos vero Romani dicimus, unius substantię cum Patre, illum esse &c.* Eusebius Cæsariensis apud Socratem I. 5. ἐπεὶ καὶ τῶν πατέρων τινὰς λογίους, καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους, καὶ συγγραφέας ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχρησαμένους ὀνόματι Epiphanius: οὐ δύναται γὰρ εἶναι ἑτερούσιος τῷ γεγεννηκότι, οὐδὲ ταυτούσιος, ἀλλ' ὁμοούσιος. Consubstantialem Patri secundum divinitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem, l. ult. h. t. Itaque Arriani Christianos Catholicos *homoousianos*

appellabant, Fulgentius contra sermonem Fastidiosi Arriani, vel *Vnisubstantianos*. Idem Fulgentius in libro pro fide Catholica adversus Pintam Episcopum Arrianum.

Certissimam salutem] τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, l. 5. hoc tit.

Dei Matrem] Μαρίαν Θεοτόκον εἰπεῖν κυρίως καὶ κατ' ἀλήθειαν, l. 6. id est, Facundo Hermianensi interprete, libro I. capite II. *B. Mariam recte vocari, & vere & proprie Matrem Dei.* Vide ibid. cap. IV Sic Photius epistola I. τὴν παναγίαν παρθένον, τὴν κυρίως καὶ ἀληθῶς τὸν Θεὸν λόγον σεσαρκωμένον τεκοῦσαν: *Sanctissimam virginem, quæ vere & proprie Deum Verbum incarnatum pepererat. Nestorius scripsit, Mariam non esse* θεοτόκον, *id est, non Deum peperisse, sed hominem. Hunc Synodus apud Ephesium damnavit.* Vetus auctor in libro de hæresibus num. LXXXIX. Christiani Catholici & θεοτόκον, & χριστοτόκον confitentur. Vide Arnobium in conflictu quem habuit cum Serapione de Deo trino & uno lib. II. Aviti Viennensis epistolam II. Ephremium Photii codice CCXXVIII. Evagrium, I. 2.

Dei Matrem] θεοτόκον, θεομήτορα, θεογεννήτορα, Græci Patres.

Utriusque Romæ Archiep.) Veteris & novæ Romæ Patriarchis.

Arriani sive Porphyriani] Ex Balsamonis collectione constitutionum Ecclesiasticarum tit. v. cap. VI. Photio Nomocanonis tit. XII. cap. II. & libris veteribus, sic emendanda lex 6. inf. de hæretic *Damnato portentuosæ superstitionis auctore Nestorio, nota congrui nominis ejus inuratur gregalibus, ne Christianorum appellatione abutantur: Sed quemadmodum Arriani lege divæ*

memoriæ Constantini ob similitudinem impietatis Porphyriani à Porphyrio nuncupantur, sic ubique participes nefariæ sectæ Nestorii, Simoniani vocentur. Julius Pollux in Chronico inedito : *Καὶ Ἀῤῥείους καὶ τοὺς ὁμοίους ἀποκηρύττων, καὶ προσάττων, Πορφυριανοὺς αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι.*

Maxime Arriani] Sanctus Hilarius in libro ad Constantium. A.sub initium: *Christianus sum, non Arrianus*, Lucifer Caralitanus in libro I. pro sancto Athanasio de Arrianis : *Dicat denique se non esse Christianum, fateatur se Arrianum.* Et Paulo post : *Odis Athanasium, quod Christianus sit, quod esse noluerit Arrii, ut tu dicis, discipulus.* Sanctus Athanasius in orat. II. contra Arrianos : *οἱ τούτους καλοῦντες Χριστιανοὺς, πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται : Qui hos* (Arrianos) *Christianos appellant, largiter errant.* aut certe *Χριστιανοὶ ψευδῶς λεγόμενοι, falso Christiani dicti.* Cyril. Hier. cat. VI.

De Spiritu sancto) Vera fides hoc oraculi versu continetur.

Πρῶτα Θεὸς, μετέπειτα Λόγος καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς. apud Cedrenum.

Sperare].Sperare, est credere Cujac. Observ. XII. 26. Terent. Eunuchi V. Sc. III. *Spero me habere* : Donatus : *Spero, pro credo.*

Nam & veteres omnes] Divus Gregorius Nazianzenus in orat. XXIII. *Κοινὸν γὰρ Πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ, καὶ ἁγίῳ. Πνεύματι μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ θεότης μὲν, υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς : Commune quidem Patri & Filio & Spiritui sancto, quod facti non sint. Communis & Deitas, Filio autem & Spiritui sancto quod à Patre.* & in Oratione XXXIX. *Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δὲ οὐδὲ γὰρ*

γεννητῶς· ἀλλ' ἐκπορευτῶς. *Spiritus sanctus verè Spiritus est, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, sed processionis.* Sanctus Basilius in psalm. XXXII. ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, οὕτω τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν, ὁ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ (ἵνα μὴ τῶν ἔξω ἔν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνῃς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς) *Sicut igitur verbum opifex cœlum confirmavit, sic & Spiritus sanctus ex Deo, qui ex Patre procedit, hoc est, qui ex ore ipsius est (ne externum aliquid, & creaturam esse ipsum judices, sed tanquam ex Deo subsistentem glorifices)* Eunomius Spiritum sanctum creaturam esse dicebat, ut scribit idem Basilius II. adversus Eunomium. Idem vir 5. in eundem Psalm. εὑρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον ἵνα νοηθῇ ὁ σωτὴρ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός. ἐπεὶ οὖν λόγος μὲν κυρίου ὁ σωτὴρ, καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα. *Invenicmus autem alibi verbum quoque oris ejus dictum, ut intelligatur Salvator noster, & Spiritus sanctus ejus ex Patre. Quoniam igitur verbum Domini ipse quidem Salvator, & Spiritus oris ejus Spiritus sanctus est &c.* Nec probare possum interpretationem viri docti, qui verba illa sanctissimi Patris Basilii, τουτέστιν, ὁ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, de Filio putat accipienda. D. Augustinus in d. sermone CXCI. *Credimus & in Spiritum sanctum, Deum verum ex Patre procedentem.* Arnobius Altercationis paulo ante citatæ libro I. ARN. *Spiritus sanctus procedens ex Patre.* Serapion paulo post: *Tres personas memoror te dixisse, Patrem genitorem Filii, Filium genitum Patris, Spiritum sanctum procedentem ex Patre.* Lucianus in loco jam

jam allato initio tituli : *πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον* : *Spiritum ex Patre procedentem.* Certum autem est, hominem, qui sectam Dei, sectam Christianam, ceu loquitur Tertullianus, suo more deridet, verba eorum usurpare.

Licet non negarent] S. Augustinus Meditat. cap. XXXIII. sect. VII. *Spiritum sanctum de utroque procedentem.* & epistola LXVI. ad Maximum Medicum : *Spiritus sanctus & Patris & Filii Spiritus.* & libro 15 de Trinitate cap. XXVI. *Et multis aliis divinorum eloquiorum testimoniis comprobatur, Patris & Filii esse Spiritum.* & ibid. *Qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti.* Arnobius in d. altercatione cum Separatione libro II. *Spiritu sancto procedente ex Patre & Filio.* Didymus de Spiritu sancto, interprete D. Hieronymo. *Patrem vere filii esse patrem, & Filium vere Patris filium, & Spiritum sanctum, vere Patris & Dei esse Spiritum, & insuper sapientiæ & veritatis, id est filii Dei.* Leo I. in serm. II. de Pentecoste : *Sempiternum est patri, consempiterni sibi, Fili sui esse genitorem. Sempiternum est Filio, intemporaliter esse à Patre progenitum. Sempiternum quoque est Spiritui sancto. Spiritum esse Patris & Filii*, Prosper in epigr.

Una trium deitas, una est essentia cunctis.
Idem est Verbi Spiritus atque Patris.

Et de vita contemplativa libro I. 18. *De Spiritu sancto quomodo ex Patre ac Filio procedens.* Theodulphus Aurelianensis Episcopus veterum Patrum sententias collegit, quod Spiritus sanctus à Patre Filioque procedat. Et hoc

intellexit Fulgosius hic. *licet*, inquit, *Imp. dicat Spiritum sanctum à solo Patre procedere, non tamen negare, quin & à Filio procedat.* Quinimò ita Græci excusantur in Concilio Florentino: οἱ μὲν Γραικοὶ διισχυρίσαντο, ὅτι τοῦτ' ὅπερ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προφέρουσι, ὥστε αὐτοὺς τὸν υἱὸν ἀποκλείειν, &c. *Græci quidem asseruerunt, quod id quod dicunt, Spiritum sanctum ex Patre procedere non hac mente proferunt, ut excludant Filium, &c.* Et ita excusandus Theophanes Cerameus cum ait in homilia LVI. τὴν ἐκπόρευσιν μὲν ἔχει ἐκ τοῦ πατρὸς, *Processionem habet à Patre.* & Zacharius Schol. in disputat. de mundi opit. πνεῦμα θεῖον, προελθὸν ἀνάρχως ἐκ πατρός. *Divinus Spiritus procedens intemporaliter ex Patre.* Græci tamen præfractè asserunt ex Patre tantum procedere, & à Latinis dissentiunt, contenduntque perperam Concilio Constantinopolitano I. addita verba illa, *filioque*, ut præter alios disserit Photius in epistola II. Contra Græcos abunde scripsit Græcus auctor Manuel Caleca, & alii.

II. De sacrosanctis Ecclesiis & de rebus & privilegiis earum.

Ecclesias vocat ædes Deo consecratas, sive Dominica, in quæ conveniunt Christiani, mysteriorum, vel ut loquitur l. 5. cœlestium secretorum, orationum, concionum gratia, Pythagoræ ὁμακοεῖα, & collegia clericorum, vel, ut Hieronimus & Joannes Romanus Episcopus loquuntur, sacerdotum senatus, qui in eis

sunt: & ab ecclesiis martyria separat l. 13. 16. 17. quasi ecclesiæ scilicet cultui dedicatæ sint Dei omnipotentis, martyria honori, memoriæ & sedi martyrum & confessorum, l. ult. C. Th. de sep. viol. quæ & memoriæ D. Augustino. Et de ecclesiarum & martyriorum bonis hoc titulo potissimum agitur, & de salariis sive annonis quæ debentur ecclesiis, etiam annua quæ eis relicta sunt ut integra & perpetua conserventur. Et de ecclesiarum officiis quibusdam, veluti decanis seu collegiatis ad obsequia ecclesiæ Coestantinopoleos, maxime ad just. funebria, Cedrinus ῥαπδούχους inrerpretatur deputatis, & de œconomis, i. administratoribus rerum ecclesiæ & dispensatoribus pauperum, & de Arcariis, quibus œconomi rationem reddunt, & reliqua, quæ in arcam communem conferant, & de Chartulariis, qui ecclesiæ rationes actúsque conficiunt. Adduntur etiam privilegia ecclesiarum, personarum, & rerum ecclesiasticarum, generalia, ut immunes sint à sordidis, extraordinariis, vel superindictitiis muneribus, & nominatim Decani à muneribus argentariorum vel nummulariorum, quæ in civitatibus etiam invitis nonnunquam injunguntur, l. 9. & à lucrativorum descriptione si curialibus forte ex causa lucrativa successerint, ut donationes in eas collatæ valeant etiam factæ μετομερῶς & sine insinuatione, seu intimatione, i. sine confectione actorum; si modo non excedant D. aureos, ut ecclesiasticæ actiones non tollantur nisi præscriptione C. annorum, quæ duo postrema privilegia etiam civitatibus dantur, & illud de D. aureis abiit in jus commune. Id vero quod est de C. annis muta-

tum est in XL. Et hæc quidem sunt generalia privilegia. Sunt & specialia in hoc titulo quædam, veluti Ecclesiæ Tessalonicæ, l. 8. ut relevetur onere propriæ capitationis, non etiam agrorum censu: Et Constantinopolitanæ l. 14. 17. ut prædia ejus coloni, servi, rustici, annonæ, vasa sacra sive anathemata nullo modo alienentur, aut pignerentur, ac ne dentur quidem jure παροικικῷ, quod vulgo dicitur libellaria: sed & locari vel in emphiteusim aut precariam dari ut non possint nisi certa lege modoque, quod & hodie datum est omnibus ecclesiis abrogata etiam constitutione Anastasii sub hoc titulo, quæ aliarum ecclesiarum res alienari & pignerari permittebat adhibito decreto & actorum monumentis confectis apud magistratus aut deffensores civitatum. Item ut eadem sit prerogativa in Episcoporum creatione, Archiepiscopi Constantinopolitani quæ Romani, & in adsidendo vel procedendo ut is uni tantum cedat Romano, ut l. 6. hoc tit. & l. ult. tit. 1. & Nov. 131. quod privilegium Patriarchicum dicitur l. 16. & separatur à privilegio Metropolitano recte. Inferiores enim sunt Metropolitani Patriarchis, sive Archiepiscopis, & superiores Episcopis.

II. Enarratio,

Ecclesias vocat] Zosimus libro V. ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν: *Ecclesia Christianorum.* Germanus Archiep. C. P. in historia Ecclesiastica: ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς θεοῦ, τέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς: *Ecclesia est ædes Dei, templum sanctum, domus orationis.* Matthæi capite XXI.

12. & 13. ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται: *templum Dei, domus mea, domus orationis vocabitur.* Sanctus Basilius in libro Regular. fusius disputat, cap. XL. ὡς τῆς ἐμπορίας τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μεταποιούσης εἰς σπήλαιον λῃστῶν: *quasi nundinatio illa domum orationis in speluncam latronum converteret.* & epistola CCCLXXI. οἶκον εὐκτήριον μεγαλοπρεπῶς κατεσκευασμένον ἀναστῆσαι τῷ Θεῷ ὑμῶν. *Orationis domum magnificam extruere Deo nostro.* D. Augustinus in epistola LXIV. *Saltem de locis sacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur.* Zeno Veronensis in sermone de psalmo CXXVI. aut potius Hilarius Pictaviensis in ps. CXXVI. *Conventus quidem Ecclesiarum sive templi, quos ad secretam sacramentorum religionem ædificiorum septa concludunt, consuetudo nostra vel domum Dei solita est nuncupare.*

Sive Dominica) S. Hilarius in libro ad Constantium A. E. *Dominico ad palatium transeunt.* Idatius Episcopus in fastis Consular. *His Consulibus dedicatum est Constantinopoli Dominicum.* Græcis κυριακόν. Eusebius de laudibus Constantini: τῆς τοῦ δεσπότου προσηγορίας ἠξιωμένα τὰ καθιερωμένα, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὅλων κυρίου παρὸ καὶ κυριακῶν ἐξιωθέντα τῆς ἐπωνυμίας: *Appellatione à Domino tracta loca consecrata honorantur, non ab hominibus nuncupationem sortita, sed ab ipso omnium Domino: Ea re Dominicorum denominatione honorantur.* In Canone XIII. Synodi Neocæs. cum legatur, ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως, Dionysius exiguus vertit *in templo*, pro *in Dominico.* Vide quæ olim diximus ad l. 3. C. Theod. de pagan.

Pythag. ὁμακοεια) Hierocles in aurea Pythagoræ : ὅλε δὲ τε ἱερε συλλόγε καὶ ὡς ἂν αὐτοὶ εἴποιεν, τοῦ ὁμακοίε : *totius sacri conventus, & ut ipsi dixerint*, ὁμακοίε. Olympiodorus in Alcibiadem Platonis : ἐξέβαλονέκ τε ὁμακοεῖν. Malchus sive Porphyrius de vita Pytagoræ : ὁμακοῖόν τι παμμεγεθὲς ἱδρυσαμένες.

Ut Hieronimus) In commentario ad caput III. Esaïæ. *Et nos habemus in Ecclesia Senatum nostrum, cœtum presbyterorum.* Pius PP. in epistola ad Justum Viennensem Episcopum: *Salutat te Senatus pauper Christi apud Romam constitutus.*

Martyria separat) Rufinus libro II. hist. Ecclesiasticæ capite XXVI. *In Serapis sepulchro profanis ædibus complanatis, ex uno latere martyrium, ex altero consurgit Ecclesia.*

Martyria honori] Eusebius de vita Constantini libro II. capite XL. μαρτυρεῖον τόποι τοῖς σωμασι τ μαρτύρων τετιμημένος, καὶ τῆς ἀνακαιρήσεως τῆς ἐνδοξε ὑπόμνημα : *Locus martyrum corporibus honoratus & gloriosi excessus monumentum.* Vvalafridus Strabo de rebus Ecclesf. cap. VI. *Martyria vocabantur Ecclesiæ quæ in honorem aliquorum martyrum fiebant.* Sanctus Basilius in libro Regular. fusius disput. capite XL. ἐδὲ τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις γινομένας ἀγοραλίας. &c. *Nundinationes illæ quæ in martyriis fieri solent.* Theophanes : πάντων τ Ἐπισκόπων συνελθόντων ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας: Anastasius bibliothecarius sic expressit : *Omnibus Episcopis in martyrio* S. *Euphemiæ convenientibus.* μαρτύριον τῆς ἁγίας Θέκλας ; Novel. CLIX. *Martyrium S. Theclæ.*

Sedi Martyrum) Ut in l. 2 h. tit. Martyres

dicuntur, οἱ κελευόμενοι ἐξωμόσασθαι, πάντα ὑπομένουσιν ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωσι.

De Martyribus, vide Eunapium in Ædesio in fine. Ammian. Marcellinum libro XXII. & XXVII.

Et confessorum) Tertullianus de corona capite I. *Omnes ita observant, à Catechumenis ad Confessores & Martyres, vel negatores.* D. Cyprianus epist. VIII. videtur tamen nonnihil interesse, ut Confessores sint Christi assertores, Dei assertores, Prudentio, Martyres qui post confessionem suppliciis non cesserunt. Et confessores igitur non continuo martyres. Martyres autem utique & confessores.

Quæ & memoriæ) D. Augustinus de civitate Dei lib. VIII. capite XXVI. *Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ martyrum nostrorum templis eorum delubrisque succederent.* & capite XXVII. *Honoramus sane memorias eorum)* Martyrum) *tanquam sanctorum hominum Dei.* & libro XXII cap. X. *Nos martyribus non templa sicut Diis, sed memorias fabricamus* Adde ejusdem epistolam CXXXVII.

De salariis sive annonis.] l. privilegia 12. Glossæ : ἀννῶνα, *salarium.*

Etiam annua] l. 46. §. εἰ δέ τινα 9. & l. 57. inf. de episcop. & cler.

Integra) δίχα τῆς οἱανοῦ ἐλαττώσεως : *sine omni deminutione,* d. l. 57.

Perpetua) οὐδεμιᾶς χρόνου παραγραφῆς ἀντικειμένης : *nulla præscriptione temporis opponenda,* d. §. 9.

Decanis seu collegiatis) l. 4. & l. 9. Quæ notavi in Glossario ad Cedrenum magis pertinere videntur ad tit. Cod. de decan. Qui & κοπιά-

ται dicuntur Nov. LIX. capite II. Glossæ: *Vispelliones*, κοπιᾶται. Vide Epiphanium in fine Panarii, & sancti Ignatii epistolam ad Antiochenos. & lecticarii, d. Nov LIX. cap. I. quia mortuorum corpora in lectis Ecclesiæ efferebant Theodoretus epistola CX. ἃ δὲ ἀνέγνων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ λεκτικάριος ἀφίκετο γράμματα: *litteræ autem quas eo ipso die legi, quo lecticarius advenit*, &c. De ecclesiæ lectis præter d. Novel. Cedrenus: διὰ τὸ, inquit, μὴ ἐξαρκεῖν τοὺς κραβάτους τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν εὐαγῶν οἴκων πρὸς τὸ ἐκφέρειν τοὺς τελευτῶντας: *quod non sufficerent lecti Ecclesiarum, & ædium sacrarum ad efferenda corpora mortuorum.* Denique fossarii dicti. D. Hieronimus in epistola XIII. ad Rusticum: *Primus in clericis Fossariorum ordo est, qui sepelire mortuos admonentur.* Glossæ Isidori: *Vispelliones, fossarii, qui mortuos sepeliunt.* De his vide Cujacium ad titulum de colleg. libro XI. Cod. & ad Nov. XLIII.

Ad justa funebria) Justa sunt supremæ exequiæ inferiæ. Tertullianus de anima cap. LVI. *Creditum est, insepultos non ante ad inferos redigi, quam justa perceperint.* & mox: *Ut anima corporis justa sustineat.* Hinc justa facere, ferre, dare. Græci ἔθιμα dicunt, ut Latini solemnia mortis. Sosipater Charisius Instit. gramm. lib. I. justa, ἔθιμα.

De œconomiis) L. jubemus 14. Concilium Toletanum capite XLIII. *Eos quos œconomos Græci appellant, hoc est, qui vice Episcoporum res Ecclesiasticas tractant*, &c. Vide Cujacium ad Novel. III. in fi. de magno œconomio Codinum de offic. cap. I.

Et dispensatoribus pauperum) L. omnes 33. §. 4. inf. de Episc. & Cler. Isidorus Pelusiotes epistolarum libro I. ad Maronem presbyt. οἰκονόμος γὰρ εἴρηται παρὰ τὸ οἰκεῖα αὐτῶν νέμειν τοῖς πένησιν, οἰκεῖα δὲ αὐτῶν εἰκότως τὰ ἐκκλησίας ἰκα': *Oeconomus enim ex eo dictus est, quod pauperibus quæ eorum sunt distribuat. Propria autem eorum sunt bona Ecclesiæ.*

Et de arcariis) Theodorus Balsamo Nomocanonis tit. IX cap. I. δεῖ τοὺς οἰκονόμους Κωνσταντινουπόλεως κατὰ μῆνα, ἢ τὸ μήκιστον: ὑπὲρ δύο, λογοποιεῖν πρὸς τοὺς ἀρκαρίους, ex l. 25 §. ult. quibus adsimiles φρυντισταὶ, de quibus in Synodica constitutione Alexii Patriarchæ libro II. sententiar. synodal. in jure orient.

De Chartulariis] De quibus in d. l. 25. & Nov. cxx. cap v.

A sordidis, &c.] L. 5.

Superindictitiis] Superindictum est augmentum indictionis. vide Cujac. ad tit. C. de superind. libro x.

Et à lucrativor. descript.] L. sancimus 22. h. tit. vide Cujacium ad leg. un. C. de impon. lucrat. descript.

Factæ μονομερῶς] Ut hoc casu donationes valeant etiam sine acceptione, l. 15. h. t.

Intimatione] Intimare est apud magistratum publicare, & actis seu gestis allegare, sic enim legendum est in l. 31. inf. de donat. vide ad tit. de donation. Instit.

Si modo non excedant D. aur.) L. illud 19. hoc tit.

Ut Ecclesiast. act. &c.) L. ut inter 23. h. tit de hac præscriptione Innocentius III. in epistola ad Nicolaum Tusculanensem Episc. *Non se-*

nim videmus quo jure se valeant tueri, cum nec concessionem possint ostendere à sede Apostolica sibi, factam, nec centenariam contra Romanam Ecclesiam præscriptionem probare.

Etiam civitatibus dantur) dd. ll. 19. & 23.

In jus commune) l. pen. §. ult. inf. de donation.

Mutatum est in XL.) Novel. CXI. capite I. & Novel. CXXXI. capite VI. Hincmarus Remensis Opusculo XLIV. capite XXXII: *Anni XXX. secundum leges publicas, & justa constitutionem Ecclesiasticam, ut demonstrat Gelasius PP. humanas adimunt quæstiones, & Justiniana lege ac decreto B. Gregorii ex eadem lege promulgato, negotia inter venerabiles Ecclesias, ac monasteria, locaque religiosa anni XL. determinant.*

Propriæ capitationis) Theodorus Balsamo: τῆς ἰδίας κεφαλιτίωνος, Novel. VIII. Ecclesiæ igitur Thessalonicensi remittitur capitatio, l. id ab unoquoque 12. C. de annon. & trib. Capitatio est census capitis, ὁ φόρος τοῦ σώματος, φόρος κεφαλικός. Hero περὶ σταθμῶν: ἔστι δὲ ὁ στατὴρ μὲν γϡ δύο δὲ δίδραχμα, ἃ καλεῖται ἐπικεφάλαια, κατὰ δὲ ῥομαϊκοὺ διάλεκτον καπίτιον κέπυτ γὰρ τὴν κεφαλὴν καλοῦσι.. Sic legebatur in manuscripto codice Peiresciano. ἴσως legend. καπιταλίων. Anastasius bibliothecarius in historia Ecclesiastica: *In tributum capitis Imperatoris,* Theophanes: κεφαλιτίων αὐτοῦ τοῦ βασιλέως..

Non etiam agrorum censu) sanctus Ambrosius contra Auxenxium: *Agri Ecclesiæ solvant tributum.*

Tributa possessionibus indicuntur) Demostenes adversus Androtonem: εἴ τις ἔροιτο αὐτὸν,

τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ κτήματα, ἢ τὰ σώματα ὀφείλει; τὰ κτήματα φήσειεν ἄν, εἴπερ ἀληθῆ λέγειν βούλοιτο· ἀπὸ γὰρ τούτων εἰσφέρομεν, *Si quis eum roget tributa corpora ne debeant, an prædia? prædia respondebit si verum fateri volet: de his enim tributa pendimus.*

Sive anathemata) Glossæ: *donum*, ἀνάθημα. vide ad tit. de rer. divis. Institut.

Alienentur aut pign.) l. 23. h. t.

Jure παροικικῷ (l. 24. §. 1. h. t.

Quod vulgo dicitur libell.] Libellarius contractus est venditio quæ fit scriptura interveniente certo pretio, & hoc amplius certa pensione constituta in annos singulos, & hac plerumque lege, ut stato condictoque tempore contractus renovetur rursus numerato pretio certo, vel arbitrario. Cujacius libro 1. de Feudis tit. 11.

Precariam) Precaria fit cum qui prædia sua Ecclesiæ cessit, deinde rogat, ut sibi quoad vixerit uti eis & frui liceat. Vide Cujacium Observat. IV. 7.

Nisi certa lege modoque) d. l. 14. §. 5. & d. l. 17. §. 1.

Quod & hodie dat. est) Authent hoc jus porrectum h. t.

Constit. Anastasii) d. l. 17. §. 2.

Archiep. Constantinop.) Quem totius Orientis Patriarcham vocat Avitus Viennensis eppistola III. Idemque Romanum antistitem & Constantinopolitanum, velut geminos Apostolorum principes apellat.

Uni tantum cedat Rom.) Idem Avitus in epistola XXVII. Symmachum Papam urbis universalis Ecclesiæ præsulem vocat, Theodore-

ius Cyrensis epist. cxvi. de sede Romana: ἔχει γὰρ ὁ πανάγιος θρόνος ἐκεῖνος τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν τὴν ἡγεμονίαν διὰ πολλὰ &c. *Habet enim sanctissima illa sedes Ecclesiarum, quæ in toto orbe sunt, principatum, & apicem primatus à solis ortu usque ad occasum*, ut est in epistola Pelagii I. ad Sapaudum. Adde Novellam cxxxi cap. II. & quod dicitur in l. 24. hoc tit. Constantinopolitanam Ecclesiam omnium aliarum esse caput, sic accipiendum est, ut Patriarcha Constantinopolitanus totius Orientis sit caput, ut ex Avito jam dictum est, *salvo tamen per omnia privilegio sanctæ & Apostolicæ primæ in toto orbe terrarum Romanæ sedis*, ut loquitur Hincmarus Remensis de divort. Loth. & Tetb. respons. ultima.

III. De Episcopis & Clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis, & prochiis, & xenodochiis, & asceteriis, & monachis, & privilegiis eorum, & castrensi peculio, & de redimendis captivis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis.

Sine magis probarim de Episcopis & Clericis, & orphanotrophis, & brephotrophis, & prochotrophis, & xenodochis, & ascetriis. Nam de orphanotrophis & aliis omnibus venerabilibus locis simul ac de ecclesiis & martyriis dictum est tit. superiore l. 15. 17. 19. 21. 22. 23. & de personis hic titulus est, ille de locis religioni & pietati dedicatis, quæ tamen duæ tractationes ita sunt adfines & conjunctæ, ut

vix possit de personis tractare qui non tractet etiam de locis, & contra. De personis igitur potissimum hic titulus est, episcopis scilicet & clericis & orphanotrophis, &c. Episcopi sunt antistites qui clero & populo præsunt, veluti pastores, patres, & Vicarii Christi, vel ut in l. 6. tit. seq. qui populum Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderantur. Optato Millevitano, apices & principes omnium, vetustioribus, Primicerii presbyterorum, sive nomen habeant Episcopi, sive Archiepiscopi, sive Metropolitani. Clerici sunt, ut invenio in hoc tit. ministri divini muneris, Catholicæ Ecclesiæ, Christianæ legis, orthodoxæ fidei, qui divino cultui ministeria religionis impendunt l. 2. C. Th. eod. tit. Presbyteri scilicet, qui superiorem inter clericos locum obtinent, l. 8. Nam & Apostolorum vice sunt, ut legimus ἐν διαταγαῖς eorumdem, eisque non minus quam episcopis incumbit cura nunciandi verbi Dei, σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος, & D. Paulo, κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, Episcopis proximi l. 5. C. Th. de hæret. Et qui hos sequuntur Diaconi utriusque sexus, & Hypodiaconi ministri sacræ mensæ & totius ornatus ecclesiastici, ut est in l. ult. tit. seq. lectores, cantores, exorcistæ, ostiarii. Sacerdotum nomen solet propriè tribui episcopis, sed communicatur etiam clericis, un Græcè ἱερέων, l. 16. 19. 44. hoc tit. l. 8. inf. de hæret. Imo Christianis omnibus. Eucherius: Sacerdos, inquit, ab eo nomen accepit, quòd sacrum præbere ducatum minoribus debeat, quo nomine utique censentur omnes, qui altitudine rectæ conversationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec

sibimetipsis tantummodo, sed pluribus prosunt. Omnes sumus membra summi sacerdotis domini Jesu Christi. Tertullianus: Christus sacerdotes nos Deo & patri fecit, quod idem & de clericorum nomine scribunt. Orphanotrophi ita definiuntur l. 31. qui parentibus atque substantiis destitutos minores sustentant & educant velut affectione paterna, aut quasi tutores pupillorum & curatores adolescentium: ac similiter brephotrophi dicuntur alumni infantium, & ptochotrophi pauperum & mendicorum. Xenodochi autem qui advenas ægrotos, inopes, debiles, invalidos, necessarium victum sibi parare nequeuntes hospitio excipiunt, l. 45. 48. Ascetæ vel ascetriæ sunt devotæ virgines, aut qui ita vitam instituerunt ut toti sacris sint dediti meditationibus, quod institutum philosophiam vocat Majorianus in Nov. de sanctim. & vid. Gregorius Nazianzenus sæpe, & in Hermiæ historia duobus aut tribus locis vulgo corruptè μοναχικὴ πολιτεία, pro μοναχικὴ φιλοσοφία, qui separantur à monachis, ut asceterium à monasterio l. 53. monachi inquam, i. qui quæve latebras captant & vastas solitudines, l. quidam, inf. de decur. quorum præfecti arcgimandritæ dicuntur, quasi latebrarum præsules. Ac præter eas personas quæ in hac rubrica enumerantur, fit sub ea mentio etiam νοσοκόμων & γεροντοκόμων, quibus curæ sunt valetudinarii & senes, & parabolanorum medicorum, qui fuere in Alexandria, & ejus qui dicitur ὁ ἐπὶ τῶν πτωχίας, quasi generalis mendicorum curator, diversus à ptochotropho, & œconomorum, de quibus etiam tit. supriore, & defensorum Ecclesiæ, & ἀρχόντων, sive

ἐξάρχων, qui sunt chorepiscopi, ut Zonaras ait, χωρεπίσκοποι οἱ νῦν λεγόμενοι ἔξαρχοι, ruris aut suburbii episcopi sub dispositione episcopi aut metropolitani: iidem qui & archidiaconi, vel archipresbyteri ferè, ut Leo ait, & ut est in synodo Neocæsariana, ὡς συλλειτουργοὶ εἰς τύπον τῶν ο. Sigebertus, archidiaconi qui dicuntur chorepiscopi: qualem in antiquis monumentis appellatum fuisse Lugdunensi supercilio & monti sacro, ut loquuntur, divorum Irenæi & Justi præfectum legi, qui hodie Abbas appellatur. Fit & mentio eorum qui περιοδευταὶ dicuntur ἐκ τοῦ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστοὺς ut Zonaras ait, visitatores, c. non debere 80. dist. qui & in locum episcoporum ad tempus remotorum substitui solent. Joannes in epist. ad episcopos Galliæ de contumelioso episcopo: Ne ejus ecclesia destituta videatur, in ejus locum visitatorem dari decernimus, qui à se noverit omnia exhibenda, ut nihil de ordinibus clericorum, nihil de ecclesiastica facultate præsumat, sed ea quæ ad sacrosancta mysteria pertinent, exequatur. Et ad clerum Ecclesiæ in qua fuit contumeliosus episcopus: In ejus Ecclesia visitatorem dari nostra decrevit auctoritas, ut Ecclesia privata præsule summi nequeat Pontificis solatiis indigere, cui vos in omnibus parere decernimus ad ea tantummodo quæ sacris sunt gerenda mysteriis. Fit quoque mentio aliorum qui paramonarii dicuntur è genere eorum qui res ecclesiasticas administrant, id est villici sive actores possessionum, quamvis alias sic videantur appellari satellites, adseculæ, buccellarii: certè Nicetæ παραμονὴ est πελεκυφόρος βάρβαρος. Additur in hoc tit. Et privilegiis

eorum, episcoporum scilicet & clericorum & cæterarum personarum, veluti, ut invitis episcopis testimonium non denuntietur, ut presbyteri citra injuriam quæstionis testimonium dicant, ut clerici, & monachi, & xenodochi, & prochotrophi similesque personæ excusentur à sordidis & extraordinariis muneribus, à parangariis, à metatis, à lustralis auri collatione sive functione auraria, à tutelis & personalibus muneribus, ut injuriarum sit publicum crimen si facta sit injuria episcopo vel clerico, ut sit popularis actio ex testamento si quid relictum sit venerabilibus locis condictio ex lege quæ inficiatione cerescat in duplum, & ex cujus causa si indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti, ut §. ult. Instit. de obl. quæ quasi ex cont. & l. 46. hoc tit. ut irrita fiat substitutio precaria facta sub conditione si sine liberis heres institutus decesserit, herede transeunte in clerum aut monasterium, ac similiter remittatur eidem conditio liberorum suscipiendorum. Et de castrensi peculio clericorum, quod etiam inter privilegia connumerari potest, de quo est l. 34. & 50. Et de redimendis captivis, deque relictis redemptioni captivorum l 28. 45. 49. Item de nuptiis clericorum vetitis seu permissis, permissis scilicet cantoribus & lectoribus, vetitis cæteris, & permissis primis, vetitis secundis, ac rursus permissis ceteris si coïtæ sint ante clericatum, vetitis post clericatum, & liberis post clericatum susceptis numero spuriorum, nefariorum & incestorum adscriptis non naturalium l. 19. & 44.

III. Enarratio.

ORphano trophis) nec aliter legitur in antiquis Ægidii & Juliani Brodæi.

Sunt antistites, ut in l. 7. h. t. sacræ legis antistites, Theodoro Balsamoni ibid. ἐπίσκοπον. Hinc antistitium pro episcopatu Vvibertus Archidiaconus in vita Leonis PP. *Qui postea ad antistitium Mediomatricæ urbis voto cleri & plebis magis quam suo assumptus.*

Veluti Pastores) Glossæ : *Pastor*, ἐπίσκοπος

Patres) Divus Augustinus in psalm. XLIV. *Hodie enim episcopi, qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? Ipsa Ecclesia patres illos apellat, ipsa illos genuit, & ipsa illos constituit in sedibus patrum.* Petrus Antiochenus in epistola qua rescribit Dominico Gradensi : ἄκουσον πῶς ἐπισκόπους καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρας ὁ πιστὸς εἴδε λόγος καλεῖν. Vide sancti Gregorii Nazianzeni homiliam cum Episcopus Sasimoensis ordinatus est, & divum Chrisostomum in oratione cum presbyter est designatus.

Vicarii Chisti) Sanctus Cyprianus in epistola LV. ad Cornelium : *Nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus judex vice Christi cogitatur.* Eusebius PP. in epistola ad Episcopos & Diacones Thusciæ & Campaniæ : *Caput enim Ecclesiæ Christus est, Christi autem Vicarii sacerdotes sunt.* Vicarii Dei. Theophylactus in epistolam ad Titum cap. I. τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ Θεοῦ : *vicem & locum Dei sustinet.*

Optato milevitano) Libro I. de schism. Donatistarum : Anastasius bibliothecarius in epistola ad Martinum Narniensis Ecclesiæ præ-

ſulem : *Quia cum Epiſcopus apice, &c.*

Primicerii presbiterorum] Neſcio an huc referri poſſit quod ſcribit Auctor Quæſtionum in utrumque teſtamentum, quæ D. Auguſtino tribuuntur, quæſtione CI. *Quid enim, inquit, eſt Epiſcopus, niſi primus presbyter, hoc eſt, ſummus ſacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, & conſacerdotes ſuos. Nunquid & miniſtros condiaconos ſuos dicet Epiſcopus? Non utique, quia multo inferiores ſunt. Et turpe eſt judicem dicere primicerium.*

Qui ſuperiorem inter clericos] Clerici in hoc titulo ſeparantur ab Epiſcopis, ut apud ſanctum Baſilium in epiſtola LXXV. ad Neocæſarienſes: ἀλλ' εἰπὶν ἐπίσκοποι, κληθήτωσαν εἰς ἀκρόασιν, ἔστι κλῆρος κατὰ πᾶσαν τῆς Θεοῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι, &c. *At qui ſunt Epiſcopi vocentur illi, ut audiant quæ objiciuntur. eſt clerus in unaquaque Dei parœcia : congregentur probatiores.*

Miniſtri divini muneris &c.] L. ſi quis 10. & l. omnes 33. hoc tit.

Ἐν Διατάξαις] Libro II. capite XXXII.

Cura nuntiandi verbi Dei] Verbum Dei ſoli olim Epiſcopi in Eccleſia prædicabant. Procedente tempore presbyteris permiſſum. Vide notas Jacobi Sirmondi ad ſermonem D. Auguſtini de verſu pſ. I. *Cor mundum crea in me Deus*, Supplementi Operum, D. Auguſt. Tomo. I.

Σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου &c.] D. cap. XXXIII. ſanctus Ignatius in epiſtola ad Trallianos: σύμβουλοι καὶ συνεδρευταὶ ἐπισκόπου : Conſiliarii & adſeſſores Epiſcopi. σύμπονοι ὄντες τῷ ἐπισκόπῳ, Zonaras in canonem LVIII. Apoſtolorum.

Et D. Paulo] 1. ad Timoth. v. 17.

Episcopis proximi] Episcopi sunt sacerdotes summi. D. Hieronimi adversus Luciferianos cap. IV. *Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet.* D. Augustinus in d. quæstione CI. Tertullianus de baptismo capite XVII. *summus sacerdos, qui est Episcopus* Primi sacerdotes. Sanctus Ambrosius, sive is est Hilarius in epistolam ad Ephesios capite IV. Episcopi, inquam, sunt primi ordinis sacerdotes, presbyteri secundi. Facundus Hermianensis lib. XII cap. III. *Quia sacrificare præsumpsit, quod licitum est singulo cuique, etiam secundi ordinis sacerdoti.* Leo I. in serm. x. de laude Charitatis : *Non enim summos tantum antistites, aut secundi ordinis sacerdotes, &c.* Hincmarus Remensis Opusc. XV. cap. IV. *Hos* LXXII. *figuram presbyterorum, id est, secundi ordinis sacerdotum gessisse, sciendum est.* & Opusculo XLVIII. cap. XX. *De presbyteris, videlicet secundi ordinis viris non dimittenda sunt.* Secundi sacerdotes, in constitutione Theodosii & Valentiniani, Appendicis Codicis Theodos. num. XX.

Diaconi utriusque sexus] In Diaconissa ætas LX. annorum exigitur, l. 9. h. tit. in qua legendum, *sexaginta annis.* Theophanes : Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε, γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ξ΄. ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον, id est, interprete Anastasio Bibliothecario in historia Ecclesiastica : *Theodosius legem scripsit, mulierem in diaconissam non promovendam, nisi sexaginta transcenderit annos secundum Apostolum.*

Ministri sacræ mensæ] Diaconum ministrare Episcopo, & presbyteris, hoc est diaco-

natum exercere, aut si Græca malis: *διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ Ἐπισκόπῳ, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τοῦτ' ἔστι διακονεῖν.* Auctor constitutionum Apostolic. lib. III. cap. ultimo.

Exorcistæ) De exorcistis Julius Firmicus Mathes. lib. III. cap. V. *Erunt omnibus dæmonibus terribiles, quorum adventum pravi dæmonum spiritus fugiant, & qui sic laborantes homines non vi verborum, sed sola sui ostensione liberent: & quamvis sit violentus dæmon, qui corpus hominum, animumque quatiat, sive ille aëreus sit, sive terrenus, aut infernus istius hominis jussione fugiet, quia præceptis ejus cum quadam veneratione tenebitur. Hi sunt quia vulgo exorcistæ dicuntur*, & capite IX. *Faciet exorcistas, & qui laborantes dæmonum incursione homines aptis remediis liberent: unde ex his artibus maxima illis substantia conferatur.* Hi sunt, qui, ut ait Ulpianus, vulgari verbo impostorum, exorcisare dicuntur, l. 1. de extraordin. cognit. Quid si Christianos Ulpianus intelligat, qui exorcismis dæmones fugant, depellunt, traducunt? Infensissimum enim Christianis Ulpianum fuisse constat ex Lactantio lib. V. Instit. cap. XI. Exorcistæ igitur in l. 6. hoc tit. sunt qui adjuratione dæmonas effugant, de quibus Paulinus Nolanus in Natali IV. Felicis.

——primis lector servivit in annis.
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli
Adjurare malos, & sacris pellere verbis.

Origenes hom. XXIV. in Ios. *Si inimica virtus dæmonis obsideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorcistarum invocationes, &c.* Adde Cyrillum Hierosolimitanum in præf. Catech.

Sacerdotum nomen sol. pr. tr. Episc.) In L. 3. h. t. omnes sacerdotes : in collectione Theodori Balsamonis : ἐπίσκοποι. Venantius Fortunatus lib. IX. epigramm. IX. *Jura Sacerdotum* (hoc est Episcoporum) *sacro moderamine servans*. Sanctus Cyprianus epistola XXXIII. *Preces nostras vestris precibus adjuvate, ut Domini misericordia favens nobis, cito plebi suæ, & sacerdotem reddat incolumem, & martyrem cum sacerdote lectorem.* Ennodius de vita Epiphanii Ticinensis Episcopi : *Interea per propositum sibi callem vitæ cursu præpeti sacerdos venerabilis incedebat.* & aqud Cyprianum epistola LXV. ad Rogat. Sacerdotalis locus, & Sacerdotalis potestas pro Episcopali.

Imo Christianis omnibus) D. Augustinus quæstionum Evangelicarum libro II Q. I. *Sacerdotium Judæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotii regalis, quod est in Ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad Corpus Christi, summi & vere principis sacerdotum : nam nunc & omnes unguntur, quod tunc Regibus tantum, & sacerdotibus fiebat.* Agobardus de privilegio & jure Sacerdotis. *Præmittendum sane videtur brevissime, quod omnes fideles vere membra summi sacerdotis, Dei, videlicet, ac Domini nostri Jesu Chisti mediatoris Dei, & hominum facti sunt ab eo Patris regnum, & sacerdotes, & sunt sub capite summo unus sacerdos*, Petrus Damiani epistolarun lib. VIII. I. *Constat ergo quemlibet Christianum esse per gratiam Christi sacerdotem.* Vide quæ diximus ad tit. Decretal. de vita & hon. cler.

Tertullianus] Vide de exhortatione castitatis cap. VII.

Quod idem & de cleric. nom.] Ut I. Cath. D. Petri cap. ult. ver. III. vide Cujac. ad Novel. III.

Orphanotrophi) τῶν ὀρφανῶν οἱ τροφεῖς. Codinus de offic. Constant. cap. V. LXXVI. in edit. Reg. ὀρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμενόμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν: *Orphanophus olim curam habebat pupillorum.* Auctor anonimus in Romano Imp. μοναχὸν αὐτὸν ἀπεχείρησας ἅμα Θεοφανῆ Τειχιώτῃ καὶ Παύλῳ ὀρφανοτρόφῳ ἀνθρώποις αὐτοῦ. Hinc ὀρφανοτροφεῖον, Balsamon ad can. VIII. Synodi Chalcedon.

Brephotrophi alumni infantium) Caper de verbis dubiis: *Alumnus dicitur ab alendo, & qui nutrit, & qui nutritur.*

Ptochotrophi) Chronic. Alexandrinum: πτωχοτρόφος φρὺξ λιμένος: *Ptochotrophus custos portus.* Anastasius in historia Ecclesiastica. *Euphemius presbyter & ptochotrophus Neapoleos:* πτωχοτρόφος Νεαπόλεως, Theophanes. Hinc πτωχοτροφεῖον, & πτωχεῖον. Theophanes: πολλὰ ἐχαρίσατο ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πτωχείοις. Idem πενητοτρόφοι, & πενητοτροφεῖα, apud Constantinum Manassem.

Xenodochi) Nicephorus in Chronico. D. Augustinus in Joannem tract. XCVII. *Xenodochia & monasteria postea sunt appellata nova nominibus, res tamen ipsæ & ante nomina sua erant, & religionis veritate firmantur.* Hinc ξενοδοχεῖα, id est, οἱ πρὸς κοινὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι, Joannes Cantacuzenus historiæ libro IV. cap. XXX. in fine. De his Sanctus Basilius in epistola CCCLXXI. ad Heliam:

τίνα δὲ ἀδικοῦμεν, καταγώγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς κατὰ πάροδον ἐπιφοιτῶσι; *Quid peccamus diversoria peregrinis extruentes, qui huc forte advenerint?* Ea Julianus extrui jubet, ut ibi inopes sine discrimine excipiantur, in epistola XLIX. ad Arsacium.

Qui advenas, ægrotos, inop. debil.) Sanctus Epiphanius hæresi LXXV. τοιαῦτα γάρ τινα κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν, καὶ τοὺς λελωβημένους, καὶ ἀδυνάτους ἐκεῖσε ποιοῦντες καταμένειν, ἐπιχορηγοῦσι κατὰ δύναμιν οἱ τῆς ἐκκλησιῶν προεστῶτες.

Debiles) Debiles ex morbo, quo levati sunt, ut in l. dabimusque 19. §. 1. D. de rebus auct. jud. possid.

Ascetæ vel ascetriæ) Glossarium M.S. ἀσκητὴς ὁ ἐν τῷ κατὰ διάνοιαν κόσμῳ εὐσεβῶς καὶ δικαίως ἀναστρεφόμενος. Cyrillus Hierosolymitanus Cathec. X. Ἄννα προφῆτις ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ. Hinc ἀσκητήριον, asceterium. Vide Gloss. ad Cedrenum.

Devotæ virgines) Vide Josephum Scaligerum Ausonianarum lection. libro I. cap. VIII.

Hermiæ hist.) Histor. Eccles. v. 12

Μοναχικὴ πολιτ.) Nihil mutandum puto. D. Gregorius Nicenus de peregrinatione Hierosolymitana: Ἐγὼ τοὺς ἅπαξ ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ καλῶς ἔχειν φημὶ πρὸς τοῦ εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς. *Equidem eos qui semel sanctiori vivendi rationi se dediderunt, recte agere existimo, si perpetuo ad Evangelii voces respiciant.* Vide ejusdem epistolam ad Eustath. Ambros. & Basil. Isidorus Pelusiotes libro I. epistolar. XCVI. καλῶς πρὸς ὑψηλὴν πολιτείαν ἐξέστης. Cedrenus: παιδευθεὶς τῆς μοναχικῆς πολιτείας. Joannes Scylitzes: τὴν μοναχ.

ναχικὴν πολιτείαν ἀσπάσασθαι. Joannes Cantacuzenus hist. libro I. cap. XIV. τῆς μοναδικῆς πολιτείας εἰς ἄκρον ἐληλακώς. πολιτεία quidem generaliter accipitur pro ſanctiore vivendi ratione, quæ πολιτεία ὀρθὴ Clementi Alexandrino Strom III. Monachi tamen maxime videri poſſunt πολιτεύεσθαι θεῷ Quanquam monachi dicuntur etiam philoſophicam vitam agere, Nov. V. cap. III. Dionyſius apud Suidam in μοναχὸς, ἐκεῖσε δὴ φροντιστήριον ἦν ἀνδρῶν φιλοσόφων τὸν βίον, μοναχοὶ δὲ οὗτοι καλούμενοι. Sanctus Baſilius in conſtitutionibus monaſt. c. V. εἰ δέ τι δέοι διὰ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν, καὶ ὑπαίθριον ἔργον ἐπιτελεῖν, οὐδὲ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν κωλύσει. Luitprandus hiſtoriæ V. cap. IX. *Ad vicinam inſulam, in qua cœnobitarum multitudo philoſophabatur, tonſo ei, ut moris eſt, capite ad philoſophandum tranſmittunt.* & capite X. *Ad vicinam inſulam, in quam patrem ſuum ablegarant philoſophatum mittunt.* Vide quæ dixi ad tit. de juſtit. & ju. inſtit. lib. I.

Archimandritæ dicuntur) Avitus Viennenſis in epiſtola II. *Eutyches ergo perniciei, cujus mentio eſt, funeſtus incentor, Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ miniſter, ſed copioſæ monachorum multitudinis præpoſitus fuit: cujus officii perſonas Epiſcopi Orientales Archimandritas appellant.*

Νοσοκόμων) In l. 42. Adde ſancti Baſilii dict. epiſtolam CCCLXXI. Hinc νοσοκομεῖον, Dorotheus doctrina IV. Nicetas Choniat. in Iſaacio Angelo: μετέβαλε δὲ εἰς νοσοκομεῖον, καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους. Joannes Cynnamus hiſtoriar. libro IV. ἃ καὶ ἔξεστι τῷ γε βουλομένῳ ἐκ τοῦ κοινοῦ ἀναλέγεσθαι

ἀναλέγεσθαι νοσοκομείων, ἃ ξενῶνας καλεῖσθαι ἔθος ἐστιν. De Xenone, vide Glossarium ad Nicetam. Adde Theodoretum histor. Eccles. lib. v. cap. XVIII.

Γεροντοκόμων) In l. 46. §. 1. Hinc γηροκομεῖον. Balsamon ad Canon. VIII. Synodi Chalcedon. & γηροτροφεῖον, Nicephorus Gregoras histor. 2.

Parabolanorum] L. 18. Parabolani sic dicti, quasi temerarii, quod qui ægrotis adsunt, in periculis sæpe non parvis versentur, frequenti ægrotorum contactu. Eadem nimirum forma rationeque qua bestiarii Iulio Firmico Parabolarii sunt, & Socrati παράβολοι VII. histor. Eccles. qui paraboli auctori historiæ tripartitæ, lib. XI. XV. 1. Cujac. ad Nov. III. Eustathius ad Od. primam: ὁ παράβολος ἄνθρωπος, ὁ κινδυνῶ ἑαυτὸν παραβάλλων, ὅ ἐστι παρακινδυνευτής, Concilium Chalcedonense actione I. εἰσέτρεχον γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν στρατιῶται μετὰ ὅπλων καὶ εἰσήκεισαν οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσουμα, καὶ οἱ παραβαλανεῖς, καὶ πλῆθος ἄλλο πολύ. Vetus Interpres: *Irruebant enim in Ecclesiam milites cum armis: instabant monachi, qui cum Barsuma, & parabalani, & multitudo alia grandis.* Videamus an legendum sit, παραβολάνοι, & *parabolani.* Sed fortasse ego hîc παράβολος. Itaque nihil temerè adfirmo. De parabolanis vide Josephi Scaligeri epistolam LX. ad Isaacum Casaubonum.

O ἐπὶ τῆς πτωχίας) In l. 42. §. 9. hoc tit.

Defensorum Ecclesiæ) ἐκκλησιεκδίκων, d. §. 9. vel simpliciter, ἐκδίκων apud Theophanem & alios, de quibus in Glossario ad Cedr.

Ἀρχόντων sive ἐξ) d. l. 42. §. 10.

Qui sunt χωρεπίσκοποι, ut Zonaras ait] In can. IX Synodi Antioch. & Scoliastes Harmenopuli tit. IX. Epitomes cann. Sed reprehenduntur à viris doctis. De Exarchi dignitate Joannes Cameniata in narratione de excidio Thessalonicensi cap. XXX. Ἐπίσκοπος μὲν inquit, οὐκ ἔστιν οὗτος, κατ' οὐδὲν δὲ διαφέροντα βαθμὸν ἐκείνοις, ἐπισκόποις, κεκλήρωται· ἔξαρχον γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τῆς ἑλλάδος ἁπάσης, οὐδὲν τῆς τιμῆς ἐκείνων καθυστερίζοντα. *Episcopus quidom hic non est, haut tamen disparem gradum sortitus est: Scimus enim eum totius Elladis exarchum esse, dignitate Episcopis nihilo inferiorem.* Vide Codinum de Offic. Constantinop. cap. I. & Notas num. LIII.

Ruris aut suburbii) Dionisius exiguus in interpretatione d. can. X. Syn. Antioch. *Qui in vicis vel possessionibus Chorepiscopi nominantur*, & in interpretatione can. III. Syn. Ancyranæ: *Presbyteri ruris offerre non possunt in templo civitatis presente Episcopo: vel presbyteris urbis.* Episcopi Villani, in epistola Damasi PP. quam subdititiam esse merito quidam existimant, Capitul. Caroli M. lib. VII. cap. CLXXXVIII. aut Vicani. Hincmarus Remensis Opusculo XXXIII. capite XVI. in fine: *Vicanus fieri consentires Episcopus, qui Græce vocatur Chorepiscopus.* & Opusculo XXXV. *Pene Vicarium Episcopum, quem Græci Chorepiscopum vocant.* Et Chorepiscopi igitur Vicarii Episcoporum. Fulgentius Ferrandus in Breviatione Cann. cap. LXXIX. *Chorepiscopi*, id est, *Vicarii Episcoporum.* Idem legitur in Capitulari Aquisgranensi cap. IX.

Archipresbyteri fere, ut Leo ait,] Vide

Leonis I. epistolam LXXXVIII.

In Synodo Neocæsar.] Canone XIII.

ἐκ συλλειτουργοί] Qui ad exemplum & formam septuaginta discipulorum esse noscuntur. Leo I. epistola LXXXVIII. Vide epistol. CXXVII. D. Hieronimi ad Fabiolam de XLII. mansionibus VI.

Sigebertus] In Chronico. Sigebertum exscripsit Robertus Monachus cœnobii sancti Mariani apud altissiodorum Ordinis Præmonstratensis auctor Chronici altissiodorensis: *Damasus*, inquit, *Papa decrevit ne quid contra Episcopos præsumant Archidiaconi, qui dicuntur etiam Chorepiscopi, id est, regionum vel villarum Episcopi.* Sigebertum tamen deceptum tradunt eruditissimi viri, quod Archidiaconos, id est, πρώτους τῶν διακόνων, cum chorepiscopis confundat.

Qui περιοδευταὶ dicuntur] Nicephorus Callistus libro IX cap. XLV. Καὶ τινα περιοδευτὴν πολλῶν φόνων γενόμενον αἴτιον, τῆς ἐκκλησίας οὐ δίωξε, *quod periodeutem quendam qui multis necis causam præstiterat. Ecclesia non ejecisset*: Theodorus Balsamon ad canon. LVII. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δέ εἰσιν οἱ σήμερον προσζαλκόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἔξαρχοι. οὗτοι γὰρ περιοδεύουσι καὶ ἐπιτηροῦσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστούς: *Periodeutæ sunt, qui hodie ab episcopis promoventur exarchi: hi enim circumcursant, & delicta animæ observant, & fideles instruunt.* Codinus de offic. Constant. cap. I. edit. Regiæ: ὁ περιοδευτὴς, περιπατῶν, καὶ παιδευόμενος τοὺς θέλοντας βαπτισθῆναι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει: *Circitor, qui circumambulat, & in orthodoxa fide baptizari cupientes instruit.* Clau-

eorum, episcoporum scilicet & clericorum & cæterarum personarum, veluti, ut invitis episcopis testimonium non denuntietur, ut presbyteri citra injuriam quæstionis testimonium dicant, ut clerici, & monachi, & xenodochi, & prochotrophi similesque personæ excusentur à sordidis & extraordinariis muneribus, à parangariis, à metatis, à lustralis auri collatione sive functione auraria, à tutelis & personalibus muneribus, ut injuriarum sit publicum crimen si facta sit injuria episcopo vel clerico, ut sit popularis actio ex testamento si quid relictum sit venerabilibus locis condictio ex lege quæ insiciatione crescat in duplum, & ex cujus causa si indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti, ut §. ult. Instit. de obl. quæ qua. ex cont. & l. 46. hoc tit. ut irrita fiat substitutio precaria facta sub conditione si sine liberis heres institutus decesserit, herede transeunte in clerum aut monasterium, ac similiter remittatur eidem conditio liberorum suscipiendorum. Et de castrensi peculio clericorum, quod etiam inter privilegia connumerari potest, de quo est l. 34. & 50. Et de redimendis captivis, deque relictis redemptioni captivorum l 28. 45. 49. Item de nuptiis clericorum vetitis seu permissis, permissis scilicet cantoribus & lectoribus, vetitis cæteris, & permissis primis, vetitis secundis, ac rursus permissis ceteris si coïtæ sint ante clericatum, vetitis post clericatum, & liberis post clericatum susceptis numero spuriorum, nefariorum & incestorum adscriptis non naturalium l. 19. & 44.

III. Enarratio.

ORphano trophis) nec aliter legitur in antiquis Ægidii & Juliani Brodæi.

Sunt antistites, ut in l. 7. h. t. sacræ legis antistites, Theodoro Balsamoni ibid. ἐπίσκοπον. Hinc antistitium pro episcopatu Vvibertus Archidiaconus in vita Leonis PP. *Qui postea ad antistitium Mediomatricæ urbis voto cleri & plebis magis quam suo assumptus.*

Veluti Pastores) Glossæ : *Pastor*, ἐπίσκοπος

Patres) Divus Augustinus in psalm. XLIV. *Hodie enim episcopi, qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? Ipsa Ecclesia patres illos apellat, ipsa illos genuit, & ipsa illos constituit in sedibus patrum.* Petrus Antiochenus in epistola qua rescribit Dominico Gradensi : ἄκουστον πῶς ἐπισκόπους καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρας ὁ πιστὸς εἴδε λόγους καλεῖν. Vide sancti Gregorii Nazianzeni homiliam cum Episcopus Sasimoensis ordinatus est, & divum Chrisostomum in oratione cum presbyter est designatus.

Vicarii Chisti) Sanctus Cyprianus in epistola LV. ad Cornelium : *Nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus judex vice Christi cogitatur.* Eusebius PP. in epistola ad Episcopos & Diacones Thusciæ & Campaniæ : *Caput enim Ecclesiæ Christus est, Christi autem Vicarii sacerdotes sunt.* Vicarii Dei. Theophylactus in epistolam ad Titum cap. I. τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ Θεοῦ : *vicem & locum Dei sustinet.*

Optato milevitano) Libro I. de schism. Donatistarum : Anastasius bibliothecarius in epistola ad Martinum Narniensis Ecclesiæ præ-

fulem : *Quia cum Episcopus apice, &c.*

Primicerii presbiterorum] Nescio an huc referri possit quod scribit Auctor Quæstionum in utrumque testamentum, quæ D. Augustino tribuuntur, quæstione CI. *Quid inim, inquit, est Episcopus, nisi primus presbyter, hoc est, summus sacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, & consacerdotes suos. Nunquid & ministros condiaconos suos dicet Episcopus? Non utique, quia multo inferiores sunt. Et turpe est judicem dicere primicerium.*

Qui superiorem inter clericos] Clerici in hoc titulo separantur ab Episcopis, ut apud sanctum Basilium in epistola LXXV. ad Neocæsarienses: ἀλλ' εἰσὶν ἐπίσκοποι, κληθῶσιν εἰς ἀκρόασιν, ἔστι κλῆρος κατὰ πᾶσαν τοῦ Θεοῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι, &c. *At qui sunt Episcopi vocentur illi, ut audiant quæ objiciuntur. est clerus in unaquaque Dei parœcia : congregentur probatiores.*

Ministri divini muneris &c.] L. si quis 10. & l. omnes 33. hoc tit.

Ἐν διατάξαις] Libro II. capite XXXII.

Cura nuntiandi verbi Dei] Verbum Dei soli olim Episcopi in Ecclesia prædicabant. Procedente tempore presbyteris permissum. Vide notas Jacobi Sirmondi ad sermonem D. Augustini de versu ps. L. *Cor mundum crea in me Deus*, Supplementi Operum, D. August. Tomo. I.

Σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου &c.] D. cap. XXXIII. sanctus Ignatius in epistola ad Trallianos: σύμβουλοι καὶ συνεδρευταὶ ἐπισκόπου : Consiliarii & adsessores Episcopi. σύμπονοι ὄντες τῷ ἐπισκόπῳ, Zonaras in canonem LVIII. Apostolorum.

Et D. Paulo] 1. ad Timoth. v. 17.

Episcopis proximi] Episcopi sunt sacerdotes summi. D. Hieronimi adversus Luciferianos cap. IV. *Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet*. D. Augustinus in d. quæstione CI. Tertullianus de baptismo capite XVII. *summus sacerdos, qui est Episcopus* Primi sacerdotes. Sanctus Ambrosius, sive is est Hilarius in epistolam ad Ephesios capite IV. Episcopi, inquam, sunt primi ordinis sacerdotes, presbyteri secundi. Facundus Hermianensis lib. XII cap. III. *Quia sacrificare præsumpsit, quod licitum est singulo cuique, etiam secundi ordinis sacerdoti.* Leo I. in serm. X. de laude Charitatis : *Non enim summos tantum antistites, aut secundi ordinis sacerdotes, &c.* Hincmarus Remensis Opusc. XV. cap. IV. *Hos* LXXII. *figuram presbyterorum, id est, secundi ordinis sacerdotum gessisse sciendum est.* & Opusculo XLVIII. cap. XX. *De presbyteris, videlicet secundi ordinis viris non dimittenda sunt.* Secundi sacerdotes, in constitutione Theodosii & Valentiniani, Appendicis Codicis Theodos. num. XX.

Diaconi utriusque sexus] In Diaconissa ætas LX. annorum exigitur, l. 9. h. tit. in qua legendum, *sexaginta annis*. Theophanes : Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε, γυναῖκα εἰς διακονίσσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ξʹ. ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον, id est, interprete Anastasio Bibliothecario in historia Ecclesiastica : *Theodosius legem scripsit, mulierem in diaconissam non promovendam, nisi sexaginta transcenderit annos secundum Apostolum.*

Ministri sacræ mensæ] Diaconum ministrare Episcopo, & presbyteris, hoc est diaco-

Sacerdotum nomen sol. pr. tr. Episc.) In L. 3. h. t. omnes sacerdotes : in collectione Theodori Balsamonis : ἐπίσκοποι. Venantius Fortunatus lib. IX. epigramm. IX. *Jura Sacerdotum* (hoc est Episcoporum) *sacro moderamine servans*. Sanctus Cyprianus epistola XXXIII. *Preces nostras vestris precibus adjuvate, ut Domini misericordia favens nobis, cito plebi suæ, & sacerdotem reddat incolumem, & martyrem cum sacerdote lectorem.* Ennodius de vita Epiphanii Ticinensis Episcopi : *Interea per propositum sibi callem vitæ cursu præpeti sacerdos venerabilis incedebat.* & aqud Cyprianum epistola LXV. ad Rogat. Sacerdotalis locus, & Sacerdotalis potestas pro Episcopali.

Imo Christianis omnibus) D. Augustinus quæstionum Evangelicarum libro II Q. I. *Sacerdotium Judæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotii regalis, quod est in Ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad Corpus Christi, summi & vere principis sacerdotum : nam nunc & omnes unguntur, quod tunc Regibus tantum, & sacerdotibus fiebat.* Agobardus de privilegio & jure Sacerdotis. *Præmittendum sane videtur brevissime, quod omnes fideles vere membra summi sacerdotis, Dei, videlicet, ac Domini nostri Jesu Chisti mediatoris Dei, & hominum facti sunt ab eo Patris regnum, & sacerdotes, & sunt sub capite summo unus sacerdos*, Petrus Damiani epistolarun lib. VIII. I. *Constat ergo quemlibet Christianum esse per gratiam Christi sacerdotem.* Vide quæ diximus ad tit. Decretal. de vita & hon. cler.

Tertullianus] Vide de exhortatione castitatis cap. VII.

Quod idem & de cleric. nom.] Ut I. Cath. D. Petri cap. ult. ver. III. vide Cujac. ad Novel. III.

Orphanotrophi) τῶν ὀρφανῶν οἱ τροφεῖς. Codinus de offic. Constant. cap. V. LXXVI. in edit. Reg. ὀρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμενόμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν : *Orphanophus olim curam habebat pupillorum.* Auctor anonimus in Romano Imp. μοναχὸν αὐτὸν ἀποχειρίσας ἅμα Θεοφανῇ Τειχιώτῃ καὶ Παύλῳ ὀρφανοτρόφῳ ἀνθρώποις αὐτοῦ. Hinc ὀρφανοτροφεῖον, Balsamon ad can. VIII. Synodi Chalcedon.

Brephotrophi alumni infantium) Caper de verbis dubiis : *Alumnus dicitur ab alendo, & qui nutrit, & qui nutritur.*

Ptochotrophi) Chronic. Alexandrinum : πτωχοτρόφος φρουρὸς λιμένος : *Ptochotrophus custos portus.* Anastasius in historia Ecclesiastica. *Euphemius presbyter & ptochotrophus Neapoleos :* πτωχοτρόφος Νεαπόλεως, Theophanes. Hinc πτωχοτροφεῖον, & πτωχεῖον. Theophanes : πολλὰ ἐχαρίσατο ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πτωχείοις. Idem πενητοτρόφοι, & πενητοτροφεῖα, apud Constantinum Manassem.

Xenodochi) Nicephorus in Chronico. D. Augustinus in Joannem tract. XCVII. *Xenodochia & monasteria postea sunt appellata nova nominibus, res tamen ipsæ & ante nomina sua erant, & religionis veritate firmantur.* Hinc ξενοδοχεῖα, id est, οἱ πρὸς κοινὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι, Joannes Cantacuzenus historiæ libro IV. cap. XXX. in fine. De his Sanctus Basilius in epistola CCCLXXI. ad Heliam:

τίνα δὲ ἀδικοῦμεν, καταγώγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς κατὰ πάροδον ἐπιφοιτῶσι; Quid peccamus diversoria peregrinis extruentes, qui huc forte advenerint? Ea Julianus extrui jubet, ut ibi inopes sine discrimine excipiantur, in epistola XLIX. ad Arsacium.

Qui advenas, ægrotos, inop. debil.) Sanctus Epiphanius hæresi LXXV. *τοιαῦτα γὰρ πανταχοῦ κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν, καὶ τοὺς λελωβημένους, καὶ ἀδυνάτους ἐκεῖσε ποιοῦντες κατα μένειν, ἐπιχορηγοῦσι κατὰ δύναμιν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προεστᾶτες.*

Debiles) Debiles ex morbo, quo levati sunt, ut in l. dabimusque 19. §. 1. D. de rebus auct. jud. possid.

Ascetæ vel ascetriæ) Glossarium M.S. *ἀσκητὴς ὁ ἐν τῷ κατὰ διάνοιαν κόσμῳ εὐσεβῶς καὶ δικαίως ἀναστρεφόμενος.* Cyrillus Hierosolymitanus Cathec. X. *Αννα προφῆτις ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ.* Hinc *ἀσκητήριον*, ascecterium. Vide Gloss. ad Cedrenum.

Devotæ virgines) Vide Josephum Scaligerum Ausonianarum lection. libro 1. cap. VIII.

Hermiæ hist.) Histor. Eccles. v. 12

Μοναχικῇ πολιτ.) Nihil mutandum puto. D. Gregorius Nicenus de peregrinatione Hierosolymitana: *Εγὼ τοὺς ἅπαξ ἀναπηξιν ἐαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ καλῶς ἔχειν φημὶ πρὸς τοῦ εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς. Equidem eos qui semel sanctiori vivendi rationi se dediderunt, recte agere existimo, si perpetuo ad Evangelii voces respiciant.* Vide ejusdem epistolam ad Eustath. Ambros. & Basil. Isidorus Pelusiotes libro 1. epistolar. XCVI. *καλῶς πρὸς ὑψηλὴν πολιτείαν ἐξέστης.* Cedrenus: *παιδευθεὶς τῆς μοναχικῆς πολιτείας.* Joannes Scylitzes: *τὴν μο-*

ναχικὴν πολιτείαν ἀσπάσασθαι. Joannes Cantacuzenus hist. libro I. cap. XIV. τῆς μοναδικῆς πολιτείας εἰς ἄκρον ἐληλακώς. πολιτεία quidem generaliter accipitur pro sanctiore vivendi ratione, quæ πολιτεία ὀρθὴ Clementi Alexandrino Strom III. Monachi tamen maxime videri possunt πολιτεύεσθαι θεῷ. Quanquam monachi dicuntur etiam philosophicam vitam agere, Nov. v. cap. III. Dionysius apud Suidam in μοναχὸς, ἐκεῖσε δὴ φροντιστήριον ἦν ἀνδρῶν φιλοσόφων τὸν βίον, μοναχοὶ δὲ οὗτοι καλουμένοι ἐτύγχανον. Sanctus Basilius in constitutionibus monast. c. v. εἰ δέ τι δέοι διὰ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν, καὶ ὑπαίθρον ἔργον ἐπιτελεῖν, οὐδὲ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν κωλύσει. Luitprandus historiæ v. cap. IX. *Ad vicinam insulam, in qua cænobitarum multitudo philosophabatur, tonso ei, ut moris est, capite ad philosophandum transmittunt.* & capite x. *Ad vicinam insulam, in quam patrem suum ablegarant philosophatum mittunt.* Vide quæ dixi ad tit. de justit. & ju. instit. lib. I.

Archimandritæ dicuntur) Avitus Viennensis in epistola II. *Eutyches ergo perniciei, cujus mentio est, funestus incentor, Constantinopolitanæ Ecclesiæ minister, sed copiosæ monachorum multitudinis præpositus fuit: cujus officii personas Episcopi Orientales Archimandritas appellant.*

Νοσοκομεῖον) In l. 42. Adde sancti Basilii dict. epistolam CCCLXXI. Hinc νοσοκομεῖον, Dorotheus doctrina IV. Nicetas Choniat. in Isaacio Angelo: μετέβαλε δὲ εἰς νοσοκομεῖον, καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους. Joannes Cynnamus historiar. libro IV. ἃ καὶ ἔξεστι τῷ γε βουλομένῳ ἐκ τοῦ κοινοῦ ἀναλέγεσθαι

ἀναλίγματα νοσοκομείων, ἃ ξενῶνας καλεῖν ἔθος ἐστιν. De Xenone, vide Glossarium ad Nicetam. Adde Theodoretum histor. Eccles. lib. v. cap. xviii.

Γεροντοκόμων) In l. 46. §. 1. Hinc γηροκομεῖον. Balsamon ad Canon. viii. Synodi Chalcedon. & γηροτροφεῖον, Nicephorus Gregoras histor. 2.

Parabolanorum] L. 18. Parabolani sic dicti, quasi temerarii, quod qui ægrotis adsunt, in periculis sæpe non parvis versentur, frequenti ægrotorum contactu. Eadem nimirum forma rationeque qua bestiarii Iulio Firmico Parabolarii sunt, & Socrati παράβολοι vii. histor. Eccles. qui paraboli auctori historiæ tripartitæ, lib. xi. xv. 1. Cujac. ad Nov. iii. Eustathius ad Od. primam: ὁ παράβολος ἄνθρωπος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων, ὅ ἐστι παρακλητής, Concilium Chalcedonense actione 1. εἰσέτρεχον γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν στρατιῶται μετὰ ὅπλων καὶ εἰσήκεισαν οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσουμᾶ, καὶ οἱ παραβαλανεῖς, καὶ πλῆθος ἄλλο πολύ. Vetus Interpres: *Irruebant enim in Ecclesiam milites cum armis: instabant monachi, qui cum Barsuma, & parabalani, & multitudo alia grandis.* Videamus an legendum sit, παραβολάνοι, & *parabolani.* Sed fortasse ego hîc παράβολος. Itaque nihil temerè adfirmo. De parabolanis vide Josephi Scaligeri epistolam lx. ad Isaacum Casaubionum.

Ὁ ἐπὶ τῆς πτωχείας) In l. 42. §. 9. hoc tit.

Defensorum Ecclesiæ) ἐκκλησιεκδίκων, d. §. 9. vel simpliciter, ἐκδίκων apud Theophanem h. alios, de quibus in Glossario ad Cedr.

Ἀρχόντων sive ἐξ) d. l. 42. §. 10.

Qui sunt χωρεπίσκοποι, ut Zonaras ait] In can. IX Synodi Antioch. & Scoliastes Harmenopuli tit. IX. Epitomes cann. Sed reprehenduntur à viris doctis. De Exarchi dignitate Joannes Cameniata in narratione de excidio Thessalonicensi cap. XXX. Ἐπίσκοπος μὲν inquit, οὐκ ἔστιν οὗτος, κατ' οὐδὲν δὲ διαφέροντα βαθμὸν ἐκείνοις, ἐπισκόποις, κεκλήρωται· ἔξαρχον γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης, οὐδὲν τῆς τιμῆς ἐκείνων καθυστερίζοντα. *Episcopus quidem hic non est, haut tamen disparem gradum sortitus est: Scimus enim eum totius Elladis exarchum esse, dignitate Episcopis nihilo inferiorem.* Vide Codinum de Offic. Constantinop. cap. I. & Notas num. LIII.

Ruris aut suburbii) Dionisius exiguus in interpretatione d. can. X. Syn. Antioch. *Qui in vicis vel possessionibus Chorepiscopi nominantur*, & in interpretatione can. III. Syn. Ancyranæ: *Presbyteri ruris offerre non possunt in templo civitatis presente Episcopo: vel presbyteris urbis.* Episcopi Villani, in epistola Damasi PP. quam subdititiam esse merito quidam existimant, Capitul. Caroli M. lib. VII. cap. CLXXXVIII. aut Vicani. Hincmarus Remensis Opusculo XXXIII. capite XVI. in fine: *Vicanus fieri consentires Episcopus, qui Græce vocatur Chorepiscopus.* & Opusculo XXXV. *Pene Vicarium Episcopum, quem Græci Chorepiscopum vocant.* Et Chorepiscopi igitur Vicarii Episcoporum. Fulgentius Ferrandus in Breviatione Cann. cap. LXXIX. *Chorepiscopi*, id est, *Vicarii Episcoporum.* Idem legitur in Capitulari Aquisgranensi cap. IX.

Archipresbyteri fere, ut Leo ait,] Vide

Leonis I. epistolam LXXXVIII.

In Synodo Neocæsar.] Canone XIII.

ὡ συμπρεσβύτεροι] Qui ad exemplum & formam septuaginta discipulorum esse noscuntur. Leo I. epistola LXXXVIII. Vide epistol. CXXVII. D. Hieronimi ad Fabiolam de XLII. mansionibus VI.

Sigebertus] In Chronico. Sigebertum exscripsit Robertus Monachus cœnobii sancti Mariani apud altissiodorum Ordinis Præmonstratensis auctor Chronici altissiodorensis : *Damasus*, inquit, *Papa decrevit ne quid contra Episcopos præsumant Archidiaconi, qui dicuntur etiam Chorepiscopi, id est, regionum vel villarum Episcopi.* Sigebertum tamen deceptum tradunt eruditissimi viri, quod Archidiaconos, id est, πρώτους τῶν διακόνων, cum chorepiscopis confundat.

Qui περιοδευταὶ dicuntur] Nicephorus Callistus libro IX cap. XLV. Καὶ τινα περιοδευτὴν πολλῶν φόνων γενόμενον αἴτιον, τῆς ἐκκλησίας οὐ διέωσε, *quod periodeutem quendam qui multis necis causam præstiterat. Ecclesia non ejecisset*: Theodorus Balsamon ad canon. LVII. Synodi Laodicenæ : περιοδευταὶ δὲ εἰσιν οἱ σήμερον παρεξαλκόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἔξαρχοι· οὗτοι γὰρ περιοδεύουσι καὶ ἐπιτηροῦσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστούς : *Periodeutæ sunt, qui hodie ab episcopis promoventur exarchi: hi enim circumcursant, & delicta animæ observant, & fideles instruunt.* Codinus de offic. Constant. cap. I. edit. Regiæ : ὁ περιοδευτής, περιπατῶν, καὶ παιδεύομενος τοὺς θέλοντας βαπτισθῆναι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει : *Circitor, qui circumambulat, & in orthodoxa fide baptizari cupientes instruit.* Clau-

dius Salmasius falsus est cum de primatu Papæ cap. I. scribit, Justinianum in l. 42. §. 9. Chorepiscopum interpretari piriodeutem vel visitatorem. Imo manifeste distinguit : μήτε ἐπίσκοπον, inquit, μήτε χωρεπίσκοπον, μήτε περιοδευτὴν: *neque Episcopum, neque Chorepiscopum, neque periodeutem.* & in fine d. §. ἢ χωρεπίσκοπος, ἢ περιοδευτής: *aut Chorepiscopus, aut periodeutes.* Sic etiam Gennadius in Encyclio (cum profert Meursius in Glossario Græcobarbaro) ἢ χωρεπίσκοπον, ἢ περιοδευτὴν, ἢ πρεσβύτερον &c. Videamus etiam an falsus sit in ejusdem libri capite II. cum ait, periodeutas non sic appellari, quod de loco in locum transirent, & omnem regionem perambularent, sed unius vici præpositos, cui & erant affixi, haut minus quam Episcopus urbi cui præsidebat, ita apellatos esse. Cujacius vero existimat, Chorepiscopum datum certo vico, vel pago ab episcopo urbis, sub qua vicus est. περιοδευτὴν autem certo loco deputatum non esse, sed hac illac circumire, & ubique implere absentis Episcopi vicem. Zonaras ad d. can. LVII. Synodi Laodicenæ : περιοδευταὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστοὺς, μὴ ἔχοντες καθέδραν οἰκείαν: *periodeutæ dicuntur, quia circant, & perambulant, instruuntque fideles, non habentes propriam cathedram.* Et ita vetus auctor in libro de hæresibus num. XXII. *Hos*, inquit, *Origenes ita perfecte superavit, ut eorum causa periodeutes fieret, ac per singulas quasque urbes per orientem eundo prædicaret.* Certe si quis dixerit periodeutas videri vico alicui adfixos fuisse. Theodoretus religiosæ historiæ capite XXVI. πείθει τὸν θεσπέσιον Βάσσον, ὃς τηνικαῦτα πολλὰς περιοδεύων

κώμας τοῖς κατὰ κώμην ἱερεῦσιν ἐπιστατῶν, &c. & paulo post, ὑπεραγασθεὶς τοίνυν ὁ μέγας ἐκεῖνος Βάσσος, τὴν οἰκείαν ἀγέλην κατέλαβε, τὸ μέγα τοῦτο διηγούμενος θαῦμα· πλείοσι γὰρ ἢ διακοσίοις θιασώταις ἐχρῆτο &c. *Suadet itaque admirando Basso, qui tunc multos vicos circumibat vicanis præpositus sacerdotibus* &c. *Obstupefactus magnus Bassus ad gregem suum rediit, magnum hoc narrans miraculum: Thiasotas enim sive sodales habebat supra ducentos.* Si quis, inquam, ex hoc Theodoreti loco dicat, periodeutas videri alicui vico adfixos fuisse, dicam ego ex eodem loco non ita vico, pagove addictos fuisse, quin cæteras vicarias ecclesias visitarent.

Ut Zonaras) d. can. LVII.

Visitatores) Sic Dionysius exiguus περιοδευτὰς interpretatur in d. can. LVII.

Qui paramonarii dicuntur) In l. 45. §. 3. h. t. Anastasius biblioth. in hist. ecclef. Mansionarium sancti Joannis. Theophanes dixerat, παραμονάριος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Auctor anonimus in vita Damas. PP. *Quidam vir Mansionarius ipsius ecclesiæ &c.* alii mansuarios vocant.

Adseculæ, buccelarii) Glossæ Isidori: *assecla, buccellarius.* Item: *scurra: parasitus, buccellarius.*

Nicetæ in codice Græcobarbaro. Vide ibid. Glossarium.

Ut invitis Episcopis) l. 7. h. t. Theodorus Balsamo Collectionis tit. III. totam legem sic in compendium retulit: ἐπίσκοπος οὐ μαρτυρεῖ: Episcopus testimonium non perhibet. Harmenopulus libro I. tit. VI §. XVI. *Episcopi nec volentes, nec inviti ad testimonium dicendum in jus vocari possunt, sed ad eos domum mittitur.* ex

Novella CXXIII. cap. VI. Psellus ad titulum XVI. Synopseos Attaliottæ : ἀρχιερεὺς οὐ μαρτυρεῖ οὔτ' ἄκων οὔτ' ἑκὼν πως.

Hincmarus Remensis Opusc. XLVIII. CXIII. *Et sacri affricæ Provinciæ canones, & lex Instiniana decernunt : Clerici de judicii sui cognitione non cogantur in publico dicere testimonium, non autem in Ecclesiastico judicio dicere testimonium prohibentur. Sicut etiam de Episcopis in Calcedonensi Consilio legimus, unde in Synodis Romanis ab Eugenio & Leone IV. celebratis decretum est : Quanquam sacerdotum testimonium credibile habeatur, tamen ipsi in sæcularibus negotiis pro testimonio, aut conficiendis instrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus esse non convenit. Si autem eventu aliquo causæ interfuerint, & aliquid viderint aut audierint, ubi nullæ ad illud idoneæ sæcularium inveniantur personæ, ne veritas occultetur, & malus ut bonus existimetur, in providentia proprii sit Episcopi, ut aut coram se & competentibus judicibus, aut aliter veritatem honorifice testificentur. Et huic sententiæ Justiniana lex consonat.*

Ut presbyteri citra injuriam quæst.) l. 8. χωρὶς βασάνων : non torquentur.

Ut clerici & monachi) Sanctus Basilius in epistola CCLXXIX. & CCCIV. postulat à censitore, ut monachi secundum constitutionem in eorum gratiam editam tributorum solutione liberentur.

A parangariis) & angariis) l. 39. §. 1. De angariis & parangariis vide Cujac. ad tit. Cod. de cur. publ. lib. XII.

A metatis) Hospites non suscipiunt l. 1. Ba-

silica: μήτε μίτατα διδόσωσαν. Balsamon ἐκ ὑπόκειν]αι μιτάτοις. vide tit. C. de metat. & epidemit. lib. XII.

A lustralis auri collatione) Lustrale aurum quarto quoque anno pendi solitum, id est, singulo lustro, & χρυσαργυρον dicebatur, de quo dixi ad historiam Ecclesiasticam Anastasii: Appellatur etiam functio auraria in l. singuli C. de lustr. aut collat. vide Cujac. ad l. 1. C. eod.

A tutelis] l. generaliter 52. h. t.

Et personalibus muner.] l. 6. h. t.

Ut injuriarum sit publ. cr.] l. si quis 10. quæ extat in registro Gregorii libro XI. & Capitul. Caroli M. VI. 113. Joannis Saresberiensis libro V. cap. V. & in appendice C. Theod. nu. XIV. si quis conferre velit.

Ut sit popularis actio ex test.] l. θεσπίζομεν 46. §. 6. & 7. h. t.

Ut irrita fiat substit.] L. θεσπίζομεν 53. § 2. h. t.

Et de castr. pecul. cler.) Clericis peculium quasi castrense habere permissum est, l. cum lege 10. h. t. nam clerici omnes militant in Palatio Christi, ut est in constit. XX. in Appendice Cod. Theod.

Et de redimend. captiv.) Etiam res sacræ vendi possunt, ut ex precio captivi redimantur, l. sancimus 11. h. t. vide dicta nobis ad Theodori Balsamonis collectionem constitut. Eccles. & ad Justiniani instit. tit. de rerum divis.

Cantorib. & lectorib.) l. τῶν ἱερῶν κανόνων, h t. Nov. XXII. cap. XLII. can. XXV. Apostol. can. VI. Synodi in Trullo coactæ. Vide tamen Synodum Chalcedon. can. XIV. Cujac. ad d. Novel. ubi de secundis nuptiis in fine.

IV. De episcopali audientia & de diversis capitulis quæ ad jus curamque & reverentiam pontificalem pertinent.

Episcopi jurisdictionem non habent, quia nec forum legibus habent, ut ait Valentinianus No. de episc. jud. nec apparitionem, nec executionem, sed eorum, ut judicum delegatorum, qui etiam notionem, non jurisdictionem habent, sententias magistratus exequuntur, l, 8. Sozomenus 1. *εἰς ἔργον τὰ κρινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας.* Et videtur Novella 120. *δικαιοδοσίαν* accipere pro notione. Itaque non de episcopali juridictione, sed de episcopali audientia merito titulus inscriptus est. Et ut Haloander diœcesim, ita audientiam male Accursius jurisdictionem, & ita l. 25. sup. tit. prox. Cum clericis in judicium vocatis pateat episcopalis audientia. Et in supradicta Nov. Valentiniani: clericus sequatur forum rei si adversarius ad episcopi vel presbyteri audientiam non præstat adsensum, ex qua etiam apparet presbyteros qui secundum locum ab episcopis obtinent, non eandem, ut Æriani dicebant, habuisse cognitionem, judicium, audientiam. Et hanc quidem habuere tantum episcopi vel presbyteri in clericos & monachos in causa religionis, vel negotio ecclesiastico, non in alios, vel in aliis causis, nisi inter consentientes, ut h. t. demonstratur: qui & alia continet diversa capitula pertinentia ad jus curamque & reverentiam episcopalem ad jus, veluti ut his in consilium adhibi-

tis defensores civitatum, & sitonæ, & tutores, vel curatores minorum, aut furiosorum instituantur; ut querela non numeratæ pecuniæ vel dotis absente magistratu, & quælibet alia præscriptionum interruptio, vel contestatio apud eos instituatur, l. 21. 3. 32. Ad curam, veluti disciplina Ecclesiæ, disciplina clericorum & monachorum, & illud inter cætera, nec aleæ & spectaculis dediti sint, & ne per vim vel usurpationem aliquam eripiant judicatos addictósque supplicio: quod fortè usurpabant exemplo pontificum Paganorum, quorum occursus sæpe servabat ductos ad supplicium. Pertinent etiam ad curam eorumdem pauperes, captivi, infantes expositi, custodiæ, meritoriæ puellæ Jenonum injuria captæ & oppressæ, & inspectio operum publicorum rationúmque civilium, & pleraque alia officia pia & sancta, ne alij quàm Christiani advocati recipiantur l. 15. ne alij milites l. 20. quæ reducit quod ante Honorius constituerat, & ut Zosimus refert, mox mutaverat propter Genericum copiarum Dalmaticarum ducem, ne defensores plebis, l. 19. ne in Alexandria archigerontes & diœcetæ, qui & ipsi defensores fuerunt Alexandrinæ plebis l. 5. & de quibus nisi vetus error insideret, & Theodosiano & Iustiniano Codici, legeremus, ut ex Christianorum numero deligantur. Et generaliter his additur l. 2. & 18. tit. seq. ne alij quàm Christiani orthodoxi ad Reipub. curam vel administrationem, vel juvenum institutionem admittantur, datis, ut Cedrinus addit, hæreticis & paganis induciis trium mensium ad resipicendum. nec alia ratione Gelimeri negavit Justinianus Patriciatus

C v

dignitatem quam quod Arrianus esset, auctore Procopio Ad reverentiam autem episcoporum hoc maximè pertinet ne ab eorum sententia possit appellari, l.8. si qui forte eos ultrò judices optaverint, cũ tamen alias à judice dato ex consensu utriusque partis sine vinculo compromissi liceat appellare, l. ex consensu, D. de appell.

IV. Enarratio.

Ut judicum delegatorum) L. à Divo Pio 15. D. de re judic.

Sozomen 1.) Cap. IX. hist. Eccl.

Στραγγιλῶντας) *Præsides & apparitores eorum res judicatas ab Episcopis ad effectum perducere.*

De Episcop. aud. Sulpitius Severus sacræ historiæ libro II. *Aut sententiam in refragantem ferre debuerant, aut si ipsi suspecti habebantur, aliis episcopis audientiam reservare.*

Male Accursius) Et Raphaël Fulgosius. Audientia pro foro Ecclesiastico accipi videtur in epistola XLIX Aviti Viennensis : *Ad Romanæ forsitan Ecclesiæ audientiam vocet.* & epist. LXI. *Non solum ad clericorum, verum etiam ad laïcorum audientiam destinarem.*

Nov. Valentiniani) Hincmarus Remensis Opusculo XXXV. *Sicut tibi non licet de accusatione, sive criminalis causæ, sive civilis, relicto Ecclesiastico, publico purgari judicio, ita etiam non licet tibi postposito, vel contempto Ecclesiastico judicio, ad sæcularia judicia convolare, vel quemcumque, nec etiam laïcam personam pertrahere, neque ad forum suum sequi, si ipsa laïca persona consenserit Ecclesiasticum subire judicium sicut lex Valẽtiniani, quam probat Ecclesia demonstrat.*

Qui secundum locum) Possid. de vita Augustini c. IV. *Quia locus presbyterii, licet ipse majore dignus esset, appropinquaret tamen Episcopatui.* Ipse Augustinus epistola XIX. ad Hieronymum: *Quamquam secundum honorum vocabula, quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, Episcopatus Presbyterio major sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est.* Augustinus Episcopus Hieronymo presbytero. Vide ad tit. III. sup.

Ut Æriani] Vetus auctor in libro de Hæresibus numero liii. ubi de Ærianis: *Presbyterum ab Episcopo nulla differentia debere discerni.*

Vel in aliis causis) Sulpitius Severus hist. Sacræ lib. II. *Novum esse & inauditum nefas, ut causam Ecclesiæ judex sæculi judicaret.* Goffridus Vindocinensis epist. XXIV. libri II. *Omnino enim injustum est, & sacris canonibus, sicut ipse melius nostis, penitus obviare videtur, ut Ecclesiastica causa sæculari, & peregrino judicio terminetur.* Sanctus Hilarius ad Constantium A. *Provideat & decernat clementia tua, ut omnes ubique judices, quibus provinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura & solicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, à religiosa se observatione abstineant, neque posthac præsumant, atque usurpent, & putent se causas cognoscere clericorum.*

Nisi inter consent.) L. 7. & 13. h. tit.

Defensores civitatum) L. jubemus 19 h. t.

Sitonæ) L. 17. h. t. l. 3. C. ut nem. in coempt. specier. & ibi Cujac.

Et tutor. vel curat] L. 30. h. t. & §. nos autem, Instit. de Attil. tut.

Ut querela non num. pec.) l. 21. h. t.

Præscrip. interr.) l. 31.

Vel contestatio) l. 32.

Ne aleæ & spectat) l. 34. h. t.

Eripiant judicatos) l. 6.

Quorum occursus) Id forte usurpabant clerici exemplo flaminis Dialis, de quo Gellius x. 15. & Vestalium, de quibus Plutarcus in Numa.

Paup. capt.) l. 2. & 11.

Infantes expositi) l. nemini 24. h. t.

Custodiæ] Qui custodiuntur, l. 9. & 22.

Meritoriæ puellæ) l. si lenones 12. & l. 14. Suetonius Claudii cap. xv. *Cum scorta meritoria citari*, &c. Tertullianus ad Nation. cap. x. *Scortum hoc meritorium fuit* Arnobius v. advers. Gent. *Divendere meritorii corporis formam.* Hinc meritorium pro lupanari, Julius Firmicus Mathes. vi. 25.

Inspectio publicorum operum] l. 25.

Ne alii milites] l. Constantini cautum, *χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι*, ut scribit Cedrenus: Julius Pollux in Chronico: *χριστιανοὺς μόνους ὀρθοδόξους στρατεύεσθαι*, ut in l. 20. Pagani igitur arcentur à militia, Christiani non ortodoxi, & Judæi, Divus Hieronimus in Esaiam cap. iii. *Nec mirum si apud Judæos perierit dignitas bellatorum, cum militandi sub gladio, & arma portandi non habeant potestatem.*

Quod ante honorii constitutionem) l. 21. C. Theod. de pagan. Zosimus v. *νόμου εἰσηχθέντος τοῖς οὐκ οὖσι χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύοντος.*

Ut Zozimus refert] d. lib. v.

Ut ex Christianorum numero delig.] Cu-

jac. tamen Observ. lib. XXIII. cap. III. Ergasiotanos interpretatur artifices & operarios civitatis Alexandrinæ. Theodorus Balsamon ἐργατιῶτας vertit.

Ad Reip. curam vel administr.) μὴ πολιτεύεσθαι. Cedrenus pag. ccclxix. edit Regiæ. Theophanes: ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας, μήτε τοὺς αἱρετικοὺς, εἰ μὴ μόνους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς, δοὺς αὐτοῖς καὶ προθεσμίαν ἕως μηνῶν τριῶν πρὸς ἐπιστροφήν, quæ Anastasius bibliothecarius ita reddidit: *Justinianus Imperator promulgavit legem ne militarent pagani, nec heretici, nisi soli orthodoxi Christiani, dans illis & inducias usque ad menses tres ad conversionem*: quasi legerit στρατεύεσθαι pro πολιτεύεσθαι.

Vel juvenum institutionem) Sic Julianus edicto præceperat, ne quis Christianus docendorum liberalium studiorum professor esset, ut scribit Orosius libro vii. cap. xxx. vide quæ annotavi ad l. 7. C. Theod. de pagan. ex Divo August. & aliis. Adde Ambros. v. epistol. 30.

Auctore Procopio) Libro II. Vandal.

Ne ab eorum sent. possit appell.) Ad reverentiam pertinet lex Constantini in Appendice Cod. Theod. num. I. qua cavetur ut omnes causæ Episcoporum sententiis terminatæ, perpetuo stabilitatis jure firmentur, ne liceat ulterius retractare negotium, quod Episcoporum sententia deciderit.

Si quis forte eos) Testatur D. Augustinus causas sæculares à fidelibus sæpe ad se delatas in psalm. cxviii. conc. xiv.

Liceat appellare) Vide ad tit. lv. libri II. & Consultat. XII.

V. De hæreticis & Manicheis & Samaritis.

NE quis existimaret privilegia superioribus titulis data Ecclesiis & Episcopis & clericis vel monachis ad alios quàm Christianos Catholicos pertinere, statim initio hujus tit constituitur, ut alieni ab hujusmodi privilegiis sint hæretici. Nam & eorum episcopos aut clericos hæc sibi nomina falso vindicare, & eorum conventus & conciliabula non esse Ecclesias, sed quasi Ecclesias, l. 5. non *συνάξεις*, sed *παρασυνάξεις*, non baptismata, sed parabaptismata, l, 8. l. 14. Nou. 132. existimari esse, sed non esse. Et hæreticis l. 1. C. Th. eodem tit. adjungit schismaticos, rectè: Nam etsi hæretici continuo non sint qui divertunt à communionis unitate, nec schisma, qui & *ἀφωρισμὸς*, dicitur, hæresis sit, plerumque tamen desinit in hæresim, ut de schismate Donatistarum ait l. 4. C. Theod. ne sac. bap. iter. Quæ ne hæresis vocaretur, appellationem schismatis præferebat. Sic legendum. Et paulò post: Ex geminatione baptismi contigisse ut hæresis ex schismate nasceretur. Et de iisdem D. Augustinus: in hæresim schisma verterunt. Definiuntur autem hæretici, l. 2. hujus tit. qui vel levi argumento de errant à judicio & tramite Catholicæ religionis & nomen habent à pertinaci spiritu & opinione singulari, duræ frontis obstinato piaculo, ut Theodosius loquitur No. de Judæ. Sam. & hær. Frons enim hæreticorum, frons non est. Additur specialiter in hoc tit. de Manichæis quasi insignioribus hæreticis, quos

ad imam usque scelerum nequitiam pervenisse ait l. 5. & incesta perversitate religionis nomina lupanaribus quoque ignota vel pudenda committere No. Valentiniani de Manichæis, quæ ex D. Augustini libris licet agnoscere, & Agathiæ historiæ lib. 2. & Cyrilli Hierosolymitani Cath. 6. Et Diocletianus & Maximianus in Cod. Gregor. velut nova inopinataque prodigia in hunc mundum de Persica gente prodiisse Manichæos. Additur & de Samaritis propter speciales quasdam constitutiones Græcas, quæ de eis sunt in hoc tit. sicut inter Nou. sunt duæ de Samaritis. Horum secta mista est ex Judaismo & Paganismo. Manichæi sunt ex Christianismo secundum divisionem Epiphanii. Verum licèt variis hi omnes pœnis adficiantur, tamen eis solemnia sepulturæ non negantur, l. 9. Et subjecti tantum Romano Imperio his pœnis subjiciuntur, non fœderati, velut Gotthi nominatim excepti, l. 12. quorum plerique Arriani erant, nec enim leges Civiles exteros tenent.

V. Enarratio.

NAm & eorum Episcopos) L. 2.

Aut clericos] Cæteros præter Episcopos vide sup. tit. 3

Et eorum conventus] L. 8. §. 3. conventicula, l. 6. Donatistarum conventicula in sententia Marcellini post collationem Carthag. cum Donat. D. Augustinus epistola lvi. *Circuli atque conventicula Donatistarum, vel Maximianensium.* Circuli ut in l. 8. §. 5. h. t. τὰ συστήματα τῶν αἱρετικῶν, μιαρὰ συστήματα, Cyril-

lus Hierosſ. catech. VIII. Epiphanius Panarii libro II. τας αὐτων ἐκκλησίας, ἤτοι φαλεὺς κὴ σπήλαια. οὔτω γαρ εἰπoιμι τας τ͂ αἱρετικῶν συνελεύσεις. Theophanes de Theodoſio. Εὐνόμιον μὲν ἐξωρισε παρασυναγωγας ποιοῦντα κὴ λαοὺς ἀπατῶντα.

Conciliabula) Vetus Onomaſtic. *conciliabulum*, συνέδριον, συνέδρια τῶν ταρχιομαι αἱρετικῶν, Cyrillus Hier. cat. IV.

Non eſſe Eccleſias) *Sanctus Cyprianus epiſtola* LXX. *Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Eccleſiam.* Sanctus Auguſtinus libro V. de baptiſmo contra Donatiſtas cap. XXIII. *Eccleſiam ſicut habent Catholici, non habent hæretici.* Tertull. de præſcript. Hæreticorum cap. XLII. *Plerique nec Eccleſias habent, ſine matre, ſine ſede, orbi fide, extorres, ſine lare vagantur.*

Παρασυνάξεις) d. §. 3. & l. 14. h. t. παρασυναγωγαὶ, Theophanes loco ſupra citato, ut παρεισδιδάσκειν, *hæreticos falſa docere* ait ſanctus Irenæus in prefatione libri I. & ut παραβατλισαι dicuntur Arriano diſſertation. Epict. II. capite IX.

Exiſtimari eſſe, ſed non eſſe (Optatus Milevitanus libro I. *Interea dixiſti, apud hæreticos dotes Eccleſiæ eſſe non poſſe, & recte dixiſti: Scimus enim hæreticorum Eccleſias ſingulorum proſtitutas, nullis legalibus ſacramentis, & ſine jure honeſti matrimonii eſſe, quas non neceſſarias recuſat Chriſtus, qui eſt ſponſus unius Eccleſiæ, ſicut in Canticis canticorum ipſe teſtatur, qui cum unam laudat, cæteras damnat: quia præter unam, quæ eſt vera Catholica, cæteræ apud hæreticos putantur eſſe, ſed non ſunt.*

Nam etſi hæretici continuo non ſint (Creſ-

conius Grammaticus apud Divum Augustinum contra Crescon. lib.II. cap. III. *Internos*, inquit *quibus idem Christus natus, mortuus & resurgens, una religio eadem sacramenta, nihil in Christiana observatione diversum schisma factum, non hæresis dicitur: siquidem hæresis est diversa sequentium secta: schisma vero eadem sequentium separatio.* Idem tamen Augustinus in libro de fide & symbolo cap.x. scribit, nec hæreticum, nec schismaticum ad Ecclesiam pertinere. *Nam & hæretici*, inquit, *& schismatici congregationes suas Ecclesias vocant, sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant. Schismatici autem discissionibus iniquis à fraterna charitatæ dissiliunt, quamvis ea credunt quæ credimus.*

Desinit in hæresim) Hincmarus Remensis Opusculo XIV. *Sacra monstrat auctoritas, cognata sunt schisma & hæresis* Rabanus Moguntinus in epistola I. ad Hincmarum Remensem: *Nullum schisma non sibi aliquam confingit hæresim, ut recte ab Ecclesia recessisse videatur.*

Sic legendum) Sic etiam edi curavit Jacobus Sirmondus in Appendice Cod. Theodosiani.

Divus Augustinus in libro de hæresibus.

Definiuntur autem hæretici) αἱρετικὸς ἐστι πᾶς μὴ ὀρθόδοξος, l. 12. h. t. Sanctus Augustinus in libro de utilitate credendi, in princip. *Hæreticus est qui alicujus temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusque gratia, falsas, ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur.*

Deerrant à judicio) *Rebelles sacræ fidei.* Vigilius Episcopus Tridentinus in disput. inter Sabell. Fotin. Arr. & Athanas. *Perfidi.* Lactan-

tius v. 9. *Si qui autem doloris, vel mortis metu, vel ſuapte perfidia, cœleſte ſacramentum deſeruerint &c.* Hinc perfidia pro hæreſi. Idem Vigilius: *Optime Athanaſius errorem perfidiæ in adjectis, & nuper inventis rerum novitatibus conſiſtere profitetur.* Phæbadius contra Arrianos: *Incipientes igitur ab ipſo capite perfidiæ &c.* Facundus Hermianenſis libro 11. *Nullus ignotus proceſſit hæreticus, nulla noſtris eſt temporibus nata perfidia &c.*

Et nomen habent) Tertullianus de præſcriptione hæreticorum: *Hæreſes dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis ſive ad inſtituendas, ſive ad ſuſcipiendas eas utitur.*

A pertinaci ſpiritu, Facundus Hermianenſis libro x. *Verum neque illud modeſtus quiſquam ſicut arbitror, definire Præſumit, quod hæretici habendi non ſint omnes, qui non pertinaces, ſed ut imperfecti, & ad diſcendum parati minus aliquid in Chriſtiana fide cognoverint. Hæreticum facit pertinax offenſionis defenſio*, idem libro eodem. *Obſtinatio*, lib. 11. in fi. *obſtinata defenſio falſitatis*, lib. 12. Idem contra Mocianum: *Hæreticum non Humanæ infirmitatis ignorantia, ſed pervicacia facit.* animus obſtinatior, l. 2. ſup. de ſum. Trinit. Anaſtaſius bibliothecarius in epiſtola ad Joannem diaconem: *Cum hæreticus non ex erroris tantum deceptione, quantum ex electione non recta & contentioſa pertinacia generetur.*

Quaſi inſignioribus hæret.) Sanctus Baſilius homil. 11. in Hexaem. *βδελυκτη τῶν Μανιχαίων. αἱρετις* Georgio Syncello, *πανώλεθρος ἀπώλεια*: *exitialis perditio.* Anaſtaſio bibliothec.

in hist. Eccles. Leo I. serm. vi. de jejunio decimi mensis. *Arcem sibi in Manichæorum struxit insania, & latissimam in eis aulam, in qua se exultantius jactaret, invenit: ubi non unius pravitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter possideret. Quod enim in paganis prophanum, quod in Judæis carnalibus cæcum, quod in secretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæresibus sacrilegum, atque blasphemum est, hoc in istos, quasi in sentinam quandam cum omnium sordium concretione confluxit, &c.*

Nomina lupanaribus quoque ignota] Sanctus Augustinus libro I. contra Julianum Pelagianum: *Manichæi lupanar necdum reliquisti.* Leo dicto serm. VI. & serm. II. de Pentec. *Manichæus ergo magister falsitatis diabolicæ, & conditor superstitionis obscœnæ, eo tempore damnandus innotuit.*

De Persica gente] Vide Agathiam d. lib. II.

Propter speciales quasdam] l. 12. 17. & 18.

Pœnis adficiantur] de quibus lex 4. 5. & aliæ vide Augustinum adversus epistolam Parmeniani lib. I. cap. xii. & libro III. contra Cresconium cap. xlvii. epistolam L. & Possidium in vita Augustini cap. xii. Leonis epistol. II.

Non fœderati velut Gotthi] De Gotthis fœderatis Malchus in Excerptis de legationibus: πρέσβεις ἐλθεῖν ἐκ Θρᾴκης τῶν ὑποσπόνδων Γοτθῶν, οὓς δὴ καὶ φοιδεράτους οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι. Jornandes de rebus Goticis: *& ipsi dicti sunt fœdeti.*

Quorum plerique Arr. erant] Procopius li-

bro I. Vand. τῆς γὰρ Ἀρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες. Theophanes de Gotthis, hypogotthis, Gipedibus, & Vandalis: πάντες δὲ τῆς Ἀρείου ὑπάρχουσι κακοπιστείας. Vide divi. August. epistolam I. in pr. ubi de Gotthis. Jornande libro citato : *Sic quoque Visigothæ à Valente Imp. Arriani potius quam Christiani effecti.*

VI. Ne sanctum baptisma iteretur.

Hic titulus pars quædam est tituli superioris : nam iteratio ipsa baptismi sive Anabaptismus per se hæresis est & hæreticorum quorundam hi mores erant, veluti Donatistarum, Novatianorum, Eunomianorum ut à Catholicis baptisatos rebaptisarent id auferentes quod geminabant, ut eleganter ait l. 5. C. Th. de hær. cum tamen Chatholici hæreticos ad se conversos, qui modo ab hæreticis baptizati essent in Trinitate non rebaptizarent. Quod enim in constitutionibus & canonibus Apostolorum longe aliter cautum videtur, id de his acceperunt qui non essent baptizati in Trinitate. Nec probarunt Tertulliani, Cypriani & Affricanorum quorundam opinionem de rebaptizandis his, quos hæretici baptizassent. D. Augustinus de hæresibus : Ecclesiæ catholicę placuit, nec in ipsis hæreticis baptisma commune rescindere. Optatus de Donatistis: A Donatistis baptizatos simpliciter excipimus: absit enim ut jam lotum revocemus ad fontem, absit ut iteremus quod semel est, aut duplicemus quod unum est. Et Impp. Honorius & Theod. l. 58. C. Th. de hær. In modum semel nati hominis baptisma semel à Deo con-

cedi. Denique hic tit. est de Anabaptistis genere hæreticorum vel ob hoc solum quod iterent baptisma, initiationem, tinctionem quæ fit columbo sacro.

VI. Enarratio.

Anabaptismus per se hæres. est.) Species hæresis est, Odofredus hic.

Veluti Donatist. D. Augustinus libro de hæresibus LXIX.

Novatianorum] S. Hieronimus in libello de hæresibus. *Novatianus Novatianorum dogma instituit, nolens Apostatas suscipere, & baptisans baptisatos.* Vide D. Augustinum de baptismo contra Donatistas lib. III. 10.

Eunomianorum) Epiphanius hæresi LXXVI. *Εὐνόμιος ἀναβαπτίζει τοὺς ἤδη βαπτισθέντας οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ ὀρθοδόξων πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ᾽ αὐτῶν Ἀρρειανῶν.* Adde, & Marcionitarum, idem Epiphanius adversus Martionitas, hæresi XLII. & Arrianorum· D. Augustinus de hæres. ad Quoduultdeum XLIX. Hi omnes *baptisma confrequentabant*, ut loquitur Avitus Viennensis.

In Trinitate) Sanctus Hilarius Pictav. in Matth. can. XXXIII. in fi. : *Ut qui crediderint, qui in Trinitate fuerint baptizati, omnia faciant quæ præcepta sunt.* Optatus Milevitanus lib. V. *Nemo tinctus fuerat in Trinitate*, id est, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, *Ὁ βαπτιζόμενος, εἰς τριάδα βαπτίζονται, εἰς πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα*: *Qui baptizatur in Trinitatem baptizatur, in Patrem, & Filium: & Spiritum sanctum*, ut ait sanctus Basilius

homilia xvii. in sanctum baptisma & de Fide: οὕτως βαπτιζόμεθα εἰς τριάδα ὁμοούσιον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου ὑμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος : *Sic baptizamus in Trinitatem consubstantialem idque ex præcepto Domini nostri Iesu Christi, qui dixit : Euntes docere omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*: Nam ut ait Divus Augustinus vi. de baptis. cap. xxv. *quis nesciat non esse babtismum Christi, si verba Evangelica, quibus symbolum constat, illic defuerint?* Sunt enim certa illa Evangelica verba *sine quibus non potest baptismus consecrai*, ut ibid. ait vir sanctus.

Et canonibus Apostolorum] Can. lvii. quo cavetur, ut qui ab hæreticis baptizati sunt fidelium appellatione non censeantur.

Id de his acceperunt] Theodorus Studita epist. 4. ad Naucrationem: *Illud cogita quod Apostolicus canon illos dicit hæreticos, qui in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti baptizati non sunt, nec baptizant.*

In Trinitate) Qui baptismus Trinitatis dicitur Divo Augustino serm. in die Pentecostes II.

Tertulliani) Libro de baptismo cap. xv.

Cypriani) Epistola lxx. lxxi. & seqq. Facundus lib. xi. *Cum B. Cyprianus omnes hæreticos crederet baptizandos.* Vide eundem contra Mocianum Scholasticum ad finem.

Et Africanorum quorumd.) Episcoporum lxxxvii. de quibus in Concilio Cartag. apud

Cyprianum Concilium Romanum in epistola ad Gratianum & Valentinianum Impp. *Per Africam rursum sacrilegos rebaptizatores nutu Dei praecepistis expelli.*

Semel à Deo concedi) Adde. Divus Augustinus epistola cciii. *Rebaptizare hæreticum hominem, qui hæc sanctitatis signa perceperit, quæ Christiana tradidit disciplina, omnino peccatum est: rebaptisare autem Catholicum, immanissimum scelus est.* Avictus Viennensis in fragment. ex libris contra Arrianos: *Unum baptisma non iteramus. Cui honorem suum etiam in Bonosiacorum aliorumque receptione servantes, si se in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti baptizatos esse respondeant, quod bene confessi sunt, servando recipimus: quod perperam crediderant, benedicendo sanamus.* Ferrandus diaconus in Parænetico ad Reginum: *Patienter ferens propter scandalum quod pati formidat, etiam reos lavacro secundi baptismatis pollui.* Hincmarus Remensis Opusculo xii *Sicut sive hæreticus, sive schismaticus, sive facinorosus quisque in confessione S. Trinitatis baptizet, non valet ille qui ita baptizatus est, à bonis Catholicis rebaptizari, ne confessio & invocatio tanti nominis videatur annullari, quia ipse est, ut scriptum est qui baptizat, qui discipulis suis jussit, dicens: Ite, docete, omn. g. bapt.* Vetus auctor libro 1. de hæresibus num. xliv. *Omnibus notum est, nos hæreticos venientes non rebaptizare, sed manum reconciliationis accedere, & ita divino populo tradere. De Paulianis autem sancta Synodus Nicæna hoc constituit, ut prorsus baptizentur, & ita demum Catholico populo socientur.* vide

ibid. cap. LXI. Auctor incertus in Breviario fidei adversus Arrianos: *Dicere enim solent de baptismo, quod in eo melius sit illorum baptismum quam nostrum, quia qui de illis ad nos convertuntur non eos rebaptizamus, sed per manus impositionem reconciliamus. Illi vero si quos de nostris seducere possunt, inconsideranter rebaptizant.* Hincmarus Remensis de divortio Loth. & Tetb. interrogatione & respons. IX. *Non sanat baptismus perfidorum, non mundat, sed polluit. Unde & secundum decreta canonum, & sancti Innocentii, atque aliorum Pontificum Rom. in nomine S. Trinitatis ab hæreticis baptizati per manus impositionem gratiam Spiritus sancti accipiunt: non autem in sanctæ Trinitatis nomine baptizati baptizari jubentur.* Vide Leonis M. epistolam LXXVII. in fine, & epist. XC. & can. XLIV. de consecrat. distinct. IV

Initiationem) Constititutiones Apostolicæ libro III. 16. & 18. πλείωσιν Vide D. Gregor. Nazianzenum orat. εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα. Christo enim initiamur. Hinc οἱ πλούμενοι apud Theodoretum in Cantica cantic. capite I. ver. II.

Tinctionem) Tinctio, intinctio Tertuliano, tinctio Cypriano, pro baptismo, & tingui apud Tertulianum, pro baptizari, Isidorus Originum VI. 19. *Baptismum Græce, Latine tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiæ in melius immutatur & longe aliud quam erat efficitur: prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum.*

Columbo sacro) Colymbo. Ælius Lampridius

dius in Antonio Heliogab. *Marinæ aquæ colymbos exhibuit.* κόλυμβος est piscina, quæ & κολυμβήτρα in novo fœdere, & aliis auctoribus, ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν. Hinc κολυμβῆτρα apud divum Chrisostomum, ἀντὶ βαπτιστηρίου Glossæ Isidori: *colymbus locus, ubi vestes mundantur.* Sacer igitur colymbus, in quo mundantur intincti. Columbus autem τοῦ υ in u mutato, ut Lotini solent, auctore Theodoro Gaza in libello de origine Turcarum.

VII. De Apostatis.

UT ex schismate hæresim nasci dixi tit. 5. ita possum dicere ex hæresi plerunque nasci apostasim, ut Tertulianus, hæreses apostatas facere. Hi sunt quos posteriores dixere Magagaritas, qui penitus desciscunt à religione Christiana ex Christianis facti Judæi vel Pagani, vel Samaritani, vel Sarraceni, constitutiones ad peregrinitatem redigunt, & jubent exemplo reorum majestatis & Manichæorum & Donatistarum, l. 4. sup. de hær. damnari etiam post mortem intra quinquennium instituta accusatione, l. 2. in vivos perpetua & publica accusatio est, l. 4. Et hoc quoque in apostatis proprium est ut eorum crimen pænitentia non aboleatur, l. 3. cum tamen hæreticorum aboleri sæpius constitutum sit, d. l. 41. C. Th. eod. tit. & eleganter d. l. 3. lapsis & errantibus subveniri. hi sunt heretici, non perditis, hi sunt apostatæ, & animadvertendum eidem legi hæc verba esse perperam inserta, quæ confundunt hæreticos cum apostatis, hæretica superstitione. Cujus rei satis res ipsa & Codex. Th. & in-

feriora legis verba fidem faciunt. Item animadvertendum est l. ult. hujus tit. esse fugitivariam, de hæreticis nimirum, non de apostatis & partem l. 8. sup. de hær. ut constat ex actis Chalcedonensis synodi.

VII. Enarratio.

UT Tertullianus) de præscriptione hæreticorum cap. IV.

Magaritas] *μαγαρίζειν* dicitur, qui à fide christiana descivit. Leo Grammaticus: *καὶ μαθὼν ὡς διὰ δούλου τοῦ Σαμωνᾶ παιδία αὐτῷ γέγονεν, ἀναγκασθεὶς ἐμαγάρισαν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ.* Vide Glossarium nostrum ad Cedrenum, & Notas ad histor Ecclesf. Anastasii, & ibidem indicem Glossarum.

Descifcunt à religione] Exheredes fidei, Cyprian. in epistola XXXI. à fide devii.

Ad peregrinantem redig.] l. ult h. t.

Damnari etiam post mortem] Facundus Hermianensis lib. x. *Dicunt probare se posse nescio quos hæreticos post mortem fuisse damnatos.* Rigordus de gestis Philippi Augusti: *Etiam post mortem fuit excommunicatus & damnatus, Amalricus, & à cœmeterio sacro dejectus, & ossa & cinis ejus per sterquilinia sunt dispersa.* Adde auctorem Chronici Altissiodorensis pag. cv. ver. Barlaamum & Acyndinum monachos post mortem excommunicatos scribit Ioannes Cantacuzenus lib. IV. ca. XXIII.

Pœnitentia non aboleatur.] Africani Patres in codice canonum Ecclesiæ Afric. can. XCIII.

Sed hæc posterior pars legis 3. h. t. non est in Basilicis, ut observat Balsamon ad Photii No-

mocan. tit. IX cap. XXV. inhumanum enim visum est, hoc etiam crimen pœnitentia non aboleri. In d. l. 3. hæc verba notanda sunt: quos etiam præcepissemus procul abjici, ac longius amandari, nisi pœnæ visum fuisset esse majoris, versari inter homines, & hominum carere suffragiis. Divus Augustinus lib. II. contra litteras Petiliani Donat. cap. LXXXVI. de Donatistis: *Nulla tamen lex regia vox jussit occidi: fortasse propterea, ut quicumque vestrum in pertinaci sacrilegi furoris aura persistunt, cum parricidæ supplicio, & vita carnifice crucientur.*

VIII. Nemini licere signum salvatoris Christi humi vel in silice vel marmore sculpere, aut pingere.

UT hæretici & Apostatæ, ita qui in pavimento sculpunt vel pingunt signum salvatoris Christi erga religionem christianam contumeliosi esse videntur, & rectè Tiberius Constantinus apud Paulum Diac. Crucem domini, qua frontem nostram & pectora munire debemus, eam sub pedibus cõculcamus. Idcirco inhibetur hæc res cum hoc tit. tum synodi habitæ Constantinopoli in Trullo c. 73. Et signum salvatoris Christi vocat, ut veteres Theologi crucem, quæ veris Christianis semper fuit sancta & venerabilis l. decernimus, sup. de episc. & cl. l. II. tit. seq. *προσκυνητὸν καὶ τίμιον* dixit Nov. V. non quidem propter se, sed propter Christi memoriam, qui pro nobis cruci suffixus est, ut Sybilla dixit, *ὦ ξύλον μακαριστον ἐν ᾧ θεὸς ἐξιτανύσθη*. & Cyrillus 6. contra Iulianum, aliter quam Manichæi, quid id rejiciebant

ὡς κεκαθηραμένον ὄργανον. Adeo vero fuit signum Christi sanctum, ut in instrumentis pro fide & subscriptione cederet, l. ult. inf. de ju. delib. & Leonis No. 72. & collocatione ejus profana loca expiari & Deo consecrari solerent, l. ult. Cod. Theod. de pag. sac. Nov. v. & LXVII. & præferri quoque in Litaniis publicis, No. 123. & Christiani etiam omnes, ut Tertullianus, Hieronimus, Augustinus, Chrysostomus scribunt ad omnem actum & omnem incessum eo signo frontem terere & se præmunire. Et signum dici idem Chrysostomus pia interpretatione, ὅτι πάσας τοῦ θεοῦ τὰς παρακαταθήκας, ὅσας ἂν λάβωμεν, ταύτῃ καθὰ περ τινὶ σημαντῆρι βασιλικῷ καὶ δακτυλίῳ σφραγίζομεν.

VIII. Enarratio.

Tiberius Constantinus) Gregorius Turonensis historiæ libro v. cap. XIX. de Tiberio Imp. *Deambulans per palatium vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua crux dominica erat sculpta, & ait: Cruce tua Domine frontem nostrum munimus & pectora, & ecce crucem sub pedibus conculcamus & dicto citius jussit eam auferri &c.* Amoinus de gestis Francorum libro III. cap. IX. In Keneti regis Scotorum legibus religiosis hæc legitur: *Sepulchrum omne sacrum habeto, idque crucis signo adornato, quod ne pede aliquando conculces caveto.*

In Trullo can. LXXXIII.) ὡς ἂν μὴ καταπατῆται παρὰ τῶν βαδιζόντων τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἡμῶν, ut ait ibidem Balsamo. Alexius Aristænus ad eundem canonem: πᾶσαν σπουδὴν

χρὴ πιθέναι ἡμᾶς, τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τιμὴν τῷ ζωοποιῷ σταυρῷ, δι' οὗ τοῦ πάλαι πεπώσμεθα πλώματος.

Et signum Salvatoris, &c.) In l. un. h. t. Basilica : τὸν ἅγιον σταυρὸν, *sanctam crucem*, ut in l. 18. C. Th. de Judæis, & l. 11. C. Just. eod. divus Augustinus in Joan. tr. cxviii. *Quid est, quod omnes noverunt, signum Christi, nisi Crux Christi.* Cyrillus Hierosolym. catech. xv. σημεῖον δὲ ἀληθὲς ἰδικὸν τοῦ Χριστοῦ ἐστιν ὁ σταυρός. *Signum Dominicum.* Maximus Taurin. hom. ii. de cruce & sep. D.

Quæ veris Christianis) Qui *crucis religiosi* dicti Tertulliano Apologetici cap. xvi. & *crucicolæ*, Anselmo de Virginitate.

Non quidem propter se &c.) Sanctus Ambrosius in oratione funebri de obitu Theodosii Imperatoris. *Habet Helena quæ legat : unde crucem Domini recognoscat. Invenit ergo titulum*, REGEM ADORAVIT, NON LIGNUM *utique, quia hic gentilis est error, & vanitas impiorum*. ADORAVIT ILLUM QUI PENDIT IN LIGNO. Divus Augustinus in serm. de sancto Laurentio: *Non signum ligni te delectat, sed signum pendentis.* Photius Patriarcha CP. epistola i. sectione xx. τοῦτον τοιγαροῦν ἕκαστον, τὴν τε Χριστοῦ εἰκόνα φημὶ, καὶ αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ δὴ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, παραπλησίως τῇ σεβασμιότητι καὶ προσκυνήσει ἐξοσιοῦντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἀνανθρωπήσαντα πλούτῳ φιλανθρωπίας ἀφάτῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν οὐ πονειδιστον θάνατον ἑκουσίως ὑπεισελθόντα, ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνιεροῦμεν.

Ω ξύλον μακαριστὸν) Citat Hermias historiæ Ecclesiast. lib. ii. cap. i.

Ut instrum. pro fide) Isaac Catholicus invect. 1· in Armen. Ἐν ταῖς ἀσφαλαῖς τῶν Καρζων πρός πίστιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες τὸν σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς τοιοῦτον παραβαίνοντας καὶ ἀρνουμένους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Κρισοῦ κατακρίνομεν. In Synodo apud Colichyth. sub Vvulfrido Archiepiscopo Cantuariæ cavetur, ut quæ signantur vexillo crucis firma sint. Episcopus chartam signat cum cruce, & incausto apud Matthæum Paris. in Henrico tertio.

Ut Tertullianus] De corona cap. tertio. *Ad omnem aditum & exitum, ad vestitum, ad calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus*, Cyrillus Hierosf. catech· IV. ποίει τοῦτο τὸ σημεῖον ἐσθίων καὶ πίνων καθήμενος, ῥιζαζόμενος, ἐξανιστάμενος, λαλῶν, περιπατῶν ἁπαξαπλῶς ἐν παντί πράγματι. vide ejusdem catech. 18.

Hieronimus in Ezechielem cap. IX. *Antiquis Hebræorum, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.*

Augustinus] Sermone CXXXI. de tempore. *Crucem illam in qua ille crucifixus est in corpore, nos gestamus in fronte.* Idem sermone XX. ex his qui editi sunt in supplemento operum: *Propterea & nos signum ipsum crucis in fronte portamus* Vide auctorem anonymum in tractatu de rectitudine catholicæ conversat. inter opera D. August. tomo IX.

Chrysostomus] Homilia XXI. ad populum Antiochenum, & alibi passim.

Idem Chrysostomus) In homilia de adoratione pretiosæ crucis, tomo VI. operum edit. Paris.

IX De Iudæis & Cœlicolis.

POstea quam dixit de Apostatis, qui scilicet prodita religione christiana defecerunt ad Iudæos vel Paganos, inde dicere instituit de Iudæis, postea de Paganis. Et Iudæis jungit Cœlicolas · Iudæorum sectam non prohibet. Nam & circumcisio eis permittitur, l. circumcidere, D. ad l Corn. de sicar. & in ordinem Decurionum allegi possunt, l. 3. §. ult. D. de Decur. non etiam judicandi potestate fungi, l. ult. hoc tit. Sed & necessitates, ut ait d. l. 3. id est munera civilia obire coguntur, l. 15. de exc. tut. l. 2. l. jussio, hoc tit. Cœlicolarum secta prohibetur, l. 12. quorum nomen inauditum esse ait, & novum supestinionis crimen, & nescio cujus dogmatis novi habuisse conventus, l. 43. Cod. Th. de hær. Iudæorum sectam esse verum est, qui ut Iuvenalis ait, nil præter nubes & cœli numen adorant, & in Catalectis Petronius: Iudæus licet & porcinum numen adoret, & cœli summas advocet auriculas, & Sophonias propheta inter eos quosdam adorare militiam cœli: sed miscuisse se quoque eam Christianismo ad aliquid, quandoquidem hanc sectam hæreticis & dogmaticis adnumerat, & ut ad Christianam religionem revertantur quodammodo cohortatur, d. l. 12. & invenio in epistola Augustini CLXIII. Majorem Cœlicolarum novi apud Donatistas baptismi auctorem instituisse, & multos illo sacrilegio seduxisse, qui locus etiam probat exemplo Iu-

dæorum non male vulgo in l. 3. hujus tit. Cœlicolis dari Majores, licet vox Cœlicolis absit à Cod. Th. & à quibusdam manuscriptis.

IX. Enarratio.

JUdæorum sectam non proch.] Judæorum collegia ab Augusto permissa, Philo. vide Cujac. Observ. VII. 30. C. Cæsarem Augustum & Claudium in gentem Iudæam clementes fuisse scribit Hieronimus in Zachariam lib. II. cap. ult. Idem lib. III. in epist. ad Galat. cap. VI. Caius Cæsar, & Octavianus Augustus & Tiberius successor Augusti leges promulgaverant, ut Iudæi qui erant in toto Romano Imperii orbe dispersi proprio ritu viverent, & patriis ceremoniis deservirent. Vide Iosephum Antiq. lib. XVI. cap. X. Severum & Antoninum Iudæos plurimum dilexisse, idem Hieronimus scribit in Daniëlem libro II. cap. XI. Alexandrum Severum Iudæis privilegia reservasse, Lampridius. Denique legibus suis vivere passi sunt. Divus Augustinus in psalm. LVIII. *Per omnes gentes manent certe, & Judæi sunt, & destiterunt esse quod erant: id est, gens ista non ita cessit in jura Romanorum, ut amiserint formam Judæorum, sed ita subdita Romanis est, ut etiam leges suas teneat, quæ leges sunt Dei.*

Nam & circumcisio) Iudæis circumcidere περιτέμνειν, & ut loquitur Spartianus in Adriano, *mutilare genitalia* permissum est, unde οἱ ἐκ περιτομῆς pro Iudæis circumcisis de quorum circumcisione Michaël Ephesius in librum II. de partibus animalium: ἔστι δὲ ἀκροποσθία τὰ

περιέχων δέρμα τὸς βάλανον τοῦ αἰδοίου, ὃ καὶ τέμνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ λέγουσι τὴν τοιαύτην τομὴν, περιτομὴν, ἀκροποσθίαν dicit, quæ in veteri & novo fœdere ἀκροβυστία dicitur Glossæ, ἀκροβυστία, *præputium*. Iuvenalis Sat. XIV. *mox & præputia ponunt*. Petron. in Catalectis.

Ni tamen & ferro succiderit inguinis oram. Tacitus histor. v. cap. v. *Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur.* eandemque rationem circumcisionis adfert Maimonides more Nevochim parte III. cap. XLIX. Vide Tertullianum advers. Iud. cap. III. Theodoret. quæst. in Genes. qu. LXVIII.

Non etiam judicandi pot.] Auctor dialogi de altercatione Ecclesiæ & Synagogæ inter opera divi Augustini : *Tributum mihi solvis, ad imperium non accedis, habere non potes præfecturam. Judæum esse comitem non licet, Senatum tibi introire prohibetur, præfecturam nescis ad militiam non admitteris.* vide sup. tit. IV. ubi de Iudæis.

Cælicolarum secta) Cœlicolæ erant Iudæi Semichristiani, ad quos non pertinent versus Iuvenalis, nec qui in Catalectis, sed ad Iudæos veteres. Cœlicolarum autem secta inde dicta videtur, quod cœlum colerent, id est, adorarent. Glossæ Græcolat., ὁ σέβων τὸν οὐρανὸν, *cœlicola*. Aliter quam Iudæi antiquiores, qui cœli nomine Deum intelligebant, ut Machabæorum libro priore cap. III. vers. 19. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἰσχύς : *è cœlo fortitudo* : & cap. IV. v. 10. βοήσωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν : *Clamemus ad cœlum*, sive Deum cœli, ut d. cap. VII. 18. ἐναντίον τοῦ θεοῦ οὐρανοῦ : *coram Deo cœli*, sic enim ha-

bent LXX. & alibi ſæpe, etiam in novo fœdere.

Ut Iuvenal is ait Sat. XIV. v. XCV. I.

Et cœli numen ad.) Auratus, Ioſephus Scaliger, Canterus, Douza, Voſſius, & Samaſius, legunt *lumen*, id eſt, cœlum περιφανικῶς.

Et cœli ſumm. adv. aur.) Franc. Pithœus legebat: *& cœli ſummas*, κύκλος, ὄνος. Somniarunt, inquit, nationes caput aſininum Deum fuiſſe Iudæorum, quod refutant Ioſephus & Tertullianus, ille II. contra Appionem Grammaticum, hic Apolog. c. XVI. vide Petrum Cunæum de Republica Hæbræorum libro II. 24. & lib. III. 6. Danielem Heinſium in laude aſini.

Inſtituiſſe) ἴσως legendum, extitiſſe.

Et à quibuſdam manu ſcript.) Non eſt in vett. Ægidii Menagii, & Iuliani Brod.

X. Ne Chriſtianum mancipium hæreticus vel Iudæus, vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat.

PArs origine ſua tit. hic fuit tituli ſuperioris, id eſt de Iudæis tantum, ſed ex Græca conſtitutione Iuſtiniani & l. Deo nobis, ſup. de epiſ. & cl. idem Paganis interdicitur & hæreticis: ne chriſtiana mancipia habeant jure dominii, vel poſſideant quo alio jure, veluti fideicommiſſi, aut bonorum poſſeſſionis, nefas eſſe religioſiſſima mancipia impiiſſimorum inquinari dominio, l. ult. II. Th. eod. tit. & ſimiliter Euſebius IV. de vita Conſtantini, ἀθέμιτον εἶναι περιφνοφόρται καὶ χυριοκλόνοις τοὺς ὑπὸ

τῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένος ζυγῶ δουλείας ὑπάγεσθαι.
Sed additur generaliter ne etiam alterius quam suæ sectæ vel nationis hominem possideant. Et capitale esse si eum hominem circumciderint, si non circumciderint, multæ subjici xxx. librarum auri l. 2. Servum autem, si rem detulerit, liberum fieri, alioquin fisco vindicari, ut l. 2. Cod. Theod. eod. & Cedrinus & Sozomenus probant. Nec ad christianos tantum homines eæ leges pertinent. qui scilicet baptizati sunt in Trinitate, sed etiam ad cathecumenos, id est auditores baptismo designatos, ne impune circumcidantur, ut l. 2. & Nov. 37.

X. Enarratio.

Paganis interdicitur) Synodus Parisiensis apud Flodoardum libro II. cap. v. *Ut Christiani Judæis, vel Gentilibus non vendantur, & si quis Christianorum necessitate cogente mancipia sua Christiana elegerit venundanda, non aliis nisi tantum Christianis expendat : Nam si Paganis aut Judæis vendiderit, communione privetur, & emptio careat firmitate, Judæi vero si Christiana mancipia ad Judaismum vocare præsumpserint, aut gravibus tormentis afflixerint ipsa mancipia fisci ditionibus revocentur.* Robertus monachus in chronologia : *Commune concilium Romæ sub Alexandro Papa anno præterito celebratum statuerat, nullum deinceps Christianum, mancipium fieri Judæorum.* Vide ad collectionem Theodori Balsam.

Quarto de vita C.) capite XXVII.

Et Cedrinus] cujus hæc verba sunt: Καὶ

σαῦλος δὲ καὶ Κώνστας ὀνομεθέτησαν, Ἰουδαῖον μὴ ὠνεῖσθαι δοῦλον ἐπεὶ ἀφαιρεῖσθαι αὐτὸν εἰς τὸν δημόσιον λόγον εἰ δὲ καὶ περιτεμεῖν τολμήσει δοῦλον, ξίφει τιμωρεῖσθαι, καὶ τὴν τούτου δημευέσθαι οὐσίαν.

Sozomenus) l. III. 17.

Auditores bapt. design.) Catechumeni auditores & audientes dicti. Tertullianus de pœnitentia cap. VI. *Quia inter auditorum tirocinia deputatur*, & mox: *Prima audientis intinctio est*. Cyprianus epist. XII. ad presbyteros & diac. &c. *Audientibus etiam si qui fuerint periculo praeventi &c.* vide Theophilactum in Ioan. cap. I. Sunt enim *candidati Dei*, ut loquitur Tertullianus II. ad uxor. *candidati fidei*, ut Hieronymus in epistola ad Rusticum, candidati baptismi.

XI. De Paganis, Sacrificiis, & Templis.

SEquitur tit. de tollendis sacrificiis Paganorum, & claudendis fanis, delubris, templis eorum, non etiam diruendis. Nam & si velint Impp. aras & sensu carentia simulachra avelli, nolunt tamen etiam ædificia templorum & publicorum operum ornamenta destrui l. 3. & recte ornamenta. Nam templa quæ in agris & locis abditis constituta nulla ornamenta habent, patres in concilio Africano destrui postulant. Est & de tollendis annonis templorum, l. ult. quas transfet ad milites l. 19. C, Th. eod. tit. Longe igitur est deterior Paganorum conditio, quam Iudæorum, quorum secta legibus prohibita non est: longe deterior quam hæreticorum, quibus omnibus non est propositum

capitale supplicium, sicut Paganis qui exercent sacra sacrilega, l. 1. 2. 7. & ult. & Augustini epist. 48. ubi addit quod etiam ad hunc tit. propriè pertinet, tam Catholicos quàm hæreticos, omnes laudate leges ab Imperatoribus datas adversus sacrificia Paganorum. Et sunt Pagani cultores simulachrorum & Dœmonum, qui & gentiles, l. 21. Cod. Theod. eod. l. 46. Cod. Theod. de hær. & Theod. Nov. de Jud. Gentiles à Judæis, quibus non Judæi gentes sunt & barbari. Pagani autem vulgari sermone, ut Orosius ait quasi ex agrestium locorum compitis & pagis alieni civitate Dei.

XI Enarratio.

De claudendis fanis.) Principes Christiani Paganorum templa claudi jusserunt, vel dirui De Theodosio & Honorio vide Prosperum de promiss. & præd. Dei parte III. prom. XXXVIII. & quæ diximus ad l. 3. C. Theod. de pagan. vel in alios usus commutarunt. Hæreticorum etiam quasi Ecclesias, vel in usus sacros verterunt, vel non receperunt. Avitus Viennensis epist. VI.

Fanis, delubr. templis) Hæc tria conjunguntur in l. ult. C. Th. eod vide quæ diximus in præfat. ejusdem tituli.

Sensu carentia) l. nullus 12. C. Th eod. Lactantius de Orig. error. cap. II. *Omni enim sensu carent &c.* & lib. VI. 13. *si Deorum cultores simulachra insensibilia excolunt.* Dixi ad d. leg. 12.

Ornamenta) Vide dicta à nobis ad l. 15. Cod. eod.

In Concilio Africano) Can. LVIII. Cod. Ec-

clesſ. Africanæ.

Sacra ſacrilega) Optatus vi. Quis vidit ſacra ſacrilega? Hinc ſacrilegium pro idololatria apud Sulpitium Severum i. ut ibi obſervat Druſius.

Cultores ſimul) Pagani colere ſimulachra dicuntur in l. 6. C. Th. eod. Divus Auguſtinus Retract. lib. 13. cap. xliii. *Deorum falſorum multorumque cultores, quos uſitato nomine paganos vocamus.*

Et dæmonum) *Colunt dæmonum ſimulachra,* Sulpitius ii.

Qui & Gentiles) ἐθνικοὶ, Matth. xviii. 17. γεντίλιοι, Gentes, Nationes, ἔθνη, Græci, res ead. Hinc Gentilitas apud Sulpitium Severum de vita ſancti Martini ſect. iv. & xvi. Cœlius Lactantius de Origine erroris cap. xiii. *Priorem eſſe gentilitatem, quam Dei Religionem.* Iidem & Pagani. Anna Comnena Alexiados libro xiii. Εἴτε τοῦ Χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὓς παγανοὺς ἡμεῖς ὀνομάζομεν. Hinc paganitas in l. vlt. C. Theod. de ſpectac. & Græcitas apud interpretem Irenæi lib. ii. cap. xi.

Ut Oroſius ait) Libro i. hiſtoriæ.

XII. De his qui ad eccleſiam confugiunt vel ibi exclamant.

POſteaquam dixit ſatis de iis qui alieni ſunt ab Eccleſiarum Catholicorum privilegiis, hæreticis puta & Apoſtatis & Judæis & Paganis, quanquam Judæis maneant adhuc ſua privilegia quædam, redit ad earumdem Eccleſia-

rum privilegia, & exponit unum hoc tit. de Confugis (sic appellantur & in l. si qua per calumniam, sup. de epis. & cl.) ut præsidium & securitatem Ecclesiæ tribuant his qui ad eas confugerint vexationis evitandæ causa, sive ob reatum, sive ob debita publica vel privata, ita ut inde temerè ab duci nequeant, sed loci reverentia & intercessione deffendantur, ut c. eos qui 87. dist. Et quod adjicit aliud pertinet etiam ad Ecclesiarum venerationem, de his qui ibi exclamant ex l. 5. & ult. ut nullus in eis tumultus moveatur, nulla seditio, nulli clamores concitentur suæ vel alienæ rei causa.

XII. Enarratio.

PRivilegia quædam] de quibus ad tit. de Judæis sup.

De confugis] ut confugium. Auctor incertus in vita Ludeuvici Pii : Ad Imperatorem Ludovicum confugium fecit. Glaber Rodulphus in vita sancti Guillelmi cap. 1. In quoddam castrum fecisse confugium. & in libro 1. domni Karoli & Huldovici Augustorum : Si quis ad Ecclesiam confugium fecerit. Profert Hincmarus Remensis de divortio Loth. & Terb. respons. ad interrog. XII.

Ut præsidium & securit.] Ut pagani ad templa confugiebant. Ovidius II. de Ponto 2.

Confugit interdum templi violator ad aram,
Nec petere offensi numinis horret opem.

Achilles Tarius Clitoph. & Leucipp. VIII. καὶ τοῖς μὲν πονηροῖς καὶ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαν δίδωσι καὶ καταφυγὴν & ibid. de Dianæ templo : αὐτῇ μόνῃ τοὺς ἐπ' αὐτῇ καταφεύγοντας ἔξεστι σώζειν καὶ ταῦτα

πρὸ δικαστηρίου γνώσεως: δεδεμένον δὲ οὐδένα λελυκὴν ἢ θεὰ, οὐδὲ θανάτῳ παραδοθέντα ἠλευθέρωσεν τῆς τιμωρίας τῶν δυστυχούντων εἰσὶν, οὐ τῶν ἀλιτρούντων δὴ οἱ βωμοί Polyænus VIII. καταφυγὼν ἱκέτης εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Χαλκιοίκου, ὅθεν ἀποσπάσαι ἱκέτην οὐκ ἦν θέμις.

XIII. De his qui in Ecclesiis manumittuntur.

ET sequitur aliud privilegium Ecclesiarum & clericorum, cum esset difficile ad Civitatem Romanam pervenire, nec manumissione quacunque eam servi adipisci possent, ut Hermias ait, 1. c. 9. πολλῆς δυσχερείας ἤτοι περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας ἣν πολιτείαν ῥωμαίων καλοῦσι: ut qualiscumque manumissio sufficiat servis cujuscumque ætatis sint, ut l. 2. inf. comm. de manumiss. ad obtinendam plenam & justam libertatem, quæ modo fiat in Ecclesia teste populo & signatore Episcopo. Imo & clericorum servos manumissos quibuscumque verbis quacumque scriptura, quodcumque loco etiam absente Episcopo ad civitatem Romanam perduci placet.

XIII. Enarratio.

IN Ecclesia) Divus Augustinus sermone v. ex edictis à Sirmondo: *Servum tuum manumittendum manu ducis ad Ecclesiam. Fit silentium. Libellus tuus recitatur, aut fit desiderii tui persecutio.*

XIV. De legibus & constitutionibus Principum & edictis.

SAtis dictum est supra de jure sacro parte juris publici. Consequens est dicere de reliquo jure publico, quod scilicet consistit in populi, Senatus, Principis, Magistratuum Imperio ex quo proficiscuntur leges, & constitutiones, & aliæ partes juris civilis. Ac primum quidem in hoc titulo agitur de legibus publicis & generalibus, quæ antiqua sunt jussa populi vel plebis: quales nullæ feruntur hodie populi potestate translata in principem, & consequenter nullæ leges positæ sunt de ambitu, qui ad curam principum pertinet magistratuum creatio, non ad populi favorem, l. 1. D. ad l. Jul. de amb. l. quidam de re jud. l. 2. de alb. scrib. Quamobrem Constitutiones principum hodie leges constat esse, rescripta dico, subscriptiones, adnotationes, pragmaticas, decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta. Et decreta quidem, rescriptáque & interlocutiones leges sunt, si ut Leo ait No. 92. animus principi fuerit, τὸ κριθὸν ποιεῖν νομοθέτημα, ut ait l 2. princeps censuerit ea, quæ in certis negotiis statuit, similium quoque causarum fata componere; alioqui ut Judicium, ita Principum res judicata aliis non noceret, vel prodesset. Item si de his Princeps orationem ad Senatum miserit, ut quod sibi placeret S.C. firmaretur, & firmatum sit cujus generis orationes multæ referuntur in libris nostris, & secundum l. 8. hujus tituli si observaretur, leges omnes generales principum Orationes appel-

lari possent: Vel si legem edicti nomine nuncupaverit princeps, cuius nominis vis hæc est, ut per omnes populos programmate iudicium in celeberrimis locis veluti in foro, vel in theopropia, vt in scriptoribus sacris legimus, in suggestu illo scilicet & ambone unde Christianis recitatur verbum Dei divulgetur, d. l. 3. quod est anteferri l. rescriptum, C. Th. de hær. Hæ leges principum generales sunt, & omnes populos tenent, paganos & milites l. 3. §. Diuus D de sep. viol. l. vlt D. de accus. & homines domus Augustæ, h 10. hoc tit. & Augustum ipsum atque Augustam, l. 4. vt olim populus quoque suis legibus tenebatur. Omnes autem quæ in corpus iuris referuntur, fere generales sunt, paucæ speciales, sive personales, quæ pertineant ad personas, vel corpora, aut collegia certa, scrinia, officia, civitates, curias, provincias, scholas, quæ etsi non relatæ in corpus juris, nihil ominus vim suam & robur obtineant, ut est in Constit. Justiniani de Just. Cod. conf. tamen omnes non tenent, l. 2. hoc tit. & hæc differentia legum ut observaretur, ideo sæpe monent nos auctores juris quæ sint edictales leges, generales leges, generalia rescripta, l. 1 §. ult. D. de leg. tut. l. quotiens §. sed si non in corpore, de hered. instit. Divi §. ult. ad l. Falc.

XIV. Enarratio.

Animus princ. fuerit) Ipse Cujacius ad §. sed & quod principi, Instit. de jure natur. *Nec quod cognoscens decrevit, trahitur ad exemplum, quam si animus ei fuerit* τὸ κριθὴν, &c.

Senatusconf. firmaretur] Marcus Imp. apud Justinum Apolog. II. ταῦτα δὲ περὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραιανοῦ προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι.

Veluti in foro) Ut in loco Marci Imp. supra citato.

Vel in theopropria] Divus Augustinus in epistola clviii. *Quod autem scripsit eximietas tua, dubitare te, utrum in theopropria debeas eadem gesta jubere proponi, fiat, si potest illuc frequens confluere multitudo.*

Et ambone) His quæ dixi in Glossario ad Cedrenum, adde. Ducas historiæ Byzantinæ cap. xl. ἀνέβη ὁ κληθεὶς ἐπ' ἄμβωνος, καὶ ἐξελάλησε τὴν μακρὰν αὐτοῦ προσευχήν: *vocatus Ambonem ascendit, & diras preces suas recitavit.* Joannes Cantacuzenus historiæ libro IV. cap. III. ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἀναβάς, ἵνα μᾶλλον διὰ πάντων ἐξακουστῇ ἡ φωνή: *in ambonem ascendens, quo clarius ab omnibus exaudiretur.* Glossarium ineditum : ὀκρίβας, ὁ ἄμβων : *Pulpitum, ambo.*

Divulgetur) *Differentiam sensus inter divulgata & provulgata, sive promulgata enucleatores verborum hanc voluerunt esse, ut divulgata simpliciter tantum dicantur ad notitiam omnium propalata &c.* Hincmarus Remensis Opusculo XXXIII. cap. x.

Scrinia) de scriniis vide Cujacium ad tit. Cod. de palat. sacr. largit.

Omnes non tenent] Personales sunt & speciales.

XV. De mandatis principum.

EX Constitutionibus specialibus principum sunt privilegia, & decreta interposita in negotio aliquo, ita ut in exemplum non trahantur, l. 2. sup. tit. prox. sunt & mandata. i. præcepta sive monita, quæ certis personis dantur à principe, veluti præsidibus aut procuratoribus, quæ Dio LIII. intellexit his verbis, ἐντολάς τέ τινας καὶ τοῖς ἐπιτρόποις, καὶ τοῖς ἀνθυπάτοις, τοῖς τε ἀντιστρατήγοις δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι, aut jussiones quæ dantur Comitibus consistorianis vel tribunis, & notariis executoribus imperialium jussionum, vel referendariis palatii perferendæ ad præsides provinciarum, quæ nisi constent ex scripto, nullius momenti sunt, l. 1. præterquam uno casu qui proponitur in l. 2. quam restitui & exposui Obs. XII. c. XXXI. & stultus est, qui pro ea reposuit in hoc titulo Iustiniani No. 17. quæ fuit emissa post editionem Codicis Belisario Consule.

XV. Enarratio.

SUnt privilegia] Privilegia sunt, que de una tantum persona concipiuntur in omnia tempora. Duodecim autem tabulæ leges privis, sive singulis hominibus irrogari vetant, sive, ut ait Ulpianus, in l. 8. de legib. jura non in singulas personas, sed generaliter constituantur, Cujacius Observat. XV. 8. Heraclitus in epistola ad Hermodorum: οὐδεὶς γὰρ νόμος ἐφ' εἷς, ἀλλὰ κρίσις: Proclus in Parmenidem.

Platonis: οὐ γὰρ ἑνὸς, ἀλλὰ πολλῶν ὁ ναμοθέτης ἡγεῖται. & recte Divus Hieronimus in Jonam capite I. Privilegia singulorum communem legem facere non posse.

Præcepta sive non) Ea Græci vocant παραγγέλματα, & ὑποθήκας. Cujacius ad Novell. XVII. vide Julianum antec. const. XXI.

In hoc titulo) In editione Ludovici Charondæ.

XVI. De Senatusconsultis.

SEquitur alia pars juris civilis, Senatusconsulta, id est jura quæ Senatus facit, sive decreta amplissimi ordinis, quæ tamen in posterum fieri vetat Leonis No. 78. tum forte Senatus etiam potestate translata in principem. Antiqua tamen Senatusconsulta manent, sicut antiquæ leges, &, ut hic ostenditur, contra ea elicita rescripta, veluti contra S. C. Tertyllianum, aut contra S. C. Velleianum, nullius momenti sunt Imo si observaretur l. 8. supra de le ib. nulla lex principis generalis valeret sine Sg. quod & Probum constituisse Vopiscus refert.

XVI. Enarratio.

TUm forte Senatus etiam) Scribit Procopius in Arcana, Senatus auctoritatem Justiniani ævo pene obliteratam: ἡ μὲν γὰρ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὐδὲ τῆς ψήφου, οὐδὲ τοῦ καλοῦ κυρία οὖσα &c.

Nulla lex Principis gener. &c.) Ex Symmachi ep. XXI. lib. X. constat. Senatusconsul-

ta constitutione Principis confirmari *Superest*, inquit, *ut ea quæ serenitas vestra deliberanda legavit, cognito Senatusconsulto lex Augusta confirmet, &c.*

Vopiscus refert) in Probo.

XVII. De veteri jure enucleando, & de auctoritate jurisprudentum, qui in Digestis referuntur.

SEquitur alia pars juris civilis, responsa & interpretationes jurisconsultorum veterum, qui ab Imperatoribus condendi juris, respondendi, scribendi, cavendi, interpretandi potestatem acceperunt: aliorum enim qui eandem potestatem non acceperunt, nulla auctoritas est, nec eorum scriptis judices alligantur, cum tamen à supradictorum scriptis recedere non possint, quæ sunt pro parte juris civilis, & eleganter Justinianus dum sibi vindicat Jurisconsultis auctoritatem parem in l. ult. sup. de legibus, nihil tamen se eis derogare ait, quibus hanc facultatem olim dederit majestas imperialis. Jubet autem priori Constitutione tituli hujus in Digestorum 1. libros Tribonianum, & antecessores & togatos amplissimæ præfecturæ, quos ille sibi in eo opere conficiendo adjutores delegerit, necessaria ut usu recepta quæque conferre ex veterum Jurisconsultorum scriptis, atque ita jus vetus, ut ipse loquitur, purgare & certum finitum constituere, atque incontroversum, quod enucleare dicit, ut Modestinus enucleatos casus, definitos jam & certos. Jus ergo vetus antiquam Prudentiam Jurisconsul-

totum vocat. De Institutionibus etiam componendis aliquid aspergit. Posterior Constitutio utraque lingua conscripta enarrat quid quaque parte Digestorum contineatur, & utrique operi parem atque Codici Constitutionum vim tribuit. nec enim iam dicimus responsa Prudentum, aut S C. vim legis obtinere, perlatæ scilicet ad populum, sed Imperatore sustinente vicem populi, & sibi soli vindicante auctoritatem condendi & interpretandi iuris, l. 19. pen. & vlt. sup de legibus; dicimus responsa prudentum & S. C Constitutionum vigorem obtinere. Et quod in hoc titulo additur de auctoritate Iurisprudentum, qui in Digestis referuntur, eo pertinet, quod præcipuè priori Constitutione definitur, vt omnium Iurisprudentum sit eadem auctoritas, nec alter altero potior habeatur, ne Papiniano, puta, Vlpianus, vel Paulus, vel Martianus cedat, abrogata l. 1. C. Th. de resp prud.

XVII. Enarratio.

Recedere non possint) §. responsa 8. Inst. de iure nat. & ibi Cuiac.

Et interpretandi iuris) Goffridus Vindocinensis epistola xxx. libri II. *Legumlatores iure debent esse legum expositores.* Solus etiam princeps legum duritiam emendare potest, τὸ ἀπηνὲς αὐτῶν καὶ ἀμείλικτον, Themistius oratione v.

XVIII. De juris & facti ignorantia.

ENarratis partibus juris civilis, subjicit generalem titulum de Juris & facti ignorantia. Juris enim nomen & leges complectitur & Constitutiones & S. C. & edicta prætorum, vel ædilium, & responsa prudentum, adeo ut & in Cod. Th. l. pen. hujus tit. ponatur sub titulo de Constitutionib. prin. & edictis ac forsitan in hoc possit etiam jus accipi specialiter ex d. l. pen. pro Constitutionibus, vel si quid Constitutionum vim & fidem obtinet. Et juris quidem ignorantia non excusat, ut si nescieris liberis petendam esse bon. possessionem intra annum, si nescieris ex eo testamento legata non deberi quod capitis deminutio testatoris irritum fecit, nisi forte militem, aut minorem XXV. aut rusticum juxta illud Homeri, ἄγελον οὔτε δίκας εὖ εἰδότα, οὔτε θέμιστας aut mulierem in damnis amittendæ rei suæ, & rectè l. pen. inf. de in integr. rest. min. minoribus addideris mulieres ex C. Th. & l. ult. hujus tit. & est etiam utrisque communis hæc vox juris & legum, Deceptis, non decipientibus subveniri, l. 2. §. pen. D. ad Vell. l. 1. G. Greg. Si major fuerit prob. Facti, id est rei gestæ error excusat. Jura certa sunt, facta incerta.

XVIII. Enarratio.

ET juris quidem ignor. non exc.) Hincmarus Remensis Opusculo XIV. cap. VIII. *Legibus sacris decretum est, ut leges nescire nulli liceat, aut quæ sunt statuta contemnere. Cum enim*

enim dicitur, nulli liceat leges nescire, vel quæ sunt statuta contemnere, nulla persona in quocumque ordine mundano excipitur, quæ hác sententia non constringatur Vide & Opusc. XLVII. capite XIV. ubi verba legis adfert, & Arriani interpretationem, uti tunc moris erat.

Intra annum) L. 3. h. t. Hodie vero bonorum possessio ascendentium & descendentium extenditur usque ad tricennium, ut scribit Græcus interpres ad l. 1. D. de bonor. possess. Confundit jus prætorium cum jure civili. vide titul. XXX. libri VI.

Quod cap. deminut.) Intestatus enim decedit is, cujus testamentum irritum factum est, Instit. de heredit. quæ ab int. defer. in princ.

Nisi forte militem) L. 1. h. t. & l. regula 9. §. 1. D. eod. cui per constitutiones principales jus ignorare permissum est, l. ult. D. eod.

Aut minorem) L. 11. vide ad titulum XXXII lib. II.

Aut Rusticum) Rusticus parasitus apud Quintilianum declamatione CCXCVIII. *Non ignoro, judices, quanquam non à forensi contentione solum, sed ab universa conversatione longe remotus.*

Juxta illud Hom.) Odyss. IX.

In damnis) l. 11. & l. ult. h. tit. lib. 8. D eod.

XIX. De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat.

PErsequitur eam partem juris civilis, qua præcipuè hic liber constat, quæ conficitur ex Constitutionibus principum. quarum species sunt edicta, rescripta, mandata, l.3.sup.de legib.nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios titulos supra, sed non de rescriptis, de quibus ab hoc titulo tractare incipit: nam preces sunt desideria supplicantium comprehensa libello principi dato, & rescripta sunt responsa principis ad preces. Preces ergo præcedunt, sequuntur rescripta, subscriptiones, adnotationes, & ideo de precibus primum agit. Sed quidquid constituitur de precibus, idem obtinet etiam in rescriptis: nam quod precibus oblatis postulari non debet, nec impetrari rescripto, aut certe impetratum non valet. Idem è contrario si quid postulari possit. Ut ecce, non potest creditor postulare, ne debitor utatur exceptione peremptoria, l. 2. & condemnatus aliquis non potest iterum supplicare adversus sententiam præfecti prætorio, l.5. Semel supplicare potest, semel ex rescripto principis iterari & retractari judicium, l. 1. inf.de sent. præf. præt. l. 1. C. Th.de off. præf. præt. & judicium sane criminale iterari frequens erat ut historia sacra Seu. docet, & l. 2. inf. de cus.reor. Item non possunt postulari, quæ sunt damnosa fisco, aut juri contraria in damnum alterius, l.3 ergo & rescripta ad hæc impetrata non valent. At contra postulare & impetrare

licet, ne debitor utatur exceptione dilatoria, d. l. 2. l. 3. §. si is pro quo, D. quod quis jur. & oblata satisdatione ut prorogetur tempus solvendæ pecuniæ, l. 4. & rescripta igitur hujusmodi valent. Etiam illud hoc titulo ostenditur, offerri preces recte per servum alieno nomine, vel etiam suo nomine justa ex causa, l. 1. & 6. & non tam esse necessarium precibus inseri exempla instrumentorum, de quibus agitur, ut l. ut responsum, inf. de transf. quàm vim & mentem, & verba ipsa propriè de quibus ambigitur, l. ult. hoc tit. l. verbum inf. de causis ex quibus inf.

XIX. Enarratio.

L.2) In qua legendum, *remittitur*, ex vet. t. & Basilic. μόνην τὴν τιμποθεσίαν ἀναιρεῖ τω παραγραφὴν, & veteres interpretes hanc lectionem sequuntur, Odofredus, Fulgosius, & alii.

L. 5] In qua legendum, *denuo*, ut in veteri Menagii, & in Basilicis, *πάλιν*.

Retractari judic.) Vide ad titulum XLII. libri VII.

Ut historia sacra Seu.) Libro II.

In damnum alterius) Valent si alterum non lædant, & alteri prosint, l. 7.

Suo nomine) δι' ἑαυτῆ, *per se*, in Basilicis.

De quibus ambigitur) κὴ βασιλικῆς ἑρμηνείας δεόμενα: quæque indigent principis interpretatione, ut est in Basilicis.

XX. Quando libellus principi datus litis contestationem facit.

Hic etiam titulus est de precibus ad quas rescripsit princeps. ergo & de rescriptis. & hoc vult, libellum precum principi datum pro litis contestatione haberi, si modo ad eum rescripserit princeps: inanis enim est libellus sine rescripto. Rescripto concedi jus contestationis, l. illam inf. de donat. Non habetur pro vocatione in jus in edicto de in jus vocando, nec pro accusatione in S. C. Turpiliano, & tamen in causa præscriptionum habetur pro litis contestatione, in hoc scilicet ut datione libelli, & rescriptione perinde atque litis contestatione actiones tempore perituræ in tutum redigantur, ut loquitur l. ordinata, D. de lib. cau. & perpetuentur, atque adeo dentur heredi, & in heredem, quod non ita obtinet libello dato præf. prætorio, l. 1. inf. de off. præf. præt. Or. & multo minus libello porrecto aliis magistratibus, vel judicibus, ac rursus de dato principi quod diximus; id Justinianus vult tantum pertinere ad actiones prætorias annales, non ad eas, quæ longiori tempore perimuntur, l. 2. hoc titulo, l. 3. inf. de præs. 30. ann. Quando igitur libellus principi datus litis contestationem faciat, si quæras, dicam quando actio est prætoria annalis, non quando est civilis, nec offendar l. 2. inf. de an. exc. quæ non de libello precum loquitur oblato principi, sed de libello tantum querelæ & protestationis, qui tunc offertur præsidi, cùm nemo est qui conveniri & interpellari possit, & pro litis con-

testatione cedit, l.2. D. de nau. fœn. l.2.inf. d an.exc.

XX. Enarratio,

ET rescriptione) L. 2. in qua non recte Basilica prætermiserunt, quod de rescriptione principis ibi dicitur.

XXI. Ut lite pendente, vel post provocationem, aut definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.

SAtis fuisset dicere, ut lite pendente,vel post definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare: nam post interpositam provocationem satis prohibetur, qui lite pendente supplicare prohibetur, ac similiter post omissam provocationem, qui post definitivam sententiam, ut brevior summa hæc sit, ne lite pendente de re, qua de agitur, quidquam supplicare liceat, ut No.82.& 113.sed expectetur sententia judicis, apud quem litigetur: & ut definitiva sententia, quæ non est appellatione rescissa, rescripto non rescindatur, aut retractetur, etiamsi preces oblatæ principi fuerint ante definitivam sententiam: nam etsi quando appellare non possum, supplicare possim, velut contra sententiam præf.præt. non tamen ubi appellare possum,nec appello intra tempora constituta, postea licet mihi supplicare,aut quod supplicavi ante, de eo rescriptum impetrare: quia sententiæ semel adquievi Docuit

valere rescripta. Sed adjicitur, ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita rescripta recipiantur, quod quidem mendacii crimen est falso proximum, l. si quis obrepserit, D. ad l.Cor.de fal. & recte Augustinus in Joannem: Juris esse forensis, ut qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit quod impetravit. Iudex tamen rescripto datus, judex manet, etiam si preces ad quas rescribens Imperator judicem dedit, subreptitiæ & mendaces sint. Judicis datio valet, impetratio valet, non est ergo rescriptum omni ex parte inutile atque vitiosum. Sed de hac re aliter distinguitur in C. super literis, de rescr.

XXII. Enarratio.

Rescripta contraria juri) Facundus Hermianensis lib. II. cap. I. *Nam si legibus vestris bene atque utiliter censuistis, ut quæcumque vestra rescripta contra ipsas, quas promulgastis leges, in quibus vobis deservitur, & quas vobis infringere licet, per subreptionem fuerint elicita, vacuentur, nec dicantur à vobis data, quæ generalibus constitutionibus vestris inveniuntur adversa &c.* Fulbertus Carnotensis epistola LX. *De violentia hujusmodi Constantinus A. talem contra se, & contra alios principes sententiam dedit. Quæcumque,* inquit, *contrà leges fuerint à Principibus obtenta non valeant.* Vide ejusdem Fulberti epistolam CXXXI.

In Joannem) Tractatu VII.

Judex manet) L. 2. Placentinus existimabat, datum judicem cognoscere de veritate

precum, non de causa principali. Joannes & Azo contra, ut refert Joannes Faber. heic Fulgosius etiam Placentini sententiam non probat, & judicem de negotio principali sententiam laturum arbitratur.

XXIII. De diversis rescriptis & pragmaticis sanctionibus

De precibus supplicantium egit principaliter superioribus titulis quatuor, nunc agit de rescriptis principum, veluti de his quæ duobus supplicantibus in causa communi diriguntur ad unum tantum, ut prosint utrique l.1. de his quæ ad jus pertinent, ut sint perpetua, nec anno finiantur l.2.& l.ult. C.Th. eod. Jure veteri annalia fuisse videntur, quod nos sequimur ex c. plerumque de resc. Item de ipsis authenticis rescriptis judicibus insinuandis, non exemplis l. 3.& de his quæ sunt sine die & Consule l. 4. ut non valeant, si sint beneficia personalia, idemque de ordinationibus Episcoporum cautum est in Concilio Milevitano. Nam generalia rescripta, quæ modo relata sunt in corpus juris valent, etiamsi diem vel Consulem adscriptum non habeant, ut constat ex Constitutionibus Justiniani de novo Cod. fac. & de Justin. Cod. conf. Divus Augustinus in collatione tertii diei cum Donatistis: Evidentissimis legibus definitum esse, Imperialia constituta, etiamsi Coss. non legerentur, in dubium non vocari. Item de hisdem beneficiis principum, l.5. precibus extortis, veluti tribunatu militari, centurionatu, præpositura, præfectura, primatu numeri: quæ & Cicero &

Suetonius & Lampridius beneficia vocant ad ærarium delata, &, ut Hygenus ait, adſcripta in librum beneficiorum, ut hæc ſcilicet beneficia promotiones à judicibus non rejiciantur, aut contemnantur. Item l.6. de reſcriptis quæ non ſunt ſubſcripta encauto ſacro & manu principis, ut non valeant. Encauto ſcribo, non encauſto, quia ſic omnibus locis ſcriptum inveni, atque etiam in gloſſis encautum, κεκεγκαυμένον. Et ait, Diverſis: nam ex his alia jus faciunt, alia non faciunt; alia ſunt perſonalia, alia generalia, alia perpetua; alia temporaria, alia valent, alia non valent, alia ad notationes, & ſubſcriptiones ad libellum breves, l.1.ſup.de prec. Imp. off. alia epiſtolæ, l.12. C. Th.de Ep. & cl. alia pragmaticæ juſſiones, ſive ſanctiones, quibus ſcilicet tractatu & conſilio adhibito princeps diligentius diffuſiuſque reſpondet ad preces, relationem vel ſuggeſtionem judicum, vel aliorum, & aliis quidem reſcriptis preces inſeruntur, non pragmaticis. Auguſtinus in collatione ſupradicta: In pragmatico reſcripto preces inſeri non ſolere. De omnibus autem reſcriptis etiam illud generaliter, conſtituitur l. ult. ut non aliter valeant, quod tamen jus pontificium non probat, quàm ſi hæc ſit eis injecta clauſula, ſi qui reſcriptum impetravit, docuerit eſſe vera omnia ea quæ contulit in preces, quæ & aliis verbis varie ſolet inſeri. Si ita res habet; ut à preſentibus ſupplicatur: Si preces veritate nitantur: Si deſideria petitorum veritate ſubſiſtunt: Si veram cognoſcis eſſe querimoniam ſupplicantis. Si vera eſt fides ſuggerentis. Denique ut judici cui reſcriptum inſinuatur, prima hæc ſit cura

E v

de veritate & fide precum. Et specialiter de pragmaticis jussionibus ne fiant ad preces singulorum in privatis causis, sed in publicis ad preces civitatum, vel provinciarum, vel scriniorum, vel officiorum, vel cujuscunque corporis, aut universitatis. Fiunt tamen sæpe ad relationem vel suggestionem judicum.

XXIII. Enarratio.

NOn exemplis] Lex 3. ita legitur in vett. codd. *&*, *ex nostra manu subsc.* quam lectionem sequuntur Basilica. In codice autem qui Cujacii fuisse dicitur, annotatum erat, in v. cod. legi, *vel ex nostra*: ut eadem auctoritate censeantur rescripta, quæ manu Principis subscripta sunt, quæ *una tincta subscriptionis* ut loquitur Lucifer Caralitanus in libello moriendum esse pro Dei Filio, id est una subscriptione munita sunt, qua authentica. Atqui authentica ipsa non valent, nisi sint subscripta manu principis, l. 6. Itaque nihil temere mutandum in d. l. 3.

Si sint ben. pers.] Quia non valent nisi intra annum, l. 2. & ult. C. Theod. eod.

In Concilio Milevit.) Canone LVI.

Quæ & Cicero] Libro v. epistolar. ad famil. 20. ad Messin. Rufum, & in ea pro Archia,

Suetonius] Tiberii capite XII.

Lampridius] In Alexandro Severo.

Hygenus de limitibus constituendis.

Aut contemnantur) *Sacrilegii instar est, divinis sup. quibus ad. vel dig. prom. obu. b.* Sic legitur in vet. Menegii & Brodæi. Vegetius in Prologo libri II. *Tanti Imperatoris non obe-*

dire mandatis, *plenum sacrilegii videbatur atque periculi.*

Encauto sacro] Excerpta ex.vett.glossis quæ habeo, *sepia incaustum.* Persius : *vanescat sepia lympha.* In libro etiam Notarum *incaustum* legitur, & apud Stephanum Tornac. ep. LXXXIII.

Encausto scribo] In libro Ægidii Menagii & Juliani Brodæi, encausto legitur. In Basilicis calamo exaratis scriptum potius videtur ἐγκαυστῆς quam ἐγκαυτῆς

Jus Pontificium] In capite II.ext. de rescript.

XXVI. De statuis & imaginibus.

INter beneficia principalia, quæ rescriptis principum ad postulationem civitatum vel aliorum corporum certis personis dantur de rep.vel de suo corpore sive collegio bene meritis, sunt statuæ & imagines ἀνδριάντων ἀνεστηχιώτις, l.1. & ult.hujus tit. Sed & de ipsorum principum statuis & imaginibus in civitate statuendis in ornamentum civitatis necesse erat à ptincipibus concedi beneficium, l.26. sup.de epis.aud.quod proprium esse Romanorum ut adfectarent Nazianzenus scribit σηλιτεά. τ̃ λίαν ασυδαζομένων εἰκόσι δημοσίαις ἠμᾶθαι τὰς βασιλεύοντας. Sed ab his rectissime l. 2. aufert omne fastigium adorationis, quod solerent olim, ut Ambrosius ait VI. Hex. sola ære fusa principum capita & ducti vultus de ære vel marmore adorati. Et recte Tiberius auctore Setonio, qui eas inter ornamenta domorum, non inter simulacra Deorum poni voluit

XXIV. Enarratio

STatuæ & imagines) Imagines ſeparantur à ſtatuis. Suetonius Tiberii cap.xxvi. *Etiam ſtatuas atque imagines niſi permittente ſe poni* Minutius Felix in Octavio. *Sub ſtatuis & imaginibus conſecratis deliteſcunt.* Statuæ æreæ vel marmoreæ, imagines cereæ. Saluſtius in Iugurthino, Plinius libro xxxv. cap. 11. Vide ad leg. 1. inf. publ. læt. vel conſ. &c.

Omne faſtigium adorationis) Cyrillus Hieroſolimit. catech. xii. εἰκὼν ξυλίνη ἐπιγείου βασιλέως τιμᾶται. *imago lignea terreni regis honoratur.* Sed citra adorationem Ἰσοθέους γὰρ ἡγοῦντο τούτους οὕτω γοῦν αὐτοὺς καὶ ἐκάλουν διὰ δὴ τοῦτο καὶ ναοῖς αὐτοὺς ἐγέραιπευον καὶ βωμοῖς, καὶ θυσίαις, ut ait Chryſoſtomus, homilia 11. in epiſtolam Divi Pauli ad Rom. *Romani enim Imperatores ſuos diis pares opinabantur, quos etiam eo nomine vocabant, ideoque templis & aris, & ſacrificiis eos colebant.*

Auctore Suetonio) d. xxvi.

XXV. De his qui ad ſtatuas confugiunt

HIc etiam titulus eſt de ſtatuis principum quæ perinde atque Eccleſiæ ſuam confugis ſecuritatem prębent, l. capitalium. §. ad ſtatuas; D. de pœn. l. quis ſit §. apud, D. de ædil. ed. & eleganter Theodoſius & Valentinianus Impp. βωμὸν σωτηρίας, καὶ ἐν τοῖς ἡ μετεγέρσις ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότη ἀνέθηκε. De Eccleſiis dixere βωμὸν ἐλέου l. ult. ſup. de his qui ad eccl.

conf. & latine (fuit enim utraque lingua conſcripta) aram ſalutis, quia nihil intereſt aram ſalutis dixeris, an aram miſericordiæ. Ex igitur ſunt nobis duæ aræ miſericordiæ ſive ſalutis. de ea quæ fuit Athenis Theophilus in §. jus civile, De ju. nat. & alii plerique auctores.

XXV. Enarratio.

CONfugis ſecuritatem præbent) Dio Chryſoſtomus orat. XXXI. ὅτοι μηδὲ τοὺς κακὸν δεδρακότας, ἐὰν περὶ καταφύγωσιν, ἔθος ἐστιν ἀδικεῖν: *vbi nec eos qui ſcelus aliquod admiſerint, ſi eo confugiant, lædere moris eſt*, Sanctus Chryſoſtomus ſerm. XLVI. οὐχ ὁρᾷς πόσοι τῶν ἐπηρεαζομένων εἰς ἀνδριάντων κατέφυγον πόδας: *Nonne vides quam multi eorum qui injuriis affecti ſunt, ad ſtatuarum pedes confugiant?* Procopius Gazæus in Exodum: *Quemadmodum Imperatoriæ ſtatuæ, quamvis ſint inanimatæ, eos qui ad ipſas confugiunt, ſervare ſolent.*

Quæ fuit Athenis) Sextus Empiricus adverſus Mathemat. παρὰ Ἀθηναίοις γοῦν ἐλέου βωμοί τινές εἰσι. Eumenius in orat. pro reſtaur. ſcholis: *Inde eſt, quod Atheniensis humanitas aram Miſericordiæ inſtituerint*, τὸν βωμὸν τῆς θεᾶς, ſimpliciter appellat Heraclides Ponticus. Vide ad Theop.

XXVI. De officio præfectorum prætorio Orientis & Illyrici.

V. tit. 11. lib. ff.

CUm ex partibus juris civilis residerent adhuc magistratuum edicta, formæ, dispositiones, quæ non minorem obtinent juris auctoritatem quàm leges, S C. responsa prudentum, constitutiones, edicta, mandata, rescripta principum, ideo & hujus partis explicandæ causa de magistratibus dicere instituit. Ex his sunt præfecti prœtorio, qui summam obtinent & omnem judiciorum potestatem, omnium honorum apicem, ut Amm. Marcellinus ait, cum & patres dicerentur imperii, & patres provinciarum, actore Cassiodoro VI. & VIII. & XI. & plenissimum imperium etiam in senatores, licet ipsi ante Alexandri constitutionem non fuerint senatores, sed equites Romani, ut Lampridius scribit in Alexandro & in Commodo, & Capitolinus in Pertinace, & Suetoni⁹ in Tito, ipso solo Tito excepto, quem pater præfec. prætorio fecit, unde huic honori decus primum. Primæ igitur & summæ potestati, quæ & ἀρχὴ δευτέρα κατὰ τὰ σκῆπτρα à Zosimo dicitur, merito datur titulus primus. Fuere autem sub Imperio Justiniani duo in urbe præfecti prætorio Orientis, l. raptores, sup. de ep. & cl. & sub eorum cura diœceses quinque Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, & cujusque diœceseos provinciæ variæ. Sub dispositione præsidum singulorum erant provinciæ singulæ. Sub dispositione præf. præt.

diœceses, id est universitas quædam provinciarum. Fuit & alius præf. prætorio Illyrici, & sub ejus dispositione diœceses duæ, Macedonia & Dacia. Joannes, ad quem mittuntur responsa non tantum ad Orientalem, sed etiam ad Illyricianam advocationem, videtur Orientis & Illyrici præf. prætorio fuisse. & ad hos quidem præfectos respiciunt constitutiones hujus tituli, ut formæ & edicta eorum generalia vim legis obtineant, l. 2. hoc. tit. l. 27. inf. de fidejuss. & ut sub cura & jurisdictione eorum sint præsides provinciarum, ut l. ne quis inf. de decur. adeo ut promovere eos possint, l. 9. inf. de adu. diu. jud. l. ult. inf. ad leg. Jul. rep. & removere atque in locum eorum alios substituere, & de criminibus eorum cognoscere, l. 3. hoc tit. Cassiodorus de præf. prætorio: Delicta provinciarum judicum punit. Et vero si diœceses sub cura sunt præfectorum prætorio, & provinciæ diœcesum singulæ igitur, sicut sub cura præsidis provinciæ sunt singulæ civitates ejus provinciæ, l. pen. D. ad munic. l. cum unus §. pen. D. de reb. auct. iud. poss. l. 7. D. de interd. & rel. Mamertinus in Panegyrico Juliani: cum me prætoriis præfecisti, provincias de te egregie meritas meæ fidei tutelæque mandasti. Alia præf. præt privilegia sunt in l. 1. inf. de sent. præf. præt. & l. 2. inf. de sent. ex per recit..

XXVI. Enarratio.

FOrmæ) Formæ eparchica præfectorum prætorio. vide Cujacium Observat. VI. 10. Præfecti prætorio) τῆς αὐλῆς ὑπαρχοι, Pro-

copius, ἔπαρχοι τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, Eunapius in Ædesio, Maximo, Proæresio, & Libanio.

Qui summam obtinent] Symmachus in epistola ad Ausonium PP. *Potiris merito summa judicii.* Imperator Constantinus Ablavio PP. *Qui judiciorum summam tenetis* Constitutio extat in Appendice Cod. Theod. num. I. v. C. ad l. xl. C. de decur.

Ut Ammian. Marcell.] Lib. xxi.

Auct. Cass.) Lib. vi. 3. libro viii. 20. lib. xi. 8.

Equites Rom.) Plin. in præfat. Historiæ: *Et quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter & equestri ordini præstas præfectus prætorio ejus.*

In Tito] capite vi.

Ipso solo Tito] Ante Titum Arretinus Clemens, quanquam Senatorii ordinis, Prætorianis præpositus, ut scribit Tacitus Hist. iv. cap. lxviii.

Primæ igitur & summæ potest) Quæ κορυφαία ἀρχὴ, Evagrio lib. III. cap. xlII.

A Zosimo) Libro II. Socrates hist. II. δευτέρῳ δὲ κατὰ βασιλέα χρηματίζοντι. Libanius περὶ ἀπληστίας: ὕπαρχος μηδενὸς ἧττον, ἢ μόνου τοῦ τὸ σκῆπτρον ἔχοντες. Eunapius in Proæresio: προελθὼν καὶ εἰς τὸν ἔπαρχον τῆς αὐλῆς ἤλασεν, ἡ δὲ ἀρχὴ βασιλεία ἐστὶν ἀπόρφυρος, τὸ γὰρ καλούμενον Ἰλλυρικὸν ἐπιτέτραπτο: Prudentius in proœmio Cathem. *Tandem militiæ gradu evectum pietas Principis extulit, Assumptum propius stare jubens ordine proximo.*

Præfecti prætorio Orientis] Theodoretus in religiosa hist. cap. II. Καί τις ἀνὴρ, μεγίστην ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος, καὶ τῆς ἕω τὰ πηδάλια κα-

τέχοιν πεπιστευμένος.

Sub dispositione præf. præt.) Huic convenit, quod idem Theodoretus scribit : τὸν τῶν μειζόνων ἀρχόντων καταλαβὼν, ἄρχοντα τῶν πλειόνων ἐθνῶν πεπιστευμένον , Divus Hieronymus in epistolam ad Ephes. cap. 1. *Quod præfectus* (prætorio] *in parte civili, judices, provincias & ordinem suum habeat.*

Diœceses] Theodorus Balsamo ; διοίκησιν interpretatur τὴν πολλὰς ἐπαρχίας ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ , l. 1. inf. ut omnes judic. l. 3. C. Theod. de equor. collat. & tit. prox. inf.

Præfectus præt. Illyrici) Leo 1. in epistola lxxxiv. c. 1. ad Anastas. Thessalon. Episc. *Illyricy præfecturam & sublimissimam inter mundanos apices potestatem.* Vide Eunapii locum sup.

Illyrici) Ἰλλυρικὸν ἐστι τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας. Occumenius in epistolam P. ad Rom.

Cassiodorus) vi. 3.

XXVII. De officio præfecti prætorio africæ & omni ejusdem diœceseos statu.

FUit etiam ætate Justiniani alius præf. prætorio Africæ , quem ipse constituit post multos annos Africa Vandalis liberata & restituta Romano Imperio. Et sub ejus dispositione provinciæ septem Zeugitana . Tripolis , Numidia , Mauritania , & quæ propriè dicitur Africa sive proconsularis provincia Carthago , Sardinia insula & Byzacium , quæ cor-

rupte Sex. Ruffo Hieratium, putant plerique & corrupte appellari Byzantium, quos refellit Eustatius in Dionysium. Septem provincias facit Justinianus, alii sex tantum confusa Zeugitana, & Carthaginensi. Singulis autem provinciis septem idem Justinianus suos constituit rectores, i, consulares vel præsides, consulares Zeugitanæ, Carthagini, Tripoli, Byzacio, & ad consularem Byzacii scripta est l. 1. inf. de off. com. rer. pr. præsides autem ceteris. constituit & duces militares provinciis quinque Tripoli, Byzacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, simul ac definit quid hi omnes pro codicillis dignitatis suæ inferre debeant scriniis sacri laterculi sive pallatii, aut pro insinuatione codicillorum scriniis & officiis præfecti præt. præsides provinciarum, vel scriniis magistri militum duces militares, & quæ commoda vel stipiendia de publico ferant ipsi vel præf. prætorio, vel homines eorum, scriniarii, cohortales. Sed & hominum numerum statuit, & suam præfecto præt. ac cuique duci sedem, & alia pleraque de constituendis militibus limitaneis, & de disciplina militari. denique de omni statu ejus diœceseos divisæ, sicut dixi, in provincias septem. Fuit & sæculo Justiniani quodam tempore præf. prætorio Italiæ, de quo Nou. lxix. & lxx.

XXVII. Enarratio.

PRroconsularis prou. Carth.) Rutilius Itiner. 1.

Rexerat ante puer populos proconsule Pœnos
Salvianus vii. de Gubern. D. de Carthagine:

Illic honor proconsularis, illic quotidianus judex & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam, consul.

XXVIII. De officio præfecti urbi,

V. tit. 12. lib. 1. ff.

Sequuntur tituli de officio præf. urbi : & de officio magistri militum, quia potestates sunt præf. prætorianæ pares, l. 1. inf. de præf. præt. sive verb. germanæ potestates, l. advocatos, inf. de advoc. diu. jud. licet in Senatus concessu præf. urbi ceteris omnibus præferatur, quasi prætorio cedente urbi, amplius quoque & speciosus urbis est nomen, l. 3. hoc tit. Nou. 62. Sicut princeps Senatus olim fuit in Senatu dignitate, non potestate major. Hic est ad quem custodia & cura urbis regiæ totius spectat, & quicquid intra centesimum lapidem admittitur, ultra centesimum præf. prætorio cognitio est. Hic ad quem spectat cura annonæ, cura excubiarum, cura corporatorum, veluti pistorum, suariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum corpus coacti, & ei corpori quasi servitute quadam obstricti sunt in perpetuum, & cura thermarum, cura vænalium rerum, cura spectaculorum ac popularium sive factionum, Venetæ, Prasinæ Albatæ, Russatæ, qua de causa Capitolinus in Pertinace dixit, præf. urbi cum omnibus participasse sermonem. Idem quoque præf. urbi dicitur vice sacra judicare sicut præf. prætorio, l. 11. 16. 18. 61. C. Th. de appell. l. 2. C. Th. de pac. Et hunc magistratum instituisse Augustum Suetonius auctor est, & Victor Aurelius.

XXVIII. Enarratio.

DE Officio præf. urbi) Vetus lapis.: SECUNDO VRBI PRÆFECTO. Cledonius tamen in Arte, *Præfectus urbis*, inquit, *rationabilius dicitur, quam præfectus urbi, quia nomen est dignitatis, non participium: hoc enim est præfectus, quem Græci ὕπαρχον dicunt, ut videatur præire omnes: non ex eo quod præfectus sit civitati.* Vide inf. tit. xliii.

Præfectus urbi) ὁ τὴν πόλιν ἐπιτετραμμένος, Lucianus de morte Peregrini. Nicetæ ἔπαρχος τῆς βασιλίδος πόλεος: ἔπαρχος τῆς πόλεως, Nicephoro Calisto ix. 9. Galenus 1. ἀνάστομ ἐγχ. ἐπάρχου τῆς ῥωμαίων πόλεως ἀνδρὸς τὰ πάντα πρωτεύοντος, quem Theophanes, ὕπαρχον vocat, & alii. unde constat, quanti faciendum sit discrimen inter ἔπαρχον & ὕπαρχον quod adfert Matthæus Blastares: ὕπαρχοι λέγονται οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἐξάρχοντες ἔπαρχος δὲ ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. de quo etiam alibi dixi.

Cæteris omnibus præf. Julianus in epit. Novellæ lxii. *urbicaria præfectura omnibus aliis præsideot dignitatib. i, antesedeat.*

Cæteris omnibus præfer.) Vide Cujacium ad leg. 1. inf. de dignitat. & Sirmondum ad Sidonium lib. 1. epist. 9.

Hic est ad quem custodia) Statius Papinius Soteriis pro Rutilio Gallico lib. 1. Sylvat.

Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.

Et quicquid intra centes. lap. admitt.) L. 1. §. 1. D. eod. Dio libro lii. μέχρι πεντήκοντα καὶ ἑξακοσίων σταδίων. Cassiodorus vi. 4. *Ditioni tuæ non solum Roma commissa est (quamvis in illa*

contineantur universa) *verumetiam intra centesimum milliarium potestatem te protendere, antiqua jura voluerunt.* Vide Cypriani epist. lxxxii. Symmachi epist. cxxiii. libro ix. Sed & idem scribit ad præfecturam urbanam civilium rerum summam pertinere, epist. xxx. libri x.

Hic ad quem spectat cura annonæ) L. 1. hoc t. sub dispositione præf. urbi erat præfectus annonæ, ut est in Notitia dignitatum. Vide Zonar. in Theoph.

Cura excubiarum) Urbanæ cohortes, quibus urbis custodia commissa erat, excubias agebant. eis præerat præfectus urbi, sub cujus dispositione erat præfectus vigilum, in d. Notitia Urbanicianos milites Græci ἀστικοὺς appellant. Basilius Seleuciæ 1. de vita S. Theclæ: στρατιώτης δὲ οὗτος ἦν ἀστικός.

Cura corporatorum) L. pen. hoc tit. de corporatis, vide Cujacium ad tit. de navicul. l. 6. & ad titul de privileg. corporat. urb. Rom. libro XI.

Veluti pistorum] de his vide infra tit. XVI. lib. XI.

Suariorum) Suarii sunt χοιρεμπόροι in Basilic.

Porcinarii in l. 1. inf. de suar.) Forum suarium, d. l. 1. §. 5. sub dispositione præfecti urbi tribunus fori suarii, in Notitia.

Boariorum) Negociatores boarii, in veteri inscriptione.

Pecuariorum) Qui pecuariam negotiationem exercebant. Junius Columella viii. de re R. cap.

Thermarum) Cassiodorus vi. 4. in form.

prefecturæ vrb. *Habes copiose unde tibi gratiam tantæ civitatis acquiras : si merces diversæ sub nulla venalitate vendantur : si exhibitio salubriter accensa thermarum, rapinarum ardoribus non tepescat*

Cura venalium rerum.) Cura carnis omnis, ut justo justo pretio præbeatur, d. §. 5. Censores à Cæsare creatos qui statuerent pretia rerum venalium scribit Apianus. Julianus in Misopog. scribit se rei cuique modicum pretium statuisse.

Cura spectacul. & pop.] d. l. §. quies quoque Cujacius populares ibi accipit pro factionibus, & ad hos populares pertinere videtur Tertulian. locus in libro de spectaculis capite III. *Nam apud spectacula & in via statur. Vias enim vocant, & cardines balteorum per ambitum, & discrimina popularium per proclivium.* Vide Cassiodorum lib. 1. 32. In veteri Glossario Latinogræco *populares* exponuntur στρατιῶται. Vetus Juvenalis Scholiastes ad vers. 11. Sat. VII. *Popularibus, armatis militibus.* Casaubonus autem apud Capitolinum in Marco Antonio, & in d. §. 6. populares accipit pro turba populi.

Dicitur vice sacra judic.) Vetus inscripsio :

CASTALIUS INNO
CENTIUS AUDAX: V. C.
PRÆFECTUS URBIS
VICE SACRA JUDICANS, &c.

Alia : CÆCINA DECIUS ALBINUS. V. C. PRÆFECTUS URBI VICE SACRA JUDICANS. Alia : PRÆF. URBI ELECTUS. AD COGNOSCENDAS VICE CÆSARIS COGNITIONES.

ficut præf. præt.) Cassiodorus vi. 3. *Potestate igitur nulla dignitas est æqualis: vice sacra ubique judicat.* Vide Cujacium Observ. lib. xvi. 2.

Suetonius auctor est.] Augusti cap. xxxvii. Et Victor Aurelius] Ineditus opinior, qui penes Cujacium fuit, cujusque auctoritate interdum ipse utitur.

XXIX. De officio magistri militum.

QUe potestas est præf. pretorio in privatos & in præsides provinciarum, eadem est magistri militum sive equitum sive peditum, sive utriusque militiæ in milites, & in duces vel comites militares singularum provinciarum, & inter privatum actorem & reum militarem, l. pen. inf. de jud. l. pen. inf. de jurisd. ut è contrario præf. prætorio vel alterius civilis magistratus inter militarem actorem & privatum reum, ut olim prætoris urbani inter peregrinum actorem & civem reum, prætoris peregrini inter civem actorem & peregrinum reum, quia actor sequitur forum rei. Et auctore Zosimo, primus Constantinus magistros militum fecit à præf. prætorio in eos translata disciplina militari, quæ scilicet olim ad præf. prætorio pertinebat, perinde atque annonarum erogatio. Sic. præf. prætorio auctoritatem etiam imminuit aucto eorum numero, & factis patriciis, qui ante nulli fuerant, qui præf. pretorio antecederent.

XXIX. Enarratio.

EAdem est magistri militum) Qui στρατηλάτης, à Grecis dicitur Zosimus II. S. Basil. ep. cclxxiv. Metaphrastes Sept. in Eustathio : ἀρχῶν τῶν στρατιωτικῶν ἐξωρέλζετο καταλόγων : & mox στρατηλάτην τοῦ τῶν ἡ ῥωμαίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν. Glossæ Græcol. στρατηλάτης, *magister militum.*

Sive peditum, sive equitum) Zosimus d. lib. II. II. στρατηλάτας καταστήσας τὸν μὲν τῆς ἵππου τὸν δὲ τῶν πεζῶν Pæanius Eutropii metaphr. μάγιστρος τῶν ἱππέων.

Sive utriusque militiæ) Vetus inscriptio. MAGISTRO UTRIUSQUE MILITIÆ. Ἑκατέρας δυνάμεως στρατηγὸς, Zosimus V. Penes magistros militum totius militiæ magisterium erat.

Ut olim prætoris urb.) Vide Theophilum nostrum libro I. tit. II. §. VII.

Et auctore Zosimo) Libro II.

A præf. prӕt.) Quem & exercitus duxisse significat Julius Capitolinus in M. Antonino, ubi de Furio Victorino præfecto prætorio.

Perinde atque annonarum.) Cassiod. VI. 3. in form. PP. *Palatium sua provisione sustentat : servientibus nobis procurat annonas.*

Qui præfectum præt. anteced.) Zos. d. lib II.

XXX.

XXX. De officio quæstoris.

v. tit. 13. *lib.* 1. *ff.*

MAgisteriæ potestatis partem sibi quæstura vindicat. Nam quæ beneficia olim permittebant arbitrio magistri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præpositurae numerorum aut castrorum, ea modo sub cura sunt & sollicitudine quęstoris & scrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, conditiones, curæ minoris laterculi civiles aut militares adjuncta subscriptione principis. Laterculum minus est liber sive abacus & notitia dignitatum administrationumque minorum, ducto nomine à quadrata figura, quasi πλινθὶς, Gallico interpreti, *le petit roule:* Laterculum majus est notitia majorum, quod fuit sub cura & dispositione viri spectabilis primicerii notariorum, idque depictum videmus sub primicerio notariorum in ea notia laterculoque veteri dignitatum, quam Andræas Alciatus, & pleniorem Beatus Rhenanus luci restituerunt. Per quæstorem igitur princeps largitur honorês minoris laterculi, per primicerium tribunorum & notariorum honores majoris: & in formulis Cassiodori idem fit comes sacrarum largitionum simul & primicerius notariorum, ut per eundem princeps largiatur & pecunias suas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæstoris munus fuit, sed leges dictare, precibus respondere, consilia dare principi, qua ex re à Symmacho dicitur precum arbiter, legum conditor, & à Cassiodoro quæstura di-

gnitas literarum, quod ea scilicet literatis tantum deferatur jurisque peritis lib. 1. Var. & alibi quæstor sive os principis, imago principis, vox legum, custos legum, & in No. Valentiniani de hom. ca. fac. justitiæ & legum custos, thesaurus famæ publicæ armarium legum. Idem postea μέγας λογοθέτης appellatus est, & novissime Cancellarius, ut Nicetas scribit, VII. annali. Cur vero huic dignitati aut quomodo quæstoris nomen inditum sit, quod ad eos proprie pertinet qui ærario præsunt, si quæras dicam assumptos primum ex plebe, ut præfectos prætorio, ita homines literatos fuisse qui orationes, epistollas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Candidatos Cæsaris dictos l. 1. D. eod. sed cum non esset eis ingressus in Senatum, ut pote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati sunt honore & titulo Quæstorum, ut hoc honore freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæstura, ut Asconius ait, primus gradus in Senatum: ac post crescente eorum auctoritate, jamque non recitantibus tantum, sed & componentibus eis Orationes, rescripta, leges vice principis, idem Quæstorum nomen retinuerunt.

XXX. Enarratio.

Laterculum] Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Neç laterculo dinumerari, ne calculo computari ullatenus valet.* Vide Cujacium ad l. 13. C. de proxim. sacr. scrin. & ad Novell. VIII. dixi ad Cedrenum.

Cassiodori) Libro VI. 7.

Leges dictare precibus resp.) Zozimus v. Σάλλϛιοι ὁ τῷ βασιλεῖ δοκιμώτατα πεπαιδευμένος ὑπαγορεύειν , ὃν Κοιαίστωρα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι. Quem Sozomenus hist. Ecclesiast. lib. VII. 13. τὸν ἐπὶ τοῖς γραμματεῦσι τῶν θεσμῶν πεπαιδευμένων, vocat eum Cassiodorus *Quæstorem* interpretatur hist. Trip. Libro IX. An Quæstorem intelligit Eunapius in Chrysanthio his verbis ? ὅς γε νομοθετικὴν εἶχε δύναμιν παρὰ τῶν τό τεβασιλευόντων ἐπιτετραμμένος Claudianus de consul. Manl. Thedori paneg.

---terris edicta daturus.
Supplicibus responsa venis oracula regis
Eloquio crevere tuo, nec dignius unquam
Maiestas meminit sese Romana locutam.

Corippus I. in laudem Iustini.

-- leges & iura gubernans,
Iustitiæ vindex. &:
Quæstor Anastasius sancti pars magna Senatus.
Compositor morum, juris legumque sacerdos.

Procopius in arcana : ὅσατε πρὸς αὐτοῦ βούλοιτο αὐτῷ τὴν κοιαίστορος ἔχοντι τιμὴν ἧπερ εἰώθει ἐπιστέλλειν οἴεσθαι , ἀλλά &c.

Consilia dare Pr.) Cui adsidebat. Cassiodor. I. 13 *Quæstor lateri Cæsaris adhærens.*

A Symm.) Libro I. 17.

Et à Cassiod. dign. liter) Libro I. 12. & lib. V. 4.

Os principis στόμα βασιλῆος in epigr. Poëtæ incerti Anthol. IV. 19. Rutilius Itin. I.

Primævus meruit Principis ore loqui.

Cassiod. VI. V. *Quæsturam toto corde recipimus quam nostra linguæ vocem esse censemus.*

Imago Principis) Idem Cassiodorus d.form v. *Talem denique oportet esse Quæstorem, qualem portare Principis decet imaginem.*

Vox legum) Idem Cassiodorus lib. VIII. 13. *Vox legum diceris, dum nos jura condimus.* Ita legit Fornerius, vetus epigramma in collectione pithoeana.

Cujus in orbe fui vox legum.

Sic legit Iuretus, vide Theophylacti Simocattæ histor. libro I. cap. I.

Leg.Cust.) Cass. VII. 14.

Μέγας λογοθέτ.) Vide Cujacium ad l. 2. C. de petit. bon. sub. & l. ult. C. de discussor. Joannes Cinnamus histor. libro IV. Κόμνηνοί τε ἄλλοις, καὶ δὴ καὶ τοῦ Γιλιέλμου Καντζιλερίου συγγενοὺς, ὃν λογοθέτην ἄν τις εἴποι ἑλληνίζων ἀνὴρ, &c.

Et novissime Cancellarius) Fulgentius serm. IIII. *Gabriel illustris palatii cœlestis Cancellarius adstipulatur.* Cujus hodie in Gallia suprema dignitas est, & fuit olim in Anglia. Petrus Cellensis lib. I. epist. ult. ad Thomam Cancellarium: *Secundum post Regem in quatuor regnis quis te ignorat.*

Ut Asconius ait) In divinat.

Primus gradus in Senatum) Julius Capitolinus in Vero. *In Senatu ante Quæsturam non sedit.*

XXXI. De officio magistri officiorum.

ET hic quoque videtur ex militari magisterio partem adeptus non inferior quæstore: Nam & uterque illustris, & ex quæstore plerunque magister officiorum fit, ut Cassiodori

formulæ docent, vel etiam unus idemque simul utroque honore fungitur: & officium magistri officiorum honor est jurisconsulti, sicut quæstoris officium, & philosophi. Nam & quæstori aderat, ut idem Cassiodorus ait, & disciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quasi judicem & magistrum officiorum aulicorum, quales sunt cubicularii, l. 3. inf. de præp. sac. cub. castrensiani & ministeriani, l. 3. & 4. inf. de cast. & min. silentiarii, l. 4. inf. de silent. decani, l. 2. inf. de decan. qui omnes obsequio & ministerio principis dedicati erant. denique magister officiorum, est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων (sic lego in Theodosio Sudæ) vel ut Theodoritus ait, ἡγεμὼν τῶν βασιλείων. Sed & Senatores in consistorium inducit, gloriosus, ut idem Cassiodorus ait, donator aulici consistorii quasi alter lucifer. Nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultus regiæ serenitatis attribuit. Et curam gerit cursus publici, l. 9. inf. de cur. pub. Curiosos cursus publice curagendariosque constituit ex schola agentium in rebus, ex qua etiam sibi officiales assumit. qua de causa magisterianos ubi legis, agentes in rebus semper interpretere licet, sive officiales magistri officiorum. Hoc autem ex militari jurisdictione habet, quod sub cura & jurisdictione ejus sint fabricæ armorum & fabricenses, & limites ac limitanei milites, & scholares omnes, qui milites supernumerarii sunt taxati in XI. scholis, ut ait l. ult. inf. de loc. videlicet si his ad numeres fabricenses, & agentes in rebus.

XXXI. Enarratio.

NOn inferior Quæst.) Ejus adeo crevit auctoritas, ut ipsi quoque Imperatorum filii hoc titulo ornarentur. Constantinus Porphyrog. de vita & gestis Basilii Macedonis Imp. cap. XVI. ηὐπορεῖται τοῦτον ὁ βασιλεὺς, ἐτύγχανε γὰρ καθάπαξ οἰκείας γονῆς ἀκμεῶν, καὶ τοῖς τῶν μαγίστρων ὑπερελήλυθε ἡμῆς ἀξίοι.

Ut Cassiodori form. doc.) Lib. VI. 6.

Vel etiam unus idemque simul) Corippus in Panegeryco Anastasii Quæstoris & magistri:

Quæstor Anastasi, quem Christi munere fidum.
Cognovit Princeps; geminoque ornavit honore.

Idem Cassiod. ait) Libro VI. 6. Est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ. Zosimus libro II. & III. Zonaras in Constantio.

Vel ut Theodor.) Libro V. capite XIX. Procopius libro II. τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ. μάγιστρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομίκασιν, & κατ' ἐξοχὴν igitur μάγιστρος, ut Basilii ep. CCCCXVI. Vide quæ diximus in Gloss. ad Cedrenum.

Ut idem Cassiod. ait.) dicta epistola VI.

Curiosos cursus) Vide Cujacium ad tit. de curios.

Curagendariosque.) Vide Cujacium ad tit. de princip. ag. in reb. l. 5. & ad d. tit. de curios. l. 1.

Agentes in reb.] Glossæ *agens in rebus*, μαγιστριανός. In l. 1. tit. XXV. lib. III. qui dicuntur agentes in rebus, μαγιστριανοί sunt in Bas. libro.

VII.tit.v.cap.XCIII. Adde Michaëlem Glycam p. 274.edit. Regiæ

Sive off.mag.off.) Hos intelligit sanctus Hilarius in fragm. ex opere historico : *Palatium fervet, Episcopi circumcursant, officiales magistri volitant.*

Fabricæ armorum (Vide Cujacium ad Novellam LXXXV.de armis.

XXXII. De officio comitis sacrarum largitionum.

SEquuntur alii magistratus sive dignitates illustres. Comes sacrarum largitionum est is cui gubernandi committuntur thesauri majestatis imperatoriæ, quos largitiones dicimus & remunerationes plausibili vocabulo, & dignitatem ipsam Comitis munerariam dignitatem Cassiodorus, quasi muneribus potissimum & liberalitatibus exercendis thesauri imperii destinati sint, quamvis & in alias plerasque res insumantur, & omnino talis est Comes sacrarum largitionum, qualis præfectus ærario olim, vel etiam dispensator, qui à Papinio demonstratur his verbis: Jam creditur uni sanctarum digestus opum, partæque per omnes divitiæ populos &c. & à numatiano illo loco: Opum curam, quamvis sit magna, sacrarum. Præfecti nomen mutatum est in Comitis nomen, quod & omnibus magistratibus datum est, qui sacrum comitatum observarent, vel qui ex eo prodirent, & inde nomen, postea porrectum est ad omnes, qui cui negotio præpositi essent, veluti ad navarchum apud Eustathium in Homerum, & Sudæ quoque genera-

liter definitur Comes, ὁ λαῶ ἄρχων: populi judex quilibet. Porro in thesauris sive opibus imperii numeramus etiam vestiarium & ornamenta imperialia, qua de causa non tantum speciales quidam Comites largitionum diffusi per diœceses, & comites metallorum, & rationales summarum, præpositi thesaurorum, procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti sacrarum largitionum curæ est, ut idem Papinius ait, quæ divum in vultus igni formanda liquescat Massa, quid Ausoniæ scriptum crepet igne monetæ: non inquam, hi tantum erant sub dispositione viri illustris Comitis sacrarum largitionum, sed etiam procuratores gyneceorum. I. textrinorum sacrorum, & procuratores baphiorum. I. tincturarum pretiosi muricis, & procuratores linificiorum, & præpositi barbaricariorum I. phrygionum, & præpositi bastagarum, qui scilicet curant sacris largitionibus, sive ærario sacro præferri canones collationesque solemnes.

XXXII. Enarratio.

COmes sacr. larg.) Zosimus V. Πετρώνιος ὁ τῶν θησαυρῶν προεστώς Julianus Imp. in Misopogone: οἱ ἐπιτετραμμένοι τοὺς θησαυροὺς ἡμῶν. & simpliciter. *Comes sacrarum & magister*, auctor incertus in Excerptis de Constantino M. *Comes sacrarum*, auctor vitæ sancti Clementis Episcopi. κόμης σακρῶν, in sacra Imp. ad Synod. Extat autem in actis conciliabuli quod inseritur Concilio Ephesino.

Thesauri majest. Imp.) Julius Firmicus Matt. III. cap. VIII. *Facit etiam magnis ratio*

nibus præpositos, talesque qui facultates regias prompta dispositione sustentent, & qui omnes redditus regios thesaurosque suæ habeant fidei dispositionique commissos.

Muncrariam dignit.) Libro VI.7.

Qualis præf. ær.) Qui olim præfectus ærarii, in post.riorum Impp. ævo comes sacrarum largitionum vocatus.

Vel etiam dispensator) de dispensatore rationis privatæ vetus inscriptio, apud Gruter.

A Papinio] Libro III.Sylv. .in lachr. Etrusci.

Et à Numat.) Rutilio Num. Itin. Libro I. & à Claudiano in Pan de Manlii Theodori cons.

Hinc sacra mandantur opes orbisque tributa.

Possessi, Vide Cujacium ad l.9. de ju. fisc. & dicta nobis tit. seq.

Apud Eustathium in Hom.) ει εν ναυάρχων τ τοιούτον φασίν. εἴη δ' ἂν τοιοῦτος, ὁ καὶ κόμης περὶ τοῖς ὕστερον.

Vestiarium) Vide Cujacium ad l. ult.C.de discuss.

Diffusi per dioces.) Notitia Imp. R. *sub dispositione Com. sacr. larg. Comites largitionum per omnes diœceses.*

Comites metallorum) Notitia : *sub. disp. Com. sac. larg. Præfecti thesaurorum. Comes metallor per Illyricum Comes &. Rationalis summarum Ægypti, procuratores gyneceorum, procuratores baphiorum, procuratores monetarum præpositi bastagarum procuratores linificiorum*

Ut idem Papinius ai) Loco supra citato.

Textrinorum ſacrorum) Firmicus Matheſeos III. capite VII. *Regiis textrinis faciet præpoſitos eſſe, vel præfectos.*

Procuratores baph.) De procuratoribus gynecæorum & baphiorum Cujac. ad titulum de murileg. & gynec. l. 2. v. Hermiam v. 14.

Pretioſi muricis) purpuræ Imperatorum propriæ .ἐπιτροπόι τῶν τυρίων ἁλουργῶν βαφῶν; Citat. Cujac. ad d. l. 2. procuratores textrini Tyrii.

Procuratores linificiorum] τῶν λινουφείων linyphiorum

. Præpoſiti barbaricariorum] Vide Cujacium ad titulum de excuſat. artific. Locus Donati quem citat, hodie legitur hoc modo : *Barbaricarii dicuntur, qui auro & variis filis hominum, & aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes.*

Id eſt phrigionum) Servius in illud XI. Æneidos, *Pictus acu tunicas*, &c. *Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id eſt, habebat veſtem Phrygionis arte perfectam.* Vide Salmaſium in Voſpici Carum, Car. &c.

Præpoſiti baſtagarum) Baſtagarii ſerviunt vecturæ rerum ad ſacrum ærarium pertinentium. Cujacius ad l. 4. dicto titulo de murileg. & βασάγια ſunt ψχρεμασόρες Euſtathio ad il. λ. p. DCCCXXVIII. edit. Rom.

XXXIII. De officio comitis rerum privatarum.

Uterque Comes ab Imperatore ſignificatur his verbis in l. 3. inf. ubi Sen. vel cl. Cui noſtra ſerenitas ſacros noſtri nominis the-

ſauros, aut res privatas noſtræ pietatis gubernandas injunxit. Ille qui theſauros gubernat opeſque fiſcales, Comes eſt ſacrarum largitionum, qui à *Græcis* Comes *δαψιλειῶν ἤτοι παϱγχῶν*. Ille qui propriam ſubſtantiam ſive patrimonium principis, ſive dominicam & divinam domum, Comes rerum privatarum, quæ honeſtantur etiam largitionum nomine, l. properandum, §. ſin autem utraque, inf. de jud. l. ult. inf. de adſeſſ. Paulinus in Euchariſtico: Nominæ privatæ Comitivam largitionis dans mihi, quam ſciret nullo ſubſiſtere cenſu. Bona igitur principis, aut fiſcalia ſunt, aut patrimonialia, & utraque propria, aut quaſi propria & privata principis. Nam ita eſt ſcriptum l. 1. D. ne quid in lo. pub. res fiſcales, quaſi proprias & privatas principis eſſe. & quod vulgo dicitur omnia eſſe principis, id interpretatur rectè l. 3. inf. de quadr. præſc. ut omnia. i. tam fiſcalia quàm patrimonialia principis eſſe intelligantur. Quæ privati poſſident ſunt in Imperio principis. Propria bona, quæ princeps poſſidet, in patrimonio & dominio principis. Fiſcalia quaſi in patrimonio, propriè in patrimonio principis non ſunt. hæc enim in heredem principis non tranſeunt, patrimonialia tranſeunt in heredem, vel in bon. poſſeſſorem, etiamſi non ſucceſſerit in imperio, l. 36. D. de leg. 2. fiſcalium rerum eſt commercium, l. pacta §. ult. D. de contr. empt. Patrimonialium non item, l. 39. §. ult. D. de leg. 1. Denique ex hac bonorum diverſitate facti ſunt duo Comites, unus qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alter qui propriæ, hic Comes rerum privatarum dicitur frequentius, ille Comes ſacrarum largitionum

XXIX. Enarratio.

EAdem est magistri militum) Qui στρατηλάτης, à Grecis dicitur Zosimus II. S. Basil. ep. CCCLXXIV. Metaphrastes Sept. in Eustathio : ἄρχων τῶν στρατιωτικῶν ἐσεμνύνετο καταλόγων : & mox στρατηλάτην τοῦτον ἡ ῥωμαίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν. Glossæ Græcol. στρατηλάτης, *magister militum.*

Sive peditum, sive equitum) Zosimus d. lib. II. II. στρατηλάτας καταστήσας τὸν μὲν τῆς ἵππου τὸν δὲ τῶν πεζῶν Pæanius Eutropii metaphr. μάγιστρος τῶν ἱππέων.

Sive utriusque militiæ) Vetus inscriptio. MAGISTRO UTRIUSQUE MILITIÆ. Ἑκατέρας δυνάμεως στρατηγὸς, Zosimus V. Penes magistros militum totius militiæ magisterium erat.

Ut olim prætoris urb.) Vide Theophilum nostrum libro I. tit. II. §. VII.

Et auctore Zosimo) Libro II.

A præf. præt.) Quem & exercitus duxisse significat Julius Capitolinus in M. Antonino, ubi de Furio Victorino præfecto prætorio.

Perinde atque annonarum.) Cassiod. VI. 3. in form. PP. *Palatium sua provisione sustentat : servientibus nobis procurat annonas.*

Qui præfectum præt. anteced.) Zos. d. lib II.

XXX.

XXX. De officio quæstoris.

v. tit. 13. lib. 1. ff.

MAgisteriæ potestatis partem sibi quæstura vindicat. Nam quæ beneficia olim permittebant arbitrio magistri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præposituræ numerorum aut castrorum, ea modo sub cura sunt & sollicitudine quęstoris & scrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, conditiones, curæ minoris laterculi civiles aut militares adjuncta subscriptione principis. Laterculum minus est liber sive abacus & notitia dignitatum administrationumque minorum, ducto nomine à quadrata figura, quasi πλινθὶς, Gallico interpreti, *le petit roule:* Laterculum majus est notitia majorum, quod fuit sub cura & dispositione viri spectabilis primicerii notariorum, idque depictum videmus sub primicerio notariorum in ea notia laterculoque veteri dignitatum, quam Andræas Alciatus, & pleniorem Beatus Rhenanus luci restituerunt. Per quæstorem igitur princeps largitur honorẽs minoris laterculi, per primicerium tribunorum & notariorum honores majoris: & in formulis Cassiodori idem fit comes saciarum largitionum simul & primicerius notariorum, ut per eundem princeps largiatur & pecunias suas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæstoris munus fuit, sed leges dictare, precibus respondere, consilia dare principi, qua ex re à Symmacho dicitur precum arbiter, legum conditor, & à Cassiodoro quæstura di-

gnitas literarum, quod ea scilicet literatis tantum deferatur jurisque peritis lib. i. Var. & alibi quæstor sive os principis, imago principis, vox legum, custos legum, & in No. Valentiniani de hom. ca. fac. justitiæ & legum custos, thesaurus famæ publicæ armarium legum. Idem postea μέγας λογοθέτης appellatus est, & novissime Cancellarius, ut Nicetas scribit, VII. annali. Cur vero huic dignitati aut quomodo quæstoris nomen inditum sit, quod ad eos proprie pertinet qui ærario præsunt, si quæras dicam assumptos primum ex plebe, ut præfectos prætorio, ita homines literatos fuisse qui orationes, epistollas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Candidatos Cæsaris dictos l. I. D. eod. sed cum non esset eis ingressus in Senatum, ut pote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati sunt honore & titulo Quæstorum, ut hoc honore freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæstura, ut Asconius ait, primus gradus in Senatum: ac post crescente eorum auctoritate, jamque non recitantibus tantum, sed & componentibus eis Orationes, rescripta, leges vice principis, idem Quæstorum nomen retinuerunt.

XXX. Enarratio.

Laterculum] Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Neç laterculo dinumerari, ne calculo computari ullatenus valet.* Vide Cujacium ad l. 13. C. de proxim. sacr. scrin. & ad Novell. VIII. dixi ad Cedrenum.

Cassiodori) Libro VI. 7.

Leges dictare precibus resp.) Zozimus v. Σάλλιοι ὁ τῷ βασιλεῖ δοκιμῶται τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν Κοιαίστωρα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι. Quem Sozomenus hist. Ecclesiast.lib. VII.13. τὸν ἐπὶ τοῖς γραμματεῦσι τῶν θεσμῶν τεταγμένων, vocat eum Cassiodorus *Quæstorem* interpretatur hist. Trip. Libro IX. An Quæstorem intelligit Eunapius in Chrysanthio his verbis ? ὅς γε νομοθετικὴν εἶχε δύναμιν παρὰ τῷ τότε βασιλεύοντων ἐπιτεταγμένος Claudianus de consul. Manl. Thedori paneg.

---terris edicta daturus.
Supplicibus responsa venis oracula regis
Eloquio crevere tuo, nec dignius unquam
Maiestas meminit sese Romana locutam.

Corippus I. in laudem Iustini.

-- leges & iura gubernans,
Iustitiæ vindex. &:
Quæstor Anastasius sancti pars magna Senatus.
Compositor morum, juris legumque sacerdos.

Procopius in arcana : ὅπατε πρὸς αὐτοῦ βούλοιτο οὕτω τὴν κοιαίστωρος ἔχοντα ἀρχὴν ἧπερ εἰώθει ἐπιστέλλειν οἴεσθαι, ἀλλὰ &c.

Consilia dare Pr.) Cui adsidebat. Cassiodor. I.13 *Quæstor lateri Cæsaris adhærens.*

A Symm.) Libro I.17.

Et à Cassiod. dign.liter) Libro I. 12. & libr V.4.

Os principis στόμα βασιλῆος in epigr. Poëtæ incerti Anthol.IV. 19. Rutilius Itin.I.

Primævus meruit Principis ore loqui.

Cassiod. VI. V. *Quæsturam toto corde recipimus quam nostra linguæ vocem esse censemus.*

formulæ docent, vel etiam unus idemque simul utroque honore fungitur : & officium magistri officiorum honor est jurisconsulti, sicut quæstoris officium, & philosophi. Nam & quæstori aderat, ut idem Cassiodorus ait, & disciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quasi judicem & magistrum officiorum aulicorum, quales sunt cubicularii, l.3. inf. de præp.sac. cub. castrensiani & ministeriani, l. 3. & 4. inf. de cast. & min. silentiarii, l. 4. inf. de silent. decani, l.2. inf. de decan. qui omnes obsequio & ministerio principis dedicati erant. denique magister officiorum, est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων (sic lego in Theodosio Sudæ) vel ut Theodoritus ait, ἡγεμὼν τῶν βασιλείων. Sed & Senatores in consistorium inducit, gloriosus, ut idem Cassiodorus ait, donator aulici consistorii quasi alter lucifer. Nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultus regiæ serenitatis attribuit. Et curam gerit cursus publici, l.9. inf. de cur.pub. Curiosos cursus publice curagendariosque constituit ex schola agentium in rebus, ex qua etiam sibi officiales assumit. qua de causa magisterianos ubi legis, agentes in rebus semper interpretere licet, sive officiales magistri officiorum. Hoc autem ex militari jurisdictione habet, quod sub cura & jurisdictione ejus sint fabricæ armorum & fabricenses, & limites ac limitanei milites, & scholares omnes, qui milites supernumerarii sunt taxati in XI. scholis, ut ait l. ult. inf. de loc. videlicet si his ad numeres fabricenses, & agentes in rebus.

XXXI. Enarratio.

NOn inferior Quæst.) Ejus adeo crevit auctoritas, ut ipsi quoque Imperatorum filii hoc titulo ornarentur. Constantinus Porphyrog. de vita & gestis Basilii Macedonis Imp. cap. XVI. ποτε, εἶπε τοῦτον ὁ βασιλεὺς, ἐτύγχανε γὰρ καθάπαξ οἰκείας γονῆς ἀκηκοὼς, καὶ τοῖς τῶν μαγίστρων ὑπερλάμπειν ἡμῖν ἀξιοῖ.

Ut Cassiodori form. doc.) Lib. VI. 6.

Vel etiam unus idemque simul) Corippus in Panegeryco Anastasii Quæstoris & magistri:

Quæstor Anastasi, quem Christi munere fidum.
Cognovit Princeps; geminoque ornavit honore.

Idem Cassiod. ait) Libro VI. 6. Est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ. Zosimus libro II. & III. Zonaras in Constantio.

Vel ut Theodor.) Libro V. capite XIX. Procopius libro II. τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ, μάγιστρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομίκασιν, & κατ' ἐξοχὴν igitur μάγιστρος, ut Basilii ep. CCCCXVI. Vide quæ diximus in Gloss. ad Cedrenum.

Ut idem Cassiod. ait.) dicta epistola VI.

Curiosos cursus) Vide Cujacium ad tit. de curios.

Curagendariosque.) Vide Cujacium ad tit. de princip. ag. in reb. l. 5. & ad d. tit. de curios. l. 1.

Agentes in reb.] Glossæ *agens in rebus*, μαγιστριανός. In l. 1. tit. XXV. lib. III. qui dicuntur agentes in rebus, μαγιστριανοί sunt in Bas. libro

VII.tit.V.cap.XCIII. Adde Michaëlem Glycam p. 274.edit. Regiæ

Sive off.mag.off.) Hos intelligit sanctus Hilarius in fragm. ex opere historico : *Palatium fervet, Episcopi circumcursant, officiales magistri volitant.*

Fabricæ armorum (Vide Cujacium ad Novellam LXXXV.de armis.

XXXII. De officio comitis sacrarum largitionum.

SEquuntur alii magistratus sive dignitates illustres. Comes sacrarum largitionum est is cui gubernandi committuntur thesauri majestatis imperatoriæ, quos largitiones dicimus & remunerationes plausibili vocabulo, & dignitatem ipsam Comitis munerariam dignitatem Cassiodorus, quasi muneribus potissimum & liberalitatibus exercendis thesauri imperii destinati sint, quamvis & in alias plerasque res insumantur, & omnino talis est Comes sacrarum largitionum, qualis præfectus ærario olim, vel etiam dispensator, qui à Papinio demonstratur his verbis: Jam creditur uni sanctarum digestus opum, partæque per omnes divitiæ populos &c. & à numatiano illo loco: Opum curam, quamvis sit magna, sacrarum. Præfecti nomen mutatum est in Comitis nomen, quod & omnibus magistratibus datum est, qui sacrum comitatum observarent, vel qui ex eo prodirent, & inde nomen, postea porrectum est ad omnes, qui cui negotio præpositi essent, veluti ad navarchum apud Eustathium in Homerum, & Sudæ quoque genera-

nibus præpositos, talesque qui facultates regias prompta dispositione sustentent, & qui omnes redditus regios thesaurosque sua habeant fidei dispositionique commissos.

Muncrariam dignit.) Libro VI.7.

Qualis præf. ær.) Qui olim præfectus ærarium posteriorum Impp. ævo comes sacrarum largitionum vocatus.

Vel etiam dispensator) de dispensatore rationis privatæ vetus inscriptio, apud Gruter.

A Papinio] Libro III.Sylv. in lachr. Etrusci.

Et à Numat.) Rutilio Num. Itin. Libro I. & à Claudiano in Pan de Manlii Theodori cons.

Hinc sacra mandantur opes orbisque tributa.

Possessi, Vide Cujacium ad l.9. de ju. fisc. & dicta nobis tit. seq.

Apud Eusthathium in Hom.) οἱ νῦν καὶ ἄρχων τ̃ τοιῦτον φασίν. εἴη δ' ἂν τοιῦτος, ὁ καὶ κόμης περὶ τοῖς ὕστερον.

Vestiarium) Vide Cujacium ad l. ult. C. de discuss.

Diffusi per diocef.) Notitia Imp. R. *sub dispositione Com. sacr. larg. Comites largitionum per omnes diœceses.*

Comites metallorum) Notitia : *sub. disp. Com. sac. larg. Præfecti thesaurorum. Comes metallor per Illyricum Comes & Rationalis summarum Ægypti, procuratores gyneceorum, procuratores baphiorum, procuratores monetarum præpositi bastagarum procuratores linificiorum*

Ut idem Papinius ai) Loco supra citato.

Textrinorum sacrorum) Firmicus Mathe-seos III. capite VII. *Regiis textrinis faciet præpositos esse, vel præfectos.*

Procuratores baph.) De procuratoribus gynecæorum & baphiorum Cujac. ad titulum de murileg. & gynec. l. 2. v. Hermiam v. 14.

Pretiosi muricis) purpuræ Imperatorum propriæ .ἐπιτροποι ϗ τυρων ἀλυργοῦ βαφῆς Citat. Cujac. ad d. l. 2. procuratores textrini Tyrii.

Procuratores linificiorum] τῶν λινοϋφείων linyphioru m

. Præpositi barbaricariorum] Vide Cujacium ad titulum de excusat. artific. Locus Donati quem citat, hodie legitur hoc modo : *Barbaricarii dicuntur, qui auro & variis filis hominum, & aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes.*

Id est phrigionum) Servius in illud XI. Æneidos, *Pictus acu tunicas*, &c. *Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id est, habebat vestem Phrygionis arte perfectam.* Vide Salmasium in Vospici Carum, Car. &c.

Præpositi bastagarum) Bastagarii serviunt vecturæ rerum ad sacrum ærarium pertinentium. Cujacius ad l. 4. dicto titulo de muri. leg. & βαστάγια sunt ψηρεμαςόρες Eustathio ad il. λ. p. DCCCXXVIII. edit. Rom.

XXXIII. De officio comitis rerum privatarum.

Uterque Comes ab Imperatore significatur his verbis in l. 3. inf. ubi Sen. vel cl. Cui nostra serenitas sacros nostri nominis the-

sauros, aut res privatas nostræ pietatis gubernandas injunxit. Ille qui thesauros gubernat opesque fiscales, Comes est sacrarum largitionum, qui à Græcis Comes δαψιλειῶν ἤτοι παρεγχῶν. Ille qui propriam substantiam sive patrimonium principis, sive dominicam & divinam domum, Comes rerum privatarum, quæ honestantur etiam largitionum nomine, l. properandum, §. sin autem utraque, inf. de jud. l. ult. inf. de adsess. Paulinus in Eucharistico: Nominæ privatæ Comitivam largitionis dans mihi, quam sciret nullo subsistere censu. Bona igitur principis, aut fiscalia sunt, aut patrimonialia, & utraque propria, aut quasi propria & privata principis. Nam ita est scriptum l. 1. D. ne quid in lo. pub. res fiscales, quasi proprias & privatas principis esse. & quod vulgo dicitur omnia esse principis, id interpretatur rectè l. 3. inf. de quadr. præsc. ut omnia. i. tam fiscalia quàm patrimonialia principis esse intelligantur. Quæ privati possident sunt in Imperio principis. Propria bona, quæ princeps possidet, in patrimonio & dominio principis. Fiscalia quasi in patrimonio, propriè in patrimonio principis non sunt. hæc enim in heredem principis non transeunt, patrimonialia transeunt in heredem, vel in bon. possessorem, etiamsi non successerit in imperio, l. 36. D. de leg. 2. fiscalium rerum est commercium, l. pacta §. ult. D. de contr. empt. Patrimonialium non item, l. 39. §. ult. D. de leg. 1. Denique ex hac bonorum diversitate facti sunt duo Comites, unus qui præesset fiscali substantiæ, alter qui propriæ, hic Comes rerum privatarum dicitur frequentius, ille Comes sacrarum largitionum

facti etiam inde sunt alii palatini largitionales, alii privatiani, qui huic vel illi Comiti obsequuntur. Tres tantum sunt sub hoc titulo Constitutiones Latinæ, nulla Græca desideratur, & quæ à me adnotata est, l. 7. inf. de delat. secundum locum occupat infra tit. de off. diu-rud.

XXXIII. Enarratio.

OPesque fiscales) Julius firmicus Mathes. libro III. cap. VI. *Fisco præpositos, aut fisci patronos.*

Comes est sacrarum largit.) κόμης τῶν θείων λαργιτιόνων. Cyrillus in epistola ad Theopemptum, quæ extat in concilio Ephesino.

Comes δαψίλ. ἤτοι παρ. Vide Scholiast. Basil. quem adducimus tit. seq. Menander Protector in Excerptis de largitionibus libro II. τὴν ἐπιμέλειαν τῶν βασιλεῖ ἀνειμένων περιεῖχεν θησαυρῶν. οἵ γε ἀπὸ τῆς δαψιλείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύοντες φωνῇ λαργιτιῶνας.) lege, μαργιτιῶν) παρ' οἱ Λατῖνοι τὸ δαψιλὲς ὀνομάζουσιν.

Patrimonium princ.) Vetus epigramma in collectione Petri Pithoei.

Aulica quippe Comes rexi patrimonia clarus.

Comes rerum privat.) Zosimus libro IV. τῇ τῶν βασιλικῶν ἐφεστὼς ταμιείων φροντίδι. & libro V. ὁ τῶν ἰδίᾳ τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος. Proconius in Arcana: ἐπίτροπος τῆς βασιλέως οὐσίας ἰδίας: *Procurator privatæ principis substantiæ.* κόμης τῶν θείων πριουάτων, in actione I. Concilii Chalcedonensis, κόμης πριουάτων, sanctus Basil. ep. CCCCXV.

Adde locum Theodoreti, quem adfert Cujacius ad l. 9. inf. de ju. fisc. Qui posteriorum Imperatorum ævo λογοθέτης οἰκιακῶν. Glossæ nomicæ : κόμης τῶν πριουάτων, ὁ νῦν λογοθέτης τῶν οἰκιακῶν. Georgius Pachimerius in hist. τοῦ μεγάλου λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν. Codinus de offic. cap. 11.

Quæ honestatur etiam largit. nom.) Glossæ Nomicæ : λαργιτιῶνες εἰσὶ δύο τὰ σάκρα, καὶ τὰ πρίβατα.

Id est, tam fiscalia) Vide Observ. xv. 30.

Palatini largitionales, &c.] Apparitores comitum, de quibus Cujac. ad tit Cod. de palat. sacr. largit & ad tit. de privileg. cor. qui in sac pal. milit. libro XII.

Obsequuntur] Ut in l. 7. C. Th. cod. *privatis largitionibus obsecundant.*

XXXIV. De officio comitis sacri patrimonii.

At rursus duplex est patrimonium, privatum de quo superior, & sacrum, de quo hic titulus, atque ita separatum legitur unum ab altero in edicto Justiniani 4. & 8. & in formulis Cassiodori. Quod attente observandum est: alioquin prima specie idem videretur esse Comes rerum privatarum & Comes sacri patrimonii. Sed duo plane sunt diversi Comites. Et Comes rerum privatarum, ut dixi gubernat privatam principis substantiam, per rationales, scilicet præpositos, procuratores, atque etiam Comites quosdam speciales. Comes patrimonii sacri est veluti procurator penus, qui regias, ut Cassiodorus ait VI. epulas sollicita

ordinatione disponit, judex aulici apparatus & epularum, cui ut idem significat lib. XII. commissæ sunt apothecæ vel enthecæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia proventus quoque ad eum rediisse. Tres igitur erant principis ταμιεῖαι, quod & Græci interpretes notant, largitiones, privatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit constitutionem quæ desideratur.

XXXIV. Enarratio.

IN formulis Cassiodor. *)* Libro VI. 7. 8. & 9.

Per rationales) Notitia Imp. R. *sub dispositione Comitis rerum privatarum, Rationales rerum privatarum.* Lampridius Alexandro Severo: *Ubi aliquos voluisset, vel rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est, rationales, ordinare.* Hi suberant Comiti rei privatæ, & rem privatam principis in singulis provinciis procurabant.

Comes patrimonii sacri) Comes patrimonii in concilio Hispan. tit. de fisco Barcinonensi. Inscriptio vetus: MODERANTI INLUSTREM SACRI PATRIMONII COMMITIVAM.

Ut Cassiodorus ait] d. epistola VIII.

Ut idem sign. lib. XII.] epistola IX.

Apothecæ vel enth. aulicæ.) *Sacræ annonæ præpositum* appellare videtur Firmicus Mathes. VI. 3. De apotheca & entheca vide Isidorum Originum XV. 5

Græci interpr. not. τρεῖς ἦσαν τὸ παλαιὸν καὶ

τῦ πανηλέος περὶ ἰσία[illegible]λαρχ[illegible]πόνες, πριζάπει, καὶ πατριμονιάλιαι, ad titulum 1. libri VII. Basil.

XXXV. De officio proconsultis & legati.

v. tit. 16. lib. 1. ff.

POst illustres dantur spectabiles, ex quibus primi sunt proconsules, qui in provincias certas, veluti Asiam, Achaiam, Africam sortitò mittuntur cum imperio consulari, ut tam bella quam civilia regant ex ordinatione Augusti, ut Suetonius & Strabo scribunt, separatas ab his quas ipse sibi recepit, adjuncto etiam legato uno si qui mittitur prætorius vir sit, vel legatis tribus si Consularis, ut Dio scribit LIII. datis à Senatu ut in Gordianis Capitolini, & Probo Vopisci, vel probatis à principe, quibus suam jurisdictionem mandent, atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, l. solet, D. eod. De proconsule eleganter Salvianus VII. Quotidianus judex & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam consul. Male autem inter primam & secundam legem hujus tituli, quidam posuere titulum novum de officio Comitis sacri palatii.

XXXV. Enarratio.

DAntur spectabiles) Collatio Carthag. cum Donat. ipso princ. Divus Augustinus epistola CLIX. *Ad virum clarissimum, atque spectabilem proconsulem.* l. præcipimus 32. inf. de apoch. public. lib. x.

Ut Suetonius] Augusti cap. XLVII.

Et strabo] Libro IV.

Quibus suam jurisdictionem] Theodorus Hermopolites πλὴν ἐπὶ μὲν τῶν χρηματικῶν ἐπιτρέπει αὐτοῖς, καὶ ἀποφάσεις ἐκφέρειν ἐπὶ δὲ τῶν ἐγκληματικῶν, τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἐξετάζειν· ἀπόφασιν δὲ μὴ δύναται, ἀλλὰ ἀναφέρειν τὰ κεκριμένα τῷ ἀνθυπάτῳ: *In civilibus quidem caussis permittit eis etiam sententiam ferre. In criminalibus autem, cætera quidem examinare eis permittitur, sententiam autem ferre non possunt, sed rem ad Proconsulem remittere debent.*

XXXVI. De officio comitis orientis.

SEquitur Comes orientis, qui etiam est spectabilium numero, & latissimam jurisdictionem habet, namque Oriens ei totus regendus committitur: qui conficitur ex XV. provinciis, Palæstinis tribus, Syriis duabus [Optatus tamen Milevitanus facit Syrias tres Ciliciis duabus, Phœniciis duabus, Cypro, Eufratensi, Osroëna, Mesopotamia, Isauria, Arabia.

XXXVI. Enarratio.

COmes Orientis] De ejus officio Zosimus lib. v. ὁ δὲ κόμης τῆς ἕω ἀς πεποίηκεν. αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ βούλεται τὸν προβεβλημένον αὐτῆς ἐφεστάναι πᾶσι τοῖς τὰς Ἕω ἐπαρχίας ἰθύνουσι, καὶ ἐπὶ τοῖς οὐ κατὰ τὸ δέον πραττομένοις εὐθύνειν.

Ex provinciis] Notitia Imp. sect. XVII.

Optatus tamen Milevit.] Libro V.

XXXVII. De officio præfecti augustalis.

v. tit. 17. lib. 1. ff.

PRæfectus Augustalis est etiam spectabilis sic dictus quod Ægypto in provinciam redacta ei regendæ primum sit ab Augusto constitutus ex equitibus, non ex Senatoribus, ut Tacitus scribit XII. & Dio LII. & Arrianus II. de exped. Alex. ne sub potentiori præfecto, ut sunt leves & mobiles Ægyptii, facile ad res novas impellerentur, quos & eadem ratione in alienam civitatem cives allegi noluerunt Romani Impp. ut Josephus scribit II. contra Appionem. Idem vero dicitur etiam præfectus Ægypti, l. 35. D. ex quib. cau. mai. l. 1. inf. de postul. Et præfectus, non proconsul, aut consularis, quod vetustius esse videtur constitutione Augusti, cum ex oratione Ciceronis in Gabinium Trebellius Pollio referat fasces consulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit sedes præfecti Augustalis. Sub cura autem ejus provinciæ VI. Lybiæ duæ, Thebais, Ægyptus, Arcadia, Augustamnica, & præsides earum, l. 2. hoc tit. Et non ex Consulibus tantum Romanis, sed etiam ex suo Augustali Alexandrinos annum numerasse Chronica Alexandrina quæ habet Cl. Puteanus V. C. & eruditissimus manifesto comprobant. Invenio eodem tit. præfecti Augustalis etiam præsidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imp. ornasse apud Spartianum.

XXXVII. Enarratio.

IN provinciam redacta) Priscianus libro XVIII. *Augusto Imp. Alexandria provincia facta est.*

Facile ad res novas impell.) Q. Curtius XIV. *Ægyptii vana gens, & novandis quam gerendis aptior rebus.* Flavius Vopiscus in Saturnino: *Sunt enim Ægyptii novarum rerum cupientes.*

Præfectus Ægypti] Vetus inscriptio Grut. p. CCCCXIV. 8.

Ἔπαρχος Αἰγύπτου] sanctus Athanasius in ep. ad Orthod. τῆς Αἰγύπτου ἄρχων, Dionis epit. in Augusto. Αἰγυπτίων ἄρχων, Synesio epist. XCIV. ut præfectura Ægypti, ἡ Αἰγυπτίων ἀρχή, epist. C. quæ Αἰγύπτου ἀρχή, Athenæo III.

Et præsides earum) Vetus inscriptio: *Præses provinciæ Ægypti.*

L. 35. D. ex quibus causis mai.) Græci ibidem. ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates historiæ Eccles. VII. 12. meminit. ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας. vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illustrissimum virum Philippum ad Aegyptum, ut præfecturam ageret Alexandriæ, & omnes potestates, quæ per totam Aegyptum administrabantur, ejus arbitrio deservirent.*

Apud Spartianum) In Adriano.

XXXVIII. De officio vicarii.

VIcarius quoque spectabilis est, quæ media est dignitas inter illustres & clarissimos,

ut ait Justinianus No. 7. in fine. Nam inferiores his quidem sunt equestres, perfectissimæ egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat divisio est, & qui superillustres esse dicuntur, hi illustres sunt, & patricii, & illustres igitur, & adjectione tantum patricii superillustres. Nec tamen omnes Senatores illustres sunt, aut spectabiles, aut clarissimi: quidam sunt expertes harum dignitatum omnium, l. 52. 54. C. Th. de hæret. Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractum, vel diœcesim aliquam aliquod in se provincias continentem, veluti Thraciarum, quæ provincias continet VI. vel Ponticam, quæ XI. vel XII. si ex constitutione Valentis, cujus meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres, primam cujus Metropolis Cæsarea, secundam cujus Metropolis Tyana, tertiam, cujus Metropolis Musycilius, vel Asianam, quæ XI. ut Theodoritus scribit lib. v. Sed octo tantum ponit sub dispositione vicarii notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico Vicarius Macedoniæ, l. ult inf. de diu. off. & app. & aliquando in occidente Vicarius urbis Romæ, & jurisdictio ejus intra XL. lapidem. Vicarius Italiæ, & sub eo provinciæ x. Vicarius Africæ, & sub eo provinciæ quinque, sicut sub Vicario Britanniarum. Vicarius VII. provinciarum in Gallia, Germaniæ, Belgicæ, Aquitanicæ, Narbonensis, Lugdunensis, Maximæ Sequanorum, Novempopuloniæ: è quibus Narbonensis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rursum dividuntur in primam & secundam, Lugdunensis in primam, secundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœ-

minas & Graias, & in Narbonensi secunda facile compræhenderim Viennensem, ut sint summatim provinciæ septem, quarum etiam mentio fit in constitutione Constantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata à Nicolao Cusano 3. de con. cath. Fuit & vicarius Hispaniarum, & sub eo provinciæ VII. quæ olim regebantur à proconsule, ut scribens de Vicario Hispaniarum recte subjiciat Sulpitius Severus in historia sacra, nam jam proconsulem habere desierant. Hi sunt vicarii præfecturæ prætorianæ pari potestate præditi, & in legibus sæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in l. 1. D. de leg. 3. vice præfecti ex mandatis principis cognoscere, & in l. 6. inf. de mo. mul. scripta ad præfectum prætorio, his verbis demonstrantur, qui vice vestra [sic legendum] administrationis gubernacula susceperint. Verum non ut alii qui funguntur vice prætorum aut præsidum nihil proprium habent, ita possim idem statuere de vicariis præf. prætorio. Nam etsi dicuntur vicarii, propriam jurisdictionem habent datam à principe, & ut ait Cassiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod sumpsisse videtur ex l. 1. hujus tit. quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, moxque subjicit, eosdem disceptationis principalis repræsentare reverentiam, quod Cassiodoro est vice sacra judicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII Enarratio.

Vicarius quoque spectabilis est [Collatio Carthag. cum Donatistis, ipso princ. *Spectabilis Vicarii.*

Perfectissimæ, egregiæ dign. V. Lactantium v. 14. in fi.

Perfectissimos Græci διασημοτάτους vocant] Glossæ Græc.Lat. διασημότατος, *perfectissimus.*

Qui superillustres] Vide Cujacium ad tit. 1. libri XII.

Vicarius autem pro præf.præt.] Cledonius in arte: *Vicarius dicitur is, qui ordine codicillorum vices agit amplissimæ præfecturæ.* Auctor vitæ sancti Apollinaris martyris: *Scripsit ad vicarium præfecturæ.* Julius Firmicus Mathes. libro III. capite V. *Faciet præsides riparum, duces, vicarios,* : *præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœcesim) Tractus est diœcesis, l.un.inf. ut omnes judic. tam civil. quam milit.

Veluti Thraciarum] Sanctus Basilius epist. CCLXIV. διὰ τῦ βικαρίυ τῆς Θρᾴκης ἐπέστειλα τῇ θεοσεβείᾳ σῦ. Mentio ejus in veteri inscriptione.

Vel Ponticam) Meminit vetus inscriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Justiniani VIII.

Valentis, cujus meminit int. Nazianz.) In orat.patris funebr. δευτέρας, inquit, Καππαδοκίας μητρόπολις Τύανα ϗ τρίτης ἡ Μωκισσός. τὴν γὰρ Καππαδοκίαν μίαν ὖσαν εἰς δύο ἔτεμον, εἶτα πάλιν εἰς τρεῖς. ταῦτα δὲ πρὸς λύτην τῦ α'.

γὺς Βασιλεὺς ἐποίει ὁ βασιλεὺς Οὐάλης.

Vel Asianam) De Vicario Asiæ Eunapius Sardian. in Maxim sub finem, ubi de Clearcho, & vet. inscript.

Ut Teodoritus scribit libro v.) Capite xxviii.

Vidarius urbis Romæ] De quo Cassiodorus 4. 41. & vi. 15. & Ammianus Marcellinus xxviii.

Jurisdictio ejus intra lx. lapid.) d. form. xv.

Vicarius Africæ) Divus Augustinus de C. D. libro xxii. 8. *Apud Carthaginem quis novit, præter admodum paucissimos, salutem, quæ facta est Innocentio ex advocato vicariæ præfecturæ*, & homilia lxix. de verbis Apostoli, cum essemus in carne. *Interpella contra illos Ecclesiam non dico judices publicos, non Proconsulem* (Africæ) *non Vicarium, non Comitem, non Imperatorem, sed Deum patrem & Christum, & Spiritum sanctum.*

Sub Vicario Britanniarum) Ammianus. Ex *Vicario Britanniarum.*

Vicarius vii. prov. in Gal.) de quo Cassiod. iii. 16. & 17.

In constitut. Const.) Honorii A. Jacobus Sirmondus ad Apollin Sidonium. quem vide.

Fuit & Vicarius Hispaniarum) Vetus inscr. VICARIUS PRÆFECTURÆ PER HISPANIAS. Ammianus xxiii. *Venusto Vicariam commisit Hispaniæ.*

Sulp. Sever. in hist. sac.) lib. ii.

Vices agere præf. præt. &c.) Cledonius sup. Hinc Vicaria præfectura, in gestis purgationis Cæciliani & Felicis.

Qui vice vestra) Sic legitur in veteri Juliani Brodæi.

Et ut ait Cassiod.) lib. vi. 15.

Quod Cass. est) d. form. xv. *vice sacra sententiam dicis.*

XXXIX. De officio prætoris.

v. tit 14. *lib.* 1. *ff.*

ADdjungitur spectabilibus prætor quibusdam locis, sed plerunque clarissimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clarissimorum, i. tertii ordinis initium. Quæ autem magna olim fuit vis imperii jurisdictionisque prætoriæ, ea cœpit onus esse Senatorum in edendis populo scenicis & circensibus voluptatibus, quod sustinuere etiam prætores olim, l. si ut certo §. interdum, D. Comm. & in fabricis operibusque publicis, l. 13. Cod. Theod. de præt. & quæst. idque oneris fere tantum prætura retinuit, adeo ut vocarentur ad eam inviti, ut Zosimus exposuit lib II. atque etiam præsentibus deficientibus absentes Senatores qui in provinciis, non in urbe domicilium haberent, & minores xxv. annis l. 1. & 2. Cod. Theod. eod. ubi sicut prætores & consules, ita quæstores accipere oportet pro inani nomine, & onere populo edendi muneris, ut illo Lampridii loco in Servero, (Quæstores candidatos ex sua pecunia jussit munera populo dare) non pro amplissima illa dignitate, de qua actum est tit. xxx. cui etiam non sufficeret minor ætas, nec ad alios honores, l. ad Remp. D. de mun.& hon. qui etiam non patent fœminis, & hanc ta-

men præturam onerariam subeunt quodammodo in specie l. 17. Cod. theod eod tit. paucissima autem retinuit prætura ex jurisdictione & Imperio prisco, & fere ea tantum quæ referuntur in l. 1. hujus tit. l. ult. inf. de præd. min. & tandem functione ejus etiam liberati sunt Senatores absentes No. Valentiniani & Martiani, & generaliter omnes qui prætores designati essent sumptibus & erogationibus faciendis in urbis fabricas, aut populi voluptatibus, l. 2. hoc tit. l. 1. inf de prætor. nisi quid vellent expendere sua sponte. Etiam illud additur eadem No. ut hi tantum designentur S. C. legitimo legitime celebrato. Fuere primis temporibus XVIII. in antiqua Roma, post in nova modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea No. tres, & designati ut dixi S. C. ut l. 12. 13. 15. Cod. Theod. eod. tit. ubi additur legitimo vel legitime celebrato i. loco & numero competenti, & locus quidem definitur No. 62. numerus quinquaginta scilicet Senatorum l. 9. C. Theod. eod. Hoc enim numero præscribi S. C. solet. Lampridius in Severo: Nullam constitutionem sacravit sine XX. jurisperitis & doctissimis ac sapientibus viris iisdemque disertissimis non minus L. ut non minus in consilio essent sententiæ quam cum S.C. fieret. Et S.C. vero dum prætores designari constituitur, nominatio & designatio censualibus quæ fuit aliquando concessa, abrogatur l. 13. 26. 27. Cod. Th. eod. Quidam codices habent, De officio prætorum, ut in Digestis, sed ut proconsulis & vicarii, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XXX

XXXIX. Enarratio.

FUere prim.temp. XVIII.] L.2. §. deinde, D. orig. jur.

Post in nova] L. 3. 13. 20. & 25. Cod. Th. de Prætor.

Quam cum sc.fier. Hodie legitur : *quam Senatusconsultum conficerent*. Cas. legit : *ut non minus in consilio essent, quam quot sc. conf.* Salmasius. *Ut non minus in eo esset sententiarum, quam Senatusconsultum cum fieret.* Probabilior est emendatio Cujacii, vel Casauboni.

XL. De officio rectoris Provinciæ.

V. tit. 18. *lib.* 1. *ff.*

PRoconsul, Comes Orientis, præfectu Augustalis de quibus actum est supra, sunt rectores provinciarum, sed spectabiles. Hi de quibus hoc tit. agitur clarissimi, veluti præsides, correctores, consulares, & unius tantum provinciæ, illi ferè plurium: & hi quoque sub cura illorum, & hi rursus qui in his libris sæpissime ordinarii judices appellantur, Græcè ἐμβαδμοῦς interpretatur No.xx. & cxii.qui non tantum exactionibus tributorum, civilibusque negotiis, sed etiam militaribus occupabantur l.2.§.in bonorum, D. quis or.in bon. poss. Et publici judices, l. 7. sup. inf. de pag. faci. atque ideo l. 2. §. ult. D. de jud. his esse jus multæ dicendæ quibus publicè judicium est, i. qui publici &. ordinarii judices sunt. Hi fratres à

G

principe appellabantur in Constitutionum ad eos directarum subscriptionibus, ut Cassiodorus ait, ut nobilitate pretiosi nominis affecti vilitate criminum abstinerent, & simili modo magister officiorum frater carissimus Augustorum in Nou. Th. de princi. ag. in reb. &, No. de lampad. & No. de meta. Et Comes rerum privatarum in eisdem Novellis, l.3. De tyronib.& No.Majoriani de bo. cad. & Comes sacrarum largitionum in eisdem Novellis Theodosii, l.3.de palat. Addit idem Cassidorus, rectorem provinciæ in præfecti pretorio militem cum ipsius tamen conscientia judicare, quod confirmat, l. 4. hujus tit.

XL. Enarratio.

ORdinarii jud.appell.] Joannes Episcopus Thessalonicensis de Christi resurrectione, τί γὰρ ἀπεκρίθησαν Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι: εἶπον ὅτι ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τὸν Ρωμαίων νόμον ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν μη οντες αρχοντες ὀρδιναριοι *non enim habebant gladii potestatem cum non essent ordinarii magistratus.*

Non tantum exactionibus tributorum] L. 10.ad quam Theodorus Hermopolites scribit, palatinos instare debere presidibus, ut tributa exigant: imo vero & ipsis presidum officialibus in tributis exigendis opem ferre: ὀχλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων μᾶλλον δὲ καὶ συμποιεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν:

Ut Cassiodorus ait) vi. ut Var.21.

Addit idem Cassiod.] loco citato.

XLI. Ut nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.

PArs hic titulus est superioris, nimirum de rectore provinciȩ, ut nemo ejus prouinciȩ fiat rector, aut prȩses, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet. Anastasii Constitutio Grȩca, cui similis l. ult. inf. de cr. sac. & vetustior Antonini apud Xiphilinum, μηδένα ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον ἐστὶν ἄρχειν, nisi scilicet hic honos ab ipso principe ultro ei concedatur, ut Cassiodorum legimus patriȩ suȩ Lucaniȩ, & Brutiorum correctorem fuisse lib. 1. Var. ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale administrare, vel prȩsidi adsidere ultra menses quatuor, l. 10. inf. de adses. l. 1. C. Theod. eod. nisi cui id princeps speciali beneficio permiserit, l. 38. D. ex quibus ca. ma. l. 3. D. de off. adses. Et rationem reddit Paulus v. Sentent. ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videatur, & attigit Cassiodorus supradicto loco scribens, gloriosum esse in patria sua prȩsidatu fungi prȩclare, ubi necesse est, ut aut gratiam parentela provocet, aut odium longæ contentiones exasperent. At contra pretores in urbe non fiunt, nisi qui in ea domicilium habent, l. 2. sup. tit. 39. quia prȩtorum tum erat jurisdictio parva, & prȩtura onus potius quam honos, adeo ut plerique eam detrectarent, eademque ratio magistratuum municipalium vel generaliter in urbe, ubi est sedes imperii & magistratuum ingens copia & observatores

XXXVII. Enarratio.

IN provinciam redacta) Priscianus libro XVIII. *Augusto Imp. Alexandria provincia facta est.*

Facile ad res novas impell.) Q. Curtius XIV. *Ægyptii vana gens, & novandis quam gerendis aptior rebus.* Flavius Vopiscus in Saturnino: *Sunt enim Ægyptii novarum rerum cupientes.*

Præfectus Ægypti] Vetus inscriptio Grut. p. CCCCXIV. 8.

Ἔπαρχος Αἰγύπτου] sanctus Athanasius in ep. ad Orthod. τῆς Αἰγύπτου ἄρχων, Dionis epit. in Augusto. Αἰγυπτίων ἄρχων, Synesio epist. XCIV. ut præfectura Ægypti, ἡ Αἰγυπτίων ἀρχή, epist. C. quæ Αἰγύπτου ἀρχή, Athenæo III.

Et præsides earum) Vetus inscriptio: *Præses provinciæ Ægypti.*

L. 35. D. ex quibus causis mai.) Græci ibidem. ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates historiæ Eccles. VII. 12. meminit. ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας. vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illustrissimum virum Philippum ad Aegyptum, ut præfecturam ageret Alexandriæ, & omnes potestates, quæ per totam Aegyptum administrabantur, ejus arbitrio deservirent.*

Apud Spartianum) In Adriano.

XXXVIII. De officio vicarii.

VIcarius quoque spectabilis est, quæ media est dignitas inter illustres & clarissimos,

ut ait Justinianus No. 7. in fine. Nam inferiores his quidem sunt equestres, perfectissimæ egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat divisio est, & qui superillustres esse dicuntur, hi illustres sunt, & patricii, & illustres igitur, & adjectione tantum patricii superillustres. Nec tamen omnes Senatores illustres sunt, aut spectabiles, aut clarissimi: quidam sunt expertes harum dignitatum omnium, l. 52. 54. C. Th. de hæret. Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractum, vel diœcesim aliquam aliquod in se provincias continentem, veluti Thraciarum, quæ provincias continet VI. vel Ponticam, quæ XI. vel XII. si ex constitutione Valentis, cujus meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres, primam cujus Metropolis Cæsarea, secundam cujus Metropolis Tyana, tertiam, cujus Metropolis Musycissus, vel Asianam, quæ XI. ut Theodoritus scribit lib. V. Sed octo tantum ponit sub dispositione vicarii notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico Vicarius Macedoniæ, l. ult inf. de diu. off. & app. & aliquando in occidente Vicarius urbis Romæ, & jurisdictio ejus intra XL. lapidem. Vicarius Italiæ, & sub eo provinciæ X. Vicarius Africæ, & sub eo provinciæ quinque, sicut sub Vicario Britanniarum. Vicarius VII. provinciarum in Gallia, Germaniæ, Belgicæ, Aquitanicæ, Narbonensis, Lugdunensis, Maximæ Sequanorum, Novempopuloniæ: è quibus Narbonensis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rursum dividuntur in primam & secundam, Lugdunensis in primam, secundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœ-

minas & Graias, & in Narbonensi secunda facile compræhenderim Viennensem, ut sint summatim provinciæ septem, quarum etiam mentio fit in constitutione Constantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata à Nicolao Cusano 3. de con. cath. Fuit & vicarius Hispaniarum, & sub eo provinciæ VII. quæ olim regebantur à proconsule, ut scribens de Vicario Hispaniarum recte subjiciat Sulpitius Severus in historia sacra, nam jam proconsulem habere desierant. Hi sunt vicarii præfecturæ prætorianæ pari potestate præditi, & in legibus sæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in l. 1. D. de leg. 3. vice præfecti ex mandatis principis cognoscere, & in l. 6. inf. de mo. mul. scripta ad præfectum prætorio, his verbis demonstrantur, qui vice vestra [sic legendum] administrationis gubernacula susceperint. Verum non ut alii qui funguntur vice prætorum aut præsidum nihil proprium habent, ita possim idem statuere de vicariis præf. prætorio. Nam etsi dicuntur vicarii, propriam jurisdictionem habent datam à principe, & ut ait Cassiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod sumpsisse videtur ex l. 1. hujus tit. quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, moxque subjicit, eosdem disceptationis principalis repræsentare reverentiam, quod Cassiodoro est vice sacra judicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII Enarratio.

Vicarius quoque ſpectabilis eſt [Collatio Carthag. cum Donatiſtis , ipſo princ. *Spectabilis Vicarii.*

Perfectiſſimæ, egregiæ dign. V. Lactantium v. 14. in fi.

Perfectiſſimos Græci διασημοτάτους vocant] Gloſſæ Græc.Lat. διασημότατος, *perfectiſſimus.*

Qui ſuperilluſtres] Vide Cujacium ad tit. 1. libri XII.

Vicarius autem pro præf.præt.] Cledonius in arte : *Vicarius dicitur is, qui ordine codicillorum vices agit ampliſſimæ præfecturæ.* Auctor vitæ ſancti Apollinaris martyris : *Scripſit ad vicarium præfecturæ.* Julius Firmicus Matheſ. libro III.capite V. *Faciet præſides riparum, duces, vicarios, : præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœceſim) Tractus eſt diœceſis , l.un.inf. ut omnes judic. tam civil. quam milit.

Veluti Thraciarum] Sanctus Baſilius epiſt. CCLXIV. διὰ τοῦ βικαρίου τῆς Θρᾴκης ἐπέστειλα τῇ θεοσεβείᾳ σου. Mentio ejus in veteri inſcriptione.

Vel Ponticam) Meminit vetus inſcriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Juſtiniani VIII.

Valentis , cujus meminit int. Nazianz.) In orat.patris funebr. δευτέρας , inquit , Καππαδοκίας μητρόπολις Τύανα καὶ τρίτης ἡ Μωκισσὸς. τὴν γὰρ Καππαδοκίαν μίαν οὖσαν εἰς δύο ἔτεμον, εἶτα πάλιν εἰς τρεῖς. ταῦτα δὲ πρὸς λύτην τοῦ α':

γὶϰ Βασιλεία ἐποίει ὁ βασιλεὺς Οὐάλης.

Vel Asianam) De Vicario Asiæ Eunapius Sardian. in Maxim sub finem, ubi de Clearcho, & vet. inscript.

Ut Teodoritus scribit libro v.) Capite xxviii.

Vidarius urbis Romæ] De quo Cassiodorus 4. 41. & vi. 15. & Ammianus Marcellinus xxviii.

Jurisdictio ejus intra lx. lapid.) d. form. xv.

Vicarius Affricæ) Divus Augustinus de C. D. libro xxii. 8. *Apud Carthaginem quis novit, præter admodum paucissimos, salutem, quæ facta est Innocentio ex advocato vicariæ prefecturæ*, & homilia lxix. de verbis Apostoli, cum essemus in carne. *Interpella contra illos Ecclesiam non dico judices publicos, non Proconsulem* (Africæ) *non Vicarium, non Comitem, non Imperatorem, sed Deum patrem & Christum, & Spiritum sanctum.*

Sub Vicario Britanniarum) Ammianus. *Ex Vicario Britanniarum.*

Vicarius vii. prov. in Gal.) de quo Cassiod. iii. 16. & 17.

In constitut. Const.) Honorii A. Jacobus Sirmondus ad Apollin Sidonium. quem vide.

Fuit & Vicarius Hispaniarum) Vetus inscr. VICARIUS PRÆFECTURÆ PER HISPANIAS. Ammianus xxiii. *Venusto Vicariam commisit Hispaniæ.*

Sulp. Sever. in hist. sac.) lib. ii.

Vices agere præf. præt. &c.) Cledonius sup. Hinc Vicaria præfectura, in gestis purgationis Cæciliani & Felicis.

Qui vice vestra) Sic legitur in veteri Juliani Brodæi.

Et ut ait Cassiod.) lib. VI. 15.

Quod Cass. est) d. form. XV. *vice sacra sententiam dicis.*

XXXIX. De officio prætoris.

v. tit 14. *lib.* 1. *ff.*

ADdjungitur spectabilibus prætor quibusdam locis, sed plerunque clarissimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clarissimorum, i. tertii ordinis initium. Quæ autem magna olim fuit vis imperii jurisdictionisque prætoriæ, ea cœpit onus esse Senatorum in edendis populo scenicis & circensibus voluptatibus, quod sustinuere etiam prætores olim, l. si ut certo §. interdum, D. Comm. & in fabricis operibusque publicis, l. 13. Cod. Theod. de præt. & quæst. idque oneris fere tantum prætura retinuit, adeo ut vocarentur ad eam inviti, ut Zosimus exposuit lib 11. atque etiam præsentibus deficientibus absentes Senatores qui in provinciis, non in urbe domicilium habe- rent, & minores XXV. annis l. 1. & 2. Cod. Theod. eod. ubi sicut prætores & consules, ita quæstores accipere oportet pro inani nomine, & onere populo edendi muneris, ut illo Lampridii loco in Severo, (Quæstores candidatos ex sua pecunia jussit munera populo dare) non pro amplissima illa dignitate, de qua actum est tit. XXX. cui etiam non sufficeret minor ætas, nec ad alios honores, l. ad Remp. D. de mun. & hon. qui etiam non patent fœminis, & hanc ta-

men præturam onerariam fubeunt quodammodo in fpecie l. 17. Cod. theod eod tit. pauciffima autem retinuit prætura ex jurifdictione & Imperio prifco, & fere ea tantum quæ referuntur in l. 1. hujus tit. l. ult. inf. de præd. min. & tandem functione ejus etiam liberati funt Senatores abfentes No. Valentiniani & Martiani, & generaliter omnes qui prætores defignati effent fumptibus & erogationibus faciendis in urbis fabricas, aut populi voluptatibus, l. 2. hoc tit. l. 1. inf de prætor. nifi quid vellent expendere fua fponte. Etiam illud additur eadem No. ut hi tantum defignentur S. C. legitimo legitime celebrato. Fuere primis temporibus XVIII. in antiqua Roma, poft in nova modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea No. tres, & defignati ut dixi S. C. ut l. 12. 13. 15. Cod. Theod. eod. tit. ubi additur legitimo vel legitime celebrato i. loco & numero competenti, & locus quidem definitur No. 62. numerus quinquaginta fcilicet Senatorum l. 9. C. Theod. eod. Hoc enim numero præfcribi S. C. folet. Lampridius in Severo: Nullam conftitutionem facravit fine XX. jurifperitis & doctiffimis ac fapientibus viris iifdemque differtiffimis non minus L. ut non minus in confilio effent fententiæ quam cum S.C. fieret. Et S.C. vero dum prætores defignari conftituitur, nominatio & defignatio cenfualibus quæ fuit aliquando conceffa, abrogatur l. 13. 26. 27. Cod. Th. eod. Quidam codices habent, De officio prætorum, ut in Digeftis, fed ut proconfulis & vicarii, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XXX

XXXIX. Enarratio.

FUere prim.temp. XVIII.] L.2. §. deinde, D. orig. jur.

Post in nova] L. 3. 13. 20. & 25. Cod. Th. de Prætor.

Quam cum sc.fier. Hodie legitur : *quam Senatusconsultum conficerent.* Cas. legit : *ut non minus in consilio essent, quam quot sc. conf.* Salmasius. *Ut non minus in co essent sententiarum, quam Senatusconsultum cum fieret.* Probabilior est emendatio Cujacii, vel Casauboni.

XL. De officio rectoris Provinciæ.

V. tit. 18. *lib.* 1. *ff.*

PRoconsul, Comes Orientis, præfectus Augustalis de quibus actum est supra, sunt rectores provinciarum, sed spectabiles. Hi de quibus hoc tit. agitur clarissimi, veluti præsides, correctores, consulares, & unius tantum provinciæ, illi ferè plurium: & hi quoque sub cura illorum, & hi rursus qui in his libris sæpissime ordinarii judices appellantur, Græcè ἡμεδάϑμους interpretatur No.XX. & CXII. qui non tantum exactionibus tributorum, civilibusque negotiis, sed etiam militaribus occupabantur l.2.§. in bonorum, D. quis or. in bon. poss. Et publici judices, l. 7. sup. inf. de pag. sacr. atque ideo l. 2. §. ult. D. de jud. his esse jus multæ dicendæ quibus publicè judicium est, i. qui publici & ordinarii judices sunt. Hi fratres à

principe appellabantur in Constitutionum ad eos directarum subscriptionibus, ut Cassiodorus ait, ut nobilitate pretiosi nominis affecti vilitate criminum abstinerent, & simili modo magister officiorum frater carissimus Augustorum in Nou. Th. de princi. ag. in reb. &, No. de lampad. & No. de meta. Et Comes rerum privatarum in eisdem Novellis, l.3. De tyronib. & No. Majoriani de bo. cad. & Comes sacrarum largitionum in eisdem Novellis Theodosii, l.3. de palat. Addit idem Cassidorus, rectorem provinciæ in præfecti prętorio militem cum ipsius tamen conscientia judicare, quod confirmat, l. 4. hujus tit.

XL. Enarratio.

ORdinarii jud. appell.] Joannes Episcopus Thessalonicensis de Christi resurrectione, *τί γὰρ ἀπεκρίθησαν Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι: εἶπον ὅτι ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τὸν Ῥωμαίων νόμον ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν μὴ ὄντες ἄρχοντες ὀρδινάριοι non enim habebant gladii potestatem cum non essent ordinarii magistratus.*

Non tantum exactionibus tributorum] L. 10. ad quam Theodorus Hermopolites scribit, palatinos instare debere prędidibus, ut tributa exigant: imo vero & ipsis prędidum officialibus in tributis exigendis opem ferre: *ὀχλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων μᾶλλον δὲ καὶ συμποιεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν:*

Ut Cassiodorus ait) vi. ut Var. 21.

Addit idem Cassiod.] loco citato.

XLI. Ut nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.

PArs hic titulus est superioris, nimirum de rectore provinciȩ, ut nemo ejus prouinciȩ fiat rector, aut prȩses, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet. Anastasii Constitutio Grȩca, cui similis l. ult. inf. de cr. sac. & vetustior Antonini apud Xiphilinum, *μηδένα ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον ἐστὶν ἄρχειν*, nisi scilicet hic honos ab ipso principe ultro ei concedatur, ut Cassiodorum legimus patriȩ suȩ Lucaniȩ, & Brutiorum correctorem fuisse lib. 1. Var. ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale administrare, vel prȩsidi adsidere ultra menses quatuor, l. 10. inf. de adses. l. 1. C. Theod. eod. nisi cui id princeps speciali beneficio permiserit, l. 38. D. ex quibus ca. ma. l. 3. D. de off. adses. Et rationem reddit Paulus v. Sentent. ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videatur, & attigit Cassiodorus supradicto loco scribens, gloriosum esse in patria sua prȩsidatu fungi prȩclare, ubi necesse est, ut aut gratiam parentela provocet, aut odium longæ contentiones exasperent. At contra pretores in urbe non fiunt, nisi qui in ea domicilium habent, l. 2. sup. tit. 39. quia prȩtorum tum erat jurisdictio parva, & prȩtura onus potius quam honos, adeo ut plerique eam detrectarent, eademque ratio magistratuum municipalium vel generaliter in urbe, ubi est sedes imperii & magistratuum ingens copia & observatores

actu cujusque multi, civibus & incolis magistratum capessere licet in provinciis præsidatu fungi non licet, quoniam longe majus est præsidis imperium, quàm cujusque magistratus in urbe l.7.§.ult. & l.8. de off.proc.

XLI. Enarratio.

UT nemo ejus provinciæ) Synesius epistola LXXIII. ad Troilum: οὐ συγκαταπεφθῆναι τὸν νόμον γέγονας αἴτιος ἐπὶ τοῖς πάλαι πρόσφατον, ὃς ἀναπείνεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ τοῖς μνηστευομένοις τὴν τῆς ἐνεσκούσης ἀρχήν. vide epistolam præced. in fine.

Apud Xiphilinum) In M. Antonino. Zonaras.

Libro I. variar.) Epistola III.

Paulus V. sentent.) Tit. XII. §. in ea provincia.

XLII De officio præfecti. Annonæ.

CLarissimis adnumeratur præfectus annonę & sequenti tit. præf. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis sunt. Et sub Alexandro Ulpianum legimus præfectum prætorio & præf. annonæ fuisse, l. 4. inf. loc. l.4. inf. de contr. stip. Porro superiores legitimi magistratus sunt, hi duo præf. annonæ & præf. vigilum extraordinarii pro tempore & necessitate exigente constituti, l.2.§.capta, D. de orig. jur. & hi sunt qui extra ordinem jus dicere dicuntur, l. si in aliquam, in fi. D. de offic. proc. & tamen excusantur à tutelis & curationibus, l.

administrantes §. 1. D. de excus. perinde atque hi qui ordinariam potestatem gerunt, §. ei qui potestatem, Inst. eod. Cæterum præfectus annonæ cognoscit etiam criminaliter de his quæ ad utilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accusandum admittit etiam mulieres, si qui dicuntur annonam flagellasse, l. ult. §. ult. D. ad l. Jul. de ann. l. mulierem, D. de accus. & canonem frumentarium urbis per officia sua exigit, l. 2. inf. de appar. præf. an. l. 1. inf. de can. frum. urb. Rob. per centuriones & milites suos, l. ult. §. ultim. D. de pign. act. & dat ex contractu magistri & negotiatione convehendæ annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos qui cum magistro contraxerunt, l. 1. §. est autem, D. de exerc. act. nam & navicularios, qui annonæ urbis serviunt, constat fuisse sub ejus cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de suis moribus probationes implent, l. 1. Cod. Th. de his qui ven. æt. Impp. & negotiatores, ut opinor, qui annonam urbis adjuvant, & in privilegiis naviculariis junguntur, l. semper §. negotiatores, D. de jur. imm. nam. & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoscit, l. ult. D. quod cum eo &c. Fuerunt etiam sub cura ejusdem mensores frumentarii, l. mensores, D. de excus. & pistores, & fundi dotales pistorum emolumentis adscripti, l. 12. & 7. Cod. Th. de pistor. &, ut Cassiodorus ait, per officians pistorum præf. annonæ discurrit, pensumque & munditiam panis exigit Solicitius auro pensari panem quo Quirites aluntur. Et quamvis jurisdictio præf. annonæ videatur esse pars jurisdictionis præf. urbi, & ille sit sub dispositione præfecti urbi,

tamen pref. urbi nihil poteft difponere de annonariis neceffitatibus fine pref. annonę, l. 1. fup. de off. pręf. urb. l. 1. Cod. Th. de cond. in pub. hor. & ab eo appellatur princeps non pręfectus urbi, l. ult. D. quod cum eo &c. Loco autem hujus tituli alii ponunt male titulum de quadrimenftruis brevibus, vel ut in quibufdam libris fcriptum legi, de quadrimenftruis tam civilib. quam militaribus, eft enim de his l. ult. fup. 31. & l. 1. fup. 32. non fpecialis ullus tit.

XLII. Enarratio.

PRęfectus annonę] Mentio ejus in veterum infcriptionum corpore p. xxxii. 6. cccxiii. 6. cccxxvi. 5, mlxxxvi. 6. Epictetus Arriani libro 11. cap. x. ἐπὶ τῶ σίτω ὤν

Flagellaffe.] Vide Obferv. x. 19.

Caffiodorus] Lib. viii. 18.

Mundit. pan.) Mundus panis opponitur fordido & furfuraceo. Vide Cafaub. ad hifto. Aug. fcript.

Sine pręf. annonę) Vide Sirmond. ad Sidon. 1. ep. 10.

XLIII. De officio præfecti Vigilum.

V. tit 15. lib. 1. ff.

PRęfectus vigilum fpect bilis appellatur in l. 3. D. eod. Sed qui in hoc libro inftituitur ordo, eum ponit inter clariffimos, neque eft novum ut idem modo fpectabilis cenfeatur,

modo.clarissimus, exemplo sunt pretores, silentiarii, tribuni, notarii, & alii plerique. Porro custos hic est nocturnus urbis, judex obscurus, arbiter silentiosus, incendiariorum & furum indagator, & eleganter Cassiodorus pręf. vigilum, furta in furibus facis, dum illos noctu circumvenis. Constantinopoli prætor plebis appellatus No. 13. Vigiles milites sunt qui eis obsequuntur: nam & jure militari testari possunt, l. un. D. de bon. poss. & test. mil. & habentur pro absentib. reip. causa, licet præsentes sint, l. si maritus §. legis, D ad l. Iul. de adulter. vt si quid damni pertulerint dum eam militiam exercent, merito ex edicto restitui possint in integrum, meritóque dixerit Cassiodorus, eis tempora momenti esse prolata. Erant ex libertinis, vt Strabo & Suetonius & Dio scribunt. & Latini si sex annis militassent lege Visellia perducebantur ad ciuitatem Romanam auctore Vlp. tit de Latinis. Cęterum de criminibus, quæ grauiorem animaduersionem desiderant præf. vigilum cognoscit quidem, sed non pronuntiat, reos si liberi homines fuerint, remittit ad præf. vrbi l. 3. §. 1. l. vlt. D. eod. l 1. hoc tit. Cassiodorus in formula præf. vigilum. Si tibi leges fures punire minime præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam contulerunt. Et ita legatus proconsulis reos puniendos remittit ad proconsulem, l. 1. sup. de off. proc. Et similiter præfectus annonæ cognoscit quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, sed non etiam pronunciat, verum remittit reos, vt opinor, ad præf. vrbi vti eos vel condemnet, vel absoluat, nisi specialiter præfecto annonæ datum sit ius gladij.

est enim uterque præf. sub dispositione præf. urbi. Equites Romani petentes veniam ætatis mores suos probant præfecto vigilum, l. 1. C. Theod. de his qui ven. ætat. quia & ipse præf. vigilum creabatur ex equestri ordine, auctore Dione, ex Senatorio ordine secundum No. 13. ut non male Tribonianus hoc tit. eum adjunxerit Senatoriis dignitatibus, postremum tamen & prælato præf. annonæ.

XLIII. Enarratio.

PRæfectus vigilum) Cledonius in arte: *Præfectus vigilibus bene dicitur, quia hic participium est præfectus, non nomen: præponitur enim disciplinæ nocturnæ.* Divus Augustinus in libro de Grammatica: *Sane sunt nomina sub duplici enunciatione, ut tribunus militum, præfectus urbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus.*

Porro custos hic est noct.] Cassiodor. VII. 7. *Custos Romanæ civitatis diceris.* Et mox: *Eris securitas soporantium, munimen domorum, tutela claustrorum, discussor obscurus, arbiter silentiosus.* Apuleius Metam. III. *Sum namque nocturnæ custodiæ præfectus.*

Incendiar. & fur. indag.) L. 3. §. 1. D. eodem.

Et eleganter Cassiod. in d. formula VII.

Prætor plebis] πραίτωρ τῶν δήμων, Theophylactus Simocatta hist. M. lib VI. 10. Meminit Joannes Cantacuz. lib. IV.

Vigiles milites sunt) ἡ στρατεία τῶν νυκτοφυλάκων, Appian. v. de bell. CIV.

Meritoque dix. Cass.) Lib. VII. 8.

Ut strabo] Lib. 5.
Et Suetonius) Augusti cap. xxv.
Et Dio) Libro LV.
Cassiodor.in form.pr.vig.)d.form.7.
Nisi spec.præf.ann.dat.sit jus glad.] Vetus inscri. PRAEFECTUS ANNONAE URBIS SACRAE CUM IURE GLADII.
Auctore Dione] d libro LV.

XLIV. De officio civilium Judicum.

POst speciales titulos singulorum magistratuum dantur generales, & quia magistratuum, sive Judicum, una divisio hæc est, alios esse civiles, alios militares, quid sit proprium civilium hoc titulo declaratur, quid proprium militarium titulo sequenti, quid commune omnium tit. 48. Civiles sunt, quibus inter privatos, vel inter militem actorem & privatum reum jurisdictio est, veluti præf. urbi, prætor & cæteri, de quibus hoc tantùm in hoc titulo constitutum invenitur, ut benigne audiant allegationes eorum, qui se adserunt esse immunes à publicis functionibus, allegationem immunitatis suspendere exactionem tributorum, l.2. Ut honorati, principales nimirum civitatum qui perfuncti sunt omnibus muneribus civilibus, & cæteri omnes, qui honorariam adepti sunt dignitatem civilem, vel militarem, l.1. inf. de hon. veh. vel qui consulatum, aut aliam dignitatem administraverunt, ut in Nov. Valentiniani de hono. & qui in gr. præf. quibus jus est considendi in secretariis judicum, l.ult.inf. de off. diu. jud. cum

judice non sedeant interim dum eorum lis agitur, contestatur, & disceptatur, l. 1. hoc titulo.

X L I V. Enarratio.

QUi perfuncti sunt omnibus hon.) Passim legibus in veteribus inscript. Honores omnes adeptus, omnibus honoribus in Republica sua functus, omnibus perfunctus honoribus. Illi dicuntur honorati, vel qui honorem gerunt.

Cum judice non sedeant) τοῦτο δὲ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχόντων ἐπενόησε, καὶ πρὸς τὸ ἔχειν φόβον τοὺς δικαζομένους καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀρχόντων δικαστῶν: *Hoc autem ad honorem magistratuum inventum est, ut hi quorum lis agitur, timeant, & magistratus qui judicaturi sunt, non contemnant.*

X L V. De officio militarium Judicum.

MIlitares judices sunt, quibus non inter privatos, aut inter militem & privatum reum, l. 2. hoc titulo, sed inter milites, aut inter privatum actorem & militem reum jurisdictio est, veluti Comites, & magistri equitum & peditum viri illustres, l. pen. inf. de jurisd. om. jud. & viri spectabiles duces, aut comites rei militaris. Civiles judices, habent etiam suos milites, suam militarem manum. i. lictores & apparitores, sed horum officio in causis privatorum milites judicum militarium fungi non possunt, nec se eorum actibus imiscere.

XLV. Enarratio.

SUam militarem manum) L. 68. D. de rei vind. διὰ στρατιωτῶν, Græci ibid.

Lictores apparit) Executores, viatores, ἐκβιβασταί.

XLVI. De officio tribuni & comitis rei militaris.

EX militaribus judicibus inferioribus, & minoris laterculi sunt Tribuni & Comites rei militaris viri clarissimi, l. 1. sup. de off. quæst. tribuni scilicet minores cohortium, seu numerorum, & præfecti & præpositi castrorum honorati comitiva dignitate, de quorum officio desideratur græca constitutio, in hoc titulo. Superiores, magistri scilicet & duces sunt illustres vel spectabiles, & emittuntur ex majori laterculo.

XLVI. Enarratio.

EX majori laterc.) De majori & minori laterculo vide sup. tit. xxx.

XLVII. Ne comitibus rei militaris, vel tribunis lavacra præstentur.

ETiam illud additur de Tribunis & Comitibus rei militaris inferioribus. i. clarissimis (legendum enim est in l. 1. hujus tituli, aliorúmve minorum comitum, in l. 2. C. Th. eodem, inferiorum) ne à provincialibus, qui

eos hospicio excipiunt, exigant etiam privata balnea, hoc enim licere illustribus solis comitibus & magistris utriusque militiæ, l. 6. inf. de metatis.

XLVII. Enarratio.

Aliorumve minorum com.) In vet. Cod. Juliani Brodæi, legitur ut vulgo.

XLVIII. De officio diversorum Judicum.

HIc titulus est communis omnium judicum civilium & militarium, ne ob publica tributa ullius judicis auctoritate matresfamil. domo extrahantur in forum, & quod de viduis additur in l. 2. C. Th. eod. ne è patria sua trahantur in sacrum comitatum relatum à Triboniano proprio titulo. Quam imp. int. vid. &c. & l. 3 Theod. eod. tit. ut provinciales prætorium judicibus non componant, ornent, instruant: Sed ut ipsi sibi judices id componant, si velint, & ut contenti sint annonis & cellariis, quæ accipiunt ex orreis publicis, necquidquam præterea exigant à provincialibus, ut l. 32. C. Th. de eroga mil. ann. Communia hæc sunt præcepta omnium judicum, necnon etiam quod habet l. 2. hujus tituli Constitutio Græca, quæ specialiter de Comite rei privatæ loquitur, & generaliter de omnibus judicibus urbanis & provincialibus, à me restituta in l. 7. inf. de delat. Et quod l. 3. ne judices confundant invicem dignitatum gradus, puta ne minor judex majorem in relationum

suarum subscriptionibus quasi parem, fratrem audeat nominare, & l. ult. ut honoratis non negetur consessus in secretariis judicum.

XLVIII. Enarratio.

„ LEx 2. hujus tituli] Qua cavetur ne quemquam admittent deferentem alium „ quendam thesaurum invenisse : ut tamen „ eum admittant, qui rem vel hæreditatem „ ad fiscum pertinentem ab alio detineri nun„ tiet, dato fidejussore ad summam quinque „ librarum auri, quo caveat se rem execu„ turum, & probaturum, Cujacius ad l. 7. inf. de delator, ex his Theodori Hermopolitæ: *εἰ δὲ πολλάκις προσέλθοι τις λέγων, ὅτι ἴσα κατέχει πρᾶγμα διαφέρον τῷ δημοσίῳ, ἢ κληρονομίαν διαφέρουσαν αὐτῷ, τοῦτον καὶ δέχεσθαι διορίζεται, καὶ ἐγγυητὰς ἀπαιτεῖσθαι ἄχρι πέντε λιτρῶν ἐγγυωμένους αὐτὸν ὡς ἐπεξέλθοι τῷ πράγματι, καὶ ἀποτείσει τὴν προσαγγελίαν ἀληθῆ.*

Subscriptionibus) Sic legitur in Codice Brodæi.

Fratrem audeat nominare) Basilica, *καὶ μηδέποτε τούτοις ἀναφέροντες τολμήσωσιν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖν*: *Nec enim in suis ad eos relationibus fratres eos audeant nominariæ.*

XLIX. Ut omnes judices tam civiles, quam militares post administrationem depositam L. dies in civitatibus, vel certis locis permaneant

EST etiam hoc commune omnium judicum provincialium ex Constitutione Zenonis,

ut perfuncti administratione, postquam successorem acceperunt, clarissimi in Metropoli provinciæ quàm administraverunt, spectabiles in majoribus potioribusque civitatibus administratæ diœceseos (de illustribus nihil exprimitur, quia aulicæ sunt potestates) dies L. permaneant, & in publico faciant sui copiam, ut volenti cuilibet sit cum eis civiliter aut criminaliter experiundi potestas de furtis aut criminibus. de furtis lege Julia repetundarum de aliis criminibus veluti peculatibus aut manubiis, id est, deprædationibus & concutionibus aliis legibus, vel S. C. ut l. ult. inf. de mod. mul. quam rem Zeno vult definiri intra xx. dies, & interim reum juratoriæ cautioni committi, qua adfirmet se in judicio permansurum usque ad terminum litis. Confirmatur hæc præscriptio L. dierum Justiniani Nov. 8. 95. 128. 161. & ex Nov. quidem 8. intelligitur in hac constitutione Zenonis procul dubio esse legendum, nec ullam ante præfinitum tempus de provincia discendendi excusationem ei tribuat, vel divina revocatoria, vel codicilli &c. Quod autem quidam scribunt idem fuisse cautum lege Julia repetundarum prolata Ciceronis auctoritate falsum est. Nam quod Cicero scribit II. & V. epist. lege Julia cautum, ne rectores provinciarum ex provincia decederent, antequam rationes pecuniæ publicæ in provincia confectas & consolidatas deposuissent, non est de excipiendis actionibus omnium, qui eos de furto, vel aliis criminibus compellare voluerint, & magis pertinet ad l. Juliam residuorum, ut l. sacrilegi §. ult. D. ad l. Jul. pecul. quàm ad l. Iuliam repetundarum.

Porro Constitutio Zenonis locum habet, non tantum in iudicibus, sed etiam in adsessoribus, domesticis & cancellariis iudicum l. 3. l. 8 inf. de adsess. & vel in manipulariis, qui infimus est militię gradus militarium iudicum & ministris, l. 1. inf. ad l. Iul. rep. Ex No. Theodosij & Valentiniani de trib. fisc. erant præscripti tres menses, quos ante non liceret iudicibus prouincia decedere, & forsitan in l. vlt C. Th. de adsess. legendum est, per continuos tres menses, non per continuum triennium, & in eadem No. eleganter hæc quoque harum Constitutionum redditur causa, vt coram positi bene actę rei fruantur laudibus, aut certe si direptionis alicuius conscij docebuntur, discessus celeritate se non subtrahant.

XLIX. Enarratio.

Ut volenti cuilibet [Ex militaribus sunt Comites. ergo huic constitutioni conuenienter Cassiodorus in formula Comitivæ prouinciæ quæ 1. est lib. VII *Nec quicquam præsumas facere, nisi quod priuatus possis legibus vindicare &c.* Pet. Faber.

. Id est, deprædationibus (Vide A. Gellium XIII. 23. ad finem.

Proculdubio esse leg. (In vetusto Brodæi legitur vt vulgo.

L. De officio eius, qui vicem alicujus iudicis obtinet.

Et hic quoque titulus de quocumque iudice accipiendus est, siue de eo, qui cuiuscumque iudicis vicem obtinet: Is veró non

est vicarius, non legatus, non is cui præses mandat iurisdictionem suam, sed is qui vt est scriptum l. 1. D. de tut. & cur. dat. moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, preside scilicet defuncto, vel quia ei prouincia ad tempus regenda commissa est. atque ita nonnunquam procurator Cæsaris vice præsidis fungebatur, l. 1. inf. de ped. iud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. vbi cau. fisc. vt Pontius Pilatus procurator Cæsaris erat in Syria vice præsidis, vel etiam quæstor ille olim qui cum proconsule, aut proprætore in prouinciam mittebatur pecuniæ publicæ causa. Porro ei qui vicem alicuius iudicis obtinet permissa sunt eadem quæ iudici, cuius locum tuetur, quod ei leges specialiter dederunt, & est apud eum legis actio, perinde atque esset apud iudicem ipsum, l. 2. h. t. quæ tamen omnia legatum proconsulis, vel cum cui præses mandauit iurisdictionem constat non habere.

L. Enarratio.

IS vero non est vicarius (Vide ad tit. XXXVIII. sup.

Non legatus, non is cui præses, &c.) Hi vicariam operam præstant.

Vt Pontius Pilatus procur. Cæs. (Sanctus Cyprianus de idolorum vanit. *Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat.* Iustinus in dialogo ad Tryphonem: Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας ὑποτάσσεται. Gallicus interpres non recte vertit, *Procureur pour lors & President en Iudée.* Iosephus belli Iud. II. 14. πεμφθεὶς δ᾽ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑ-

πὸ Τιβερίου Πιλᾶτος. Rufinus vertit : *Missus à Tiberio in Iudeam Pilatus, cum curandam accepisset regionem* vt apud Tacitum, *Achaiam curabat*, Annali v. & Ann. vi. *Aliam curauerat* Nescio an Rufinus scripserit, *procurandam* : ἐπίτροπος enim est procurator. Glossæ : ἐπίτροπος *procurator*. Atqui Diuus Hieronymus comment. in Matthæum capite xxvii. Pilatum præsidem vocat. Iuuencus presbyter hist. Euangel. libro iv. *Consuluit Præses populum.* Sanctus etiam Hilarius Præsidem vocat, enarrat. in Psalm. ii. & Leo i. in serm. ii. de pass. D. & serm. vi. & alibi. Maximus Taurinensis homilia i. de accusato & iud. D. apud Pilat. quia Lucæ iii. legitur, ἡγεμονεύοντος. Hinc Pilatus, τῆς Ἰουδαίας ἡγεμὼν dicitur à Georgio Sincello in Chronographia, & Theophylacto in Matth. cap xxvi. Respondet Cuiacius Obseruat. xix. 13. & in Notis Mercatoris i. 21. 21. Præsidis nomen generale esse, quo continentur omnes prouincias regentes. Ergo & procuratores Cæsaris. qui vice Præsidis funguntur.

Leges specialiter ded.) Vide Cujacium ad Novellam viii. ad finem.

Constat non hab.) Hoc ita nisi cum legato mandata est jurisdictio, ut scripsi pluribus ad ipsum Cujacium cap xix. lib. xv. Observat. P. Faber.

LI. De adsessoribus domesticis; & Cancellariis iudicum.

ET hic quoque titulus est de adsessoribus quorumcumque iudicum Adsessores sunt Iurisprudentes, qui consilia iuuant iudicum, vel qui consiliis suis iudices adiuuant, l. 7. hoc tit. l. 1 C. Th. de Com. qui ill. ag adf. Macarius Homilia 15. ὅταν γένηται ὁ ἄρχων, λαμβάνει ἑαυτῷ βοηθὸν τὸν σύγκαθεδρον. non sunt iudices: nam nec libellis subscribere possunt, l. 2. hoc titulo nec causas audire & iudicare absente magistratu, l. 13. & l. pen. hoc tit. quarum vna est Zenonis, altera Iustiniani, vtraque eiusdem sententiæ, & his paucissimis verbis perstricta in Basilicis: Μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ σύμπονοι δικαζέτωσαν, τὰ ἐκείνων πληροῦντες ὀνόματα. Habentur in iudicum partem, vt Cassiodorus ait XI. & Impp. l. omnis, Cod. Theod. de his quæ adm. trad. sunt. quædam vniuscuiusque iudicis portio videtur adsessor. Et chartis iudicum signa sua inponunt, l. vlt. hoc titulo, qua ex re & Comites dicuntur, & participes. Comites scilicet sedendi, vt Cicero loquitur, & participes conciliorum, aut participes consiliarij, & quasi pars Iudicum, vel simpliciter consiliarii & consiliatores, ut βουληφόρον ἄνδρα Fulgentius interpretatur, consiliatorem virum, & inde adsessum pro consilio illo versu Propertij, Turpior adsessu non erit illa meo. & adsessorium in Pandectis liber, quo quæ ad ea consilia iudiciaque pertinent explicantur. Dixi Iurisprudentes, vt l. 1. hoc titulo, l. 1. D. eod. nam ab eis Iurisprudentia

exigitur, quæ non exigitur in magistratu, cui adsident. Cicero pro Plancio: P. Rom. magistratuum virtute & innocentia contentus est: quotus enim quisque disertus, quotus quisque iuris peritus est? Denique imprudentia imputatur adsessori non magistratui, l. 2. D. quod quisque iur. Cancellarij autem sunt, qui iudicibus sunt à secretis, milites electi ad secreta iudicium periculo primatum officij ex eodem officio, l. 8. hoc titulo, ut in Basil. ἀπὸ τῆς τάξεως ὀφειλουσιν εἶναι, ne quis ea verba, ex eodem officio, temere, etiamsi non habeantur in C. Th. tollenda putet sic dicti, quod scribendis & expediendis epistolis, iussionibus, edictis, relationibus, responsis, sententiis iudicum operam darent loco quodam proximo consistorio vel secretario iudicum, clauso reticulis siue cancellis, vt fit hodie etiam in curiis. quod ex Cassiodoro compertissimum est. & per hos etiam ad iudices admissionem fieri Agathias scribit I. histor. hoc addito de eorum appellatione, τούτους ἔθος ῥωμαίοις ἐκ τῶν κιγκλίδων ἐπονομάζειν καὶ τῆς ἐν ταύταις ἐπιμελείας. Qui sunt à secretis principum, tribuni & notarij dicuntur. Qui à secretis iudicum, cancellarij. Domesticos iudicum, de quibus & l. 1 inf ad leg. Iul. rep. quoniam lego arceri à publicis actibus necessitatibusque, l. 4. hoc titulo, puto nomen commune habere cum domesticis protectoribus principum, eandemque sustinere militiam & creari ex officio iudicum periculo primatum, d. l 8. & annonas de publico ferre, vt Cassiodorus docet IX. Var. sicut adsessores & cancellarios, vt tit. seq

L I. Enarratio.

ADsessores sunt Jurisp.) Divus Augustinus Confess. VIII. 6. *Alipius otiosus ab opere Iurisperitorum post adsessionem tertiam, &c.*

Qui cons. juvant. jud.) διηκριζομένοις σύμμαχοι. Libanius de vita sua. Gregorius Thaumaturgus in orat. Panegyr. in Origenem: ὁ τό τε ἄρχων τῶν Παλαιστίνων τούτοις παραλαβὼν ἐξαίφνης εὑρόντα μόνοις ἐγχωρισμένον τῆς ὁμονοίτου, ἤγαγεν ἐνταῦθα, συνεπιβοηθήσοντα καὶ κοινωνήσαντα τῶν τοῦ ἔθνους ἄρχοντος πόνων· νομικὸς γάρ τις ἦν, καὶ ἐστὶν ἴσως ἔτι. Iidem dicti σύμπονοι, & σύνεδροί τε καὶ σύμβουλοι Heliodorus Æthiop. x. quæ duo sæpissime conjunguntur, ut apud Zosimum v. & quem Sybilla σύμβουλον vocat, Lactantius *consiliatorem* interpretatur, libro VI. cap. IV. & XI. πάρεδροι in Nov. LX. cap. II. Glossæ: πάρεδρος, *adsessor* Ulpianus in Midianam: πάρεδροι γὰρ ἐλέγοντο τοῖς νεωτέροις, οἱ νῦν καλούμενοι σύνεδροι l. ε μόνον, D. de excusat. vide Harmenop. IV. tit. II. §. XI. Glossæ: συνκαθέδρος, *adsessor.* concessor Anastasio in hist. Ecclesiast. vide quæ ibi diximus. & Cujacium ad Novell. CXIX.

Nec causas audire) Nec judices sine adsessoribus. Achilles Tatius Clitoph. & Leuc. VIII. σὺ μὲν γὰρ συμβούλους ἔχεις, καὶ οὐδὲν ἄνευ τούτων ἔξεστι σοι. Tu adsessores habes, sine quibus nihil tibi decernere licet.

Ut Cassiadorus ait) Libro XI. 4.

Comites sedendi) Ut apud Homerum IL. IV. οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο: *Dij*

autem apud Iovem consedentes tractabant. Sic Latinus interpres Irænei de hæresibus libro II. c. XL.

Ut Cicero loquitur) Epistol. ad Attic. v. II. edit. Aldi anni 1544. videsis editionem Sebastiani Corradi, quæ prodiit ann. 1549. & Sim Bosium.

Consiliatores (Plin. IV. ep. 17. *Consiliator & rector.* Facundus Hermian. libro IV. *Consiliatoribus igitur vobis in his quæ incurrunt utor.* Utitur Auson. in Consul. Glossæ : *γνωμοδότης, consiliarius, consiliator, suasor.* Lactantius lib. II. 8 *Eo consiliatore usus est.*

Fulgent) Mythologiæ III. cap. I.

Propertii) Elegia x. I. libri IV.

Adsessorium) L. 12. D. de pact. l. 5. §. hac lege, D. de injur.

Quæ non exigitur in magist.) Vide lib. XIII. Observat. cap. ult.

Ult. in Basilic.) Libro VI. tit. I. cap. XVII.

Secretario judicum) *σηκρήτῳ τῶν δικαστηρίων*, in Cod. Cann Ecclesiæ Africanæ cap. XCVII. Divus Augustinus Soliloq. cap. XXVI. *In libro tuo scripta de me in secreto consistorii tui.* Vide Glossarium nostrum ad Cedr.

Sive cancellis) M. Tullius pro Sextio: *Tantus in fori cancellis plausus excitatus.* Græci *κιγκλίδας* vocabant Sanctus Basilius Seleuciæ de vita S. Teclæ lib. I. *εἴσω δὲ τῆς δικαστικῆς κιγκλίδος παρελθών, καὶ στὰς ἐπὶ τοῦ βήματος τοιῶνδε ἀπήρξατο λόγων.* Etymologicum : *δρύφακτοι αἱ τῶν δικαστηρίων θύραι, ἤγουν τὰ σκέλλα.*

Quod ex Cassiodoro) Lib. XI. 6. IX. variar. 13.

LII. De annonis & capitu adminiſtantium, vel adſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorũ qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.

HIs omnibus judicibus de quibus actum eſt titulis ſuperioribus, & adſeſſoribus domeſticis, cancellariis eorum, & aliis omnibus quibus curatio, officium, miniſteriúmve publicum aliquod injungitur, ut Comiti Commerciorum, cui curæ eſt, ne commercia illicita exerceantur, cuíque ſoli à barbaris comparandi ſerici in uſum principis jus poteſtáſque eſt, & ſine quo cum barbaris ultra fines coſtitutos negotiari non licet, & magiſtro lineæ veſtis, magiſtro æris, Comiti auri & rationali utriuſque ærarii, ac ſimilibus omnibus de publico præbentur ſalaria, i. annonæ & capita. & adſeſſoribus ea Alexandrum inſtituiſſe Lampridius ſcribit, & confirmat., l. 4. D. de off. adſeſſ. Annonæ ſunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, &c. quibus vitam toleramus. Capita ſunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos, aut ſarcinas impedimentaque noſtra. Ammianus Marcellinus XXII. pabula jumentorum, quæ vulgo dictitant capita. Heſychius καπητὸν, παραβλημα ἀλόγον. Igitur in l. 2. inf. de cur. pub. & l. 9. inf. de ju. fiſc. alimenta pecorum. vel pabula ſunt capita, ſumptus familiæ, annonæ. Dicitur ſingulari numero capitum, ut l. 2. ſup. de off. præf. præt. Afr. & No. Theod. de tribus fiſ. & Caſſiodori v. 1. ad e-

quos capitum definitum. & patrio casu, capitu, inflexione Graeca. Porro solebant hæc præberi in speciebus ipsis. Verum hac constitutione rediguntur ad prætia definita in delegationibus, quæ eo nomine singulis officiis dantur. Delegationes quæ & delegatoriæ, sunt notitiæ quæ singulis administratoribus & officiis delegantur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita, aut pretia eorum, quæ sumant ex tributis illius, vel illius provinciæ, vel ex publicis horreis.

L I I. Enarratio.

CUique soli à barb.) L. 4. & l. ult. inf. de commerc. & mercat.

Lampridius scribit] In Alexandro.

Ἀλόγων) Item : *κτήνητά, κτηνῶν τροφή.*

Delegationes) *Delegatio* apud Suidam exponitur, annonæ transvectio, & in veteri Glossario. MS. *δηλεγατίον, κατὰ Ῥωμαίους ἡ ἐκπαιγὴ τοῦ σιτοπομπείου καὶ ἡ κατ' ὄνον μετακομιδή.* Sed hæ Glossæ magis pertinent ad annonam militarem, & delegatores, qui expeditionis tempore provident copiis militaribus : & ideo cessante bello nullæ erant delegatorum partes. Julius Pollux in Cronico : *ἀλλὰ κατὰ πόλεμον κινούμενον δηληγάτορ ἐκάθητο ἐν τῇ πόλει ἢ ὅτε ἐπαύετο ὁ πόλεμος, ἐκουφίζετο καὶ ὁ δηληγάτωρ.* Vide Novellam cxxx. capite 1.

Quæ & delegatoriæ) L. missi 7. inf. de exaction. tribut.

LIII. De contractibus judicum, vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica.

UT superior ita hic titulus communis est judicum omnium, & adsessorum, vel domesticorum, quo Justiniani Constitutione judices urbani separantur à provincialibus, ita ut urbani ex pragmatico principis emere, & proprias ædes ædificare possint, non etiam donationem acbipere, quæ tamen si facta fuerit, post depositam administrationem confirmari potest, vel ratihabitione donatoris, vel silentio quinquennii. Provinciales autem ne ex rescripto quidem principis emere per se, vel per aliam personam quidquam possunt præter ea quæ victus quottidiani sunt, nec domum ædificare, aut navem, ut l. aufertur, §. quod à præside, D. de ju. fisc. nec duxere uxorem, l. qui in provincia, l. præfectus, D. de rit. nup. ac multo minus donarum suscipere: quo verbo etiam hæreditatem significari testamento extranei relictam conveniens est his, quæ de hac constitutione ex Theophane retulit Anastasius bibliothecarius: & quæ in eos forte collata fuerit donatio inter vivos, aut venditio, nec ratihabitione, nec silentio quinquennii confirmatur, nimirum abrogata; l. 5. & 6. C. Th. de his quæ adm. vel off. pub. ger. quæ admittit præscriptionem quinquennii, & abrogata etiam

etiam No. Valentiniani de conf. his quæ adm. vel pub. off. ger. dist. vel don. qua nos tamen in Gallia utimur magis. Et ratio differentiæ inter urbanos & provinciales, quia major est in provinciis præsidibus grassandi copia si sua potestate abuti velint, idcirco durioribus legum vinculis coërcentur, ac similiter, ut diximus, tit. 14. mittuntur in provincias exteri & incogniti provincialibus, in urbe fere cives aut incolæ magistratus capessunt. Qui sunt circa eos, dixit, ut l. 33. D. de rebus cred. pro adsessoribus vel domesticis, & aliis officiis, & rursus secundum hanc constitutionem Justiniani quod excipitur in l. non licet, D. de contr. empt. nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit, habet locum in urbe tantum, & addenda alia exceptio ex l. qui officii, D. eod nisi paterna à fisco detrahantur, ut l. milites, D. de re mil. & l. princeps Cod. Th. de his quæ adm. vel off. pub. ger. Videnda hac de re No. Leonis 84.

LIII. Enarratio.

ANastasius bibliothecarius) In historia Ecclesiastica. *Faciens*, inquit, *singularem Codicem, & vocans eum Novellas constitutiones, in quibus non permittit Principem in locis quibus præest, emere possessionem, aut ædificare domum, aut hæreditare extraneam personam, nisi quis sibi cognatus existat.* v. Theophanes edit. Reg.

LIV. De modo multarum quæ à judicibus infliguntur.

PErtinet etiam hic titulus ad judices omnes de quibus actum est supra. Omnes enim qui judicationem habent, id est qui publice judicium exercent, multæ dictionem & pignoris capionem habent, qua suam tueantur jurisdictionem & coërceant inobedientes, l. 2. §. ult. D. de re jud. l. aliud §. ult. D. de ver. sign. & excepti tantum inveniuntur procurator Cæsaris, & curator Reip. l. 2. & 3. hoc tit. & defensor plebis, l. 5. tit. seq. Sed nec ad infinitum cuilibet judici multam dicere licet, l. 5. inf. quam proc. non est nec. Modus quem sequi unusquisque debet in multa dicenda hoc titulo definitur Præfecto prætorio supremæ multæ irrogandæ jus est, l. 4. hoc tit. Cassiodorus: Magna, inquit, quantitate multat errantes, & plerunque omnis multa accedit fisco, nisi specialiter deputetur publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, l. 5. hoc tit. vel pauperibus, l. 2. sup. de episc. aud. quod fit in omnibus causis ecclesiasticis, l. 20. Cod. Theod. quor. ap. non rec. & Cassiodorus VIII. Var. Multa autem est pecuniaria coërcitio, non est satis: nam & pœna quædam est pecuniaria coërcitio pecuniaria igitur coërcitio, quæ arbitrio judicis irrogatur. Nam & si certum modum judex non possit excedere, intra eum modum tamen sui arbitrii res est quin etiam posteaquam multam irrogavit, ex causa moderari eam & remittere, verbi gratia, propter inopiam rei, i. necessitatem solutionis, l. ult. in fi-

ne, hoc tit. l. 6. §. pen. & ult. D. de off. præf. repræhensa, ut ait, exactorum avaritia. Bene repræhensa & compræhensa, l. 16. C. de don. int. vir. non punita. Minus enim est repræhendere, l. 7. §. ad tempus, D. de interd. & rel. Cicero pro Flacco: non modo repræhendendum, sed etiam condemnandum putas. Et omnino abrogari contrario judicio, moderari vel remitti multæ dictio, sicut nec quælibet alia sententia ab eodem judice potest, à superiore potest. Plinius IV. Epist. prætor Senatori multam dixit, egit ille in Senatu causam suam sic ut deprecaretur remissa est multa.

LIV. Enarratio.

Procurator Cæsaris) Id est rationalis. In vetusto Menagii sic legitur, id est rationales. Sic etiam Brodæi membranæ.

Cassiodorus Libro VI. 3.

Et Cassiod. VIII. Var.] XXIV.

Certum modum) Definitum modum, ultra certum modum condemnare non licet.

Remitti] *Nec putent factum facile esse, ut aut præcipiti persuasione condemnent, quem culpa non ingravat: aut erubescenda varietate judicii pro arbitrio proprio immutandum esse, quod lex jusserit*, l. ult. in fi. Sic legitur ille locus in veteri Brodæi.

Plinius IV. epist.) epistola XXIX.

LV. De defensoribus civitatum.

Magistratus, de quibus actum est supra, vel in urbe Roma veteri, aut nova Rem.

Publicam adminiſtrant, vel in aula principis, vel in provinciis, & ex his aliis diœceſes regendæ commiſſæ ſunt, aliis provinciæ ſingulæ. Hi de quibus ſunt hi poſtremi tres tituli non urbis, non provinciæ, non diœceſeos, non aulæ, ſed civitatum ſingularum poteſtates ſunt. Et defenſores civitatum in primis, ſimiles tribunis plebis, qui olim in urbe fuerunt: Nam & defenſores plebis dicuntur, defenſores locorum, patroni, parentes ruſticorum & ſuburbanorum, l. 3. & 4. hoc titulo l. 1. tit. ult. hujus libri l. ult. inf. de priu. ag. in rebus, & præhenſionem habent ſicu.i Tribuni plebis, l. 22. ſup. de ep. aud. No. 15. in qua plenius ſcripſimus de officio & juriſdictione eorum. Sed invenio etiam ad eorum curam pertinere perſecutionem ſervorum fugitivorum Reip. ex l. mancipia inf. de ſer. fugit.

LV. Enarratio.

Civitatum ſingul. poteſtat. ſunt) Oecumenius in Acta Apoſtolorum capite XXVIII. defenſores civitatum comparat *ἀγοραίοις*, qui minores erant judices in Aſia: *εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ ἀγοραῖοι οἵτινες ἐδίκαζον τοῖς πένησι, καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις, διὸ καὶ ἀγοραῖοι ἐκαλοῦντο, ὥσπερ εἰσὶν ἔνδικοι κατὰ πόλεις τινάς. οἱ δὲ ἀνθύπατοι τῆς τῶν πλουσίων, ἢ τῶν ἐγκλημάτων δίκης ὑπήκουον.*

Ad eorum curam pert.) Commerciorum diſpoſitionem ad hos pertinuiſſe colligas è Caſſiodori lib. VII. variar. form. XII. de defenſoribus cui. civitat. P. Faber.

LVI. De magistratibus municipalibus.

IN quibusdam civitatibus erant defensores tantum, l. in hac inf. de donat. in quibusdam defensores plebis, atque etiam magistratus municipales, plurimum Duumviri, similes duobus Consulibus populi Romani. Et sumebantur quidem Duumviri ex ordine decurionum, defensores ex plebe l. 2. sup. tit. prox. utrique decreto clericorum, honoratorum, possessorum, decurionum, l. 8. eod. l. 1. D. ad l. Jul. de amb. Nou. Leonis 46. & 47. ex quibus tamen hodie etiam creatio eorum pertinet ad principem. Utrique habent jus conficiendorum actorum l. penult. sup. tit. prox. l 2. hoc titulo præsentibus scilicet tribus curialibus & exceptore publico, ut l. 151. C. Th. de decur. & Nou. Theod. de tribus fis. Utrique habent jus dandi tutoris l. 3. D. de tut. & cur. da. §. nos autem, Inst. de Att. tut. Cæterum quam invenio legis actionem aliquando esse apud magistratus municipales, l. ult. inf. de man. vind. l. 4. D. de adopt. & Pauli 11. Sent. tit. xxv. nusquam invenio esse apud defensores plebis, & rursus quam invenio multæ dictionem non esse apud defensores l. 5. sup. tit. prox. suspicior fuisse apud magistratus municipales, licet penali judicio jurisdictionem suam tueri non potuerint, eo scilicet de quo agitur l. 1. D. Si quis jus dic. non obt. nam & pignoris capionem habent, l. quemadmodum §. Magistratus, D. ad l. Aquil l. 4. §. 1. de dam. inf. l. 3. §. 1. D. de reb. eor. &c. & modicam coërcitionem in ser-

vos, l.12.D.de jurisd. l. si privatus, D.qui & à quib.man.l.15.§.adjicitur, D.de in jur. Major igitur est magistratuum quam defensorum potestas.

LVI. Enarratio.

MAgistratus municipales] Hos Græci στρατηλάγους vocant. Glossæ: στρατηγὸς *magistratus, duumvir, & magistratus*, στρατηγός.

Instit.de Attil.tut.] Et l. 30. sup. de ep. aud.

LVII. De officio juridici Alexandriæ.

V. tit. 20. lib. 1. ff.

COnstitutio hujus tituli docet, etiam Juridico Alexandriæ jus esse actorum conficiendorum. Fuit & jus dandi tutoris & legis actio, l.1.& 2.D.eod.§.nos autem, Inst. de att.tut. & jurisdictio in Alexandrina civitate, & inde Iuridici nomen proprium, quod poterat esse commune, δικαιοδότης Straboni, æquidicus antiquis inscriptionibus, sub præfecto Augustali & ipse Augustalis. Ordo autem sine curia Alexandriæ initio nulla fuit; sed neque ullus Alexandrinus in Senatum urbis cooptari potuit ex lege Augusti, post Severus Alexandrinis jus curiæ dedit, Antoninus jus in Senatum coëundi, auctore Dione lib. LI.

LVII. Enarratio,

Legis actio) Et ideò apud eum fiunt emancipationes & manumissiones, Thalelæus ad leg. 2. inf. commun. de manumiss.

Δικαιοδότης) Glossæ: *Juridicus*, δικαιοδότης. Juridicus Ægypti, vetus inscriptio Gruteri p. cccLxxIII. 1.

Straboni) Libro xvii.

Æquidicus) Vetus inscriptio pag. DCCCIV. 9.

Alexandrinis ius curiæ ded.) Spartianus in Severo. Vide Cujacium ad l. 56. Cod. de decurionibus.

CODICIS JUSTINIANI LIBER SECUNDUS.

TITULUS PRIMUS.

De edendo.

V. tit. 13. *lib.* 2. *ff.*

EXPOSITIS officiis diversorum judicum ordinem tractandum suscipit quo de jure suo quisque apud judices experitur, & initium facit ab editione actionis, ut Ulpianus quoque & Paulus libris ad edictum, ut inde fiat verisimile etiam ab editione cœpisse edictum perpetuum, cujus ordo utique magis observatur in Codice quam in Pandectis. & vero Pandectæ initium faciunt à vocatione in jus, non ab editione actionis, & defendi possunt hac ratione, quod eodem fere tempore & reus vocaretur in jus, & ei ederetur actio, quæ res efficit, ut omnium actionum instituendarum principium dicatur proficisci à titulo de in jus vocando in §. ult. Inst. de pœn. tem. lit. ut æque contra possim dicere, omnium actionum instituendarum princi-

pium proficisci à titulo de edendo: Nam facile constitui non potest, editio, vocatione, an vocatio editione tempore prior fuerit, conjunctæ potius & adfines videntur, atque contiguæ. Est autem edere actionem demonstrare specialiter genus futuræ litis, l. 3. hoc titulo, vel exprimere speciem & nomen actionis, l. ult. inf. de interd. Editio præparatio, & initium litis. Contestatio, initium litis atque judicii. & de editione actionis est tantum in hoc titulo l. 3. Aliæ leges pertinent ad quæstiones adfines, an reus edat actori rationes suas, an actor reo, an acta publica edantur cuilibet postulanti, propriè ad edicta de edendo non pertinent, quæ sunt tantum de edendis actionibus, & instrumentis litis, & de edendis rationibus argentariorum. Invenio, & reis accusatores edere crimina v. sentent. Pauli.

TIT. I. Enarratio.

Libris ad edictum) L. 1. 2. & al. D. eod.

Edictum perpetuum) Quod Adrianum vocat Pæanius Eutropii metaphrastes VIII. quoniam auctoritate Adriani Imperatoris à Salvio Juliano J.C. compositum est.

Vocaretur in jus) Placet quibusdam actionem editam ante vocationem in jus, & utuntur auctore Terentio in Adelph. act. 2. Sc. 1. Æschinus enim Sannionem lenonem in jus vocaturus actionem ei edit his verbis.

——Nam ego liberali illam adsero causa manu

Nunc vide: utrum vis argentum accipere, an causam meditari tuam.

H v

Delibera hoc, dum ego redeo, leno.

Et in ea sententia est Cujacius Observ. libro x. cap. x. Per coutrarium vocationem in jus præcessisse argumento est Plaut. in Aulularia act. IV. sc. x.

Jam quidem ad Prætorem, hercle, te rapiam, & ibi scribam dicam.

Specialiter genus) Ut edere actionis genus in Novella Valentiniani de Episcop. jud. specialiter genus litis edere, l. 2. C. Hermogen. de calumniat. Ammianus Marcellinus libro XXX. *Ut nondum se patroni post speciem litis triennium editam causentur instructos.*

Contestatio initium litis atque jud.) L. 1. inf. de lit. contest. & l. 3. hoc titulo, ex quarum legum conjunctione constat, quæ sit differentia inter editionem actionis & litis contestationem. Editio est litis præparatio: per hanc enim reus actionis speciem cognoscit, d. l. 1. quæ omnino instituenda est vt judicium procedat. Collatio Carthaginensis cum Donatistis III. *Cum iste cardo sit causæ, ut is qui alterum in judicium vocat, instituere actionem debeat, & provocare ad responsionem, advertat prudentia tua, eos prosequi debere, utrum nobis, vel quam instituant actionem, ut respondere possimus.* Litis vero contestatio est initium judicii, l. amplius 15. D. rat. rem. habitur In l. 3. inf. de litis contestat. verba illa, *ante inchoatam litem*, sic interpretantur Basilica: πρὸ τῆς προκατάρξεως, *ante litem contestatam.* & mox, verba illa, *sin autem & liti præbuit exordium*, sic etiam auctores Basilicõn exponunt, εἰ δὲ καὶ προκατήρξατο: *sed etsi litem contestatus sit.*

Edat actori] Edere & exhibere rationes promiscue dicimus, l. 1. & 2. h. t. ut edere nomina creditorum, Seneca de benefic. II. cap. VII.

Rationes suas] Codicem rationum, l. argentarius 10. §. 1. D. eod.

Rationes suas] L. 1. hoc tit.

Actor reo) l. 5. hoc tit..

Acta publica] L. 2.

Rationibus argentar.) L. 1. §. 2. & 3. l 4. D. eod.

V. Sentent. Pauli) Tit. XVI. §. ult.

I I. De in jus vocando.

V. tit. 4. lib. 2. ff.

IN jus vocare non est libellum dare judici, l 5. D. eod. l. quæsitum D. ad Turpill. non interpellare judicem defensionis suæ audiendæ gratia, l. 14. D. eod. sed ducere vel trahere invitum ad judicem agendi gratia, quo genere hi quibus reverentiam debemus honeste non vocantur, nisi præmissa venia. Venia conservat reverentiam illæsam.

I I. Enarratio.

IN jus vocare est ad Prætorem, vel alios, qui jurisdictioni præsunt vocare juris experiundi causa, l. 1. D. de in jus voc. l. 2. D. si quis in jus vocatus non ier. εἰς δικαστήριον καλεῖν. Theophilus §. 3. Inst. de pœna tem. litig. id est, in jus, vel in judicium vocare, ut in l. 2. §. prætor. D. qui satisd. cog. vocationis formulæ erant hæ in jus te voco, in jus eamus, in jus veni, in

jus ambula, quæ notissimæ sunt ex Plauto, Terentio & aliis. Is autem qui in jus vocatus est, protinus sequi debet. Auctor ad Herennium libro II. *Lege jus est, id quod populi jussu sancitum est, quod genus, in jus ut eas cum voceris*, aut manu, seu vi duci, rapi, & trahi potest, nisi satisdet judicio sisti, l. si vero 5. §. ult. eod. l. sed etsi II. D. de in jus voc. Auctores nostri videntur uti verbo duci tanquam leniore, argumento inscriptionis l. 48. D. de verb. sign. qui neque sequantur, neque ducantur. Titus Livius lib. II. *Cum in jus duci debitorem vidissent*. Alii vero rapi. Plautus in Rud. act. III. sc. VI. *Rapi te obtorto collo mavis*. & mox: *In jus rapiam exulem*. Horatius I. Sat. 9. aut trahi. Plautus in Pœn. act. 3. sc. V. *obtorto collo ad Prætorem trahor*. Valerius M. libro V. cap. III. *Patriam suam in jus ad aliam civitatem pertraherent*. Si in jus vocatus non sequatur, rapitur, trahitur. Seneca ex Cleanthe: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt*. In epistola Jacobi cap. II καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια. Lucianus δικαστηρίοις: ἕπου μιαρὲ πρὸς τὸν δικαστήριον. A. μή ἄγε με.

Ad judicem) Ad Prætorem, l. I. § I. D. de fer. nam & Prætor ipse judex olim appellabatur auctore Livio III. Cujac. Obs. X 10. & ita accipitur in l. 41. D. de minor. Cujac, ibid. vel alios qui jurisdictioni præsunt, l. 2. §. si quis in jus vocat, non ad pedaneum judicem, l. 3. §. I. D. ne quis eum qui in jus voc.

Agendi gratia) Apud Prætorem prius quam judex detur specialis, quodammodo agendi potestas datur, ut M. Tullius ait II. de inventione, Cujac. d. c. X.

Reverentiam] l. parentes 6. l. patronum 10. §. 2. l. generaliter 3. cod. l. 1. 2. & 3. h. tit. honorem, d. l. 10. §. 3. l. 2 h. t. Hodie quia non ducuntur, qui in jus vocantur, consequenter ut ejusmodi personas in jus vocemus, nihil indigemus petitione veniæ, Cujac. d. cap. 10.

Honeste) l. 4. §. 2. D. eod.

Præmissa venia) Permissu Prætoris, jussu, præcepto, venia edicti petita, d. l. 4. l. 8. l. 10. §. 3. d. l. 13. συγγνώμη, Theoph §. 3. Inst. de pœna tem. litig. Gratiam facit Prætor edicti, quo vetabat ejusmodi personas in jus vocari, dum permittit vocari, l. 2. h. tit.

III. De Pactis.

V. tit. 14. lib. 2. ff.

Frustra adversarium in jus vocasti & ab eodem frustra stipulatus es judicio sisti, si tecum postea de re transegerit ante vel post diem in quem sisti promisit: Nam et si contemnat promissionem judicio sistendi causa factam, vel stipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti aut transactionis: ideoque in hoc judiciorum instituendorum exordio; quo plerunque litium transactiones fiunt inter partes quæ pactorum species sunt, titulos dedit de pactis & de transactionibus. Pactum est conventio cujus nullum neque nomen proprium subest, neque causa. Vel, res de qua convenit, quæ nomen non habet aliud quam pacti, quæque nondum ulla ex parte paciscentium sumpsit effectum. Denique pactum nudum, solum, simplex, quod κατ' ἐξοχὴν nudum

dicatur, non πρὸς διαστολὴν Græci ita definiunt, si neque datione aut facto ullo præcedente convenerit tantummodo de dando vel faciendo. quæ definitio etiam in stipulationem cadit. Sed hæc proprium & speciale nomen habet, quod lex dedit ut appareret non inanem, non inefficacem conventionem esse, non inane nomen. Sed & si definieris, conventionem esse quæ placiti fine stetit, ut l. si tibi inf. de loc. l. si divisionem inf. fam. erc. ut Quintiliani declamatione quadam, intra verba primumque promissum stetit: idem conveniet emptioni venditioni, quæ tamen contractus est non pactum, quia ei jure gentium proprium nomen inditum est.

III. Enarratio.

Eliditur exceptione pacti aut transf.) L. 2. D. si quis caution. jud. sist. cau. fact.

Quo plerumque litium transact.] Consultius utique est rem transactione dirimere, quam in ambiguam litem descendere, ut sunt judiciorum incerta, ut ait Calp. Flaccus in declamat. XXII. vere Divus Chrysostomus in homilia XVI. in epistolam Divi Pauli ad Corinthios: καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι μυριάκις ταῦτα λέγουσιν ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι: *nam ipsi quoque patroni judiciorum externorum millies hæc dicunt, melius esse rem extra judicium transactione dirimere.*

Quæ pactorum species sunt) Pactum est genus, transactio species, l. 2. D. de transact.

Neque nomen proprium] L. 7. D. eod.

Neque causa] Causa est datio vel factum.

V. Cujacium ad dictam legem septimam.

Sumpsit effectum] de dando tantum, vel faciendo convenit: veluti, dabo tibi Stichum, tu mihi Pamphilum, vel dabo tibi Stichum, tu mihi domum ædificabis.

Pactum nudum, solum] Ut sola proprietas: id est, nuda in l. qui usum fructum 36. §. 1. D. de usufr. ut apud Græcos γυμνὸν est μόνον, ut observat. cl. v. Daniel Heinsius in librum 1. Silii Italici

Non ὡς διασολῶ) Non quod aliud sit vestitum cohærentia contractus, ut loquuntur interpretes.

Græci ita definiunt) Vide Harmenop. I. IX. 11.

Declamatione quadam) Declamat. cclxvii.

Quia ei jure gentium) Contractuum nomina propria jure civili prodita sunt, l. 3. D. de præscript. verb.

IV. De transactionibus.

V. tit. 15. lib. 2. ff.

TRansactio est pactio, qua lis vel controversia, & res aliqua dubia perinde ac judicato dirimitur. Nec enim minus ex transacto quam ex judicato eventus litis pendet, l. ult. D. mand. Vel decisio litis aut controversiæ facta consensu partium. Controversia est litis causa. Lis est controversia quæ jam contestata est tabellis obsignatis, vel res in judicium deducta. Pacti nomen latius patet quam transactionis. Nam pactum fit etiam de re certa & indubitata donationis causa, veluti pactum de

non petendo debito. Transactio est pactum, quod fit tantum de lite incerta neque judicata, aut de re dubia, l. 1. D. eod. veluti de condicionis incerto, l. 1. sub de pact. atque ita nunquam fit gratuito, nunquam donationis causa, sed aliquo dato vel retento vel promisso, l. 38. hoc tit. & à donatione separatur. l. ex conducto §. Pap. D. loc l. quidam, D. de donat. l. tutores. §. ab eo, D. de adm. tut. Denique transactio refertur ad litem vel negotium aliquod ambiguum: & ut quidam ait, est εἰρηνικὴ συναλλαγή.

IV. Enarratio.

PErinde ac judicato) L. 20. h. t.

Consensu partium) Libero arbitrio & voluntate, l. 41. h. t.

Controversia est litis causa) Varro VI de L. L. *Quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis.*

Quae jam contestata est) Nec enim proprie lis est antequam contestetur, sed controversia. Cujacius observ. IX. 21

Tabellis obsignatis) Litis contestatio fiebat testibus praesentibus, ut notissimum est ex Festi loco in *v. contestari*, eaque tabulis perscribebatur, quas testes obsignabant. Macrobius III. Sat. cap. XVI. haec profert ex oratione C Titii qua legem Fanniam suasit: *Iubent dicere. Quorum negotium est, narrant. Judex testes poscit. Ipsius it mictum. Ubi redit ait, se omnia audivisse. Tabulas poscit. Litteras inspicit.* Locum Macrobii Cujacius adfert ad tit de lit. contestat. II. Decretal. sed ple-

niorem interpretationem desiderabat. v. inf. t. ix. libri III.

Vel res in judicium deducta) L. 1. inf. de lit. contestat.

Donationis causa) L. 1. D. eod.

Εἰρηνικὴ συναλ.) Ut Chrysostomus de polit. mor. φιλικὴ διάλυσις, qua finitur τὸ τῆς δίκης ἄδηλον τέλος.

V. De errore calculi.

POst titulum de transactionibus datur hic titulus, quasi pars illius, ut intelligatur, corrigi transactionem si erratum sit in computatione, nisi specialiter etiam de errore computationis transactum, vel judicatum sit, quod idem & de dolo & de falso superiore titulo proditum est. Valde autem pertinet ad constitutionem hujus tituli hęc sentētia Pauli. Ratio calculi sæpius se patitur supputari, atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore evanescat.

V. Enarratio.

NIsi specialiter etiam de err. comp. transf.) Sive ut aiunt Græci, κτ̓ πλάνην γινόμενος ψηφισμὸς ἀνατρέπεται, εἰ μὴ ψῆφος, ἢ διάλυσις γέγονε περὶ αὐτοῦ: *Computatio per errorem facta retractatur: nisi de errore computationis transactum, aut judicatum sit.*

De dolo) L. actione 4.

De falso) L. si ex falsis 42.

Hæc sententia Pauli) Lib. v. sent. tit. v. in editione, quæ ex Cujac. recensione auctior prodiit.

VI. De postulando.

V. tit. 1. lib. 3 ff.

RECte sequitur pacta & transactiones titulus de postulando. Nam si rem pacto non decidant inter se partes, quid aliud superest, quàm vt desideria sua exponant apud judicem per se vel per advocatum; & fuit eodem quoque ordine in XII. tab. ita perscriptum: Rem ita ni pagunt, in comitio aut in foro ante meridiem causam conicito i. agito. Postulat qui causam agit & tuetur suam vel alienam, quod fit non litis contestatione tantum partibus pręsentibus, sed & qualitercunque etiam adversario absente aut nullo adversario existente. Postulationis enim nomen latissimè patet Fuit autem sub hoc tit. propositum edictum prohibitorium de his qui apud judices postulare non possunt, quibus constitutiones addunt etiam alios, puta non Christianos, l. ult. & eos qui depecti sunt partem litis quam tuendam susceperunt l. 5. & qui sunt ex numero judicum, quos tamen olim non fuisse prohibitos constat ex III. Epist Plinii, & qui dati à judice non invenienti patronum, pro eo postulare detrectant sine causa, l. pen.

VI. Enarratio.

EXponant apud judicem] Id enim est postulare, l. 1. §. 1. D. eod.

Rem ita ni paguut] Sic legitur apud Quintilianum libro 1. cap. VI. & Priscianum X. Alii

malunt *pacunt*. Terentius Scaurus de orthogr. *Item* xii *tabulæ, ubi est: ni Pagunt, per hanc formam, quod male quidam per c. enuntiant: est enim præpositum eius, pepigi à pago.* Vide Cuiacium ad l. 6 D. de pact. & A. Gellium xvii. 2.

Partibus præsentibus (Vide sup. ad titulum iv.

Qui apud iud. postulare non poss.) Ne sine delectu passim apud Prætorem postularetur, ut est in l. 1. D. eod Lactantius de diu. pr. cap. vii. *Incursantque passim sine delectu omnia.*

Quam tuend. suscep. l. 5) In qua legendum videtur *scævitate*. Isidorus in Glosis, *scævitas, iniquitas.*

Ex numero judicum] L. 6.

Ex iii. epist. Plinii) Epistola ix. ad Minutianum.

VII. De advocatis diversorum judiciorum.

SEquitur titullus de his quibus postulare pro aliis licet, quique postulant in foro diversorum judicum, pręf. pręrorio puta, aut pręf. urbi, aut pręsidum horum varię sunt appellationes, Nam & patroni dicuntur, & advocati, & causidici: quod cur queque facta sint expediant, vt Apuleius ait 1. Apol. & oratores, rhetores, scholastici, togati. Fuit quidem olim differentia inter patronos & advocatos. Illi agebant causas hi advocabantur in consilium. Cicero pro Cluentio: Quis enim unquam non modo in patroni, sed in laudatoris, aut advocati loco viderat, & Asconius Pedianus: Qui

defendit alterum in judicio, aut patronus dicitur, si orator est, aut advocatus, si aut jus suggerit, aut præsentiam suam commodat amico. Sed hodie his nominibus, abutimur & advocamus patronum, ut agat litem nostram, invocamus judicem, vocamus adversarium, evocamus testem, ita scilicet hæc in jure verba distinguenda sunt. Porro certus fuit in unoquoque foro advocatorum numerus ingenuorum vel libertinorum, certa matricula, l. ult. sup. de adsses. certum corpus, consortium, collegium sub primiceriis, qui priores & primates dicuntur hoc tit. & qui intra hunc numerum, statui dicebantur, qui ultra, supernumerarii. Statui privilegiarii: nam & fori privilegium habent & immunitatem, & si filiifam. sint, quod ex ea professione adquirunt, id omne sibi habent & possident tanquam castrense peculium, & filii eorum quotiens in locum Statutorum demortuorum supernumerarii sufficiendi sunt, præferuntur ceteris supernumerariis etiam in advocationis officio exercendo antiquioribus, nihilque impendunt pro introitu. Habent & pleraque alia constit, concessa privilegia reverentia studiorum, ut ait l. 5. reverentia literarum, contemplatione literatæ militiæ, ut No. Valentiniani de postul. supernumerarii non sunt privilegiarii, ac propterea statuti suo foro nunquam excedunt, supernumerarii oberrant circum fora omnia, & publica quoque solatia sive annonas & præbendas illi habent, hi non item, & hac distinctione habita apud Photium diaconus quidam contendit, clericis quidem non licere advocatis esse statutis, sed supernumerariis esse lice-

re, aut certe talibus, quales sunt hodie omnes nulli addicti certo foro, nulli ordini vel matriculæ, vel salario publico.

VII. Enarratio.

NAm & patr. dic. & advoc. & causidici) Glossæ: *δικολόγος*, *causidicus*, *patronus*, *advocatus*. Plinius epist. iv. lib. iii. *Legati provinciæ Bæticæ questuri de proconsulatu Cæcilii Classici, advocatum me à Senatu petierunt. Factum est Senatusconsultum perquam honorificum, ut darer provincialibus patronus, &c.* Denique promiscue hodie patronus vel advocatus dicitur, qui causis agendis operatur, l. 1. §. 4. D. de extraord. cognit. Glossæ: *patronus causæ*. συνήγορος.

Oratores) L. omnes 33. §. 1. sup. de Episc. & cleric. Glossæ *ῥήτωρ*, *orator*. Tacitus Ann. 1. *Orator publicæ causæ*.

Rhetores) Demostenes rhetor, apud Gellium 1. 8.

Scholastici) Marcellini & Faustini libellus precum: *Perorans hoc ipsum per gentiles scholasticos, faventibus sibi judicibus* Divus Augustinus tract. vii. in Joannem: *Qui habent causam, & volunt supplicare Imperatori, quærunt aliquem scholasticum jurisperitum, à quo sibi preces componantur.* Scholasticus de foro, can. Osius, distinct. lxi. Quod ait Augustinus de precibus componendis confirmat Petrus Chrysologus serm. lxx. *Ad amoris indicium rex ipse officio functus est advocati, ut preces, quibus responsurus erat, ipse dictaret.*

Togati) Sidonius epistola xiii. libri xii

Marcellinus togatus. : Glossæ συνήγορος, *advocatus, rogatus, patronus.* io tohatus.

Fuit quidem olim differentia) Colloquium scholasticum : *Demus causidico honorarium, & advocatis, & jurisperitis, ut studiosius defendant nos.* δῶμεν δικολόγῳ τίμιον, καὶ τοῖς συνηγόροις, καὶ τοῖς νομικοῖς, ἵνα σπουδαιότερον ἐκδικήσωσιν ἡμᾶς.

Agebant causas] Lucretius IV. *Causidici causas agere, & componere leges.*

Advocabantur in concilium) Advocatum & patronum intelligit Ovidius Amorum libro I. eleg. XIII.

Nec tu consulto, nec tu jucunda diserto.

Asconius Pædianus) In divinationem.

Advocamus patronum) Agroëtius de Orthographia : *Advocatur, daturus patrocinium.*

In l. si procurator 18. D. rat. rem hab. ibi: *quod advocat*, Basilica vertunt: συνηγορήθη, *patronum advocavit.*

Vocamus advers.) In jus vel in judicium.

Evocamus testem, l. 3. §. testes, D. de testibus.

Priores & primates) L. 22 & l. 26.

Statuti dicebantur) Vide Photium Nomocan. tit. 8. c. XIII.

Tanquam castr. pecul.) Novel. Theod. de postul. l. 4. & 8. hoc tit.

Solatia) Ut l. 15. & passim h. t.

Apud Photium) Nomocan. tit. VIII.

VIII. De advocatis fisci.

Recte jungitur hic titulus superiori non quasi ille sit de hisqui privatorum, hic de

his qui fisci causas agunt, sed etiam quia ex corpore illorum deliguntur advocati fisci secundum ordinem quo recepti sunt in numerum advocatorum. id est, ex formula forensi, ut Spartianus loquitur in Antonino Geta, qui causis fiscalibus interveniant, & delatorum intentiones exequantur, ut l. 5. §. advocatum, D. de his quæ ut ind. l. 5. inf. de delat. & quos deficiente alio accusatore ut fit hodie, & fecisse Maximum Imperatorem Galliarum Sulpitius refert in hist. sac. princeps opponat accusatores reis. Hi quoque multa habent privilegia atque etiam liberi eorum, & hi potissimum qui in foro præfectorum prætorio fisci causas agunt, communia in eodem foro cum advocatis lxiv. prioribus, & in foro præfecti vrbi cum xv. l. 15. & 16. sub. tit. prox. & inde Nou. Theod de postul. Curiales, inquit, qui post lxiv. priores advocatos in amplissimo foro postulant, per substitutum munia suæ civitatis agnoscere, & hæc privilegia omnia præponuntur titulo superiore. Hic titulus est de officio advocatorum fisci, veluti ne absentibus his procurator Cæsaris disceptet causas rei privatæ, vel ærarii sacri, lege ult. ne alii cuiquam adsint contra fiscum quandiu sunt advocati fisci, etiamsi de publico nondum salarium acceperint l. 1. ac ne deposito quidem officio in ea causa, quam cum erant advocati fisci egerunt pro fisco, l. 2. nisi forte suo, aut liberorum, aut parentum, aut pupillorum suorum nomine, l. pen. & ult. D. de postul. Nam & adversus quem advocatus quis fuit, ejus filii pupilli tutor relictus, in eadem causa pupillo adesse potest, ut ex Massurio Sabino Gellius

refert V. c. XIII. & principis rescripto confirmatur d. l. ult. Ac præterea ne advocati fisci supprimant jura fiscalia, ne sub nomine fisci falsas accusationes instituant, l. 3. & eleganter Philostratus in Cyrino, advocationem sive patronatum fisci, patronatum ærarii, l. pen. sup. tit. prox. vocat. *τὴν τοῦ ταμείου φυλάττειν* & Basilius in epist. *συνήγορον τοῦ ταμείου*, qui interveniat pro fisco in aula apud Comitem thesaurorum, i. sacrarum largitionum. In provinciis scilicet apud procuratorem Cæsaris, in urbe apud præfectum ærarii.

VIII. Enartatio.

ADvocati fisci) Quos Græci *φισκοσυνηγόρους* vocant Glossæ: *φίσκος ὁ συνήγορος*, *fisci advocatus*, puto legendum, *φισκοσυνήγορος* Hesychius: *φισκοσυνήγορος, ὁ ταμείων συνήγορος*. Zosimus in inscriptione lib. *Ζωσίμου ἀπὸ φισκοσυνηγόρου*. Advocatus fisci, summa fisci patrocinia tractabat, ceu loquitur Eumenius in Panegyrico Constantino dicto.

In Historia sacra) lib. II. ad finem.

Philostratus in Cyrino] Libro II. de vit. Sophist.

Basilius in epistolis) Epistola LXXXIV. ad Sophronium magistrum.

IX. De errore advocatorum, vel libellos seu preces concipientium.

DE advocatis hoc quoque proprio titulo adnotandum censuit, errorem advocatorum non nocere litigatoribus absentibus, nocere præsentibus nec contradicentibus intra triduum & addit errorem quoque libellionum nihil nocere litigatoribus, lege 2 separantur libelliones ab advocatis. Hi agunt, illi scribunt, & ita l. moris, D. de pœn. alias interdicitur advocatione, alias libellorum conceptione, libelli qui & epigrammata Aristoteli in Rhetoricis, sunt preces vel inscriptiones in crimen, vel conventiones, vel acta, vel literæ dimissoriæ: latius igitur libellorum, quam precum nomen.

IX Enarratio.

ERrorem advocatorum) Error advocatorum corrigi potest usque ad sententiam, Græci & Odofredus ad l. ult. hoc titulo καὶ τοῦτο ἐν τοῖς δικαστηρίοις παρεδέχθη, καὶ πολιτεύεται: *& hoc in judiciis receptum est, & observatur*, ut hic ait Hermopolites.

Intra triduum) In d. l. ult. *in continenti, id est, triduo proximo.* Sic in l. quoties 29. D. sol. matrim. incontinenti Græci interpretantur, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν συνάπτων, *intra dies tres* continuos ut illico in l. ult. inf. de judic.

Aristoteli in Rhetoricis) Libro 1. cap. xxi

Vel acta) Græcis, ὑπομνηστικόν.

X. Ut quæ desunt advocatis partium judex suppleat.

HOc quoque dignum erat de advocatis proprio titulo indicari, posse judicem supplere, ea quæ desunt partibus, vel advocatis, dicere puta, & quærere ea quæ dicto, quæsitoque opus sunt, etiam si is cujus res est ea neque dicat, neque postulet, qua de re dubitabatur, propterea quod, ut est apud Gellium XIV. c. II. patrocinari hoc videtur esse, non judicare. Sed ut negotio possit judex congruam imponere sententiam & certam, sane nonnunquam cogitur vicem supplere advocatorum, aut partium, & similiter recte l. ult. inf. de appell. judicem absentis litigatoris partes adimplere, atque ea re hunc titulum malim ita concipere, ut quæ desunt advocatis, vel partibus iudex suppleat.

X. Enarratio.

EA quæ dicto quæsitoque) Græci ad leg. ult. D. de petit. hereditat. *σημείωσαι ὅτι ὁ δικαστὴς τὰς λιτιγατόρων δικαιολογίας ἀναπληροῖ, κἂν πρὸς φάκτον ὁρῶσιν ἐν γὰρ τῷ τιτ. ι. τοῦ β βιβλ. τοῦ Κώδικος φησὶν ὅτι ὁ δικαστὴς ἀναπληροῖ τὰ πρὸς νόμον ἐλλειπῶς λεχθέντα τῷ λιτιγάτορι, ἢ τῷ συνηγόρῳ. Nota judicem defensiones litigatorum surplere, licet factum respiciant: nam tit. 10 lib. 2. Cod. dicitur, judicem jus quod litigator aut advocatus omiserit, supplere posse* Quo ex loco etiam constat, recte in veteribus hic legi, *vel partibus.* Græci igitur constitutionem hujus ti-

tuli sic acceperunt, ut judex ea supplere possit. quæ partes omiserunt: nempe si ea, quæ juris sunt omiserint, non etiam ea quæ in facto consistunt. Sic etiam Hermopolites: νόμους γὰρ, inquit, γινώσκειν, οὐ φακτὰ ὁ δικαστὴς ἀναγκάζεται: *leges enim scire, non facta judex cogitur*, ut idem ait; & ita quoque Odofredus hic. Vide Basilic. lib. VIII. 1. in fi. & constantinum Harmenopulum 1. IV. 18.

Ut quæ def. advocat. vel part. *)* Sic legitur in vet. Juliani Brodæi, & Julii Pocii.

XI. De causis ex quibus infamia alicui non inrogatur.

V. tit. 2. lib. 3. ff.

QUia infames advocati esse non possunt, nisi pro exceptis personis quibusdam, l. 1. §. ait prætor, D. de postul. nec si hoc facile velint & ferant adversarii, ut Paulus ait 1. Sent. tit 11. & l. quos. D. eod. quia ea res pertinet ad dignitatem judicis, ne apud eum temere infames audiantur, ideo hoc titulo, ut perseveret dicere de his, qui pro aliis postulare possunt exponit causas, de quibus tamen ambigi poterat, ex quibus infamia non inrogatur, ne quis temere advocato objiciat infamiam, quæ etiam procuratori objici potest tam ex sua, quam ex mandatoris persona, quia honor est per procuratorem litigare posse, quo indignus est infamis, quanquam in procuratore hæc hodie exceptio subtilius non spectetur, relicto principali negotio, §. ult. Inst. de excep.

Advocatorum major est dignitas, qui tacentibus procuratoribus verba faciunt apud judicem, aut certe advocatorum corpus seminarium dignitatum, ut Valentinianus ait in No. de postul. ex quo scilicet sumuntur & patroni fisci, &, quæ amplissima dignitas est, quæstores sacri palatii, ut in formulis Cassiodori, & sane indecorum esset, si infamis famæ forsitan alterius tuendæ adsisteret, qui suam nescierit conservare. Sic autem ut proposui concipiendus est titulus: Nam causæ in eo illæ potius recensentur, quibus infamia non inrogatur, & præter vet. lib. etiam in Basilicis ita concipitur: περὶ αἰτιῶν, δι' ἂν ἀτιμία τινὶ οὐ προσγίνεται. Illæ non recensentur quibus infamia inrogatur, sed intelliguntur per consequentiam, ut cum dicitur eum qui abstinet bonis paternis, vel qui suis bonis cessit, non esse infamem, hoc dicitur ad differentiam ejus, cujus bona ex edicto possessa & distracta sunt, & quod dicitur, non notari infamia eum qui nomine Reipublicæ suæ causam aliquam egit, nec obtinuit, hoc dicitur ad differentiam delatorum. Est autem infamia læsæ dignitatis status, vel macula existimationis, vel damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Augustinus in quæst. vet. test. Senatoribus fœnus diffamia est, qua de re Lampridius in Alexandro, & lege 2. & 3. Cod. Theod. de usur. infamis, qui honestioris nobilisque personæ decore & jure privatur, in. 2. inf. de sec nup.

X I. Enarratio.

Ex quibus inf. non inrog.) Exempli causa, inter infames non habetur, *qui cum plus debiti nomine tributorum exegisset*, in duplum condemnatus est l. 2. hoc tit. Sic legitur in vet. Ægidii Menagii, & Juliani Brodæi, quæ lectio confirmatur auctoritate Basilic. libro XXI. tit. 3. sed & ita legerunt veteres interpretes. Ait, *plus debiti*, ut Papinianus in l. in ratione 11. §. quod vulgo dicitur, ad leg. Falcid. *plus quartæ*, & Scævola, *amplius sui debiti*, in leg. tutores 61. de condict. indeb. Claudius Salmasius contra veterum librorum fidem sic legendum putabat: *qui cum plus debiti nomine debitorem exegisset*, ut lex de tributis non loquatur, sed de privatis debitis, de Trapezit. fœn. lib. 11. in fine. Res est, ut dixi.

Ut in formulis Cassiod.) VII. 19.

Etiam in Basilicis) d. tit. III.

Illæ non recensentur quibus inf. irrog.) Sed recensentur etiam quibus inf. irrogatur, ut damnati injuriarum, l. 5. & 10. Quintilianus declam. CCL. *Injuriarum damnatum ignominiosum esse voluit.*

Qui abstinet bonis paternis) L. 7. & 11. ad quam v. Bas. d. t. III. cap. X.

Vel qui bonis cessit suis) Licet turpe sit creditoribus suis dequoquere: sive ut est in concione quinta earum, quæ Simeo magister & logotheta collegit ex operibus sancti Basilii: *αἰσχρὸν τὸ δανεισάμενον ἀποστερεῖν.*

Cujus bona ex edicto) Quod erat ignominiosum. Vide Cujacium instit. qui & quibus

ex cauſ. man. non poſſ. §. 1.

Reipublicæ ſuæ) L. 9. Nam ei tantum irrogatur infamia, qui calumniæ cauſa bona ad populum pertinere nuntiavit, Baſil. d. tit. 111. cap. VIII. vide ibid. ſchol.

Eſt autem infamia, læſæ, &c.) Infamis eſt læſæ dignitatis ſtatus legibus ac moribus improbatus, & in aliquo deminutus, Odofredus & Fulgoſius ex l. cognitionum 5. §. 1. D. de var. & extr. cog.

Vel macula exiſtimat) L. verbum 17. hoc titulo.

Vel damnum famæ) l. 2. inf. ut int. cert. temp. Ovidius Amorum III. 2.

---famæ damna puella tulit.

Detrimentum exiſtimationis, l. 3. inf. de calumniat. *detrimentum pudoris*, Ammianus Marcell.

In quæſtion. vet. teſt.) Quæſtione CXI.

XII. De procuratoribus.

V. tit. 3. lib. 3. ff.

NOn ſolum advocati, ſed etiam procuratores alium defendunt in judicio, patrocinantur, adſunt, adſiſtunt, ſuperſunt, poſtulant pro alio, idcirco advocatis proxime procuratores recte conjunguntur. Advocati ſunt oratores, vel juriſperiti, qui cauſis alienis agendis adſunt. Procuratores, qui vice, mandato, nomine alieno litem perſequendam ſuſcipiunt, & vel in rem ſuam ac proprium lucrum, ſi verbi gratia, donandi animo mandata eis ſit actio, vel in rem alienam, ſi mandata

sit non dandi animo, sed hac mente, ut ex causa judicati emolumentum ad mandatorem rediret, quales jure antiquo constitui non poterant exceptis quibusdam causis, ut Inst. tit. de his per quos ag. poss. Advocati personam suscipiunt. Procuratores negotium, & inde advocato meo sum susceptus, vel cliens: procuratori, mandator, vel dominus; nec enim cum advocato contraho mandatum, sed applico me in fidem ejus & clientelam quasi patroni.

XII. Enarratio.

ADsunt) Ut in l. hoc jure 19. §. 1. D. de donat. *Si tibi adfuero.* Basilica: συνηγόρησαι τοι. Tacitus Annali III, *Patronos petenti, M. Lepidus, & L. Piso, & Liveneius Regulus adfuere.*

Adsistunt in l. un. sup. tit. x. *negotiis adsistunt.* Basilica, τ̃ συνηγόρων.

Supersunt) Suetonius Augusti cap. LVI. *Ne si superesset, eriperet legibus reum.*

Vice, mandato) Collatio Carthagin. III. *Puto importunum esse alienam causam velle defendere, & in id medium negotium mittere, quod præter ruborem non potest unusquisque sine mandato in judicio ventilare.*

Procuratores negotium) Asconius Pedianus in Divinat. *Procurator dicitur, si negotium suscipit.*

Advocato meo sum susceptus) Quintilianus II. 12. *Cum periculo suscepti litigatoris.* Divus Augustinus quæst. CII. in mixtis. *Nunquid si malæ vitæ sit advocatus, contra susceptum e-*

jus pronuntiabitur? Hoc est officium advocati, ut secundum juris ordinem suscepti sui causam peroret &c. Adde ejusdem epistolam LIX. & lib. de cura pro mortuis capite IV.

Vel cliens) M. Tullius I. de officiis: *Patrocinio se usos, aut clientes appellari, mortis instar putant.*

Applico me in fidem ejus] M. Tullius IV. in Verrem: *Sicilia se ad amicitiam fidemque pop. Rom. applicuit.* Plinius epistola IV. libri III. *Legati rursus inducti, iterum me jam præsentem advocatum postulaverunt, implorantes fidem meam quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes patrocinii fœdus.* Denique advocatus fidem suscipere dicitur in l. I. §. 4. D. de extraord. cogn.

Et clientelam) Cicero VI iu Verrem: *Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam hanc tam illustrem, tam splendidæ provinciæ traducere ad te? auferre à certissimis, antiquissimisque patronis?*

Quasi patroni) Clientes per initia dicti tenuiores qui se in potentiorum fidem patrociniumque dedebant. Patroni autem, qui eos in fidem suam clientelamque recipiebant adversus potentiores. Civitates quoque & provinciæ patronos sibi cooptabant. Ærea tabula quam vir cl. Nicolaus Fabricius Perefchius Senator Aquisextiensis olim exhibuit mihi.

FELICITER
DD. NN. CRISPO ET CONSTANTINO NOBB.
CAES. ET COSS. X. KAL. MAI.
QUOD Q. ARADIUM VAL. PROCULUM
V. C. PRÆSIDEM PROV. VALBYZAC.

FAUSTIANENSES PATRONUM COOPTARINT, CUM LIBERIS POSTERISQUE EIUS SIBI LIBERIS POSTERISQUE SUIS TESSERAM HOSPITALEM CUM EO FECERUNT UTI SE IN FIDEM ATQUE CLIENTELAM VEL SUAM VEL POSTERORUM SUORUM RECIPERET. ATQUE ITA IN HAC RE SPLENDIDISSIMUS ORDO EIUSDEM CIVITATIS FAUSTIANENSIS LEGATIONEM PROSECUTUS EST. Verum cum eiusmodi Patronorum cooptandorum, & clientium recipiendorum mos exolevisset, hoc tamen cum ipso nomine remansit, ut patroni dicantur, qui causas alienas agunt, & pro quolibet orant, ut stante Republica patroni clientium causas defendendas suscipiebant.

XIII. Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.

PArs est tituli superioris: nam vetat potentiores, id est, eos qui gratia & opibus pollent, ad agendum procuratores fieri. Puto potentiores causam orare pro quolibet & adversus quemlibet posse, l. quisquis sup. de postul. Sed non possunt etiam agere procuratorio nomine adversus mediocres, qui, ut ait Gaius, in l. 3. D. de al. jud. mut. ca. fa. potentioribus pares esse non possunt. quod dictum proverbii speciem habet: nam & Pindarus: χαλεπὰ δ᾽ ἔρις ἀνθρώποισιν ὁμιλεῖν κρεισσόνων, & Hesiodus: ἄφρων δ᾽ ὅς κ᾽ ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν. Et patrocinii nomine in hoc titulo significatur.

procuratio, non advocatio: nec enim minus, imo magis patrocinium litiganti præstat procurator, qui quasi rem suam agit, urget, instat, imminet rei semper, quàm advocatus. Et quod adjicitur, vel actiones in se transferre, eo pertinet ut intelligatur; neque potentiori recte mandari actionem, ut eam intendat procuratorio nomine, sicut diximus, neque ut eam intendat suo nomine omni jure & emolumento litis in se translato, quam operam à potentioribus eliciunt facile creditores, vel prece, vel pretio, aut pactione certa, & longe alia est causa constitutionis Anastasii in l. pen. inf. mand. ea enim est de redemptoribus actionum alienarum. Constitutio autem Claudii, de qua agitur in hoc titulo est de his qui actionum suarum alios redimunt exactores, deque redemptris actoribus, & rursus hoc distat hic titulus à titulo, sive edicto de alienatione judicii mutandi causa facta, quod hic titulus est de lite, sive actione, edictum de re translata in potentiorem ab eo, qui ejus rei nomine, verebatur ipse judicium accipere. Punitur autem hoc titulo, tam potentior qui susceperit, quàm creditor, qui ei cessit actionem: hic enim jus crediti admitit, ille verò extra ordinem prout præsidi provinciæ visum fuerit: Nam ex constitutione Claudii hujus rei coërcitio pertinet ad præsidem, etiamsi Senator aut clarissimus sit is, qui alienam actionem susceperit exequendam, cum tamen alias de Senatorum delictis jure veteri cognitio sit principis, vel præf. prætorio, vel præf. urbi, non præsidis provinciæ, ut dicemus lib 3. tit. 24. Potentiores sunt qui opibus & gratia valent, & conventu sunt difficiles.

XIII. Enarratio.

PAres esse non possunt) Phædrus libri II. fab. VI.

Contra potentes nemo est munitus satis. Dio Chrysostomus oratione XXXVI. ἀνδρεῖ-, σι ἢ περιττέροισιν ἐρίζειν οὐκ ἐθελήσω, οὔτε Πλάτωνι, οὔτε Ὁμήρῳ· οὐ γάρ τοι οὐδὲ τῷ Εὐρύτῳ φησὶ συνοισέμεν ὁ ποιητής, ὅτι ἤριζε πρὸς τοὺς κρείττονας. *Cumprimis virtute viris contendere nolim: neque cum Platone, neque cum Homero: neque enim Euryto bene cessisse Poëta ait, quod contenderit cum fortioribus.* Valerianus Cemeliensis Homilia XIV. *Difficile autem sine periculo vitæ suæ transigit, cui adversus sublimiorem potestatem causa dimicationis incumbit.*

Nam & Pindarus) Nemeor. Od. X.

Hesiodus) ἔργ. α.

Alios redimunt exactores) Joannes Hierosolymitanus Homilia XXXII. in Matthæum: *Sicut solent homines facere malam causam habentes, confugiunt ad potentes viros, ut si per justitiam non possunt, vincant per personam.*

Hic enim jus crediti amittit) l. 2. in qua vulgo legitur, *actiones*. nec aliter in veteri Menagii. Alii habent *cautiones*, ut in C. Theod. & in libris Basilic. εἰς ὄνομα δυνατοῦ προσώπου παρασκευάζει γράφεσθαι τὸ γραμματεῖον: *Potentioris personæ nomen inseri cautioni curat.*

Etiam Senator) Idem scribit hoc loco Theodorus Hermopolites.

XIV. De his qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt vel eorum nomina in lite prætendunt.

ADditur de potentioribus, ne rei qui conveniuntur suo nomine contradictoriis libellis falsa nomina Senatorum vel aliorum potentum inserant: ne falsos titulos prædiis quorum nomine conveniuntur, imponant, qui prædia scilicet adserant potentioribus, quod plerunque faciunt possessores vel diffidentia causæ suæ, vel adversarii perterrefaciendi aut submovendi gratia, dum ita scilicet quodammodo negant suum esse prædium, & adserunt ejus esse quem titulus commendat, qua de re D. Augustinus in hunc fere modum Psal. 21. Ne domum ipsius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipse vult esse possessor, & frontem domus suę de alieno titulo muniri, ut cum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abstineat à petitione. Porro non licet etiam sine titulo in litibus potentioris nomen ementiri & prætendere, quod est ἐπιφημίζειν. Et potens qui hæc fieri scit & patitur, ipso jure notatur infamia quasi redemptor calumniæ, & αὐτοκάπηλος ut Græci nontant ex his verbis legis, adficiendi sunt publicæ sententiæ nota, etiam si nulla condemnatio intervenerit. Is autem qui potentum nomine abutitur, causa cadit, vel si injustam causam habuerit, plumbatis cæsus damnatur in metallum.

XIV. Enarratio.

ABstineat à possessione) Idem tractatu vii. in epistolam I. Joannis : *In possessionibus vestris, ubi dominari vultis, titulos potentis ausi estis infigere. Cognoscit ille titulos suos vindicat sibi possessionem suam. Non delet titulos, sed intrat & possidet.* Vide Cujacium ad leg. 3. C. de bon. vacant. libro x.

Ἐπιφημίζειν] Basilica : Potentiorum nomina objicientes actores perterrent, & potentiorum illorum nomine titulos prædiis, quorum causa conveniuntur, adfigunt, vel prætendunt, seu famam spargunt, rem ad hunc, vel illum potentem pertinere. ἐπιφημίζουσι.

Causa cadit) Si justa sit lis. Theodorus Hermopolites : οὐ λέγει ἵνα ἀπόφασις ἐκφέρηται κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα ὡς ἀπὸ κοινῆς, καὶ δημοσίας ἀποφάσεως ἀτιμοῦνται. αὐτομάτως γὰρ βούλεται τοῖς τοιούτοις προσώποις ἀτιμίαν ἐμπηγνῦσθαι. Item : ἐν μὲν ταῖς ἀδίκαις ὑποθέσεσιν, ἐπειδὴ οὐδὲν ζημιοῦνται, ἐὰν μόνον εἴπωμεν αὐτὸν τῆς δίκης ἐκπίπτειν, τότε χωρεῖ κατὰ αὐτοῦ τῷ διώκοντι εἰς τὸ μέταλλον τιμωρία. ἐὰν δέ τις δικαίαν ἀγωνιζόμενος τοιοῦτό τι πράξει, ἀργεῖ μὲν ἡ τοῦ μετάλλου καταδίκη, ζημιοῦται δὲ ὁ τοῦτο ποιήσας τῇ ἐκπτώσει τῆς δίκης.

Plumbatis cæsus] Basilica d. tit. x. μολιβδᾳ πανταχόθεν περισφιγγομένους, τουτέστι κλειφοροῦν, ἢ πλυχαλιζόμενος (pro πλουβαμιζόμενος.) &c. De plumbatis vide Anastasium in Cornelio, & Cujac. ad tit. XIX. libri x.

XV. Ut nemo privatus titulos prædiis suis vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.

De titulis etiam hic agitur non jam potentiorum, ut titulo superiore, sed principis nomine, aut sacrarum necessitudinum principis, ut additur in Nou. Theod. de trib. fis. ne quis eos sine auctoritate judicis imponat prædiis suis vel alienis, etiam si sit injustus possessor aut prædo is qui ea tenet, vel etiam si in ea causa sint prædia ut fisco vindicari debeant. Eum qui suo prædio imposuerit titulum principis, prædium amittere, & titulo non deposito prædium vindicari fisco, & ut ait Augustinus in Serm. principem titulum non deponere, & possidere prædium, quia invenit ibi titulum suum: Eum vero qui alieno prædio titulum principis imposuerit, si plebejus sit, quasi ex causa criminis extremi, adfici extremo supplicio, si honestior, plecti maxima capitis deminutione. Tabulas titulósve impune disjici & frangi à quolibet, quantumvis licet nomine principis inscriptos. Prædium non publicari cui inscio domino vel possessore alius titulos regios imposuerit Denique judicum esse titulos adfigere prædiis nomine principum redactis aut redigendis in fiscum, ut l, 3. inf. de bon. ac. l. 2. inf. de aquæduc. l. ult. D. de req. nec abs. dam. l. 11. & 20. C. Th. de bo. pros. non privatorum, non procuratorum, actorum conductorumve prædiorum principalium, ut est in No. Tiberii de divinis domib. Idemque constituitur de velis purpureis prin-

cipis ſeu de imaginibus & characterib. ut eſt in No. Tiberii, ne quis ſcilicet vela regia ſuſpendat ædibus ſuis vel alienis. Solebant foribus ædium prætendi vela, ut recte Æſchylus *χοηφόροις* dixerit, *βῆλον ἑρμειον πυλῶν* (eſt enim vox veli Græca) & Stephanus : *βῆλον τὸν ἔνδον τῆς θύρας*, & inde levato velo, id eſt aperta fore, l. pen. inf. de nauf.

X V. Enarratio.

IMpoſuerit titulum Principis) *τὴν προσηγορίαν βασιλικὴν*, Græci Theodorus Hermopolites : *οἷον ἵνα τυχὸν θήσει ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἀγροῦ πινακίδιον, ἢ σκουτάριον, ἢ ἀλλό τι τοιοῦτον, καὶ γράψῃ ἐν ἐκείνῳ, ὅτι ὁ παρὼν ἀγρὸς τοῦ σεβαστοκράτορος ἐστὶν, ἢ τοῦ μεγάλου δομεστίκου ἢ κρεμάσῃ βῆλον βασιλικὸν ἐν τῷ ἀγρῷ, ὥστε νομίζεσθαι αὐτὸν εἶναι βασιλικόν.* In alio codice legitur *σκουτάριν.* Titulus prædium adſerit Principi. Huc alludere videtur Cæſarius, vel Euſebius Emiſſenus in homil. 3. de Paſcha : *Hæc eſt illa crux, quam in poſtibus regiis ſignatam in fronte geſtamus, quam iuſtiſſime in poſſeſſione receptam dominus Cardinalis, & Imperator legitimus impreſſit, ut nos verè dici domus divina poſſimus.*

Et, ut ait Auguſtinus) Sermone .lxii. in Evang: ſecundum Joannem : *Plane in ipſis deprædationibus ſuis titulum illius poſuerunt, ut prædæ ipſorum quaſi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Chriſtus quando tales convertuntur, qui foris ab Eccleſia titulum ejus baptiſmatis acceperunt.? Ejicit prædatorem, titulum non deponit, & poſſidet domum ; quia inuenit ibi titulum ſuum.*

Ne quis vela regia suspendat) l. 2. h. t. vela purpurea, ῥάκη ὑπαπόρφυρα, Agathias libro v. Huc respicit Fulgentius serm. XLII. *Intrat cœlestis Imperator, mortis extinctor, humani generis liberator, non per vela purpurea, non cortinis transitur auratis, sed ipse præcedentibus in Spiritu Angelicis legionibus ingreditur perpetuus Imperator. Nullus levat velum, nemo aperit ostium.*

Solebant foribus æd. præt. vela) Sueton. Claudii cap. 10. *Interque prætenta foribus vela se abdidit.* Martialis XI. 46.

Contentus non es foribus, veloque seraque.

Divus Augustinus sermone LXIII. *Honora in eo quod nondum intelligis, & tanto magis honora, quanto plura vela cernis. Quanto enim quisque honoratior est, tanto plura vela pendent in domo ejus. Vela faciunt honorem secreti: sed honorantibus levantur vela: irridentes autem vela, & à velorum vicinitate pelluntur.* & à foribus scholarum. Divus Augustinus sermone XIX. de verbis Apostoli, cum essemus in carne: *Tam pauper ut proscholus esset Grammatici, sed plane Christianus, quamvis ille esset paganus Grammaticus: melior ad velum, quam ad cathedram: debebat scilicet potius in proscholio stare, quam docere.* Vide eundum Confession. libro I. cap. XIII. Cujacium ad l. 5. C. de naufrag. lib. x.

Est enim vox veli Græca) Auctor ἱεραχοσοφίου βῆλον, ἤγουν παραπέτασμα, sive ut Plutarchus ait in Alexandro, τὸ πρὸ τῆς θύρας παρακάλυμμα.

Levato velo) Autor constitutionum Apostolicarum libro II. cap. LII. ποιοῦνται τὴν ἐξ-

τάσιν μετὰ συμβουλῆς πολλοῦ, καὶ παραπετάσματος μέσου : *Per plures dies quæstiones exercent cum multo consilio, & velo interjecto.* In l. i. Cod. Theod. de offic. rect. prou. *Non sit venale judicis velum, non ingressus redempti.* Acta Euplii diaconi : *Calvisianus intra velum interius ingrediens sententiam dictavit : & foras egressus tabellam legit, &c.*

XVI. Ut nemini liceat sine judicis auctoritate signa imponere rebus quas alius tenet.

TIt. XIV. fuit de titulis potentiorum XV. de titulis regiis, hic vero XVI. est de titulis propriis, ne quis rei mobili vel immobili quam alius detinet, ipse suam forte aut sibi debitam vel obligatam esse contendit, ante sententiam sigillum suum imprimat vel titulos sui nominis adfigat, nisi velit suis omnibus rebus quasi publicatis titulos fiscales apponi, quæ est pœna No. 17. imo & extremum supplicium Nov. 164. Post sententiam, si vicerit licet cuique rei suæ suum titulum vel signum imponere Titulus præfert nomen Domnii. Signum, characterem, sive aposphragisma anuli signatorii.

XVI. Enarratio.

TItulus præfert nomen) Siculus Flaccus de limitibus agrorum : *Unicuique possessori per singulos agros certa spatia, quæ suis impensis tuentur, etiam titulos finitis spatiis positis habent, qui indicent, cujus agri quod spatium,*

quis dominus tueatur. Petrus Ravennas ſermone clɪv. in ſanctum Stephanum: *Sicut Dominum prædiorum limitibus adfixi tituli proloquuntur: ita nomina ipſa ſæpe ſanctorum merita indicant teſtatur inſignia.*

Signum) Theodorus Hermopolites: ἐκτυπῶσαι μὲν ἐστι τὸ διὰ τοῦ δακτυλίου ἢ τοῦ βουλλωτηρίου αὐτοῦ σφραγίσαι ἐν τῷ κηρῷ.

Sive apoſphragiſma) Plinius x. epiſtola xvi.

XVII. Ne fiſcus vel reſp. procurationem alicui patrocinii cauſa in lite præſtet.

QUod de potentioribus tit. xiii. idem iſto cavetur de fiſco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem privatorum ſuſcipiat, ne hoc pretextu, quod is cujus lis eſt debitor ſit fiſci vel Reip. nec quod partem litis donaverit fiſco vel Reip. quæ donatio non recipitur, l. 2. hoc tit. l. res §. lites. D. de ju. fiſ. & illud quoque mandatum nullum, ſi debitor fiſci mandet fiſco actionem adverſus debitorem ſuum l. 3.

XVII. Enarratio.

DEbitor ſit fiſci vel Reipublicæ) Idemque alterius creditor, vel debitor.

Quæ donatio non recipitur) Paulus ſentent. libro v. tit. xii. §. litem, l. quicumque 3. inf. de litigioſ. hoc enim invidioſum eſt, l. 2. & 3. hoc tit. invidiam fiſco facit. Quintilianus declamat. cclxxix. *Non vociferatione ſaltem in-*

vidiam facere apud populum conatus est. Tertullianus de fuga in persecut. *Malo invidiam ei facere, &c.* Zeno Veronensis in serm. de Job: *Non ut Deo invidiam faceret:* quod est *invidiosis vocibus Deo concinnare invidiam*, eidem Zenoni insermone de resurrectione, & quasi odium, ut apud Tertullianum adversus Hermog. cap. XIII. *invidia malorum.*

XVIII. De negotiis gestis.

V. tit. 5. lib. 3. ff.

SEquitur titulus de procuratoribus voluntariis, qui sine mandato dominorum sua sponte litibus se vel negotiis alienis immiscent. Hi sunt qui gestores appellantur. Procuratores qui ex mandato constituuntur, de quibus actum est supra, necessarii sunt, non voluntarii: nam etsi beneficii & nudæ voluntatis sit mandatum suscipere, necessitatis tamen est consummare id quod susceperis semel, l. in commodato §. sicut D. Comm. §. mandatum Instit. de mand. etiam si nondum quidquam gerere cœperis, l. si remunerandi §. 1. D. mand. Qui autem sine mandato accedit ad negotium alienum, non ante obligatur, quàm id gerere cœperit verum ubi cœperit, deserere quod inchoavit non potest, d. §. sicut. At aliis quoque ejusdem amici negotiis gerendis non obstringitur: propria enim voluntas finem ei administrationis facit, ut ait l. tutori, hoc titulo. 1. ut Græci interpretantur, ὅτε βȣ́λεται ἀφίςαται, quia satis abundeque sufficit, si cui vel in uno negotio amici labore consulatur.

quæ verba l. tutori, ſumpta ſunt ex Papiniano in l. tutores § qui ſe, D. de adm tut. Ergo negotiorum geſtorum actio datur tantum voluntario procuratori, actio contraria ſcilicet, niſi donandi animo ſumptus fecerit, puta affectione paterna, maritali, domeſtica vel obſequio libertino, l. 1. 5. 11. 12. 13. 15. hoc titulo, & niſi poſt denuntiationem & prohibitionem domini, l. vlt hoc titulo. Directa datur domino negotiorum in geſtorem doli vel culpæ nomine. Et rurſus contraria directo tantum datur geſtori voluntario, vtiliter datur etiam ei, qui vel ex neceſſitate officij quod invitus ſuſcepit, vel quaſi ex neceſſitate ſervili errans in ſtatu conditionis ſuæ negotia aliena geſſit, veluti curatoria adoleſcentis, aut furioſi, vel ei qui falſo ſervum ſe opinabatur eius eſſe cuius negotia geſſit, cùm liber eſſe, & viciſſim in eundem adoleſcenti, aut furioſo ei ve ad quem res pertinet, l. ob negotium, hoc titulo l. 3 §. pen. l. 6. §. ſi quis quaſi ſervus, D. eod. nam ut ex mandato eſt mutua actio directa & contraria, ita ex negotiis geſtis directa in geſtorem, contraria in dominum etiam invitum & ignorantem, l. 2. l. ſolvendo, D. eod. licet actio mandati non detur in invitum, vel ignorantem, l. qui fide, D. mand. Oriuntur quidem ex geſtione negotiorum alienorum etiam mandati, & tutelæ, & protutelæ, & funeraria, & de in rem verſo, & actio in factum ex edicto de rebus auctoritate judicis poſſidendis, ſed quæ hoc titulo proponitur negotiorum geſtorum ſola ſibi vindicavit nomen, vel negotiorum ſimpliciter, vt l. 6. Cod. Theod. de nunc. res Dicuntur, & aliæ omnes actio-

nes, quæ ſunt ex contractu, vel quaſi ex contractu, eſſe ex negotio, geſto nam contractus omnis negotii contractus eſt & contractus dicitur per defectionem: nam plena oratio eſt, negotii contractus Sed non ſunt ex alieno negotio geſto, illa tantum πλειὰς actionum eſt ex alieno negotio geſto.

XVIII. Enarratio.

SVa ſponte) l. tutor 20. h. t. & quod dicitur in l. 16. *Negotium ſororis tuæ gerens*, Græci ſic interpretantur, ἀφ' ἑαυτῦ, quod eſt, *ſponte.*

Vt Græci interpretantur) Libro XVII. Baſilic tit. II. cap. XX.

Voluntario procuratori] Sic Cicero negotiorum geſtorem vocat.

Actio contraria) Si vtiliter geſſit, l. 2. D. eod.

Doli vel culpæ nomine) Negotiorum geſtor dolum, & omnem culpam prętat, Paul. Sentent. libro 1. tit. IV.

L. ſolvendo) Et l. pen:

Et funeraria) Funeraria imitatur actionem negotiorum geſtorum, ſi quis aliquem ſuis ſumptimus funeraverit: niſi quaſi heredis negotium gerens hoc egerit, quo caſu eſt actio negotiorum geſtorum. Alias ſimilis tantum negotiorum geſtorum actionis funeratitia, quia negotium quod quis pro defuncto geſſit funerando eum ſuis ſumptibus, eius non fuit, cum is moreretur. Cujacius in Par. D. de relig. & ſumpt. fun.

Actio in factum ex edicto) Actio negotio-

rum est de gestis negotiis alienis, non propriis aut communibus. At creditor (missus in possessionem bonornm debitoris absentis, & indefensi) non alienum negotium gessit, sed commune sibi cum aliis creditoribus vt suum negotium: quandoquidem sibi & cæteris creditorib. possideat, l. 5. §. si plures, D. vt in poss. leg. l. 9. §. genaraliter, & §. præstat, D. de reb. auctor. judic possid. Agi igitur cum creditore non potest actione negotiorum gestorum, sed agitur actione in factum de gesto communiter. Cujacius ad leg. 14 D. de rebus auctor jud. possid.

Esse ex negotio gesto) Contractus nihil aliud est quam negotium. dicimus contractum & contrahere per defectionem: nam plena sententia est, contrahere negotium. Cujac. ad leg. 2. C. de pact.

Negotii contractus) In l. 2. & l. si in area 33. D de condict. indeb. l. in omnibus 57. D. de oblig. l. in negotiis 5. D de reg jur.

Illa tantum πλειάς actionum] Mondati tutelæ, &c. de quibus suprà.

XIX. De his quæ vi metusve causa gesta sunt.

V. tit. 2. lib. 4. ff.

Negotia gesta videtur traxisse juris conditores ad gesta vi metúsve causa illa prętor tuetur datis últro citròque actionibus negotiorum gestorum, hæc vero rescindit. Et negotiis gestis in rem actio non est, sed in personam, l. pen. sup. tit prox. atque ideo perpetua l

8. eod. Per vim aut metum re aliqua gesta non tantum est actio Quod metus causa in rem scripta, vi ipsa in personam, quæ vim aut metum intulit, sed etiam in rem actio, cum eo tamen ut una electa altera consumatur, l. 3. hoc tit. 9. §. volenti, § licet, D. eod. Et actio quidem quod metus causa, quæ in hoc tit proponitur, intra annum utilem datur in quadruplum, si arbitrio judicis res non restituatur, post annum in simplum causa cognita. i. si alia actio non sit, l. 4. hoc tit. l. item si cum § post annum, D. eod. est enim actio extraordinaria, nec datur habenti ordinariam. ac præterea superior titulus est de his qui rem alii gerunt honesta ratione, hic de his qui rem gerunt sibi mala ratione moréque malo illata vi, illato terrore aliquo majore, extorquendo invitis forte alienationem, vel obligationem, vel transactionem, quas LXX. interpretes vocant Esaiæ LVIII. στραγγαλιὰς βιαίων συναλλάτων.

XIX. Enarratio.

In rem scripta, vi ipsa in personam) l. metum 9. §. ult quod met cau. §. præterea 31. Instit. de action.

Moreque) Vt in l. isti quidem 8. D. quod met. cau.

Esaiæ LVIII.) Vers. 6. violentiorum contractuum obnexus, Tertullianus adversus Marcion. IV. 37 Itaque rescinditur extortum metu mortis, vel cruciatus corporis, vel capitalis accusationis, l. 4. & 7. h t. Basilic. lib. X. tit. I. cap. XXX.

XX. De dolo malo.

V. tit. 3. lib. 4. ff.

SEquuntur gesta dolo malo, quo verbo & gesta vi aut metu comprehenduntur, l. item si cum §. eum qui, D. quod met. cau. Sed & innumera alia quæ etiam prætor rescindit data in personam actione famosa quanti ea res est de dolo malo causa cognita, nec enim passim indulgetur, non certe si alia actio sit, l. 2. hoc tit. non adversus parentes vel patronos, sed in factum, quæ detracta infamia eandem vim habet quam actio de dolo malo, l. si superstite, hoc tit. Et rursus hæc actio quæ olim dabatur intra annum utilem, hodie ex eo tempore quo dolus admissus est, datur ex Constitutione Constantini intra biennium continuum, & ex die quo impetrata vel contestata est, finiri debet intra biennium continuum, l. ult hoc. tit. Actio famosa breviori tempore constringitur. Diuturnior est actio Quod metus causa, quæ non est famosa, & in quadruplum durat quadriennio continuo, atque etiam post quadriennium in simplum. Ut autem quæ dicebatur olim de eo Quod vi metusve causa, hodie dicitur de eo Quod metus causa, quia metui inest vis, ita hæc quæ dicebatur de dolo malo & fraude l. 1. D. de his qui not. inf. hodie dicitur simpliciter de dolo malo, quia dolo malo inest fraus. De vi & fraude loquimur, quæ est contra bonos mores: Nam vis quæ moribus fit, & fraus quæ fide bona, in has actiones non cadit.

XX

XX. Enarratio.

DOlo malo *)* δόλῳ κακῷ, Homerus ιλ. ιv. τῷ μὴ δικαίῳ, Sophocles, καλῇ ἐπαινετῇ πανουργίᾳ, Sanctus Basilius, *Dolus ergo quid est? quando aliud agitur, & aliud simulatur. quando itaque aliud est in intentione, aliud in factis, dolus dicitur.* Divus Augustinus de diversis, sermone xliv. Sanctus Basilius homilia in psalm. xxxiii. ἔστι δὲ ὁ δόλος, κακοποιΐα λαθραία ἐν προσποιήσει τῶν βελτιόνων τῷ πλησίον προσφερομένη. *Dolus est maleficium latens ad fallendum vicinum adhibitum sub simulatione rei melioris*, vel ut idem scribit in regulis brevioribus, Interrog. lxxvi. δόλος τὸ πρὸς ἐπιβουλὴν περίεργον, ὅταν τις ἀγαθόν τι χρηματιζόμενος, καὶ τοῦτο ὥσπερ δέλεαρ, τινὶ προθεὶς, δι' αὐτοῦ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐργάσηται: *Dolus est ea, quæ ad insidiandum alteri adhibetur accurata solertia, cum quis scilicet per simulationem alicujus boni, eo alicui velut inlecebra quadam proposito, quæ ad insidias pertinent, exequitur.* Vide tamen legem 1. D. eod.

Ex constit. Constantini] l. ult hoc tit.

Intra biennium continuum] Actio de dolo intra biennum continuum inchoanda & fnienda est.

Durat quadriennio continuo] Actio metus causa intra annum datur in quadruplum, post annum in simplum, l. item si 14. §. 1. D. quod met. cau. annus utilis mutatus est in quadriennium continuum.

Et fraus quæ fide bona] Homerus ιλ. ιv. κακοῖσι δόλοισι κεκοσμένε. Eustatius : πρὸς ἀλ-

φορὰν καὶ τὰς δόλων ἑτέρων ἀγαθῶν, οἷς ἐπαινετῶς ἄν τις κοσμοῖτο : ad differentiam aliorum dolorum bonorum, quibus quis cum laude ornaretur.

XXI. De in integrum restitutione minorum.

SEquuntur gesta cum minore quam xxv. annorum natu, quæ perinde ac gesta metus causa vel dolo malo in consilio causa cognita rescindit prætor intra annum utilem jure veteri, intra quadriennium continuum jure novo postquam is xxv annum implevit, videlicet si minor læsus & deceptus probetur in re, etiam si dolus absit adversarii, l. minoribus, hoc tit. & postulaverit se in integrum restitui, hoc est in eum locum & in eam causam reponi, unde excidit. In integrum restitutio, est redintegratio amissæ causæ, l. 2. inf. tit. 40. & dicitur propriè de circumscriptis adolescentibus ingenuis aut libertinis, quia auxilium hujus ætatis proprio nomine non censetur, nec enim actionis beneficio tribuitur, sed cognitione prætoria. Quæ ex metus causa aut doli aut absentiæ aut capitis minutionis, vel ex aliis causis restitutiones dantur, actionis restitutoriæ vel rescissoriæ nomen habent. Et duxit quidem ordinem à negotiis gestis pro alio ad gesta metus causa, vel dolo malo, vel cum adolescente, sed confirmatur etiam hic ordo ex eo quod edicto superiore de postulando hæc inerant verba: Qui ex omnibus his in integrum restitutus non erit, l. 1. §. deinde, D. de postul. quæ de in integrum restitutionibus tractatum efflagitabant.

Item quod sub titulo superiore de procuratoribus hæc quoque incidebat quæstio, an causa in integrum restitutionis, agi per procuratorem posset; ut inf. tit. 48. Item quod de potentioribus cum esset actum sup. tit. 13. & 14. ad quos re vel lite translata constabat ei ad quem ea res pertinet dari restitutionem in integrum ex edicto de alienatione judicii mutandi causa facta, inde probabilis sumeretur occasio tractandi de omnibus causis restitutionum, & ad extremum de ea quam præbet alienatio facta judicii mutandi causa inf. tit. 54.

XXII. Enarratio.

IN consilio causa cognita) Ut prætor scilicet justitiam restitutionis examinet, l. 1. D. eod. Edictum autem, quo Prætor in integrum restitutionem pollicetur, naturali æquitate nititur: id est minorem læsum & deceptum *restitui In integrum æquum est, & bonum*, ut verbis utar Terentii in Phormione.

Jure novo] l. ult. inf. de tempor. in integr. restit.

Redintegratio] Manuscripti omnes ibi legunt, *integratio*. Glossæ Lat. Gr. *integratio*, ἐπανάληψις. Terent. in Andr. Act III. Sc. III. *Amantium iræ, amoris integratio est.*

Cognitione prætoria] l. quod si minor 24. § ult. D. de minoribus.

XXII. De filiof. minore.

POst generalem titulum de restitutione adolescentium, sequuntur speciales, quibus

quæstiones multæ ad eum tractatum pertinentes explicantur. ac prima quidem hęc, an etiam filiof. minori xxv. detur restitutio in integritum, si pater eius sit major: nam si filiumf. minorem restituis in integrum, per consequentias videris restituere patrem, qui major est, quod est alienum à proposito prætoris. Sed hæc dubitatio removetur, quia restitutio filij soli filio prodest, non patri ex eadem causa suo nomine obligato, l. 3. § sed utrum, D. de min. l. ult inf. tit. 42. Suo inquam, nomine. Secus si filij nomine, si peculiari nomine, l. patri in pr. D. eod Itaque filiusf. minor xxv. an in integrum restitui potest, si sit obligatus suo nomine, ut in casu l. 1.) quæ in Basilicis est secunda, si fidejusserit pro extraneo, vel pro patre ipso ignorante: nam si non sit obligatus suo nomine, ut si ei pro quo fidejussit heres extiterit, quo genere perimitur obligatio fidejussoria, d l. 1. vel si pecuniam mutuam acceperit contra S. C. Macedonianum, non est necessaria restitutio, l. 2. hoc tit. Imo et si obligatus sit, uno casu in integrum restitutio filiof denegatur, d. l. 2. & d. §. sed utrum, puta si jussu patris mutuam pecuniam acceperit. Jussus efficit quominus existimetur contra S. C. mutuam pecuniam accepisse, & ut conventus filiusf. non restituatur in integrum.

XXII. Enarratio.

SI peculiari nomine] Quia patris periculum agitur qui de peculio tenetur. Vide Cujac. ad l. 3. §. sed utrum 4 D. de minor.

Ut si ei pro quo fidei. heres extit.) l. 5. D. de

fidejuss l. 95 §. quod vulgo, D. de solution.

Contra Senat. Macedon.) Ex Senatusconsulto actio non datur. ergo nec restituitur.

Puta si jussu patris) Nam catenus saltem visum est suplevandos esse creditores, qui aliàs Senatusconsulto Macedoniano satis opprimebantur, Cujac. ad d. §. 4.

XXIII. De fidejussoribus minorum.

Ut patri, ita fidejussori restitutio in integrum rei principalis lubrico juventæ lapsi non prodest. l. Stichum § quod vulgo, D. de solut. nisi salua sit adversario translatio judicii in alium l. minor D. de proc. l. si pupillus se hereditate D. de adq. hered. vel nisi fidejussor ignoraverit minorem eum esse pro quo intercessit, argumento l. si Titius D. de fidejuss. Restitutio autem minoris circunscripti dolo adversarij, etiam fidejussori prodest l. 7. in fi. D. de excep. l. 1. & 2. hoc tit.

XXIII. Enarratio.

Lubrico juventæ lapsi] Tacitus Annali vi. *Donec minor filius lubricum juventæ exiret.* in l. ul. inf. tit. xxxiv. ætatis lubrico: τῷ παθηρῷ τῆς ἡλικίας, Bas. ætatis fragilitate.

Nisi salva sit adversario] Minore lapso restituto, fidejussoribus eius subvenitur, cum alium habet adversarius in quem transferre judicium possit, Cujacius ad leg. in causæ 11. D. de minorib.

Vel nisi fidejussor ignoraverit] Vide eundem ad Paulum sentent. lib 1. tit. ix. §. qui sciens.

. Circumscripti dolo adversarij] Restitutio quæ circumscripto datur, fidejussori prodest, quæ lapso, non item. Cujac. ad l. 3. §. sed utrum, & ad d. leg. in causæ

XXIV. Si tutor vel curator intervenerit.

NOn prodest restitutio patri eius qui beneficio ætatis restitutus est, ut tit. 22. non prodest fidejussori, ut tit. 23. Hic vero tit. 24. ostendit eam quoque non prodesse tutori vel curatori, nec ideo minus rescindi gesta cum minore xxv. an. si captus probetur quod gesta sint auctore tutore vel curatore, vel nomine eius per tutorem ipsum vel curatorem, qui utique semper est major xxv. an scilicet quod possit adolescens suum servare à tutore vel curatore: nam non ut ex prima & secunda edicti causa restitutio cessat, si alia actio sit aliàve ratio servandæ rei jurisque sui, ita ex ætatis causa, l. in causæ 2. §. Pomp. D. de minor quinimo favore ætatis & ordinarium minori & extraordinarium auxilium suppetit, & electo uno non consumitur aliud, veluti electa actione tutelæ, vel neg. gestorum non consumitur jus petendæ restitutionis in integrum, l. ult. hoc tit. Cessat quidem restitutio si minor ipso jure munitus sit, si contractus ipso jure non valeat, d. l, in causæ, l. sive generalis, D. de ju. dot. l. 4. inf. tit. 26. l. pen. inf. tit. 30. sed non si ei alia actio competat, qua ad jus suum pervenire possit.

XXIV. Enarratio.

QVod gesta sint auctore tut. vel curat.] Quod si presens quidem esse tutor vel curator, sed tamen plenè non norat quæ agerentur, minoribus in integrum restitutio necessaria non est, ut heic notat Hermopolites.

Nam non ut ex prima & secunda ed. for] Ex prima & secunda specie restitutionis, id est, si metu vel dolo, quis inciderit in captionem.

Veluti electâ actione tutelæ] Si curatores elegerit, & solidum quod eis abest consecuti non fuerint, postulare non poterunt, ut rebus propriis restituantur. Per contrarium, si restitutionem elegerint, nec per eam satis eis consultum sit adversus curatores redire possunt, nec ullum ex electione damnum passuri sunt.

XXV. Si in communi eadémque causa in integrum restitutio postuletur.

NOn prodest etiam restitutio minoris fratri consorti, & quamvis communis res sit inter fratres, non est commune auxilium restitutionis in integrum, l. 2. inf. Si unus ex plur. appellau.

XXV. Enarratio.

FRatri consorti) Fratres consortes dicuntur, qui pro indiviso commune patrimonium

habent D. Augustinus in sermone I. de diversf. *Expectabatur in illo etiam legitimæ ætatis accessus, ut quod faceret firmissime faceret. Nondum autem fecit, quia ipsos agellos habet cum suo fratre communes, & sub indiuiso eos possident.* Restitutio autem minoris non prodest fratri majori xxv. annis. Theodorus Hermopolites ad illa verba legis un. *vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus,* annotat, transactionem mandatu meo factam, & eam quam postea ratam habui, ejusdem potestatis esse.

XXVI. Si adversus rem judicatam.

AB hoc titulo incipit enumerare causas ex quibus solet minoribus dari restitutio in integrum. Prima hæc est si contra eos litigantes tutorum vel curatorum auctoritate, vel contra tutores aut curatores, aut procuratores litigantes eorum nomine judicatum sit: nam si læsos esse doceant, litem instaurari placet, quod est restitui rem adversus sententiam vel adversus rem judicatam; quod hodie non fit, nisi allegetur error juris, aut facti. Excipitur res judicata pro libertate l. ult. inf. tit. 30. præponderat enim prævaletque libertatatis favor.

XXVI. Enarratio

TUtorum vel curatorum auctor] l. pen. & ult h. t. Sed si absque tutorum vel curatorum auctoritate condemnati sint, sententia non valet & in integrum restitutio necessaria non est: satis enim ipso jure munitus est.

XXVII. Si adversus venditionem.

SEcunda hæc est, si quid rei suæ minores vendiderint vel si quid tutores aut curatores eorum vendiderint figmento tituloque venditionis potius quam venditione vera, ita ut ex ea lædi contingat minores injuratos, aut juratos ex scripto tantum: nam objurati corporaliter, puta tactis sacrosanctis Evang. vel manu sublata, ut apud Orpheum ὅρκια δ' ἐσημαίνοντες, ἐσημήνκυῖο δ' ἐ χερσὶν, vix rescindunt venditionem à se factam, quamvis læsi & reipsa decepti sint, & observanda est differentia inter duo genera dandi jurisjurandi ex lege 1. nam etsi instrumento juraverit minor se esse majorem, restitui potest si instrumentis probaverit se minorem fuisse. Si corporaliter, nullo modo l. 3. inf. si min. se maj. dix. Et episcopi vel clerici corporaliter jurare vetantur, non ex scripto, si vera est distinctio Balsamonis tit. 19. Nomocanonis tit. 17. qua in concordiam adducit l cum clericis sup. de epis. & cl. cum l. 3. & 6. sup. de his qui ad Eccl. conf. titulus autem licet sit de venditione tantum, porrigitur etiam ad emptionem si plus quam oportet emerint, l. patri §. prædium, D. de min.

XXVII. Enarratio.

FIgmento tituloque] l. 2. h. t.

Nam objurati] Festus: *Objurare, jurejurando obstringere, ut est in Pantasilea: formidabant objurare.*

Objurati corporaliter] Arnulphus Lexoviensis in epistola ad Alexandrum PP. *Juramento corporaliter interveniente.*

Puta tactis sacrosanctis Evangeliis] Theophanes Tauromenitanus homilia xii. ὁπηνίκα τίς ἀντίδικος ὤν ἐνορκῶσαι σε βούλεται, καὶ σοὶ τιθῆσιν ἔμπροσθεν τὴν πανσέβασμίαν τῶν Εὐαγγελίων πυκτίδα: *Cum adversarius tuus objurare te compellit, & ponit ante te venerandum Evangeliorum librum, &c.* Joannes Cantacuzenus historiæ libro I. capite xv. εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὸν ὅρκον εὐαγγελίοις, καὶ ταῖς σεβασμίαις εἰκόσι κελεύεις πιστὸν ποιεῖν, &c. *Si me per sacra Evangelia, & venerandas sanctorum imagines fideliter jurare jubes, &c.*

Vel manu sublata] Danielis xii. 7. ὕψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα: *Sustulit dexteram suam, & sinistram suam in cœlum, & juravit per viventem in sæcula.* Adde Deuteron. xxxii. 40.

Ut apud Orpheum] In Argonauticis ver. ccclii.

Si corporaliter, nullo modo] Theodorus Hermopolites tentat, minoribus etiam objuratis corporaliter subveniri posse, idque ex verbis legis I. quasi diceret Imperator: *Restitui quidem potes, quamvis corporaliter juraveris, sed nolo te hortari, ut restitui postules, ne videar auctor esse perjurii.* Verba ejus hæc sunt: σὺ δὲ γίνωσκε ὅτι καὶ σωματικῶς ὀμνύων ὁ ἀφῆλιξ, καὶ τὴν ἰδίαν πρᾶσιν βεβαιῶν, ἀποκαθίστασθαι δύναται, καὶ ἀντιστρέφειν αὐτήν. ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐνταῦθα τοῦτο πρὸς τὸν ἀφήλικα λέγειν δοκεῖ, ὅτι σὺ μὲν κατὰ τῆς ὁμολογίας σου, καὶ κατὰ τοῦ ὅρκου ἀποκαθίστασθαι δύνασαι, ἐγὼ

δὲ προτρέπειν σε εἰς τοῦτο οὐ βούλομαι, ἵνα μὴ γένωμαι ἐπιορκίας καὶ ἀπιστίας σοι πρόξενος.

XXVIII. Si adversus venditionem pignorum.

Tertia causa hæc est, creditores pignora sibi obligata ex contractu minorum, vel capta ex casa judicati, ut l. 1. hoc tit. l. i. inf. de præd. min. non item ex contractu hereditario, ut l. 2. hoc tit. jure suo distraxerint, & ex ea re minores magno detrimento adficiantur.

XXVIII. Enarratio.

Magno detrimento adficiantur] Puta si minores fraudati sint supra dimidiam justi prætii. Fingendum autem pignus legitime distractum, vel ex pacto convento; cæterum venditio nulla esset, ut hic scribit Theodorus Hermopolites: μεγάλην δὲ νόησον ζημίαν, ὅταν εἰς ἐλάχιστον πάνυ τίμημα διαπωληθῇ, ὥστε μηδὲ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δικαίου τιμήματος ἀρκεῖν τὸ ἐξαρκεῖν, ὑπόθου δὲ οὐ καθὼς ὁ νόμος γίνεσθαι τὰς διαπράσεις τῶν ἐνεχύρων ὁρίζεται, καὶ τὸ τοῦ νέου διεπράθη ἐνέχυρον, ἢ οὐ συμπεφωνημένον εἶχε τοῦτο διαπιπράσκειν ὁ δανειστής· ἐὰν γὰρ μὴ κατὰ τούτους τοὺς τρόπους αὐτὸ διεπώλησεν, ἀνίσχυρος ἡ πρᾶσις ἐγένετο, καὶ ἡ δεσποτεία τῷ νέῳ διέμεινε.

XXIX. Si adversus donationem.

Est & hæc causa probabilis dandæ restitutionis in integrum, improbabilis donatio-

nis enormitas, ut ait l. 4. inf. de inoff. don. Si minor xxv. an immodicam & stultam rerum mobilium donationem fecerit auctore curatore, non etiam si servato modo patrimonii sui eam sponsæ fecerit ante nuptias, quando, ut ait l. 1. Cod. Greg. si aduer. don. sp. fac. hujuscemodi causam communis voti complendi ratio provocat. Dixi rerum mobilium. Nam prædiorum donatio ipso jure non valet ulla ex causa l. prædia, inf. de præd. min. quæ conjungenda est cum l. 1. hujus tit. Item datur ei restitutio adversus donationem si patri donanti alteri res mobiles jampridem sibi emancipato donatas, inconsulta ætatis facilitate consensum accommodaverit, l. 2. hoc tit.

XXIX. Enarratio.

Rerum mobilium donationem) Cujusmodi sunt ζῶα περισσὰ, καὶ ἐσθὴς τετριμμένη, καὶ τούτοις παρόμοια: *Animalia superflua, vestis attritta, fructus, & his similia.* Theodorus Hermopolites. *Sed et si*, inquit, *ponas res esse immobiles, addes, etiam cum decreto factam donationem.* Alioquin, inquit, restitutio necessaria non est, quia ipso jure satis munitus est. εἰ δὲ καὶ χρηματίσεις ταῦτα ἀκίνητα, προσθήσεις καὶ μετὰ δεκρέτου γενέσθαι τὴν δωρεάν.

Jampridem sibi emancipato) Nam filio in potestate constituto pater frustra donat.

XXX. Si adversus libertatem.

Et alia si servum manumiserit. Nam & si a prætore non possit adversus libertatem res-

titui in integrum, à principe potest magna ex causa, ut si temere actorem bonorum suorum & columellam manumiserit, cujus damnum ad totius domus eversionem pertineat, l. 10. D. de min.

XXX. Enarratio,

Actorem bonorum suorum) Servum cui rerum administratio totiusque patrimonii dominici cura demandata erat, servum in primis ei utilem, quemque non sine damno rei suæ minor manumisit, sive, ut ait Theodorus Hermopolites: *τυχὸν γὰρ τὸν ἐλευθερωθέντα δοῦλον προνοητὴν, καὶ διοικητὴν εἶχε τῶν πραγμάτων αὐτοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπὶ χεῖρας ἔχοντα, καὶ πραγματευόμενον καὶ ὠφελοῦντα τοῦτον κατὰ πολύ.*

Et columellam) Donatus in Phorm. act. II. Sc. I. *Columellæ apud veteres dicti servi majores domus*, & ibi adfert Lucillii versum. Vide & Martial. lib. XI. ep. XCI.

L. 10. D. de minor.) Ad quam vide Cujacii recit.

XXXI. Si adversus transactionem vel divisionem minor restitui velit.

Placet etiam restitui minorem in integrum causa cognita, si forte cum adversario suo inconsulto transegerit tutore vel curatore auctore, vel si cum coherede aut socio divisionem fecerit, l. pen. inf. com. divid. Transactioni divisio subjicitur, quasi species generi, quia divisio plerumque fit transigendi causa, &

transactionem Græci hoc loco ἀπαρτισμὸν vocant, quasi finem & consummationem negotii.

XXXI. Enarratio.

IN consulto] Damnose.

Divisionem fecerit] Vide locum Augustini in ennarrat. tituli xxv.

Ἀπαρτισμὸν vocant] Basilic. libro x. tit. xiv

Quasi finem & consumm.) Est enim ἀπαρτίζω, perficio, consummo, & ἀπαρτισμὸς, consummatio.

XXXII. Si adversus solutionem à debitore vel à se factam.

REstituitur etiam minor si per errorem juris soluerit indebitum legatum, ut l. 2. hoc tit. puta existimans jure factum testamentum quod ipso jure nullum erat, ut l. 11. inf. de test. man. quæ conjungenda est cum d. l. 2. Et recte l. pen. sup. tit. 21. minoribus consuli in his quæ ignoraverunt. i. ignorantibus jus, ut l. 5. D. de l. Cor. de fal. l. 6. inf. de his quæ ut ind. Restitutus autem minor adversus solutionem à se factam condicit id quod solvit. Item restituitur si ei pecunia à debitore recte soluta sit, & hanc perdiderit, ut l. 1. & restitutus agit cum debitore pristina actione, perinde ac si debitor non solvisset, necessaria est restitutio, quia debitor liberatur, etiam si curator non intervenerit: & si intervenerit vix minor restituitur, l. ait prætor, D. de min. maxime si per-

judicem facta sit, ut l. 25. inf. de adm. tut. Igitur de solutione à minore facta est l. 2. de solutione à debitore facta minori vel curatori ejus l. 1. nec in vet. lib. aut in Basilicis ita conceptus est titulus, ut vulgo, si adversus solutionem à tutore, sed generalius, Si aduersus solutionem à debitore vel à se factam, ἐὰν κατὰ τὴν διάλυσιν τὴν παρὰ τοῦ χρεώστου ἢ παρ' ἑαυτοῦ γεγενημένην. & observandum in eadem l. 1. minorem restitui adversus solutionem curatori factam posse aliquem statuere facillime, nisi cohibeatur d. l. ait prætor, simúlque animadvertat, non præcise legem restitutionem polliceri, sed an sit tribuenda per causæ cognitionem æstimari posse, hoc tantum edicere.

X X X I I. Enarratio.

Condicit id quod solvit) L. illud 25. D. de minor.

Si adversus solutionem à debitore &c.) Sic in veteribus Ægidii, Menagii, & Juliani Brodæi.

In eadem l. 1.] In qua recte libri veteres, *promissum beneficium*, ut in Basilicis, ἐπαγγελθεῖσα βοήθεια, promissum auxilium.

X X X I I I. Si adversus dotem.

Item datur minori restitutio adversus dotem, ut puta, si ultra vires bonorum suorum dotem dederit, l. si ex causa §. in dotis, D. de min. vel si omnia bona quod fit quidem jure l. 4. inf. de jur. dot. (quæ cum l. unica hujus tit. conjungenda est) quad ratio patitur, ut

ait. l. quæro, D. eod. & modus, scilicet legis Papiæ, aut No. 22. librarum auri C. Sed lædi ex ea re quandoque mulier heresque ejus potest dolo fallaciisque mariti effundens in dotem omnia bona sua, vel minoris æstimans res dotales, qua ex causa etiam majori subvenitur, l. jure §. ult. l. si res §. 1. D. eodem. Sed majori judicio dotis conceptio in bonum & æquum, minori etiam per restitutionem in integrum. Restituitur etiam adversus dotem si duriorem aliquam pactionem dotis fecerit quam nunquam faceret major, l. minor se §. ult. D. de minor. vel si ex intervallo patri stipulanti soluto matrimonio dotem sibi reddi consensum adhibuerit, l. 3. §. sed utrum in fi. D. eod.

XXXIII. Enarratio.

DOlo fallaciisque) κατὰ περιγεαφὴν καὶ ἀπάτην τινα, ut in Basilicis.

XXXIV. Si adversus delictum suum.

DElicta alia contrahuntur opera consulta, alia per ignorantiam in his minori subvenitur per restitutionem in integrum, ut pœna liberetur quam commisit: ut si mater minor xxv. an per errorem juris liberis impuberibus tutorem non petierit, l. 2. hoc tit. vel si eodem errore matrimonio contracto incestum jure civili commiserit, l. si adulterium. §. stuprum, D. ad l. Jul. de adult. In illis veluti furto, adulterio, homicidio, non item, quæ contra le-

ges admittuntur dolo malo, & quæ legibus etiam nominatim impuberibus vindicantur. Et ratio differentiæ, quod illa veniant ex animo, hæc ex contractu, id est ex re ipsa tantum: Sic enim legendum est in l. 1. Sed cum delictum non ex animo, sed ex contractu venit; ut in Basil. ἀλλ' ὅτι τὸ ἁμάρτημα μὴ ἀπὸ ψυχῆς πονηρᾶς, ἀλλ' ἀπὸ συναλλάγματος ἔρχεται. Et contractum igitur accipio pro facto ipso, sive delicto, ut l. si rerum, D. de re judic. vel, ut loquitur Aristoteles, pro involuntario contractu.

XXXIV. Enarratio.

MAtrimonio contr.) Quid si minor intra annum luctus secundo nupserit marito, an excusabitur ab infamia cæterisq; pœnis, l. 1. & 2. inf. de sec. nupt. sic videtur arg. leg. minorib. inf. de iis quib. ut indig. quamvis miles non excusetur, l. decreto, sup. de caus. ex quib. infam. P. Faber.

Quæ contra leg. adm.) Quæ & naturali jure probra existimantur, l. probrum, D. de verb. signif. P. Fab.

Quæ legibus antiquis) Plinius XVIII. 3. *Impubem Prætoris arbitratu verberari.* A Gellius libro x. tit. xviii.

Sic enim legendum est in l. 1.) In veteri Brodæi sic legitur: *Si cum delictum non ex animo sed ex contractu, videlicet culpa in contra, sed extra venit, noxia non committitur.* vitiosam scripturam proposui, ut si qui meliores codices nacti fuerint, partim ex antiquo Brod. partim ex suis emendent.

Ut in Basilicis) Libro x. tit. XVII.

Ut loquitur Aistoteles) Lib. v. Ethicorum Nicomach. cap. 11.

Pro involuntario contr.) Nam delictum & crimen contrahi dicitur, l. 1. D. de legib. l. 2. §. 2. D. de condict. ob turp. cauf. vide quæ dixi ad tit. 1. lib. iv. Institut.

XXXV. Si adverſus uſucapionem.

SEd & ſi quis rem minoris uſuceperit, ei ſubvenitur reſciſſa uſucapione. Uſucapio eſt adquiſitio Dominii per poſſeſſionem juſtam juſti temporis ſi adverſus præſcriptionem non datur titulus propter l. ult. inf. in quib. cau. in int. reſt. &c.

XXXV. Enarratio.

USucapio eſt adquiſ. domin.) l. un. hoc tit. Iſidorus originum lib. v. cap. xxv. *Uſucapio eſt adeptio dominii per continuationem juſtæ poſſeſſionis.*

Juſti temporis) Temporis lege definiti, l. 3. D. de uſurp. & uſucap.

Non datur titulus propter l. ult.) Vide ibid.

XXXVI. Si adverſus fiſcum.

HOc titulo oſtenditur, non tantum adverſus privatum, ſed etiam adverſus fiſcum minores deceptos reſtitui venditionis à ſe vel à fiſco factæ, vel alterius contractus reſcindendi cauſa: & adverſus privatum notionem eſſe præſidis, adverſus fiſcum procuratoris Cæſaris adjuncto præſide, & præſente advocato fiſci.

XXXVI. Enarratio.

PRæsente advocato fisci) παρόντος τοῦ καθολικοῦ: præsente catholico in Basilicis.

XXXVII. Si adversus creditorem.

CReditor proprie is est qui pecuniam credidit, i. mutuam dedit, & debitor qui accepit. Hic si minor sit xxv. an. paterfam. adversus creditorem bonæ fidei restituitur rescissa cautione creditæ pecuniæ si ea pecunia in rem ejus versa non sit. Dico paterfam. Nam filiusfam. qui mutuam pecuniam accepit, non est debitor. Dico creditorem bonæ fidei ex l. Stichum §. quod vulgo D. de solut. Nam is qui sciens perdituro credidit, creditor non est l. si vero non remunerandi, §. si adolescens, D. mand. l. quod si minor. §. pen. D. de minor. Similis est tit. lib. vII. Sed qui ad præscriptionem longi temporis pertinet, non restitutionem minorum.

XXXVII. Enarratio.

CReditor proprie is est) Vide tit. II. libri IV.

In rem ejus versa non sit] Si locupletior factus sit, non restituitur: sicut & pupillus locupletior factus tenetur ex rescripto D. Pii.

Non est debitor) Debitor enim intelligitur is à quo invito exigi pecunia potest, l. debitor 108. D. de verb. signific. filius autem familias tutus est exceptione Sc. Maced.

XXXVIII. Si ut se hereditate abstineat.

Restituitur etiam minor abstinendi causa qui temere damnosæ hereditati permiscuit se, vel qui adivit, aut pro herede gessit, aut bon. possessionem agnovit, quod etiam est pro herede gessit, l. 12. inf. de ju. delib. qua in re servanda est forma prodita No. Iustin. 119. §. πρὸς τούτοις l. etiam, §. ult. D. de min Et abstinendi verbo addamus, vel repudiandi, ut l. 7. §. pen. D. eod. l. 2. hoc tit. quæ communis est hic titulo & sequenti.

XXXVIII. Enarratio.

Abstinendi causa) Titulus ita legitur in veteribus, Si ut se hereditate abstineat.

XXXIX. Si ut omissam hereditatem vel bonorum possessionem vel quid aliud adquirat.

Et ex diverso idem quoque restituitur adquirendi causa, si intra tempora constituta hereditatem non adierit, vel bon. possessionem non agnoverit: id enim est proprie omittere hereditatem, vel bon. possessionem. sed & si alio genere hereditatem, vel bonorum possessionem sibi delatam amiserit. Adjicit, vel quid aliud, quamquam de eo nihil in constitutionibus sub tit. positis sit expressum, sed quod in eis de hereditate & bon. possessione, facile trahitur ad legatum & fideicommissum, vel quid aliud.

XXXIX. Enarratio.

Restituitur adquirendi causa) Quod minori favorabiliter præstatur. D. Augustinus in epistola CCXVI. *Ut etiam rebus, quibus renunciasti, te post renuntiationem inserueris, quod nec apud humanas ipsus leges ullo modo defendi potest.*

Ad legatum) L. ait Prætor 7. §. & si sine dolo, D. de minor.

XL. In quibus causis in integrum restitutio necessaria non est.

Variæ quidem jam ante variis locis sunt demonstratæ causæ in quibus minori non est necessaria restitutio in integrum quasi ipso jure munito satis, ut si rem mobilem vendiderit sine curatoris auctoritate, l. 3. tit. 21. vel immobilem sine decreto, l. 2. tit. 29. vel si creditor curatoris fidem secutus cum eo principaliter contraxerit ignorans curatorem eum esse & rem agere alterius, l. pen. tit. 24. vel si res judicata sit contra minorem indefensum l. pen. tit. 26. vel si minor xx. an servum manumiserit contra legem Æliam Sentiam, l. pen. tit. 30. Sed quia restant aliæ quædam, de his visum est proponi debere titulum specialem, in quo quæ præter eas continentur eæ sunt, si cum non defenderetur ultus non sit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur, quasi indigno, quæ majori eriperetur, l. 1. hoc tit. Item si non interpellaverit personam debitoris ex contractu bonæ fidei, vel ex legati aut fi-

deicommissi causa, ut ex mora fructus & usuræ cederent. Nam & sine interpellatione minori debentur ipso jure ex solo tempore tardæ solutionis constitutione Severi usque ad legitimam ætatem, l. cum vero §. apparet, D. de fideicom. lib. l. Titia §. 1. D. de leg. 2. l. 3. hoc tit. conjuncta, l. 5. inf. de act. empt. Item si tutore dativo litigante pupilli nomine qui non satisdedit rem pupilli salvam fore, res contra eum judicata sit, l. pen. hoc titulo conjuncta l. 3. inf. de tut. vel cur. qui sat. non ded. Item si in instituenda quærela inofficiosi testamenti minori objiciatur præscriptio quinquennii, l. 2. hoc titulo, vel in petenda bon. possessione, & generaliter ex l. ult. si qua alia objiciatur præscriptio temporis adversus quam potuerit restitui in integrum, præter præscriptionem xxx. aut xl. ann. quia aliæ præscriptiones ipso jure non currunt adversus minores xxv. ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem it. Si adversus usucapionem, sed non etiam, si adversus præscriptionem longi temporis, quæ tamen minori non restituto objici poterat, ut l. 3. inf. quibus non ob. lon. temp. præs. minori scilicet, qui pupillus non esset.

XL. Enarratio.

QUæ majori eriperetur] Aimoinus de gestis Francorum lib. IV cap. XVIII. *Idcirco in publico Francorum conventu à quibusdam proceribus secundum leges Romanas quæ sanciunt à paterna eos decidere hereditate de re, qui noluerint interfecti necem vindicare omnibus paternis exspoliati sunt.*

Si in instituenda quærela inoff.) Nam ipso jure quærela inofficiosi integra ei servatur: & ob id in integrum restitutio necessaria ei non est.

Præter præscriptionem xxx. aut xl. ann.) Præscriptio xxx. aut xl. ann. currit adversus puberes minores xxv. ann. aliæ ipso jure non currunt: *Melius etenim est intacta eorum jura servari, quam post causam vulneratam remedium quærere*, ut est in l. ult. h. tit. Aristoteles Politic. lib. v. cap. III. βέλτιον ἐξ ἀρχῆς ὁρᾶν, ὅπως μὴ ἐνέσωνται τοσοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας φυέσθαι, ἰᾶσθαι ὕστερον. Suidas: ἀρχὴν ἰᾶσθαι λῷον ἢ τελευτήν In epist Ceretii, Salonii & veranii Episc. ad Leonem PP. *Scientes pene sera esse remedia, quæ adactis jam vulneribus apponuntur.* Ait autem post causam vulneratam, ut Symmachus epistolarum lib. 2. 30. negotium vulneratum. *Quo animo*, inquit, *acceperim Siciliense negotium vulneratum, facile conjectas.*

Qui pupillus non esset) l. 3. inf. de præsc. trig. vel quad. an.

XLI. Qui & adversus quos in integrum restitui non possunt.

HActenus dixit de causis in quibus minoribus necessaria est restitutio in integrum, vel non. Nunc tractare incipit qui minores, & adversus quos in integrum restitui non possunt, ac primum non temere in integrum restitui minores quos constat esse attentos & diligentes patresf. quosque verisimile non est ætatis infirmitate lapsos: nec quemlibet mi-

norem utique semper in consilio prætoris, aut præsidis haberi pro minore, ac ne lapsos quidem, vel circumscriptos re cum parentibus aut patronis utriusque sexus gesta, restitui adversus eos, nisi adversus matres, quæ secundas nuptias contraxerunt ex Nov. clv. quod quacunque ex causa restitutio postuletur, videatur quodammodo suggillari pudor & gravari opinio ejus adversus quem restitutio postulatur:& olim forsitan famosa fuit actio de circunscriptione adolescentium ex lege Lætoria, uti ne propter te fidémve tuam captus fraudatúsve siem, quódque honestius & melius sit adolescentem æqui boni consulere damnum quod fecit, quàm retractare quod cum his personis gessit, in quas etiam fraudis suspicio non cadit. Et in sequentibus titulis plerique alii demonstrantur esse minores, qui in integrum restitui non possunt.

X L I. Enarratio.

Ex lege Lætoria uti ne &c.) Cicero de Officiis libro III. Quanti verba illa, UTI NE PROPTER TE, &c. ut heic.

Fraudis suspicio) l. penult. infra de adoption.

X L I I. Si minor se majorem dixerit vel probatus fuerit.

Et hoc titulo quidem non posse in integrum restitui minores qui jurarunt, vel forte ut sibi pecunia crederetur dolo malo se majores esse dixerunt & persuaserunt, vel

etiam

etiam dolo scientes se esse minores prætori aut præsidi imposuerunt, & falso probaverunt se esse majores, quia in his malitia supplet ætatem, ut ait l. 3. ideo non restituuntur adversus eos quos deceperunt, & idem dicitur de minoribus, quod de mulieribus l. 2. §. pen. D. ad Vell. deceptis non decipientibus subveniri, l. 1. Cod. Greg. si ma. fu. prob. l. 2. hoc titulo, nam si minorum dolus absit, ut si per errorem, aut per fraudem adversarii majores probati fuerint, non immerito postulant auxilium, l. 1. 3. 4. hoc titulo. Probare autem majorem & perfectam ætatem Græcis hoc loco est *πράττειν τὴν λεγομένην τελειότητα*, & probationem sequi solet decretum prætoris vel præsidis permittentis administrationem rerum suarum his qui majores probati fuerint. Et probatur ætas testibus vel instrumentis, l. 2. tit. 44. veluti tabulis professionum, l. 2. D. de excus. l. 1. hoc titulo, quæ ibi à Græcis vocantur, *ἀπογραφαὶ τοῦ πατρός*, quod plerunque conficiantur à patre natis filiis. Apulejus 2. Apol. Pater natam sibi filiam more cæterorum professus est, tabulæ partim tabulario publico, partim domo adservantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ à matre vel avo, l. etiam, D. de prob. Probatur etiam ex aspectu d. l. 3. d. l. 1. Cod. Greg. l. minor. xxv. D. de minor. & ex aspectu, ut opinor necessariæ partis, maxime si quæratur de pubertate marium. Aristoph. *σφήκες παιδίων δοκιμαζομένων, αἰδοῖα παρέστι θεᾶσθαι* Plato legum xi. *τὴν τοῦ τῶν γάμων χρόνου συμμετρίαν τε καὶ ἀμετρίαν ὁ δικαστὴς σκοπῶν κρινέτω, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄρρενας, γυμνὰς δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεώμενος τὰς θηλείας.* Quinti-

lianus decl. 279. Postea nudari filium, atque in conspectu judicum constitui cogit. Idem in Instit. quæstionem hanc centumviralem esse ait pubertas annis an habitu corporis æstimetur: quam definivit tandem Constitutio Justiniani sedata controversia, quæ hac in re erat inter Cassianos & Proculianos, à qua nec abhorret, l. 4. inf. qui test. fac. poss. & secundum eam impubes est, qui nondum pervenit ad annum XIV. etiam si facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes qui pervenit ad annum XIV. etiam si ex habitudine ejus ætatis non videatur esse.

XLII. Enarratio.

Minores qui jurarunt.] Restituuntur jurati ex scripto, non si corporaliter juraverint, tit. XXVII. sup. ex l. 3. hoc tit.

Se esse minores prætor. aut præs. impos.) Theodorus Hermopolites: ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἐμφανείας τὸν δικαστὴν παρέπεισε: ex solo corporis aspectu judici persuasit se esse majorem quæ quidem probatio satis lubrica & periculosa est. Æschines contra Timocratein: εἰσὶ φύσεις ἀνθρώπων πολὺ διαφέρουσαι ὀρθῶσαι ἀλλήλων τὸ περὶ τὴν ἡλικίαν ἔνιοι μὲν γὰρ νέοι ὄντες, προφερεῖς καὶ πρεσβύτεροι φαίνονται. ἕτεροι δὲ πολλὺν ἀριθμὸν χρόνου γεγονότες, παντάπασι νέοι δοκοῦντες εἶναι. *Hæc inter homines naturæ discrimina sunt, ut ex aspectu satis non possit ætas dignosci: quidam enim juvenes ætate provecti esse videntur. Alii seniores cum sint, omnino juvenes apparent.*

Malitia supplet ætatem) τῆς κακίας ἀναπλη-

ϕαυότης τὸ ὑστέρημα τῆς ἡλικίας : *malitia supplente quod ætati deest*, ut ait Hermopolites, in l. 1. inf. de reputat. quæ fi. sive ut est in Basilicis, ἡ κακία αὐτοῦ ἀναπληροῖ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές: *Malitia ejus supplet quod ætati imperfectæ deest.*

Græcis hoc loco est.] Libro x. Basilic. tit. xxv. cap. I.

Natis filiis) Juvenalis sat. ix. *& libris actorum spargere gaudes Argumenta viri.* Vetus Scholiastes: *Apud ærarium patres nomina deferebant natorum filiorum.*

Idem in Institut.) Libri iv. capite ii.

Constitutio Justiniani) L. ult. inf. quando tut. vel curat. esse desin.

XLIII. Si sæpius in integrum restitutio postuletur.

Hoc autem titulo ostenditur, non posse in integrum restitui minores in ea causa, in qua jam ante petita restitutione in integrum repulsam passi sunt, nisi novas proferant defensiones, ne res semel rite judicata temere retractetur, & hoc est quod Paulus ait 1. sent. integri restitutionem plusquam semel non esse decernendam.

XLIII. Enarratio.

Nisi novas proferant defensiones] L. 2. & 3. h. t. in l. 2. vox *judicem* non est in libris vett. nec in Basilicis. in l. 3. *iterum* legitur in cod. Brodæi. Auctores Basilicωn legerunt, *iteratum*: vertunt enim ἐπιδευτερούμενον.

1. Sententiarum) Tit. VII. §. integri.

XLIV. De his qui veniam ætatis impetraverunt.

ET præterea hoc titulo non posse in integrum restitui minores, qui à principe extra ordinem, ut ait l. 3. D. de minor. vel ex Novel. Leonis 28. à magistratu veniam ætatis impetraverunt, in his scilicet quæ gesserunt post impetratam veniam, l. 5. inf. tit. 52. ne qui cum eis contrahunt principis auctoritate circumscripti videantur, l. 1. hoc titulo. Neque vero impetrant veniam ætatis. i. jus legitimæ ætatis, & rerum suarum administrationem, nisi impleverint mares annum XX. & fœminæ XVIII. Celerior est cursus prudentiæ muliebris, quæ ætas proprio nomine à Constantino firmata appellatur, l. 1. Cod. Theod. eod. nec enim perfecta justa, legitima dici potest, l. ult. hoc titulo, sed exigitur, ut & hujus ætatis se esse mares per se probent insinuata venia quam à principe impetraverunt, l. ult. inf. de sponſ. si Senatores sint apud præf. urbi, si plebei apud prætorem, & omnes in provinciis apud præsidem simul, ac testibus se eis moribus esse præditos, ut mereantur veniam ætatis. De maribus loquor. Nam fœminæ propter pudorem & verecundiam non coguntur prodire in publicum, ut l. 1. sup. de off. diu. jud. l. 2. §. sin autem, inf. de jur. prop. cal. & satis est ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, l. 2. hoc titulo. Vis autem hujus beneficii principalis hæc est, ut minor XXV. an. curatione liberetur, & rerum suarum ad-

ministrationem recipiat, & in omnibus pro majore habeatur, l. 10. inf. de appel. l. ult. inf. si ma. fac. al. fa. sine dec. præterquam si prædia velit alienare, aut obligare sine decreto, l. pen. hoc titulo, quod & in formula veniæ ætatis sic Cassiodorus excepit, ita ut alienandis rusticis, vel urbanis prædiis constitutionum servetur auctoritas, ne cum opinioni præstare volumus, utilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permissa erat, & pigneratio etiam sine decreto, donatio nullo modo, l. ult. inf. si major fact. alien. rat. l. tutores §. ab eo, D. de admin. tut.

LXIV. Enarratio.

MAres annum xx.) Nam, ut ait Procopius Gazæus in Leviticum, annus vicesimus initium est ætatis ad res gerendas habilis, & sexagesimus finis.

Insinuata venia) Thalelæus ad leg. 5. inf. de sponsal. ibi, *in competenti judicio comprobatam didicisti*, inquit, *libro* 11. *Codicis tit.* XLIV. *constit.* 11. *post petitam veniam principale rescriptum insinuari etiam debere* : ὅτι δεῖ μετὰ τὴν αἴτησιν καὶ ἐμφανίσαι τὴν ἀντιγραφὴν, libro XVIII. Basil. tit. 11.

Cassiodorus) Variarum VII. 41.

XLV. Si major factus ratum habuerit.

ULtimus casus quo non restituuntur in integrum minores hic est, si quæ in minori ætate gesserunt, majores facti rata fecerint,

quia per ratihabitionem in integrum restitutioni renunciare videntur, & nihil interest facto, an silentio ratum habuerint, ut Paulus ait. 1. Sent. silentio anni utilis jure veteri, quadriennii continui jure novo.

X L V. Enarratio.

ET nihil interest facto. *)* Puta si confirmaverit. Basilica: *δικαιὰ ἀπεδέξω, κὴ ἐβεβαίωσας αὐτὰ: rata habueris, eaque confirmaveris.*

Ut Paulus ait 1. Sentent.) Tit. IX. §. si major.

Quadriennii continui. L ult. inf. tit. 11.

X L V I. Ubi & apud quem cognitio restitutionis agitanda sit.

SEquitur alia inspectio, ubi, id est in quo foro, & apud quem cognitio in integrum restitutionis agitetur. Et placet agitari sive minor eam petat, sive major in foro ejus adversus quem petitur restitutio, secundum regulam, quæ dictat, actorem sequi forum rei, & non tantum pro tribunali apud magistratum urbanum, vel provincialem, sed etiam apud judicem datum à principe, vel à magistratu ordinario specialiter in hanc ipsam rem, vel in aliam in quam incidat quæstio restitutionis, ex qua apparet eam in modum contradictionis objici posse, vel apud eum cui à magistratu mandata sit jurisdictio omnis, vel hæc species; est enim cognitio hujusmodi jurisdictionis & misti imperii; ideoque mandari cuilibet po-

test, mandatoque generali comprehenditur. Sed & quibusdam casibus non in foro rei hæc causa agatur sed in consistorio principis, veluti adversus libertatem, l. 10. D. de min. vel adversus rem iudicatam à procuratore Cęsaris, vel ab eo qui vice sacra iudicat, veluti vicario, aut præf. urbi, vel à iudice dato à principe, l. 1. hoc titulo, l. 3. supra si adversus rem iudicatam l. minor autem §. pen. D de minor. Verum enim vero apud magistratum municipalem hæc cognitio non agitatur: nec enim ei suo iure competit sine mandatu præsidis, l. ea quæ, D. ad municip. neque iudici compromissario, neque arbitro electo communi; nudoque consensu partium, neque arbitro dato à iudice pedaneo, habente scilicet notionem tantum, non iurisdictionem, l. ult. veluti arbitro rationibus excutiendis, aut bonis æstimandis, aut fideiussoribus probandis.

XLVI. Enarratio.

IN foro eius adversus quem) l. 2. h. t.
A procuratore Cęsaris) παρὰ τοῦ καθολικοῦ, Basilica, à *Catholico.*
Aut bonis ęstimand.) l. 2. inf. de usur. legat.

XLVII. De reputationibus, quæ fiunt in judicio in integrum restitutionis.

SEquitur alia inspectio dę reputationibus. i. de his quę adolescenti petenti restitutionem in integrum imputantur, ut ea vel reddat, vel compenset, exempli gratia, si restitutus ad-

versus venditionem & traditionem fundi desideret etiam fructus sibi restitui quos emptor percepit, cum fructibus compensare debet usuras, vel pretium reddere cum usuris, & sumptus meliorati fundi. Et similiter restitutus adversus emptionem, recipit pretium cum usuris, & fundum restituit cum fructibus Et restitutus adversus transactionem, reddit quod accepit ex causa transactionis, & vicissim ei redditur, quod dedit cum accessionibus & omni causa. Item restitutus abstinendi gratia, reddit id omne quod ex hereditate percepit, aut dolo malo fecit, quo minus percipere posset. Et eadem ratione, ut fit in mulierum expromissionibus ex Senatusconsulto Velleiano, restituto minore adversus expromissionem, puta cum novandæ obligationis gratia intercessit pro alio, creditori restituitur vetus actio in veterem debitorem. Omnis restitutio in integrum est reciproca, aut iniquissima, si ex uno tantum latere restituat rem. Semper excipio casum l. pen. sup. tit. 19.

XLVII. Enarratio.

ADversus transactionem] l. 1. & 2. sup. tit. XXXI.

Quo minus percipere posset] l. unic. hoc titulo.

Ex Senatusconsulto Velleiano] l. 8. §. Marcellus D. ad Velleianum.

Cum novandæ obligationis] d. l. un. cum Basil. interpretatione.

XLVIII. Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.

ETiam hoc inspici in hoc tractatu quærique dignum erat, an per procuratorem agi posset causa restitutionis in integrum, propterea quod in hoc judicio ætatem probari convenit, quæ plerunque probatur ex aspectu, & quod mares per se insinuant veniam ætatis, ætatemque firmatam, ac morum probitatem probant. Sed utilitatis causa receptum est, ut etiam per procuratorem agatur recte causa restitutionis in integrum, cui scilicet id ipsum nominatim mandatum sit; putem & per cognatum, vel adfinem, cui id mandatum non sit, sicut alia actio quælibet, si nec ab ipso minore petere & agere prohibitus sit l. Pap. §. illud l. patri, D. de minor.

XLVIII. Enarratio.

PRobari convenit.) sup. tit. XLII.

Insinuant veniam ætatis.) Sup. tit. XLIV.

Ætatem firmatam.) Ut Virgilii ecloga IV.

Hic ubi jam firmata virum te fecerit ætas.

Per procuratorem.) l. un. hoc titulo.

Nominatim mandatum sit] l. 25. §. 1. D. de minoribus. Minor auctore curatore procuratori nominatim mandare potest, ut causam in integrum restitutionis agat. Sed & curator generalis minoris nomine eandem causam agere potest, ut hic scribit Hermopolites: ὁ τοῦ νέου γενικὸς κουράτωρ προσώπῳ αὐτοῦ τοῦ νέου ζη-

πῖν ἀποκατάστασιν ὃ κωλύεται. Est autem curator generalis, inquit, qui minori datus est, ut eius negotia tueatur usque ad annum xxv.

XLIX. In integrum restitutione postulata ne quid novi fiat.

QVod appellatio majoribus præstat, hoc minores consequuntur adversus sententias beneficio restitutionis, si nolint appellare, l. præses, D. de minor. & adversus gesta alia quæcunque ad quæ majoribus nullum patet auxilium. At sive appellaverint majores aut minores, sive petierint minores restitutionem, medio tempore nihil deintegratur, sed omnia manent in integro quo ad de appellationis vel restitutionis causa pronunciatum sit. & hoc loco desinit tractatus de minoribus qui cœpit à tit. 21. Sequuntur causæ ex quibus nonnunquam restituuntur etiam majores xxv. an.

LXIX. Enarratio.

NIhil deintegratur) l. un. D. nihil innov. appellat interpos. l. un. hoc titulo.

L. De restitutionibus militum & eorum qui reip. causa absunt.

MAjores xxv. an. & heredes ex persona eorum restituuntur in integrum, si cum essent in militia occupati, in castris, vel præsidiis vel stativis, vel qua alia ratione abessent Reip. causa sine dolo malo, interim res eorum usucaptæ sint, aut venditæ à creditoribus, aut tempore amissæ actiones quæ eis competebant, vel etiam tempore amissa bonorum possessio hereditasve, & restituuntur postquam

desierunt abesse intra annum utilem, & hodie intra quadriennium continuum, rescissa usucapione, venditione bonorum, distractione pignorum, præscriptione temporis, restitutoque dominio rerum, restituta bon. possessione, restitutis actionibus.

L. Enarratio

VEl præsidiis) Non si essent in suis ædibus: nam in l. ult. libri veteres habent, *ædibus*, & Basilica οἴκοις. Vide consultationem xlix. & Notas ad Instit. tit. de milit. testam.

Reipublicæ causa sine dolo malo) l. 4. hoc titulo. Sed & milites qui Romæ militant, Reipublicæ causa abesse intelliguntur, l, 6. D. ex quibus causis maj. Theodorus Hermopolites: χάριν τυχὸν τῆς τοῦ βασιλέως φυλακῆς οὓς σήμερον ὡς οἶμαι, καλοῦσι παραμονάς, Stephanus in Aristotelis Rhetoricam: τυραννίδος ἢ τέλος φυλακή, ἤγουν λεγόμεναι παραμοναί. Vide Codinum de officiis cap. v. num. xlvi. edit. Reg. milites stationarii.

Usucaptæ sint &c.) l. 1. 2. 3. & 4. h. t.
Intra annum] d. l. 2.
Intra quadriennium) l. ult inf. tit. lii.

LI. De uxoribus militum & eorum qui reip. causa absunt.

SEd & uxores militum & aliorum qui Reipub. causa absunt in integrum restituuntur, si sequutæ viros interim per absentiam aliquid damni fecerint, vel aliquid lucri non fecerint, ut quibus officium publicum non debet esse

damno, non sit etiam uxoribus eorum.

LI. Enarratio.

Sed & uxores militum) Pone fundum vendi- tum absente uxore militis, refuso pretio, quod revera adnumeratum est, non quod instrum. vend. continetur, uxor eum recipiet, l. 2. h. t. Solent enim quidam plerumque subdole & contra veri fidem instrumentis adscribere se impenso pretio emisse quod minimo emerant: sive ut ait Hermopolites: οὐ μὴν τὸ ἐν τῷ χάρτῃ περιεχόμενον, πολλάκις γὰρ τινὲς ὀλίγα διδόντες εἰς ἀπογραφίαν διά τινα τέχνην καὶ πανουργίαν πλείονα ἐγγράφουσι τοῖς ὠνητικοῖς. Verba autem illa legis 2. *sed quia hujusmodi diutinæ absentiæ commenta callide adhibita atque composita obesse omnino non debent*, sic idem Theodorus interpretatur: non debent obesse emptori. Finge, inquit, abesse mulierem sperantem post reditum se adversus emptorem restituiri non reddito pretio.

LII. De temporibus in integrum restitutionis tam minorum & aliarum personarum quæ restitui possunt, quam heredum eorum.

Communis hic titulus est minoribus & majoribus pertinentibus ad causam restitutionis in integrum; & erat olim quidem, ut de temporibus primum dicamus, omnibus jure prætorio constitutus annus utilis ad petendam restitutionem in integrum, deinde lege Cons-

tantini fuit restitutionibus quæ minoribus dantur contestandis finiendisque in urbe & intra centesimum miliarium urbis præstitutum quinquennium post legitimam ætatem, in Italia quadriennium, in provinciis triennium continuum, ut non male in Cod. Theod. l. 5. hujus tit. habeat, juge tempus, pro quo vulgo, jure, & Basil. νομίμως, forte quia sibi vindicat continui temporis definitionem Justinianus abrogata lege Constantini, constituens, ut non observata differentia locorum vel ætatum intra quadriennium continuum agatur & peragatur causa restitutionis in integrum, lege ultima hoc tit. lege ult. inf de rep. hered. quod quidem minoribus numeratur ex die primo anni XXVI. in diem extremum XXIX. vel ex die quo insinuaverunt veniam ætatis, l. 5. hoc tit. militibus ex die missionis, l. 1. hoc tit. & aliis absentibus Reip. causa ex die reditus. Altera quæstio in hoc tit. est de heredibus earum personarum quatenus in integrum restitui possint, in qua ita distingui solet. Aut minor minori heres extitit, aut minor majori, aut major minori, aut major majori. Si minor minori heredi ex edicto datur post suam legitimam ætatem ex defuncti persona, non spectata tamen aut computata ætate defuncti, totum quadriennium ad in integrum restitutionem, l. interdum, D. de minor & Paulus 1. Sent. tit. eod. & l. 5. §. 1. h. tit. Si minor majori nondum completo quadriennio, heredi post legitimam ætatem non datur totum quadriennium, sed ex persona defuncti id duntaxat tempus quod defuncto superat, d. l. interdum §. 1. d. lege 5. §. quod si majoris, l. ult. in fi. inf. si ma. fac. al. soc. fine

decr. puta annus, si defunctus vixerit annis xxviii. Si major minori, heredi statim ab adita hereditate quadriennium datur ex persona defuncti, l. 40. l. 5. §. ult. hoc tit. l. minor autem §. ult. D. de min. l. 4. D. de in integr. rest. Si major majori, recte Accursius, heredi statim ab adita hereditate id tempus dari quod defunctus habuit. Et secundum hanc distinctionem in specie l. 2. hujus tituli si minor minori heres extitisti, & militiæ nomen dedisti, majorque rediisti, ex die reditus ad restitutionem in integrum habes quadriennium; itemque si minor rediisti, post legitimam ætatem completam. Quod si majori nondum exacto quadriennio, ipse minor, vel intra quadriennium constitutus heres extitisti, & militiæ nomen dedisti reverso tibi cedet tempus, quod defuncto supererat statim si major, vel post completam ætatem legitimam si minor rediisti. Etiam illud valde notandum est ex lege 1. hoc titulo minori circumscripto, qui in militia exegit annum xxix. aut xxx. tempora restitutionis in integrum non computari nisi ex die missionis, ut lege semper §. si quis reip. ver. nam etsi, D. quod vi aut clam. quia ipso jure continuatur beneficium restitutionis, l. 3. i. *συναπλῶς καὶ ἀδιακόπως φυλάττεσθαι*, ut Basilica interpretantur. Et tamen si major qui temporalem aliquam actionem habuit, militiæ nomen dederit, actionis tempus ei cedit: sed reverso causa cognita per restitutionem remittitur præscriptio temporis; lege secunda sup. de restit. mil. & ita accipienda est prima pars d. §. si quis reipublicæ exemplo scilicet & argumento ejus §. qui præcedit. Plus tribuitur minori

militiæ nomen danti quam majori.

LII. Enarratio.

PRæstitutum quinquennium) Ex constitutionibus in urbe quidem quinquennium dabatur in Italia quadriennium, in provinciis triennium. Basilica libro x. titulo xxxiv. cap. vii.

Ut Basilica interpretantur) d. titulo xxxiv. cap. iii.

LIII. Quibus ex causis majores in integrum restituuntur.

V. tit. 6. lib. 4. ff.

HOc titulo demonstratur, non tantum majoribus qui sine dolo malo absuerunt Reipublicæ causa subveniri per restitutionem in integrum, sed etiam legatis civitatum ad principem missus, lege prima & his qui sub custodia militari, vel in vinculis, vel in hostium potestate fuerunt, l. 2. & ult. & generaliter si qua alia justa causa judici videbitur maxime addicto actioni bonæ fidei, l. 3. hoc titulo, l. 3. inf. com. utr. jud. l. jure §. ult. D. de jur. dot. nam in stricta, stricta & angusta est potestas judicis. In bonæ fidei etiam judex delegatus cognoscit de causa restitutionis, quæ incidit in eam rem, cui principaliter judex addictus est, venitque in contradictionis modum, lege ult. sup. ubi & apud quem restit. Etiam illud additur hoc titulo, civitatibus lapsis aut circumscriptis subveniri exemplo minorum, lege pen.

hoc titulo, lege penultima infra de jur Reip. lege prima sup. de off. ejus qui vi al. jud. lege ergo in fi. D. ex quibus causis ma. l. 9. D. de appell. l. 6. inf. Ne de sta. def. Civitates minorum locum obtinere. Illud notandum est, & majoribus ex his causis, & minoribus hodie subveniri extra ordinem, non ex edicto cognitione prætoris, sed à principe vel à Senatu ut l. 2. D. eod. tit. & apud Cassiodorum in epist. ad actores Albini lib. IV.

LIII. Enarratio.

QUi sine dolo malo] l. 4. sup. tit 1.

Sed etiam legatis civitatum) Theodorus Hermopolites hic scribit, legatum Principis differre à legato civitatis: ille enim si procuratorem reliquerit, reversus non restituetur, quum potuerit is, cui rerum suarum curam mandaverat, ei prospicere, ne quid damni pateretur. Legatus autem civitatis, licet procuratorem reliquerit, restitui potest: nam cum ex omnium civium electione: legatione functus sit, & pro communi utilitate, si quidem præsens adversus eum egerit, & eum condemnaverit merito ei subvenitur: quum is etiam qui egit & obtinuit, misisse eum intelligatur; quod in Principe locum habere non potest. Licet enim pro utilitate Romani Imperii missus sit, tamen eum solus Princeps misit, non singuli cives.

Justa causa) l. 1. D. eod.

Judici videbitur) In bonæ fidei contractibus majori XXV. non per restitutionem, sed officio judicis subvenitur, Basilica libro X. tit.

xxxvi. cap. iii. Hermopolites: οὐ δὲ ἀποκαταστάσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν φιλάνθρωπον τε καὶ δίκαιον: *non per restitutionem, sed humanitatis & æquitatis ratione.*

Civitatibus lapsis) Serva Reipublicæ nomine civitatem intelligi & ita Græci Rempublicam πόλιν solent reddere.

Libro iv.) Var. xxxv.

LIV. De alienatione judicii mutandi causa facta.

V. tit. 7. lib. 4. ff.

DAtur etam majoribus in integrum restitutio ex hac causa, si possessor cum quo major xxv. ann. acturus erat in rem actione, dolo malo eam rem alienaverit objiciendi durioris, difficilioris, molestioris adversarii gratia, & ex hoc edicto restituitur intra annum utilem data in eum qui rem alienavit actione in factum quanti interest rem non amisisse, si petere eam non possit ab eo cui alienata est, ut lege quarta in pr. D. eod. vel si petere possit, quanti interest alium adversarium non habere cum quo par certatio non sit, nisi reus ultro paratus sit suscipere utile judicium in rem quasi possessor, lege 3. §. ult D. eod. quod alioquin in invitum locum non habet nisi cum ita rem dolo malo desiit possidere ut nusquam sit: aut ubinam sit penitus ignoretur, nam si certus sit possessor, in rem actio solum possessorem tenet l. 1. inf. ubi in rem act. exer. vel, ut est in Constitutione hujus tit. possessio in rem actionem parit adversario, ut lege 17. D. de pign. Pignoris possessio (sic videtur legendum) in rem actionem

parit creditori, qua de causa in rem actio ex possessione esse dicitur, l. nos alias §. 1. D. de jud. Mutato igitur possessore mutatur judicium, i. lis futura transfertur in alium adversarium. Denique ut ait lex tit. hujus, vel in possessorem est in rem actio, vel in eum qui alienavit actio restitutoria ex hoc edicto & electio exactioque possessor is liberat eum qui alienavit, non contra, l. Stichum §. dolo, D. de solut. Alienatio est dominii, vel possessionis vel juris in alium translatio.

LIV. Enarratio.

OBjiciendi durioris) ut objiceret, ἕτερόν πικρὸν, καὶ φιλόνεικον, καὶ περὶ δικαστήριον ἐμπειρότατον, καὶ δυνάμενόν με συντρίβειν ἐπὶ πολύ: *pravum hominem, contentiosum, & in judiciis exercitatissimum, quique me vexare possit.*

Et ex hoc edicto restituitur) Valet alienatio, sed restitutoria actio in eum datur, qui alienavit, in quantum interest duriorem adversarium non habuisse; cujus hæc formula: quod feceris ne tecum ageretur vindicatione, vel alia actione in rem scripta, aut mista. Lex 24. §. ultimo D. comm. divid. ad actiones in personam non pertinet: quia nec debitor potest invito creditore alium vice sua debitorem substituere, l. 1. C. de novation. Cujac. Observ. lib. x. cap. 111.

Possessio in rem actionem, parit adversario) Basilica: ἡ περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀγωγὴ, ἀντίδικον ὑμῶν οἶδε τὸν νεμόμενον. *In rem actio adversarium nostrum agnoscit eum qui possidet.*

In veteri codice Juliani Brodæi ſic legitur: *Cum in rem actioni poſſeſſio pariat adverſarium.* In antiquo Menagii: *Cum in rem actionem poſſeſſio pariat adverſario.*

Pignoris poſſeſſio) Baſilica: ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησίς ἐστι: *Actio quæ de pignore creditori comperit, ipſius rei vindicatio eſt.* Petrus Faber Semeſtrium libro II. cap. ult. legebat, *pignoris obligatio, vel conventio.*

L V. De receptis arbitris.

V. tit. 8 *lib* 4. *ff.*

SI repetimus paulo altius quæ diximus, huc uſque nos perduxit ut alius ex alio nectitur ſermo, inſtitutus ille qui initio eſt poſt enarratas partes juris civilis de magiſtratibus & judicibus ordinariis, & de ordine quo apud eos agi ſolet. Nunc de judicibus alius inſtituitur qui ordinarii non ſunt, ac primum de Compromiſſariis: nam recepti arbitri judices ſunt compromiſſarii, quos conſtat non eſſe ordinarios, l. pen hoc tit l. non diſtinguemus §. item ſi quis. D. eod Hi enim ſunt recepti arbitri ſeu compromiſſarii judices, qui ex partium compromiſſo ſive conſtipulatione pœnali jure perfecta, ſive pacto nudo, ut l. litigatores §. interdum, D. eod adeuntur, compromiſſo addita hac clauſula, dolum malum abeſſe abfuturúmque eſſe, ut l. 3. hoc tit. Receptum autem eſt compromiſſum, l rem non novam §. 1. inf. de jud. & ex eo naſcitur pœnæ petitio, vel exceptio pacti, l. ult. inf. l. 2. D. eod. Alii ſunt arbi-

tri qui adeuntur ex jurejurando sine compromisso, ex quorum sententia competit actio in rem utilis, vel actio in factum, vel condictio ex l. 4. hoc tit. quos tamen postea sustulit Iustinianus No 82. Alij adeuntur ex communi nudòque consensu partium sine jurejurando, sine compromisso, l. pen. hoc tit. l.ult.sup. tit. 46.à quibus licet appellare, l. ex consensu, D. de appell. cum tamen ab aliis non liceat propter pœnæ aut perjurii metum, l. 1. hoc tit. Licet eorum sententiæ non adquiescere, sed si ei partes semel adquieverint, ex sententia est quasi taciti pacti exeptio, & actio in factum, vel condictio ex lege Iustiniani. Et hi quoque videntur improbati, quando qnidem à Basil. abest tam lex pen. quàm l. 4. hujus tit. Alii arbitri dantur à judicibus, veluti excutiendis rationibus, aut fidejussoribus probandis, qui dantur etiam à judicibus pedaneis, licet judicis dandi licentiam non habeant, d.l. lut. & significantur d. l. rem non novam his verbis, vel qui arbitrium peragunt ex auctoritate sententiarum, sic legendum. & electi nudo consensu partium in sequentibus, Et partium consensu electi, & generaliter &c.

L V. Enarratio.

NAm recepti arbitri] Hos Græci διαιτητὰς vocant, Demosthenes adversus Boëotum, Dio Chrysostomus orat. XI. Glossæ : διαιτητὴς, *disceptator*, *arbiter*, *interventor*, διαιτῶ, *intervenio*, *discepto* : & eorum sententiam, διαιτητὸν, Glossæ : διαιτητὸν, ἡ ἀπόφασις, *arbitratum*. Arbiter autem interventor dicitur,

quia est μεσίτης & mediator. Glossæ: μεσιτεύω, *intervenio.* μεσίτης, *arbitrator, meditator.* Auctores Basilicon arbitros, μεσιτεύοντας, καὶ αἱρετοὺς δικαστὰς vocant.

Quos constat non esse ordinarios] Compromissum judicio ordinario proximum est, l. 1. D. eod conjuncta Basilicωn interpretatione & Scholiis. judicium imitatur, l. rem non novam, inf. de judic.

Cum tamen ab aliis non liceat] Vide consultat. XII.

Sic legendum) Libri veteres Ægidii Menagii & Iuliani Brodæi nihil mutant.

LVI. De satisdando.

POst receptos arbitros dicturus de judicibus, quibus à magistratibus causarum cognitio delegatur, quæ antequam apud eos judicia inchoarentur fieri necesse erat, nec hodie admodum necesse est, ea exequitur tribus titulis sequentibus, ac primum satisdationes moris erat interponi de rato, & de judicato solvendo, & de re defendenda, sine quibus nec actor, nec reus quive eorum nomine rem agebat, vel defendebat, idoneus esse existimabatur. Hodie neque actor satisdat, neque reus. Sed neque procurator satisdat de rato, si mandatum aut voluntas domini apud acta insinuata fuerit, vel per libellum, l. nec satisdatio, D. rem ratam hab. vel per literas ad adversarium scriptas, l. si procuratorem, D. de procur. vel ut in casu l. ult inf. de pac. con. super do. Sed si is quo cum procurator egit, & agat invicem ipse, in causa mutuæ petitionis pro-

curator satisdat de re defendenda & judicato solvendo, licet apud acta vel aliis modis factus sit procurator, sicut si defensor tantum esset rei nec enim est idoneus defensor qui non satisdat, secundum veterem regulam juris, & hoc est quod ait, Constitutio hujus tituli litem procuratori mandatam sine satisdatione de re defendenda ulterius non posse procedere. Data enim accipio pro mandata, ut in Basil. ἐνταλθεῖσα, & actio data l. cum pupillus, D. de tut. & ration. distrah. Litem mandat actor, litem dat judex. Satisdare autem est fidejussorem dare qui participet obligationem quæ cœpit à nobis, quàque nos adhuc principaliter obligamur, quod & dare simpliciter l. 43 §. is qui procuratorem D. de procur. l. 6. D. ut leg. no. ca. & fidejussoribus satisdare, l. nec non, D. ex quibus causis major.

L VI. Enarratio.

Apud acta insinuata fuerit) Basilica libro VII. tit. XIV. cap. XVII. *Sin autem huic procuratori apud acta constituto agenti ab adversario opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis allegatio, tunc licet apud acta factus sit procurator, videri ipsum quasi absentis procuratorem esse, & compelli satisdare de re defendenda, id est, de lite reconventionis suscipienda, Si vero non satisdederit de re defendenda, lis, quæ ei mandata est, ulterius non procedat.*

Non est idoneus defensor) §. 1. Institut. de satisdat.

Pro mandata] Libri veteres Menagii & Bro-

dæi habent *mandata*. & ita legerunt Græci.

LVII. De formulis & impetrationibus actionum sublatis.

SEd & impetrari actionem priusquam judex adiretur necesse erat; hodie nihil est necesse nisi forte sit decretalis, l. i. C. Theod. de dolo: nam & bon. possessionem decretalem impetrari necesse est. Ex legibus igitur & edictis nobis ipso jure actiones competunt, etiamsi non postulentur. Et quæ impetrabantur olim, earum erat certa solemnisque formula, qua qui deerrabat vel syllaba, lite cadebat: qua de causa horum errorum observatores Jurisconsulti à M. Tullio aucupes syllabarum vocantur, ac similiter l. 1. hujus tituli formulas aucupatione syllabarum insidiari. Religio juris forsitan captiosa nimis & scrupulosa, sed meo judicio tollerabilior quam actionum confusio: agendi temeritas & nullus ordo, omnibus actionibus conceptis in factum nec conscriptis formula legeque certa. Cœperunt quidem ante Constitutiones hujus tituli judicia extraordinaria frequentari ubi conceptio formularum non observatur, i. non callide aduertitur, l. actio, D. de neg. gest. sed licebat adhuc solemniter & ordine formalibusque verbis experiri, l. si quis mallet. His constitutionibus videtur hic ordo tolli, videntur tolli formulæ juris in negotiis omnibus, tolli legis actiones, & ab hisdem Impp. quorum est l. 2. eadem lege fuere sublatæ formulæ in contrahenda obligatione dotis, l. pen. inf. de dot prom.

LVII. Enarratio.

POssessionem decretalem) Bonorum possessio dictalis edicto defertur : decretalis non defertur, sed petenti datur.

Etiam si non postulentur) Hodie non opus est expressa postulatione & impetratione actionis, l. 2. h.t.

Certa solemnisque formula) Pompon. in l. 2. § 2. D. de orig. jur. *Quas actiones ne populus prout vellet, institueret, certeas solemnesque esse voluerunt.* Cujacius ibidem: Certas ad numerum, solemnes ad formulam & verba. an certas & nominatas, ut in l. 1 & 2 D. de præscript. verb. ut certi contractus & incerti, qui proprium nomen habent, aut non habent, l. certi condictio 9. D. de rebus credit. l. 1. §. debitum, D. de constit pecu. l. & uno 18. D. de acceptilat. Imo certas, quod ad certam & solemnem formulam redactæ essent, ne quis prout vellet eas institueret conciperetque, ut heic Cujacius ad significat.

LVIII. De jurejurando propter calumniam dando.

ITem necessaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis calumniæ nomine, §. hæc autem, Instit. de pœna tem litig. l. 2. §. antiqua, hoc titulo, pro qua Iustinianus d l. 2. introducit jusiurandum calumniæ, quo adigatur utraque pars initio litis, & adscribit etiam Paulo, l. inter §. qui familiæ, D. fam. ercisc. non se calumniandi animo litem intendere,

vel

vel ad inficias ire, sed juris sui opinione & fiducia fretum, quod veteres Græci vocant ἀντωμοσίαν ut Harpocratio & Moschopulus scribunt. Plato in Theæteto: καὶ ὑπογραφὴν παρανομοῦσι γεγραμμένην, ἣν ἀντωμοσίαν καλοῦσιν. At idem Justinianus Nov. 112. reducit cautionem decimæ litis, non abdolito jurejurando calumniæ. Et quod in l. 1. de jurejurando præstando ab eo, qui fidem instrumentorum in dubium revocat, non se id facere morandi aut frustrandi causa, id quoque ita mutat Nov. 49. ne id toties præstetur, quotiens quis ab adversario probationes exegerit, sed satis sit hac de re jurari semel initio litis, non se tota lite trahendi negotii & vexandi adversarii gratia frustra probationes ullas ab adversario petiturum. Non est etiam in usu vetus S. C. quod refert Plinius junior in epist. ad Ruffum lib. v. quo qui quid negotii habent priusquam agant jurare jubentur nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse.

LVIII. Enarratio.

UT Harpocratio] In ἀντωμοσία.

Moschopulus) περὶ σχεδῶν. Adde Eustathium in Odyss. x. pag. MDCCX. edit. Rom. Anastasius Bibliothecarius in historia Ecclesiastica ἀντωμοσίαν apud Theophanem, Græce reddit, *reciprocum juramentum.*

In epist. ad Ruff. lib. v.) Epistola ult.

CODICIS JUSTINIANI LIBER TERTIUS.

TITULUS PRIMUS.

De Judiciis.

V. tit. 1. lib. 5 ff.

EXpositis his quæ ante quam judicium inchoetur, vel tunc cum inchoatur fieri necesse erat, aut necesse est etiam hodie, dat titulum de judiciis, & de officio judicum, quod versatur non extra cognitionem causarum, de quo lib. 1. tit. 48. sed in sola disceptatione litium. Judicia disceptationes sunt, quæ fiunt ex parte actoris,& rei apud judices litium finiendarum gratia. etenim judiciorum finis, ut M. Tullius ait in Topicis, est jus, ex quo etiam nomen. Judex est disceptator juris, l. rem, hoc titulo, quibus verbis comprehendo, non tantum judicem datum, sed etiam receptum arbitrrm, ut l. 3. §. 1. D. de

recept. & magistratum, ut in legibus M. Tullii, Juris disceptator qui privata judicet judicarive jubeat. Et vero licet titulus sit de iudiciis & cognitionibus iudicum datorum à magistratu vel à principe, tamen pleraque continet communia cum magistratibus, ut lege 12. & 13. & 15. atque etiam cum receptis arbitris, ut l. 14. de iureiurando & religione, qua obstringuntur omnes iudices, necnon advocati, ut plane dicere liceat, superiori titulo agi de iureiurando calumniæ, quod dat utraque pars in ipso limine inchoandi iudicii, sive apud Judices agatur ordinarios, sive compromissarios, l. 2. §. sed quia veremur, eodem titulo. Hoc autem titulo agi de iureiurando iudicum omnium, etiam eorum qui ex compromisso cognoscunt, & de iureiurando advocatorum. Judices iurant in leges, veteri instituto & inde religionis iudicantium frequens mentio in iure. Advocati de causa perferenda fide, castu, & integritate omni.

TIT. I. Enarratio.

Litium finiendarum gratia) Asconius Pedianus in Divinationem: *Judicium dicitur res, quæ causam litemque determinat.*

Judex est disceptator) Lactantius de Ira D. cap. XIX. *Deus est legis suæ disceptator & judex.*

Judices iurant in leges) Vide quæ diximus de officio iudicis, Institutionum IV.

Advocati de causa perferenda) Plinius iunior libro v. epist. XIV. *Melius Nominatum fuisse facturum, si causam Vicentinorum eodem*

animo quo susceperat, pertulisset. Quintilianus declamat. CCCLVIII. *Qualem causam pertulerim*, l. dominus 57. D. de usufr. l. pater 6. D. de dot. collat.

Castu] τῇ ἀγνεία.

II. De sportulis & sumptibus in diversis judiciis faciendis, & de executoribus litium.

SPortularum nominis origo prima ex prandio vel cœna est, quæ in panariolos vel sportellas conjecta dabatur, clientibus vice cœnæ rectæ: modo enim dabatur cœna recta, modo in sportula, & ad extremum C. quadrantes, quæ summa etiam sportula dicta est, ac deinde latius porrecta sportularum appellatio est ad salaria, congiaria, diaria, honoraria omnia, quæ vel sacerdotibus dantur, ut in epistolis Cypriani, vel à Coss. sparguntur in vulgus, ut cuilibet sit accipiendi potestas in Nov. 105. ut non male Sudas sportulas definierit, δῶρα ἐπὶ πάντων διδόμενα παῤῥησία. Nec male etiam Hesichius sportulam usuram interpretatur: Nam & sub nomine sportularum nonnunquam exigebantur usuræ, l. eos inf. de usur. Constat etiam ea quæ novi decuriones dant ordini pro introitu in jure sportulas appellari. Et δικαστικὰ quæ judicibus pedaneis dantur Nov. 82. Hic titulus est de his, quas conventus reus dat executoribus litium, i. viatoribus conventionis nomine. Horum enim proprium munus est reos convenire & commonere: & reorum quoque onus hoc proprium, sportulas eis exsolvere, ut Nov. 53. Sed & de aliis, sive sportu-

lis, sive sumptibus, quos in diversis judiciis utraque pars facit, & errogat in apparitores, notarios, exceptores, arbitros, advocatos, scriniarios, vel inducendarum & exercendarum cognitionum causa, vel pro exceptione & editione actorum, relationis, sententiæ, pro litis contestatione, pro recitatione sententiæ, vel instrumentorum, pro libello unde executoribus datur conveniendi potestas, pro insinuando rescripto vel edicto principis, & ex multis aliis causis, & his quidem sportulis Justinianus certum modum imposuit in hoc titulo Constitutione Græca, cum qua videtur congruere Constitutio Athalarici regis apud Cassiodorum libro IX. ab onere earum præstandarum interim liberato fisco, quod & hodie observatur, & refertur ex ea Constitutione à Juliani antiquo Interprete in Novell. 17. & 21. Fiscum semper litigare gratis. Idemque datur Episcopis, §. sportularum, Nov. 123. & tenuioribus personis, Nov. de mand. pr. & his qui cum eis litigant, lege ult. inf. de fr. & lit. exp. Et est quidem ille titulus de sumptibus litium quos facit, utraque pars in persecutione juris sui, & præbitione sportularum.

II. Enarratio.

IN sportellas conjecta) Vetus inscriptio. OB DEDICATIONEM STATUÆ DECURIONIBUS ET SEVIRIS, ET JUVENTUTI SPORTULAS ET POPULO EPULUM ET OLEUM EADEM DIE DEDIT. Glossæ Basilic. *sportula* : τὸ ἐν σπυρίδι διδόμενον ξένια.

Ut in epistolis Cypriani) Epistola XXIV ad fin. *Hinc sportulantes fratres* epist. LXVI.

Vel à Coss. sparguntur) Symmachus lib. IX. epist. ult. *Sportulam Consulatus mei & amicitiæ nostræ, & honori tuo debeo. Hanc in solido uno ad te misi, orans ut benigno animo solemnia officii mei libamenta suscipias.*

Sudas) Σουίδας apud Eustathium ad Odyss. α. pag. MCCCCVI. In Codice Memmiano Σοῦδας dicitur.

Hesychius] Hesychius: *σπόρτουλον, τόκον.*

Pro introitu) Vide Juretum ad Symmachi epistolam LV. libri IV.

Quas conventus reus) Exigebatur interdum ab actoribus. Vide quæ diximus ad tit. de act. §. 24.

Constitutione Græca) Vide lib. XII. Observat. cap. XXXII.

Cassiodorum lib. IX.] Epistola XIV.

III. De pedaneis judicibus.

DE sportulis pedaneorum judicum fuit sub hoc titulo Constitutio Zenonis Græca, cujus fit mentio Nov. 81. Pedanei judices sunt speciales judices, quibus singulæ causæ cognoscendæ à magistratibus delegantur: Namque cognitionem tantum habent, non jurisdictionem, lege ultima supra ubi & apud quem cog. rest. & cognitionem maxime causarum humiliorum, l. ult. hoc titulo, l. ult. inf. quan. prov. non est nec. quare & à Josepho 2. de bell. Jud. dicuntur δικασταὶ τῶν εὐτελεστέρων διαφορῶν. sic dicti quasi agipedes, aut planipedes, quod non pro tribunali judicent, sed de plano stantes aut se-

dentes, imo collatitio aut fortuito scamno: fortuito cespite, ut Nov. 71 & 81. At vero ne quis objiciat, non fuisse cur de his daretur hic titulus, quasi sufficiente primo, fuit titulus primus de judiciis, potius quam de judicibus, sive de officio judicum omnium, id est eo quod in jure disceptando sequi & observare debent: Est autem hic titulus specialiter de pedaneis judicibus, ne dentur à procuratore Cæsaris inter privatos, l. 1. & in quo l. 2. extraordinaria fere omnia judicia facit, ne dentur à præsid. in causis, quæ eorum cognitioni legibus nominatim reservantur, ne in causis ingenuitatis, nec in ullis aliis causis, nisi vel multitudine cognitionum obruantur, vel negotiis publicis distringantur, vel ea sit causæ utilitas, ut non admodum requirat notionem præsidum, ut secundum d. l. 2. plane jam possis statuere pedaneos judices humiliorum litium esse judices. Et additur l. 4. ut in demortui pedanei judicis locum, præses aut prætor subsortiatur alium. Nec ad officium pedaneorum spectat lex ulla tituli hujus nisi forte l. 3. quæ etiam invitum pedaneum judicem ad judicandum operam dare compellit, adempta facultate remittendæ litis ad præsidem qui eum dedit.

III. Enarratio.

COgnitionem tantum habent) ἀκρόασιν, *audientiam*, Basilica in interpretatione legis 4. vide ad tit. seq.

Causarum humiliorum) Et ideo minores judices dicuntur. Guntherus Ligur. -- *minor atque pedaneus*, ei opponitur *major judex*, ibid.

Quaſi agipedes) Lucillus apud Feſtum in v. pedarium: *Agipes vocem mittere cœpit.*

Aut planipedes) Diomedes lib. IX. Grammaticæ: *Ideo Latine planipes, quod olim non in ſuggeſtu, ſed in plano orcheſtræ poſitis inſtrumentis mimicis actitabant, &c.*

De plano ſtantes] Et ideo *χαμαιδικασταὶ* dicti in Baſilicis & Gloſſis veteribus qui & pedarii. vide tit. XXVIII. inf.

Diſtringantur) Sic ſcribitur in l. 2. D. de exercit. act. Gloſſæ: *deſtrictus, ἀσχοληθείς.*

IV. Qui pro ſua juriſdictione judices dare darive poſſunt.

DE judicibus pedaneis id additur hoc titulo, ut is tantum judicem pedaneum dare poſſit, cujus de ea re qua de agitur, & inter eas perſonas ad quas ea res pertinet juriſdictio eſt. Judicem igitur pedaneum ire datum, alium judicem dare non poſſe, quia ejus rei in quam datus eſt, notionem non juriſdictionem habet, niſi ſit datus à principe. Hic enim alium judicem dare in eadem cauſa poteſt, l. à judice, ſup. de jud. & ab eo quem dederit, appellatur ipſe, non princeps; ex quo efficitur, judicem delegatum à principe habere juriſdictionem. Judicis enim dandi licentia pars eſt juriſdictionis urbanæ, ut in hoc titulo ſignificatur his verbis, pro ſua juriſdictione, id eſt, prò modo juriſdictionis ſuæ; ergo & executionem ſententiæ, habet cum & adſeſſores habeat, ut No. 60. & apparitionem propriam, l. pen. inf. de fruct. & lit. exp. Quod adjicitur in tit. Darive, in id dicam ex conſtitutione hujus tituli

judicem non jure dari eum quem dat is, qui jurisdictionem non habet, & ex tit. seq. non jure dari in re propria.

IV. Enarratio.

JUdicem igitur pedaneum rite datum) Datum à magistratu, παρὰ τοῦ ἄρχοντος, Basilica in interpretatione legis à judice.

Non jurisdictionem habet] Sive ut est in l. à judice, *quia ipse judiciario munere fungitur*, in qua Desiderius Heraldus legebat, *fiduciario*, quia judex delegatus, non suo jure munus judicandi habet, sed mandatu alterius judicat, eamque emendationem sequuntur Hugo Grotius in Sparsione Florum, & Claudius Salmasius in Observationibus ad jus Atticum capite XVIII. Sed merito Desiderius sententiam mutavit in Animadversionibus ad jus Atticum libro V. capite XIV. num. XXVIII. Judex igitur delegatus judiciario tantum munere fungitur, nec ullam jurisdictionem habet: ac per hoc judicem dare non potest: hoc enim ad jus dicentis officium pertinet.

Nisi sit datus à pr.) L. un. hoc titulo in qua libri vet. Men. & Br. legunt, *parientiam*, & in Glossa interlineari exponitur, *obedientiam*, Basilica: ὅτι ἐκεῖνος ὁ παρεπέμφθη ἀνάγκην ἔχει πειθαρχεῖν τῇ παραπομπῇ. Vide ad A. Gellium l. 15.

Pars est jurisdictionis urbanæ) l. 1. D. de jurisdict.

V. Ne quis in sua causa judicet, vel jus dicat.

ERgo judex dari nemo in re sua potest, imo nec fieri, l. 17. D. de jud. ac multo minus jus dicere sibi, l. 1. D. quod leg. l. extat, D. de eo quod met. cau. l. qui jurisdictioni, D. de jurisd. Judicat judex vel arbiter datus receptusve, jus dicit magistratus, omnes in re aliena. Testimonium quoque dicit quisque in re aliena non in re propria, quod etiam in constitutionibus hujus tituli fuisse additum constabit, si adhibeatur l. 9. inf. de test. Hodie receptum est, ut & in sua quis causa judicet cum de sportulis judiciariis agitur, utque sit in ea re idem adversarius & judex, itemque si de jurisdictione ejus agatur l. 5. D. de jud.

V. Enarratio.

JUdex dari nemo in re sua potest) Nec enim quisquam seipsum condemnabit. Artemidorus Daldianus ὀνειρ. libro II. capite XXIX. οὐ γὰρ ὁ δικαστὴς τὰ ἑαυτοῦ καταδικάσει, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων πάντων.

VI. Qui legitimam personam in judiciis habent, vel non.

QUemadmodum non valet sententia quam dixit is qui non jure datus est judex, ita nec quæ in pupillum vel adolescentem dicta est absente tutore vel curatore l. 1. & 2. hoc titulo l. 3. sup. si adv. rem jud. l. 11. inf. qui dare tut.

l. acta §. ult. D. de re jud. quod hodie obtinet etiam in causis criminalibus, l. 4. inf. de auct. præst. Nam ut legitimum judicem, ita legitimum litigatorem esse oportet, & legitimus litigator non est minor indefensus, l. 1. Cod. Th. de den. vel ed. ref. propter quam in l. 4. eod. additur; inter justas legitimasque personas idemque dicitur de Republica indefensa, l. 1. inf. de jure Reipublicæ, & generaliter legitimus litigator non est, qui non potest rem in judicium deducere, & consequenter nec filiisf sine voluntate patris, l. ult. §. necessitate, inf de bon quæ lib. nec servi est ad litigandum idonea persona, quia nec personam habere intelligitur, l. 4. inf. de obs. pat. præst. l. servus, & seq. sup. de jud. & No. Valentiniani de competit. & hoc est quod dicitur, cum servo non esse actionem. Invenio nec precis offerendæ capacem eum esse, l. 1. sup. de prec. Imp. off. & tamen admitti in criminali judicio: sicut olim minor in eo admittebatur etiam sine tutore aut curatore. Excipitur etiam causa momenti, i. repetendæ possessionis, l. inf. si per vim vel al. mo. l. 4. C. Theod. unde l. ult. hoc tit. in qua etiam admitterem pupillum sine tutore, & adolescentem sine curatore, reservata tamen proprietatis actione secunda, quæ petitionis verbo significatur d. l. ult. justis legitimisque personis, legitimisve procuratoribus

VI. Enarratio.

Cum servo non esse actionem) l. cum servo 107. D. de reg. jur.

Proprietatis actione 2.] Ut in l. 2. inf. quor. bonor.

Quæ petitionis verbo] Sic etiam Odofredus & Fulgosius.

Justis legitimisque personis] l. 1. inf. si per vim vel alio modo absenti poss. perturb. sit.

Admitterem pupillum] Azo in summa Odofredus, Fulgosius & Joannes Faber admittunt etiam pupillum & adolescentem.

VII. Ut nemo invitus agere, vel accusare cogatur.

Abutitur hac regula actor in Nov. 112. qui post litem contestatam contendit, non debere se compelli ad litem persequendam. Abuteris eadem si dixeris, non posse actorem cogere eum cum quo agit, ut is agat cum alio sua actione. Hoc enim pugnat cum lege Julianus §. pen. D. de act. emp. l. cum in plures §. messem, D. de loc. l. si tibi in fi. D. de opt. leg. l. si sic legatum §. ult. D. de leg. 1. l. 2. ad leg. Rhod. Sententia enim regulæ hæc est, non posse me invitum compellere eum cui in me vel in alium suo nomine actio est, ut ea actione experiatur, si mea non intersit cum alio agi, nec ulla mihi eo nomine actio sit, l. 4. inf. de usur. pup. lege 20. inf. de pign. Cum invito quidem agi, sed invitum non agere, aut non legitime agere. Nullos quoque, ut olim Athenis publice constitui accusatores, nisi voluntarios in criminalibus causis.

VII. Enarratio.

IN Nov. CXII.) Capite III.

Post litem contestatam) Theodorus Hermopolites: ἐὰν ἔφθασε λίβελλον δοῦναι τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ ἢ λύπην πορίσασθαι, καὶ ἀποστεῖλαι ταύτην διὰ τοῦ δικαστηρίου τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ.

VIII. De ordine judiciorum.

QUotiens in uno judicio plures oriuntur quæstiones, ita plerunque ordinatur judicium, ut disceptetur una prius quàm altera, veluti criminalis priusquam civilis, momenti prius quàm proprietatis. Item status prius quàm hereditatis l. 1. & 2. hoc titulo l. 3. sup. de jud.l. liber inf.de pet. hered. Sed in arbitrio judicis est, vel hunc ordinem sequi, vel utramque commiscere & cumulare quæstionem, veluti civilem & criminalem l. pen. hoc titulo, & ut ex Symmachi epistolis didicimus, possessionis & proprietatis causam, & in quibusdam causis etiam jubetur civilem anteponere criminali l. quoniam inf. ad l. Jul. de adult. l. 8. inf. ad l. Fab. l. 2. Cod. Th. ad l. Cor. de fal.

VIII. Enarratio.

VEluti criminalis] l. ult. hoc titulo.

Momenti prius) Vide Observ. libro II. capite XXXV.

Ex Symmachi epistolis) epistola XLI libri X.

IX. De litis contestatione.

JUdicia intelleximus tit. 1. fieri per tres personas, judicem, actorem, reum, & ad ea nos vocari per executores datis sportulis tit. 2. post hæc consequens erat dicere de ipso judiciorum initio, quæ litis contestatio est. Sed quia ante litem contestatam legitime constitui oportet personam actoris & rei & judicis, quam ob rem vulgo dici solet, ante litem contestatam opponi debere exceptionem procuratoriam, exceptionem fori, vel quam aliam exceptionem dilatoriam, quæ modo ad personarum qualitatem respiciat, quibus judicia constant, & recusari quoque judicem quasi suspectum non posse, nisi ante litem contestatam, ideo antequam daret hunc titulum de litis contestatione, exposuit, qui sint legitimi judices, qui litigatores legitimi tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quotiens concurrunt in rem unam questiones plures à qua inchoandum sit tit. 8. Litis contestatio est ejus rei, de qua controversia est apud judicem ex utraque parte facta narratio in foro, vel testibus præsentibus. Quæ fit apud judicem narratio actoris & contradictio sive responsio rei, l. rem §. patroni, sup. de jud. l. 2. §. 1. & §. sin autem reus, sup. de jurejur. prop. cal. Dixi ex utraque parte, quod alibi cognitionaliter partibus comminus constitutis. Nam simplex postulatio quæ fit μονομερῶς, & μονομερὴς ἄντησος dicitur à Græcis ad l. 3. inf. de præs. 30. an. litis contestatio non est. Simplicem postulationem dicit constitutio hujus tituli, & l. ult. inf. de castr. & min. eique merito con-

jungit appellationem. Nam & hæc introducitur μονομερῶς, l. ult. D. de cond. & dem. Litis contestatio non fit μονομερῶς. Separatur etiam rectissimè editio actionis à litis contestatione in constitutione hujus tituli, unde paret horum titulorum differentia de edendo, de postulando, de litis contestatione.

IX. Enarratio.

Exceptionem dilatoriam) L. exceptionem 9. inf. de probat. l. pen. inf. de exception. l. nemo 4. inf. de jurisdict. l. ita demum 13. sup. de procurat. l. etsi 52. D. de judic.

Et recusari quoque] l. πάντες, l. apertissimi sup. de judic. l. ult. inf. de sentent. & interlocut.

Litis contestatio est] Græcus interpres ad cap. III. tit. I. libri VII. Basilic. προκαταρξίς ἐστιν τῆς ὑποθέσεως, οὐκ ἡ ἔκδοσις τῆς ἀγωγῆς, οὐδὲ ὑπόμνησις, οὐδὲ ἡ μονομερὴς ἐντυχία: *Litis contestatio est narratio negotii, non editio actionis, neque admonitio, seu conventio, neque ex una parte interpellatio.*

Vel testibus præsent.) Vide ad tit. VI. libri II.

Narratio & contradictio) Glossæ Philoxeni: *lites contestatæ*: αἱ ἀρχὴν λαβοῦσαι ἐν δικαστηρίῳ δίκαι ἐξ ἀντιπαραστάντων.

Cognitionaliter &c.) l. ult. §. illud etiam inf. de tempor. & reparat. appellat. l. 3. inf. de fructib. & lit. expens.

Nam simplex postulatio) l. un. hoc tit.

Editio actionis) Vide Observ. lib. IX. cap. XXI.

X. De plus petitionibus.

NArratio actoris in litis contestatione, petitio est, eam vero omni ex parte veram esse oportet: alioquin plus petitio aut minus petitio est, de cujus periculo sunt in hoc titulo duæ constitutiones Græcæ à nobis proditæ & explicatæ alibi. Et tertia Latina, ut jus vetus, quo receptum erat causa cadere eum, qui plus debito peteret, etiam hodie valeat uno casu, si quis à debitore suo dolo malo cautionem exegerit majoris quantitatis quàm esset in debito, & ex ea cautione egerit, litemque contestatus fuerit. Nam & si post litem contestatam paratus sit minuere petitionem, & agnoscere bonam fidem, jus crediti admittit. Pœnitenti ante litem contestatam venia datur, itemque ei cui iterata cautione ultro debitor se in eandem summam obstrinxerit. Vis hæc est iteratæ cautionis, ut in Senatusconsulto Velleiano, ne subveniatur mulieri iteranti intercessionem post biennium, & in prescriptionibus temporum ne prosint iteranti cautionem.

X. Enarratio.

A Nobis proditæ) Observat. lib. xii. cap. xxi.

Vis hæc est iteratæ cautionis) Quæ secunda confessio in l. 3. hoc titulo, δευτέρα ὁμολογία, in Basilicis.

In Senatusconsulto Velleiano] l. si mulier 22. inf. ad Senat. Velleian.

In præscription. tempor.] l. cum notissimi

7. §. imo, verf. Sed & si quis, inf. de præscript. trig. annor.

X I. De dilationibus.

POst litem contestatam, aut etiam in lite ipsa contestanda sæpenumero petuntur à judice dilationes instrumentorum, aut personarum exhibendarum gratia, instruendi judicis, instruendæ intentionis suæ gratia, ut ex provincia codices afferantur l. argentarium, D. de jud. & decernuntur causa cognita pro tribunali, quod judicis sedile legitimum est, l. 4. hoc titulo, & secundum modum præscriptum oratione D. Marci, si petantur ex provincia ubi lis agitur, breviores quam si ex continentibus provinciis, & continentibus provinciis breviores quàm ultra marinis, l. 1. & ult. hoc titulo l. 13. Cod. Theod: de ju. fis. l. 27. Cod. Theod. de app. Notandum in consistorio principis dilatationes non dari, l. 5. hoc titulo, quia scilicet imparati ad cognitionem principis, necdum instructi bene non admittuntur l. 1. inf. de relat. & ita apud Julianum Imperatorem, ut Sudas refert, *ἀναβολαὶ, οὐκ ᾔτουν, ἀλλὰ τὸ μέλλον ϗ διωθούμενον εἰς τὸν χρόνον ὕποπτον ἦν.* Sed & actori eadem ratione dilatio danda non est ex l. 2. hoc titulo trahenti rem ad incongruum judicem ex rescripto principis. Dilatio est prolatio diei.

X I. Enarratio.

DIlationes instrumentorum] l. 1. hoc titulo.

L. 4. hoc titulo] In qua legendum: *non in-*

terpellatione planaria, ut in vett. ἡ τῆς αἰτίας διάγνωσις ἐν βήματι πράττεται: *Causæ cognitio pro tribunali suscipitur*, Basilica libro VII. tit. XVII. cap. XIV.

Quia scilicet imparati] Michaël Attaliotes in Regio codice: βασιλέως ἀκροωμένου οὐκ ἔξεστιν αἰτεῖν προθεσμίαν ἐμπαρασκευοι γδ ὀφείλουσιν εἶναι οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως διαγινωσκόμενοι. adde l. VII. Bas. tit. XVII. c. XV.

Ad incongruum judicem) In l. 2. ad extraordinarium judicem, ad alienum judicem, εἰς ἄλλον φόρον, in aliud forum.

XII. De feriis.

V. tit. 12. *lib.* 2. *ff.*

UT intra tempora datæ dilationis cessant partes judicis, l. 2. sup. tit. prox. ita intra tempora feriarum. Nam & feriæ nihil aliud sunt quam dilationes judiciorum & litium omnium. Vel, dies quieti à litibus, induciæ, pax, ut Papinius de feriis ait. Et pacem piger annus habet. Vel, tempus mutuum à judiciis, quod & in feriis imperandis ut Cicero scribit 1. de divin. nominatim adjiciebatur, scilicet ut cives litibus & jurgiis abstinerent. Ex his aliæ sunt solemnes, ut dies cultui divino dedicati, ut messes & vindemiæ, quibus deputantur menses duo l. 6. hoc tit. æstivis, ut ait fervoribus mitigandi, & autumni fetibus decerpendis. Sic legendum, ut illo versu Asclepiadis: Mox autumnali redolet vindemia fetu. Aliæ sunt repentinæ, veluti ob res prosperè gestas, quæ à solo Imperatore indicuntur, & ob id appellan-

tur imperiales l. 3. hoc tit. mutato nomine veteri imperativarum, quæ à Coss. aut prætoribus imperabantur, l. sed & si §. si feriæ, D. ex qui. cau. ma. Videntur & quæ Senatui dantur, ut fit hodie, esse imperiales. Sic enim Theodosius scribit ad Senatum No. ne decur. ad sen. dig. asp. Otio frui vos quodam tempore patimur, ne labore videamini fatigari continuo. Dixi ferias dilationes esse, ut d. l. 6. feriis jura differri. Veteres res proferri dicebant. Lucanus ad Pisonem: Si quando judice fesso Turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus. Porphirio in Horatium: Solent principes civitatis negotiorum dijudicatis juribus, vel prolatis rebus ociosa mente urbem relinquere. Horatius ipse dixit, rebus omissis. Ceterum feriæ dilationes sunt omnium litium. Dilationes superioris tituli, unius rei litisve. & vicinitatis igitur feriarum & dilationum evidens ratio, cum & in Digestis unus sit titulus de feriis & dilationibus, eo etiam adhibito quod habetur l. 3. sup. tit. prox. ferias computari concessarum dilationum temporibus, ut appellationum temporibus in l. 1. hoc tit.

XII. Enarratio.

Dies quieti à litibus] *Quies feriata*, D. Cyprianus epist. 1. *ἄδικος ἡμέρα, καθ' ἣν οὐ χρονίζει δίκη*, Eustathius ad Odyss. IV.

Ut Papinius] Libro IV. *Sylv.* ad Marcell.

Ut dies cultui divino d. dic.) Ut dies Dominicus, dies Paschales, & alii qui recensentur in l. 2. 6. & ult. hoc titulo, de quibus ad collectionem Balsamonis.

Vt messes & vindemiæ) Suetonius Iulii cap. XL.

Minutius Felix in Octavio: *Ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant.* Sanctus Cyprianus in epist. I. ad Donatum: *Quum indulgente vindemia solutus animus in quietem solemnes ac statas anni fatigantis inducias sortitur.* Fulbertus epistola XVIII. *Messivæ feriæ, &c.* & epistola XXXIX. *Ipsi vero responderunt, se messivo tempore occupatos, lites ad præsens agitare non posse.* Sed & diebus vindemialibus feriæ erant à studiis, Diuus Augustinus Confession. libro IX. cap. II.

Æstivis, ut ait fervoribus) In codice Brodæi: *Æstivos fervoribus mitigandis, & autumno fetibus decerpendis.* Sic etiam Menagii codex, & Steuvechii, ut ipse testatur in Electis ad librum I. Arnobii.

Dixi ferias dilationes esse) Cum lites feriis nimium differrentur, Manuel Comnenus Imperator edixerat, ut dies quidam toti fasti essent, quidam vero in meridiem usque, & intercisi: & ut peracto sacro judices juri dicundo operam darent, ut scribit Ioannes Cinnamus historiarum libro IV. quod desumptum est ex Novella ejusdem Comneni de diebus totius anni, &c.

Veteres res proferri dicebant) Vide Cujacium libro 7. Observat. cap. XVI.

Lucanus ad Pisonem] In Panegyrico.

Horat. ipse Reb. omissis) Epist V. lib I.

XIII De jurisdictione omnium judicum & de foro competenti.

QVia ante litem contestatam vel tempore litis contestatæ opponenda est præscriptio fori, l. 4. hoc tit. l. ult. inf de excep. ideo titulo de litis contestatione non longe adiicit titulum de jurisdictione & de foro competenti. De jurisdictione eadem fini qua de foro competenti, ut sciatur cujus sit jurisdictio, id est quis sit judex competens, quod forum judiciumve competens, & longe alia fini quam in Digestis, in quibus titulo de jurisdictione hæc præcipuè tractantur, quæ sint jurisdictionis, quæque adeo possint mandata aut concessa jurisdictione transire, & quemadmodum contempta jurisdictio magistratus vindicetur, & quod habuimus tit. v ne quis sibi jus dicat & de modo jurisdictionis, & aliquiq de officio judicis l. 1. quod sane latius patet quam jurisdictio. Nam ea etiam complectitur in quibus nulla jurisdictio consistit, & quæ legis potius quàm jurisdictionis sunt. De foro autem competenti est in Digestis secunda pars tituli de judiciis Porro jurisdictio & forum est solius magistratus: judices enim dati nec forum, nec jurisdictionem habent. Iurisdictio igitur notio, quæ jure magistratus competit. Definitio est jurisdictionis ordinariæ: Nam extraordinariam etiam ij qui non sunt magistratus habent, veluti præf annonæ, & præf vigilum, l. 2. §. sane præfectus, D. de orig. jur. l. 7. D. de off.

to magistratus, vel extra ordinem competit. Forum autem est locus publicus in quo magistratus jus dicit, vel judicat. & ex constitutione l. 2 sup. de ped. jud. judicat magistratus, & forum agit de omnibus causis, nec nisi perraro judices dat. neque vero improbes, ut quidam quod Isidorus dixit Forus, non forum. Nam & Lucillius, & Pomponius Atellanarius, & Marius Victorinus sic loquuntur. Competens autem forum, id est proprium & congruum vbi reus ab actore conveniri debet quacunque de re agatur, puta vbi domicilium reus habet, vel vbi tempore contractus habuit, l. 2. hoc tit. Cujus contrarium forum alienum, incompetens, incongruum. & judex similiter aut competens aut incompetens & incongruus, l. 1. hoc tit. & No. Martiani nem. exh. de pro. ad com. Et notandum incompetentem litis contestatione competentem fieri, l. 4 hoc tit. l. 1. tit. 15. vel si partes se ejus jurisdictioni subiiciant & consentiant. l. 1. hoc tit. l. 1. hoc tit. l. 14. D. eod. l. 1. D. de jud l. ille. à quo §. pen. D. ad Trebel l. inter D. ad munic. Dico jurisdictioni: Nam non habenti jurisdictionem privato homini qui se subiiciunt, nihil agunt, l. 3. hoc tit. Item si quis incompetens extraordinem rescripto principis judicare jubeatur inter aliquos, l. 2. sup. de dilat. Nam, ut Paulus ait v. Sent. res judicatæ videntur etiam ab his qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. Dixi ex rescripto: Nam sine rescripto actor qui reum invitum trahit ad iudicem incompetentem, forsitan fretus executione militari, causa cadit, reus pro damnato habetur, l. 5. hoc tit.

XIII. Enarratio.

NAm ea etiam complectitur) Ea complectitur quæ iurisdictionis non sunt, sed legis, veluti tutorem pupillis non habentibus constituere, l. muto 6. §. pen. D. de tutel. dum ait, tutoris dationem neque imperii esse, neque iurisdictionis, sed ei soli competere, cui nominatim hoc derit vel lex, vel S. C. vel Princeps.

Porro iurisdictio & forum est sol magist.) Princeps magistratus non est, sed celsior est magistratu. Nicephorus Blemmidas in proœmio Epitomes Logicæ : ἡ βασιλεία τῶν ἀξιῶν ἀξία καὶ ὑπεροχὴ τῶν ὑπεροχῶν : & ideo iurisdictionem non habet, sed cognitionem extraordinariam. Qui iurisdictionem habent, & mistum imperium habent: Nam iurisdictioni cohæret, l. 3. D. eod. Qui merum imperium habet, non continuo iurisdictionem habet: nam & privato competit, si lex aut Senatusconsultum ei nominatim concesserit. Imperium merum est habere gladii potestatem, d. l. 3. ἐξουσίαν θανάτου vocat Joannes Archiepiscopus Thessalonicensis de Christi resurrectione. *Gladius*, inquit sanctus Hylarius Commmentatio in Matthæum can. 10. *telorum omnium acutissimum est, in quo sit jus potestatis, & judicii severitas, & animadversio peccatorum.*

Nec forum, nec iurisdictionem) l. ult. sup. ubi & apud qu. cogn. restit.

Vel ex mandato magistratus) Et is cui mandata iurisdictio est, fungitur vice eius qui mandavit, non sua, ut est in l. solet 16. D. de iuris-

dict. & alienam jurisdictionem exequitur, l. 3. D. de offic. ei cui mand. est jurisd.

Et forum agit) Actuum Apostolorum cap. XIX. 38. ἀγόραιοι ἄγονται sic legit Casaubonus ad Theophrasti Charact.

Quod Isidorus dixit] Libro XVIII. Origin. ut concilii Suessionensis cap. VI.

Nam & Lucillius) Apud Nonium in v. forum.

Pomponius Atellanarius) A. Gellius XII. 10. Macrobius I. Saturn. cap. X.

Marius Victorinus) Artis Grammat. libro I.

Cujus contrarium forum alienum] Asconius Pedianus in Diuinat. *Alii alienum non nomen proprium putant esse, sed alienum, & alterius judicii, & non ex auditorio Prætoris.* & Paulò post: *Hinc apparet, etiam supra alienum, alieni judicii hominem significari*, *l. 2. sup. de dilation.*

Sine rescripto) Sine cœlesti oraculo d. l. 5. δίχα θείας ἀντιγραφῆς: *sine sacro rescripto*, Basilica.

v. Sententiarum] Titulo v.

XIV. Quando imperator inter pupillos vel viduas vel miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.

IMo nec ex rescripto principis extra ordinem pupilli, viduæ, infirmi & qui perpetuo morbo laborant è foro competenti ad Comitatum principis exhiberi possunt, ut cavetur constitutione tit. hujus & adjiciunt Græci rationem, ἐπειδὴ τῶν ἀτοποτάτων ἐστὶ τὰ τοιαῦτα πρόσωπα

πρόσωπα σκύλλεσθαι ταῖς ὁδοῖς. Contra tamen his personis licet adversarios suos impetrato rescripto evocare in aulam sive comitatum principis, & huius rei exemplum est in epistolis Theodorici Regis apud Cassiodorum IV. Var. Ipsæ igitur rescripto evocare, non evocari possunt. Ex superiori No. Martiani, nemo de suo foro exhibetur ad comitatum, quod observari sane æquissimum, & non observari iniquissimum est, si quæ ætas ferat ordinarios iudices probos & religiosos iuris. Ex hac constitutione certæ tantum personæ huic observationi causam præbent, aliis ex rescripto evocandi iudicii ius potestásque est. Miserabiles personas dicit non pupillos aut viduas, sed debiles & valetudinarios, qui ope aliena indigent, & miserabiles non miseras. Miser enim à Græco μύσαρος & μυσαρὸς, semper dicitur in malo. Hieronymus adversus Jovinianum: Miseræ potius quàm miserabiles.

XIV. Enarratio.

AD comitatum principum] Glossæ Nomicæ: κομιτάτον, ὁ τόπος ἔνθα ὁ βασιλεὺς ἵζάνει

Et adiiciunt Græci rationem] Basilic. libro vii. tit. III. cap. XXXVII.

Ταῖς ὁδοῖς) Quoniam iniquissimum est, personas eiusmodi itineribus vexari.

Apud Cassiodorum IV. var.) Epist. IX.

Jus potestasque est) Maxime cum alicuius (provincialis) potentiam reformidant ut est in l. un. hoc titulo.

Debiles) Basilica, ἤ τινα πάθει κατεχόμενον, ἢ ἄλλως ἀκρατηρευόμενον τὸ σῶμα: *morbo laboran-*

tem, aut alias corpore mutilum, ut Matthæi cap. XVIII. 8. χωλὸν, ἢ κυλλὸν: vetus interpres: *debilem vel claudum.*

Miserabiles non miseras) Quidam sunt miseri & mirabiles: vetus interpres Apocalypſ. c. III. v. XVII. *Quia tu es miser & miserabilis.* Lactanti de vero cultu cap. 10. *Miseros atque miserabiles, qui stultitiam suam literis memoriæque mandaverunt.* Didymus de Spiritu sancto libro III. ad finem ex interpretatione D. Hieronymi: *Miseri atque miserabiles, &c.* Quidam miseri non miserabiles. Sidonius I. 7. *Miser nec miserabilis erat.* Quidam non miseri sed miserabiles, ut heic. μυσαρὸς est scelestus, sceleratus.

XV. Ubi de criminibus agi oportet.

SUnt etiam sequentes tituli usque ad XXVII. omnes de foro competenti: Nam per singulas causas explicatur quod cujusque sit forum judiciumque competens, ac primum hoc tit. si causa criminalis sit ostenditur ejus loci forum esse competens, ubi reus crimen admisit, ut nominatim etiam de militibus cautum est, l. 2. tit. 23. l. 3. D. de re mil. & de clarissimis, l. 1. tit. 24. & de hominibus divinæ domus, & Cæsarianis, l. 8. 9. 10. tit. 26. vel ubi lis contestata est, quod significatur verbo, inchoatæ, in l. 1. Nam post litem contestatam non est jus revocandi forum. Vel ubi reus domicilium habuerit, aut deprehensus fuerit, ut l. 1. tit. 23.

XV. Enarratio.

VBi reus crimen admisit) Libanius declamatione XVII τὰς τιμωρίας δεῖ πράττεσθαι παρ' ἡμῖν, οὓς ἠδικήκασιν : *Pœnas exigi oportet apud nos quos læserunt.* Symmachus lib. IX. 123. *Facinus ubi admissum est, debet expiari.* Sanctus Cyprianus epistola LV. *Nam cum statutum sit omnibus nobis, & æquum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum.* Utuntur in hanc rem Aniani verbis ad tit. Cod. Theod. de accus. Sixtus III. epist. 3. & Carolus II. Imp. apud Hincmarum Remensem Episcopum opusculo XLVII. num. XVII. & Damasus PP. in epistola VIII. nisi subdititia est, quod magis puto.

Verbo inchoatæ) Ut in l. un. sup. tit. X. *ante litem contestatam, Græci,* & ita etiam Azo in Summa.

Vel ubi reus domicilium hab.) l. 2. vide ad tit. III. lib. IX.

Aut deprehensus sit) ὅπου συνελήφθησαν οἱ ταῦτα ἡμαρτηκότες, Basilica : *ubi deprehensi sunt qui hæc admiserunt.* ubi reperiuntur, l. 1. licet ibi domicilium non habeant, ex sententia veterum interpretum. Nec igitur vera est Glossæ & Odofredi interpretatio, reos ibi conveniendos ubi reperiuntur, si ibi domicilium habeant.

XVI. Ubi de possessione agi oportet.

Constitutio hujus tit. & de causa criminali est, & de causa possessionis sive momenti. Nam si per vim dejectus quis sit possessione prædii, & de vi quæri ait criminaliter lege Julia ubi vis facta est, & de possessione momentaria similiter per interdictum unde vi.

XVI. Enarratio.

Lege Julia) l. 1. §. 2. D. de vi & vi arm. l. 4. infra unde vi, §. reciperandæ, Instit. de interd.

Et de possessione) In ea provincia agitur, ubi res sita est, aut ubi domicilium habet, qui de possessione convenitur. Basilica: ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ κινείτω καθ' ἣν τὸ πρᾶγμα διάκειται, καὶ διοικεῖται οὗτος ὁ περὶ τῆς νομῆς ἀγωνίζεται. Puto legendum, ἢ δ. *aut ubi dom.* h. & fortasse mendum typographicum est. Sed tam de vi quam interdicto unde vi ibi agi ubi vis facta est, verius est.

XVII. Ubi fideicommissum peti oportet.

Causa autem fideicommissi, sive res petatur sive cautio, disceptatur ubi hereditas, aut major pars hereditatis est, vel ubi heres, aut fideicommissarius Trebellianus domicilium habet, etiam si res ibi non sit cujus fiet restitutio, ut ostenditur l. 10. & seqq. D. de rei vind. vel ubi res est per fideicommissum relicta, quod

idem & de legato dici potest, & de credito hereditario: Nam heres sequitur forum defuncti.

XVII. Enarratio.

Sive cautio) Legatorum vel fideicomissorum causa, l. 5. §. penult. D. ut legator.

Ubi hereditas) l. un h. t.

Aut major pars hereditatis) l. si fideicommissum 50. & l. sed etsi 52. §. penult. D. de re iudic.

Aut fideicommissarius Trebel.) Cui restituta est hereditas ex Sc. Treb.

Domicilium hab.) d. l. 50. §. 2.

Vel ubi res est) l. quod legatur 38. eod.

De legato] d. l. quod legatur.

XVIII. Ubi conveniatur qui certo loco dari promisit.

QUod certo loco dari oportet, non eo tantum loco petitur recte, sed etiam alio citra periculum plus petitionis, dummodo métio fiat ejus loci quo dari debuit, quæ actio dicitur arbitraria, & à Græcis ἐξεταστική, quod in ea judicis arbitrio estimetur quanti actoris intersit suo loco pecuniam solvi, id est loco condicto conventóque, si per reum mora fuerit, quo minus suo loco solveret, l. centum, l. ult D. de eo qod. cer. lo. vel quanti intersit rei si per reum mora non fuerit, vel si per actorem mora fuerit quo minus loco convento oblatam pecuniam acciperet, l. 2. in pr. & §. ult. D. eod.

XVIII. Enarratio.

ET à Græcis ἰξιδαστική) Basilic. lib. VII. tit. v. LX XXI.

Judicis arbitrio) & hoc est quod aiunt Græci, ἐν τῇ ἀρβιτραρίᾳ σκοπεῖσθαι τὸ διάφορον: *in actione arbitraria spectari id quod interest.*

XIX. Ubi in rem actio exerceri debeat

REi vindicatione agitur adversus possessorem ubi domicilium habet, vel ubi res sita est l. 10. D. de rei vind. l. ult. inf. de præs. lon. temp. idemque forum sequitur auctor & dominus possessionis, l. venditor, D. de jud. Nov. LXIX.

XIX. Enarratio.

SEquitur auctor) Auctor sive venditor sequitur forum emptoris. Glossæ: πράτης, *auctor venditor.*

XX. Ubi de hereditate agitur, & ubi heredes scripti in possessionem mitti postulare debeant.

ET simili modo petitione hereditatis agitur adversus eum qui eam; vel quid ex ea possidet pro herede vel pro possessore ubi is domicilium habet, l. si suspecta §. ult. D. de inoff. testam. vel ubi sunt res hereditariæ, de quibus agitur, si ibi reperiatur possessor, ut indicat

Constitutio hujus tit. Semper cum dicitur, ibi forum esse competens vbi res est sic exaudiri debet, si & ibi reus inveniatur. alioquin iniquissimum esset ex domicilii loco extrahi eum ad locum quo sita res est, quia non sine magno detrimento à rebus nostris revocamur. Heres autem scriptus cui sit controversia hereditatis ibi postulat se mitti in possessionem rerum hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel hodie ex edicto Iustiniani, vbi sunt res hereditariæ, interim salva petitione hereditatis: nam & si de possessione agatur ex interdicto uti possidetis, ejus præsidis notio est qui eam provinciam regit in qua sunt res hereditariæ. & conjungenda est cum Constitutione hujus tit. l. 2. inf. de interd.

XX. Enarratio.

SI & ibi reus inveniatur) Aliter Glossa, dissentiente Fulgosio, qui putat legem vltimam sup. tit. prox. ex hac tanquam posteriore interpretandam esse, id est, non continuo conveniendus est reus vbi res sita est, sed si & ibi inveniatur.

Ex edicto D. Adriani) de quo l. vi.36.

XXI. Vbi de ratiociniis tam publicis. quam privatis agi oportet.

ACtione tutelæ, negotiorum gestorum, mandati, pro socio plerunque agitur ut reddatur ratio administrationis, de calculis, de ratiociniis Vbi igitur de ratiociniis agi oportet, id est vbi tutelæ, vel negotiorum ge-

ſtorum, vel mandati, vel pro ſocio, vel in factum ex edicto de edendo agi oportet. Fabius VII. Tutelæ, inquit, in quo judicio ſolet quæri, an alia de re quam de calculis cognoſci oporteat. Et recte definitur, ibi reddendas eſſe rationes ubi negotia geſta ſunt quod ſcilicet ibi ſuppetat totius rei inſtructio amplior. idémque eſſe ſi rationes militares ab eo exigantur qui fuerit tribunus numeri, vel ab alio depoſita militia. Et recte Theodoſius in Nov. 2. de amo. mil. fo. præſ. veteres leges ſpecialiter fori præſcriptionibus & contractus, & negotia geſta, & delicta ſubtrahere.

XXI. Enarratio.

VEl in factum] In argentarium actio in factum propoſita eſt de edendis & reddendis rationibus, l. quędam 9. D. de eden.

Fabius VII.) Capite V.

Si rationes militares) Apud magiſtrum militum rationes reddet. Baſilica.

Depoſita militia] Poſt depoſitum cingulum, l. 2. ζώνλω σρατιωτικλώ

XXII. Ubi cauſa ſtatus agi debeat.

STatus hominis eſt conditio libertatis aut ſervitutis, & conditio libertatis, quæ & ſtatus capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. Cauſæ autem ſtatus actiones præjudiciales ſunt, quas ſecundum regulam generalem actor intendit in foro rei. i ubi reus domicilium habet, vel ubi conſiſtit. Et reus eſt in cauſis ſtatus, qui ex libertate in ſervitutem, vel

n libertinitatem petitur, vel etiam adversus quem ex servitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem proclamatio fit. Neque verò alius est locus quo agi possit status causa, neque notio est aliorum quam præsidum in provinciis, vel procuratorum Cæsaris, si agatur inter fiscum & privatos causa liebertatis & servitutis (sic legendum l. pen.) non si ingenuitatis, l. 2. sup. de ped. jud. l. pen. infra ne de sta. def. vel in urbe Consulum, l. Divi, D. de liber. cau. l. 4. si ing. esse dic. vel prætorum liberalium*, quibus privilegium fori nullum objici potest, l. neque §. ult. D. de fid. lib. l. 4. D. si ing. esse dic. Exigit causa status maximos judices, l. ult. hoc titulo: majores judices, l. non distinguemus §. de liberali, D. de recep. adeo ut nec pedaneis delegari possit, nec committi compromissariis quin & præsidum olim de statu cognitio non fuit, l. 1. supra de ord. jud. quod confirmat Plinii junioris epistola ad Trajanum de adsertione ingenuorum, nisi forte missi essent in provincias cum jure prætorio, vel iure proconsulari: nam proconsulum notio fuit de causis status, qui utique majores sunt quàm præsides, nempe spectabiles, & præsides clarissimi.

XXII. Enarratio.

Præjudiciales sunt) Omnis causa status præjudicium appellatur. Vide librum VII. 16.

Causa libertatis & servitutis) in codice Menagii & Brodæi, *libertinitatis.*

Prætorum liberalium) Quorum de liberali

causa jurisdictio est, l. 1. inf. si mancip. ita venier. ne prostit.

Vt nec pedaneis) d. l. 2.

Nec committi compromissariis) d. §. de liberali.

Epistola ad Trajanum) Libro x. epistol. lxxviii.

XXIII. Ubi quis curiali vel cohortali aliave condicione conveniatur.

SUnt etiam quasi præjudiciales & quasi de statu actiones, quibus quæritur decurio quis sit necne an curiæ muneribus obligatus, an agricola censitus, an ex cohorte præsidis, an ex corpore naviculariorum, pistorum vel aliorum condicionalium, quæ ad notionem præsidis ejus provinciæ pertinent, in qua is qui curiæ aut cohorti, vel alii conditioni vindicatur, deprehensus fuerit, l. 1. hoc titulo l. 1. sup. tit. 15. nisi malit actor eum remitti in eum locum, unde quasi fugitivus recessit, l. 1. sup. tit. prox. Neque vero sub specie alterius militiæ quam armatæ, condicionario vel debitori publico ad alium judicem licet revocare litem, non sub specie apparitionis magistri militum supra numerum, non sub specie apparitionis magistri officiorum. Dixi ex cohorte præsidis, significans cohortalem condicionem: Sunt enim cohortales officia & apparitores præsidis, qui utique in provinciis erant perpetui, l. præsiis, D. de rebus cred. huic ubi obnoxii ministerio nec optati à præside, nec in provinciam perducti.

XXIII. Enarratio.

SUnt enim cohortales) *ταξεῶται* in Novell. CLI. Macarius homilia xv. *οἱ διάκονοι τοῦ ἄρχοντος, καὶ οἱ ταξεῶται.* Vide Cujacium ad dictam Novellam.

XXIV. Ubi Senatores vel clarissimi civiliter vel criminaliter conveniantur.

CLarissimorum appellatio latissima est : nam & uxores & liberos Senatorum cujuscunque ætatis vel sexus complectitur, & Senatores celsiores clarissimis, puta illustres vel spectabiles. Alii quidem sunt Senatores omnis dignitatis expertes, l. 52. & 54. Cod. Theod. de her. & in hoc titulo igitur Senatores, i. Senatores sine dignitate, & clarissimi, i. Senatores cum dignitate, ut l. inf. de tut. & cur. il. vel cla. per. & No. 71, Conveniuntur autem Senatores & clarissimi civiliter in urbe apud præf. prætorio, vel præf. urbi, vel magistrum officiorum adsentiente principe ex l. 2. & aliis Theodosii Constitutionibus, ut Symmachus refert in epistolis, quæ Senatorum controversias transferri à foro præfecturæ urbanæ ad peregrina vetant. In provinciis conveniuntur jure communi apud præsidem ejus provinciæ. in qua domicilium habent, l. 3. & ult. tit. 22. Cassiodorus in formula rectoris provinciæ; Tu etiam Senatorem ibidem residentem juberis audire. Criminaliter autem clarissimi apud præsidem ejus provinciæ in qua deliquerunt,

qui tamen olim erant remittendi ad præf præ-torio vel præf. urbi, l. 3. C. Theod. de accusat. excepto casu, l. 1. sup. ne lic. pot. Illustres qui recensentur, l. 3. hujus tituli in consistorio principis quod & aliis Senatoribus detulisse Imperatores quosdam Dio & Spartianus scribunt.

XXIV. Enarratio.

UT Symmachus) Libro II. epist 75. & libro x. 72.

Cassiodorus) lib. VI. 21.

Vel præfectum urbi] De Senatore cognoscebat præfectus urbi. Dio.

Et Spartianus) In Adriano: Equites, inquit Romanos, nec sine se de Senatoribus, nec secum judicare permisit.

XXV. In quibus causis militantes fori præscriptione uti non possunt

MIlitantes in hoc tit. dicuntur non armati milites & tribuni numerorum, qui privilegio sui fori semper uti possunt, & ab alio judice litem revocare ad magistratum militum, l. 2. sup. tit. 23. sed scholares, qui sunt magistro officiorum veluti agentes in rebus qui & magisteriani dicuntur, aut domestici protectores, qui sui fori privilegio non utuntur casibus sequentibus: Si conveniantur ex causa debitorum aut munerum publicorum apud præsidem provinciæ vel quod curiæ, aut cohorti, aut alii corpori obnoxii esse vel per super exactionem aut concussionem aliquid abstulisse dicantur, l.

1. & 2. sup. tit. 23. quæ & sub hoc tit. poni potuissent, ut l. 2. in No. Theodosii ponitur sub titulo huic simili, de amota militantibus fori præscriptione. Item si prædia aliena conduxerint & aliqua ex causa conveniantur. Soli enim armati conductores esse prohibentur, l. 1. inf. de re mil. Item si negotiantur in provinciis etiam si à principe negotiandi licentiam acceperint: regulariter enim mercatores simul & milites esse non possunt, l. 1. inf. de re mil. Item si in provinciis res suas componant, & suis commodis studeant sine beneficio commeatus. His casibus scholares fori sui præscriptionem non habent. In contexu malo, & qui per provincias negotiantur: nam tres casus notantur, si privatis actionibus atque compendiis occupantur, si negotiantur, si conductorum vocabulo defenduntur, & ita in Basil. *εἰς ἰδιωτικὰς φροντίδας ἀσχολούμενοι, ἢ ἐμπορευόμενοι, ἢ μισθούμενοι.*

X X V. Enarratio.

QUi & magisteriani dicuntur) Vide ad titulum xxx. libri 1.

Sine beneficio commeatus) Commeatus est abeundi licentia. Vide lib. xii. 42.

Et ita in Basilicis) lib. vii. tit. v cap. xciii. Eis ἰδιωτικὰς, &c. *Privatis actionibus occupantur, aut negotiantur, aut aliena prædia conducunt.*

XXVI. Ubi causæ fiscales vel divinæ domus hominumque ejus agantur.

CAusæ fiscales sunt in quibus agitur de bonis fisco delatis, vel de pœna pecuniaria inferenda fisco, vel de eo quod fisco debetur ex contractu. Videtur etiam quodammodo esse causa fiscalis in specie l. 4. qua is qui emit à fisco mandatu Titii, cum Titio agit de pretio & de usuris quæ fisco solvendæ sunt. Hæ causæ disceptantur apud procuratorem Cæsaris, non causæ criminales, nisi fungatur vice præsidis, l. 3. hoc tit. l. ult. D. de off. proc. Cæs. l. ex consensu §. 1. D. de appel. l. 1. sup. de pet. jud. l. 2. inf. de pœn. l. 4. inf. ad l. Fab. Sed de crimine & pœna agitur apud præsidem provinciæ, quia merum imperium habet, de bonis fisco vindicatis civiliter apud procuratorem Cæsaris, denique rationalis est exactio pœnæ irrogatæ à præside, non irrogatio. A fisco separatur divina domus, quæ ratio Cæsaris dicitur l. 6. §. ult. D. de ju. fis. Causæ divinæ domus sunt quæ pertinent ad prædia Tamiaca, quæ erant in Cappadocia sub dispositione & cura præpositi sacri cubiculi & Comitis domorum, ut recte legi & aliis locis plerisque quondam, & nuper in vetere Notitia, sub dispositione V. I. præpositi sacri cubiculi, domus divina per Cappadociam, & hæ quidem causæ vel hominum Tamiacorum aguntur omnes apud præpositum sacri cubili, & Comitem domorum, l. ult. hoc tit. Hominum autem fiscalium causæ veluti actorum, procuratorum, conductorum, colonorum, inquilinorum, servorum rei pri-

vatæ civiles aguntur apud Comitem rei privatæ, vel apud rationalem, criminales apud vicarium urbis, vel præsidem ejus provinciæ in qua deliquerunt adhibito rationali, & similiter officiales rationalis conveniuntur civiliter apud rationalem ipsum, criminaliter apud præsidem.

XXVI. Enarratio.

NOn causæ criminales) Vide Obs. lib. XIX. cap. XIII.

Quia merum imperium habet] l. illicitas 5. §. qui universas, D. de offic. præsid. Dio libro LIII.

Rationalis est exactio] Exactio pœnæ irrogatæ à præside pertinet ad rationalem, sive procuratorem Cæsaris.

Prædia Tamiaca] Vide librum XI. de præd. Tamiac, &c. & titul. de præposit. sac. cubic & ad Novel. XXX.

XXVII. Quando liceat unicuique sine judice vindicare se vel publicam devotionem.

QUod dixit tit. 5. neminem sibi jus dicere, & titulis superioribus, adeundum esse judicem competentem, id aliquando non servari hic tit. ostendit: nam & seipsum ulcisci licet non adito judice, sibique jus dicere adversus obsessorem viarum, & adversus furem nocturnum in agris sive paganum sive militem, & eum occidere quoquo modo, quod ex XII. tab. obtinuit etiam in urbe, hodie ex l. 1. hujus tit.

in agris dumtaxat locum habet, licet etiam cuilibet adversus desertorem militiæ vindici esse læsæ majestatis devotionisque publicæ desertore obsesso & prehenso, & si se telo defendat etiam occiso. Tertulianus Apol. in reos majestatis & publicos hostes, omnis homo miles est, milites devotissimi appellari solent, igitur qui ab ea devotione desciscunt deserta militia devotionem publicam lædunt.

XXVII. Enarratio.

ADversus obsessorem viarum) & latrones publicos, l. 1. & 2. hoc tit. vide quæ diximus ad titulum de lege Aquil §. 2. Instit. Divus Augustinus I. de libero arbitrio capite v. *Non ergo lex justa est, quæ dat potestatem, vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat. Melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare,* ut est in d. l.1. Terentius in Eunucho act. IV. sc. VI. *Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci accepta injuria.* Vide tamen Gellium VII. 3. ibi: *hominem autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere non debeas, quam nisi feceris pati possis.*

Adversus furem nocturnum] Seneca in Excerptis Controvers. lib. x. ult. A. Gellius lib. XI. cap. ult. Ulpianus in collatione juris Mos. & Romani tit. VII.

Quoquo modo) Sive se telo defenderet, sive non.

Et prehenso) *Opprimere* in l.2. est prehendere manu injecta, de desertoribus vide ad tit. XLV. lib. XII

Etiam occiso) Itaque *non continuo occisus homo ad crimen, & ad damnationem pertinet, cum hoc interim legibus facere liceat*, ut ait Quintilianus declamat. CCXLVIII.

Tertull. Apolog.) cap. II.

Milites devotissimi) καθωσιωμένοι, & devotio καθωσίωσις.

XXVIII. De inofficioso testamento.

V. tit. 2. lib. 5. ff.

Dixit supra de jure sacro, de partibus juris civilis, de magistratibus, de ordine quo agit quisque apud eos, de advocatis & procuratoribus litium alienarum, de restitutionibus litium, de pedariis judicibus, & de foro competenti. Nunc ab hoc tit. de inofficioso testamento, quæ sequuntur omnia sunt de diversis actionibus, qui tractatus jus omne fere complectitur; nec mirum igitur si in ea re & Codex & Digesta potissimum consumantur. Summa autem actionum divisio hæc est: alias esse in rem, alias in personam, vel quod idem est, alias vindicationes, sive petitiones, alias condictiones, has de obligatione, illas de proprietate, vel possessione. Et rursus vindicationum sive petitionum, alias esse de universitate, alias de rebus singulis, & orditur ab his quæ sunt de universitate, & ab ea præcipue quæ dicitur petitio hereditatis de inofficioso testamento, vel querela inofficiosi testamenti ex lege Glicia, nec enim querelam separo à petitione hereditatis, ne imiter interpretes qui illud faciunt judicium rescindens, aliud rescissorium: uno enim co-

demque judicio, una actione & rescinditur testamentum quasi inofficiosum & petitur hereditas ab intestato, cujus tamen judicii ordinandi & præparandi gratia præter suos heredes necesse est prius alios qui queruntur & agunt de inofficioso testamento, veluti ab intestato delatam sibi hereditatem adire, vel bon. possessionem agnoscere unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, qua freti illi qui non sunt sui, & sui ipso jure freti atque muniti perveniant ad petitionem hereditatis de inofficioso testamento, qua rursus nisi vicerint, & aditio & bon. possessio illa, & jus quoque illud sui heredis sine re constituitur, & est quoque interim sine re, & color potius fictaque narratio, aut titulus quidam sive pretextus pætendæ hereditatis l. 2. hoc tit. Inofficiosum testamentum est in quo liberi, vel parentes, vel fratres germani immerito exheredati sunt, vel præteriti, vel instituti ita ut pro exhereditatis habeantur. Et est in hoc judicio hæc plerunque dicendæ sententiæ formula. Justas causas offensæ, ut l. 20. 22. 23. hoc tit. vel ut in epistolis Plinii, justas irascendi causas patrem habuisse videri, aut non videri. Et datur non tantum ingenuorum, sed etiam libertinorum liberis ex l. 4. inf. de bon. lib.

XXVIII. Enarratio.

De pedariis judicibus] Vide sup. tit. III. & Gessium III. 18.

Ex lege Glicia) idem sentit P. Faber in lib. Semestr. vide dicta nobis ad tit. instit. de inoff. testam.

Nec enim querelam ſeparo à petit. hered.] Quæ fuit veterum quorundam ſententia, ut refert Gloſſa hic, & Azo in ſumma num. XVIII. Vide Cujacium ad legem 6. §. ultimo D. eod. & Græcos interpretes Baſilic. lib. XXXIX. tit. I. ubi plenius explicant, quæ hic ſtrictim Cujacius.

Præter ſuos heredes] l. quemadmodum 7. D. eod.

Fratres Germani] ἀμφιθαλεῖς, καὶ αὐταδελφοὶ, ex eodem patre eademque matre nati: & conſanguinei, qui & germani, non uterini, l. 27.

Immerito exheredati ſunt) Nam qui meruit exheredari, caret hoc juris remedio, l. quidam 32. D. de verb. obl.

Vel præteriti] Qui pro exheredatis habentur, §. ult. Inſtit. de exheredat. liberor. & tit. de inoff. teſt. in pr.

Vel inſtituti] Filio inſtituto ex minore parte, quam lege debeatur, non datur querela, maxime ſi ei adjecti ſint fratres coheredes: ſed ita actio datur, ut ſibi portio debita á fratribus ſuppleatur, adjectis extraneis ſecus eſſe argumentum præbet lex 3. hoc tit. Hodie ex conſtitutione Juſtiniani filio inſtituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum eſt, omnimodo actio datur ſupplendæ portionis gratia, non querela, l. omnimodo, l. ſcimus hoc titulo, Cujacius ad Paulum Sentent. lib. IV. tit. de inoff. quer.

In epiſtolis Plin.) Epiſtola I. lib. V.

XXIX. De inofficiosis donationibus.

Exemplo querelæ inofficiosi testamenti comparata est querela inofficiosæ donationis factæ à parentibus inter vivos in fraudem liberorum, rescripto Alexandri ad Cl. Julianum præf. urbi l. Titia §. Imp. D. de leg. 2. & data liberis, qui erant tempore donationis, sive in unum ex eis, sive in extraneum collata donatio fuerit. Sed hoc interest, quod querela inofficiosi testamenti, totum testamentum rescindit, sive extranei, sive alii liberi instituti sint: querela inofficiosæ donationis id tantum rescindit & revocat, quo minuitur portio debita liberis, i. quadrans, vel hac die triens, aut semis legitimæ portionis, ut No. 92. quia quo liberaliores sunt morientes quam viventes, eo sunt etiam minus horum quam illorum judicia & liberalitates coercendæ argumentum hujus rei est lex Caninia. Igitur inofficiosa donatio est quæ liberis portionem debitam aufert, aut minuit, ut donatio omnium bonorum, vel donatio dextantis, aut deuncis: nam donato dextante vel deunce, quod residet non sufficit debitæ portioni, quo genere eluditur quidem querela inofficiosi testamenti, sed suppetit querela inofficiosæ donationis; quam adnotandum est etiam parentibus dari, si liberi immodicam donationem fecerint rerum suarum, l. 4. hoc titulo, & ab intestato, l. 3. atque etiam forte si intervertendæ inofficiosi testamenti querelæ donatori animus non fuerit, l. 5. nam consilium quidem absque eventu non sufficit, l. pen. eventus absque consilio sufficit, quod tamen

non videtur Patricius probasse, qui dicit, l. 5. κτ̀ καινοτομίαν, hoc est strictius accipiendam esse quasi novam, ut suo tantum casu procedat, si liberi nati post donationem omnium bonorum factam aliis liberis eam revocent pro modo portionis sibi debitæ. Etiam illud adnotandum, non dari hanc actionem post quinquennium, l. ult. non dari his qui parentis judicium agnoverunt, l. 6. hoc titulo l. 4. inf. de cont. emp. non dari his, quibus alio remedio consultum est, l. 2. & 4. quæ obtinent etiam in querela inofficiosi testamenti, nec similiter dari querelam inofficiosæ venditionis.

XXIX. Enarratio.

IN fraudem liberorum) Ad eludendam inofficiosi querelam, l. 1. intervertendæ quæstionis inofficiosi causa, l. pen.

Ad Cl. Julianum] Vide Cujacium ad No. xciv.

Qui erant tempore donationis) Nam post donationem in extraneum collatam suscepti liberi eam revocant in solidum. Vide Cuj. ad d. Novell.

Sive in unum ex eis) l. 1. hoc tit.

Id tantum rescindit) Symmachus libro x. epistolarum xxxii. *Tunc è diverso veniens ex Placidiani V. C. nomine, qui pater adultæ fuit immodicarum donationum causa manasse respondit : supplementum unciarum ab herede Placidiæ, cui soror Martiana successit, asservit postulari.*

Aut semis legitimæ portionis) Hoc falsum puto, error translatitius, cujus auctor Accur-

sius in Authent. novissima, tit. super. P. Fab.

Et liberalitatis coërcendæ) Vide quę diximus ad caput VII. Institutionis primæ.

Eventus absque consilio sufficit) Donatio in fraudem liberorum facta est re non consilio, ut heic Odofredus & Fulgosius: nec enim filius aut nepos in rebus humanis erat.

Quæ obtinent etiam in quer. inoff. test) l si quis filium 34. in fine, l. parentibus 8. tit. prox. sup. §. tam autem, Instit. de inoffic. testam.

Querelam inoff. venditionis) Vide Ioannem Fabrum ad l.1. num.3. & Raphaëlem Fulgosium num. 8.

XXX. De inofficiosis dotibus.

INter donationes etiàm dotes connumerantur, l. cum multę, inf de don. an. nup. & ideo quod de donationibus inofficiosis dictum est, merito trahitur ad dotes inofficiosas à matre marito primo vel secundo datas, quæ dodrantem excedunt, aut consumunt omnia bona materna, ita ut liberis salva Falcidia non sit. i. debita portio. Cęterum nolim hodie legem hujus tituli accipi de muliere, quę iterum nubit habens liberos ex prioribus nuptiis, quia hosce liberos constat ipso jure munitos esse, nec jure plus eam secundo marito erogare posse dotis nomine, vel alio nomine quàm uni ex liberis prioris matremonii, l. hac edicta li, inf. de sec. nup. Sed accipi potest de ea, quæ nunc primum nupsit cum haberet liberos naturales, vel quę iterum nupsit nullos habens liberos ex priore matrimonio, sed naturales tantum, quibus certum est bonorum maternorum de-

beri Falcidiam non minus quam justis, l. si suspecta §. 1. D. de inoff. test. Erat quidem lex tituli hujus etiam de liberis prioris matrimonii, sed in his ut dixi hodie supervacua est.

XXX. Enarratio.

ID est, debita portio) l. Papinianus 8. §. unde, D. de inoff. testam.

Sed naturales tantum) Hoc accepit à Græcis Basilic. libro XLI. tit. IV. cap. ult quod tamen & Bartolo venit in mentem ex l. si suspec. ut heic etiam refert Fulgosius. Addunt Græci huic constitutioni non esse locum, si mater pro filia dotem dederit. Vide Glossam & Ioannem Fabrum heic.

XXXI. De petitione hereditatis.

V. tit 3. lib. 5. D.

NOn caret ratione quod priusquam proponeret generalem petitionem hereditatis, proposuit specialem de inofficioso testamento: nec enim idem jus est utriusque Generalis datur adversus possessorem juris, vel rei hereditariæ, nec heredem justum, sive sciat se non esse heredem, sive falso existimet se heredem esse. De inofficioso testamento datur adversus heredem verum & legitimum, qui ex testamento justo hereditatem, adiit, & adversus filium præteritum, qui accepit cum re bonam possessionem contra tabulas, l. filium, D. de bon. poss. con. tab. & contra fideicommissarium Trebellianum, l. 1. sup. de inoff test. Et

vbi ex alia caufa petitione hereditatis teneri dicitur heres fcriptus, aut fideicommiffarius Trebellianus, ut l. etiam §. idem dicendum & feqq l. item veniunt §. licet, D. eod id tunc duntaxat locum habet cum fideicommiffum, aut hereditas eis relicta eft injufto, aut inutili teftamento. Et rurfus quod dicitur, emptorem hereditatis teneri utili petitione hereditatis d. l. etiam §. 1. qui fcilicet emit ab eo, qui hereditatem pro herede poffidebat, hoc non habet locum, nifi deficiente venditore cum quo agi poffit, & eo deficiente in emptorem quafi in heredem ejus datur in fubfidium petitio hereditatis, ut l. Neratius, l. etiam in pr. & §. heredem D. eod. Sunt & aliæ differentiæ inter petitionem hereditatis generalem, & illam fpecialem. Petitio hereditatis de inofficiofo teftamento non tam rem perfequitur, quam etiam vindictam injuriæ five notæ exheredationis, & agit caufam doloris. quod nomen querelæ etiam demonftrat. Generalis eft patrimonii, five rei vindicatio. quapropter de inofficiofo teftamento filii nomine non agit pater invito filio, cujus injuria & indignatio eft l. Pap. in pr. D. de inoff. teft. qui ex alia caufa ageret, & peteret hereditatem etiam invito filio. Et præterea querela inofficiofi teftamenti tacita diffimulatione abolетur, ficut actio injuriarum, l. 1. fupra de in int. reft. min. & filentio quinquennii, l. fi quis filium in fi. fupra de inoff teft l. 2. C. Theod. de apoftat. non etiam alia petitio hereditatis, l. 7. hoc titulo l. pen. infra in quibus cau. ceff. lon. tem præf. quę & in hereditatem actio dicitur l. pater in fi. D. de cap. & poft l. reu. ut fequens in rem actio

ctio. De his quæ veniunt in petitionem hereditatis est S. C. diligenter explicatum in Digestis, quod Græci vocant Adrianum S. C. in l. quòd si possessor & l. sed & si lege §. pen. D. eod. quia factum fuit ex auctoritate Adriani Imp. l. 1. hoc tit.

XXXI. Enarratio.

Adversus possessorem juris) Qui quasi possidet, l. regulariter 9. D. de petit. hered. l. ult. in fi. D. si pars heredit. petat.

Vel rei hereditariæ) l. 49. & 10. D. eod.

Nec heredem justum] adversus eum qui pro herede, vel pro possessore possidet, l. 7. hoc titulo.

Sive sciat se non esse heredem) l. pro herede 11. D. eod.

Agit causam doloris) Ut ait Novella Valentiniani de libert. & succesf. eor.

Sicut actio injuriarum) l. non solum 11. §. 1. D. de injur. Vide librum XVII. Observat. cap. XVII.

Ex auctoritate Adriani) Ut apud Ulpianum tit. III. ex Senatusconsulto, quod auctore D. Adriano factum est, & in l. libertas 5. infra de excusat. l. pen. infra de magistratibus conven. Vetus inscriptio: EX SENATUSCONSULTO ET EX AUCTORITATE CÆSARIS D D.

de qua re disceptabatur in re præsenti, sive ager, sive quid aliud est, cum adversarium manu prenderit in ea re civilibus verbis vindicare. Vindicia, i. correptio manus in re, atque in loco præsenti apud prætorem ex XII. tab. fiebat. Ergo ut ad rem redeam, initio litis possessio statim non transfertur in petitorem, exceptis duobus casibus, si possessor nolit satisdare, & petitor satisdare paratus sit: si reus à petitore eam rem, qua de agitur, vi possederit, quæ fuit olim etiam Zeleuci lex, ut Polybius scribit XII. δεῖν κρατεῖν τὸν ἀμφισβητούμενον ἕως τῆς κρίσεως παρ' οὗ τὴν ἀγωγὴν συμβαίνει γίνεσθαι. At in liberalib. causis ex XII. tabulis semper vindiciæ dantur secundum libertatem, sive is homo de quo agitur, in libertate, sive in servitute fuerit sine dolo malo, l. lite, infra de lib. cau. l. si cui §. licet, l. ordinata, D. eod. l. 2. §. initium, de orig. jur. l. servum, §. 1. D. de procur. l. is autem, D. ex quibus cau. maj. l. 1. infra qui da tut. & pendente liberali judicio pro libero habetur.

XXXII. Enarratio.

SUum esse adserit] Ut in l. etsi forte 6. §. etiam, D. si seruit. vindic. servitutem sibi adserere, ἐκδικεῖν.

Ex jure Quiritium] Sic liberi qui sunt in potestate vindicantur, id est, adjecta causa ex jure Quiritium, l. 1. §. 1. D. eod. recte agitur, διὰ τῆς προσθήκης, *propter adjectionem*, ut aiunt Græci: nam liberi mei quasi mei sunt ex jure Quiritium, non ex jure gentium, sicut servi.

Petitio dominii) Actio in rem proprie petitio est. O ij

Vindicias possessionem appello) Vide lib. VII. tit. I.

Et in antiquis legibus] In l. Agraria.

Ut Gellius explicat] cap. x.

Apud Festum) In vindiciæ.

Vindiciæ appellantur) Glossæ : *Vindiciæ* : τὰ ἐν ἀμφισβητήσει πράγματα.

Et apud Gellium) d. cap. x. Vide editionem Gronovianam.

Si possessor nolit satisdare] d. loco Pauli.

Pro libero habetur) Vide Observ. lib. XVIII. cap. XXIII.

XXXIII. De usufructu, & habitatione, & ministerio servorum.

Vide tit. 4. lib. 2. Instit. tit. 1. & seqq. lib. 7. D.

POst vindicationem rerum corporalium, datur vindicatio incorporalium, veluti servitutum, ex his aliæ personarum sunt, aliæ prædiorum, l. 1. D. de servit. vel, ut loquitur l. Caius, D. de ann. leg. aliæ in personam, aliæ in rem. De servitutibus prædiorum est titulus qui sequitur. Hic vero est de servitutibus personarum. Nam per usumfructum, & habitationem prædia, vel mancipia, vel aliæ res personis serviunt, l. dominus, D. eod. non rebus, itemque per ministerium, quo nomine significantur opre servorum alienorum. Et nihil quidem videntur habitatio, & ministerium ab usufructu distare, non aliud habitatio esse quam ususfructus ædium, non aliud ministerium quam usufructus servi, lege 9. hoc titulo l. 3.

& 4. D. de opr. ser. Sed propria tamen quædam vis inest inhabitationis & ministerii verbo, quæ efficit, ne facile quis hæc jura si quæsierit, amittat, quæ si quæsisset nomine usufructus, amitteret. Usufructus amittitur fructuarii morte & capitis minutione & ἀχρηςία, id est, non utendo tanto tempore quanto usucapio completur rei mobilis, aut immobilis. Ministerium autem servi quandiu is servus vivit, his modis non extinguitur. Habitatio quoque quandiu ædes salvæ permanent, & is cui habitatio relicta, aut concessa est vivit, non amittitur capitis deminutione, uel non utendo, quia & si aliquatenus videatur is, cui habitatio aut ministerium servi concessum est usumfructum habere, fructuarius tamen non est, l. 2. D. de usufr. leg. & mors quidem ejus habitationem extinguit: quia jam habitari non potest ab eo in cujus facto habitatio consistebat, capitis deminutio, vel habitandi incuria non extinguit, quia habitationis nomen non tam respicit ad personam quæ habitat, quam ad rem ipsam, quæ inhabitatur, adeo ut habitatio sæpe accipiatur pro domo ipsa, l. cum antiquitas, hoc titulo, & satis sit ut consistat integrum habitandi jus ei cui datum est, si domus habitari ab eo possit, licet non inhabitetur Ministerium autem servi non extinguit negligentia, vel capitis deminutio, imo nec mors ejus cui ministerium debetur, quia in facto consistit factumve ministerii nomen significat ejus servi, qui hanc operam exhibet & quandiu servus vivit, tamdiu operæ debentur ei cui concessæ sunt heredive ejus. Usufructus in facto fructuarii consistit, l. 1. D. quand. dies

usuf. & factum significat ejus personæ, cui jus utendi fruendi competit. Ideoque persona ea non utente tempore legitimo, vel etiam mortua, aut non manente in suo statu ususfructus interit. Ergo omni capitis minutione quod jure veteri obtinuit. Ex l. pen. hujus tit. non interit minima capitis deminutione meritò, quia sublatæ sunt legitimæ mancipationes.

XXXIII. Enarratio.

PEr ministerium &c.] Theophilus in §. 3. de usu & hab interpretatur ὑπηρεσίαν, & Basilica in l. 9. hoc tit. Glossæ: ὑπηρεσία, *ministerium, officium, obsequium.* Operas & ministerium conjungit Justinianus in d. §. 3.

Non utendo tanto tempore) Ususfructus rei mobilis triennio amittitur: rei immobilis decennio inter præsentes, & vicennio inter absentes, l. pen. & non utendo per modum, qui in constituendo usufructu dictus est, §. 3. Inst. de usufr.

Et mors quidem ejus habitation. ext.) l. habitatio 11. hoc tit.

Capitis deminutio] l. legatum 10. D. de cap. min. l. si habitatio 10. D. de usu & habit.

Non extinguit negligentia) Inusus non extinguit, l. 2. D. de oper. serv. &. l. 2. D. de usu & usufr. leg.

Imo nec mors ejus cui minist. deb.] Is cui operæ legatæ sunt, moriens legatum ad heredem suum transmittit, d. l. 2. D.

Quia in facto consistit) In actu. l. 1. D. de oper. serv. ἐν πράξει, Basilica, *in facto.*

Legitimæ mancipat.) De quibus lib. 8. t. 48.

XXXIV. De ſervitutibus & de aqua.

V. tit. 3. lib. 2. Inſt. tit. 1. & ſeqq. lib. 8. D. tit. 3. lib. 39. tit. 20. lib. 35.

USusfructus, habitatio, miniſterium jura ſunt hominum, per quæ res liberis hominibus ſerviunt. Servitutes jura prædiorum, per quæ prædia prædiis ſerviunt. Illa cohærent perſonis, hæc prædiis urbanis uel ruſticis. Vel ex attributo & ſubjecto ſecundum Celſum, ſunt prædia qualiter ſe habentia, l. quid aliud, D. de verb. ſig. l. qui fundum, D. quemad. ſer. amit. ut Stoicis virtus eſt animus quodammodo ſe habens, animus ſpiritus quodammodo ſe habens. Virtus habitus animi, qui ſignificatur illo articulo, quodammodo, vel qualiter. Servitus habitus prædii. Quod ſubjicit, & de aqua, non de aqua eſt ſimpliciter, ut in tit. Digeſtorum de aqua, de qua competit ex XII. tab. actio in perſonam aquæ pluviæ arcendæ, ſed de ſervitute aquæ ductus, vel aquæ hauſtus, de qua eſt actio in rem confeſſoria & negatoria. ſicut de ceteris ſervitutibus perſonarum, aut prædiorum, l. 2. D. ſi ſerv. vind. Eſt autem in hoc tit. πρωθύστερον: Namque ſic meo judicio intelligi debet, de aqua & de aliis ſervitutibus, ut l. 3. aquæ ductus vel aliæ ſervitutes, & nos titulum Digeſtorum de rebus creditis ſi certum petatur, alias docuimus ſic eſſe accipiendum, ſi certum petetur de rebus creditis. Ideo autem de aqua, veluti per eminentiam, quia nulla eſt ſervitus alia, de qua tot ſint Conſtitutiones in hoc tit. ut de impuberum & aliis ſubſtitutioni

bus quod magna pars tituli sit de substitutione pupillari, & quod nulla ex omnibus rebus tantas habeat ad usum necessitates quantas aqua.

XVXIV. Enarratio.

JUra sunt hominum) l. quotiens 15. D. de servitut.

Servitutes jura pr.) Ex Cujacii sententia, cum servitutes simpliciter dicimus, jura prædiorum intelligimus.

Illa cohærent personis) l. 3. in fi. D. quibus modis ususfr. amitt. & l. si ususfructus 4. D. de novat.

Hæc prædiis urb. vel rust.) Quibus debentur, §. 1. Instit de servitut.

Animus spiritus] Seneca epistola L. *Quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus?*

Servitus habitus prædii] Qualitas inhærens quasi habitus, servitus insita prædio.

Ex XII. tabulis] l. 21. D. de statulib. l. 5. D. ne quid in lo. publ.

Et de aliis servitutibus] Vel primo ponitur genus, deinde species, de servitute aquæ, ut hic Odofredus.

Alias docuimus] In Paratitl. D. tit. de reb. credit.

XXXV. De lege Aquilia.

V. tit. 3. lib. 4. Inst. tit. 2 lib. 9. D.

POtuit actio legis Aquiliæ lib. IX. jungi cum actione injuriarum, & de bonis raptis, sed

hoc loco posita est, quod competeret olim actio legis Aquiliæ ex secundo capite, si quis non imposita servitute ædibus vicini, & neglecta forma antiquorum ædificiorum, luminibus vicini officeret; quamobrem novo & extraordinario judicio quasi ex lege Aquilia damnatur apud Zonaram à Theophilo Inperatore Petronas, ita ut virgis cæso ademptæ ædes addicantur mulieri, quæ agebat de damno injuria dato. Item quod competeret si contra servitutem jure constitutam extructo ædificio, aliquis vicino damnum injuria daret, vel si injuria derivaret aquam alienam, vel si ædificio posito inutilem vicini faceret aream, quos casus proposuit titulo superiore, l. 1. 4. 5. 6. 14. & illum de derivatione aquæ repetit l. 2. h.t. & adjicit alium in l. ult. si non imposita servitute pecoris pascendi immiserit pecus in agrum alienum: nec enim defecit his casibus actio legis Aquiliæ, & communes igitur fuerunt tam actioni in rem de servitutibus quam actioni legis Aquiliæ. Nec abs re igitur superiori tit. subjectus est titulus de l. Aquilia, i. de actione damni injuria, quæ ex l. Aquilia competit, quam puto in plerisque congruere cum actione damni injuria ex 12. tab. de qua l. quæcunque D. de obl. & act. l. 1. D. ad l. Aquil. & verbum rupsit, quod Festus interpretatur damnum dederit, & verbum sarcito, quod Festus interpretatur damnum præstato, solvito, ut l.2.& 3. h. t. Sed ut quodam loco Macrobius ait, quæritur sæpe novæ legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris, ut de ipsis, inquit, 12. tab. factum est, quarum ubi contemni auctoritas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cavebantur, in aliorum laterum nomina transierunt.

XXXV. Enarratio.

EX secundo capite) Vide Cujacium Parat. D. eod.

Apud Zonaram) Et Constantinum Manass.

Nec enim defecit) Quia suo corpore damnum non dat, utilis Aquilia datur.

De actione damni injuria) Vide Cujacium ad tit. de lege Aq.

Quod Festus interpretatur) In v. rupsit.

Quod Festus interpret. pr.) In v. sarcito.

Macrobius] Saturnal. II 13.

XXXVI. familiō erciscundæ.

V. tit. 2. lib. 10. ff.

VIndicatio rerum singularum corporalium, vel incorporalium est in rem, non in personam I. mera realis. Petitio hereditatis mista in rem & in personam, l. 7. supra de pet. her. l. sed & si lege §. propenult. D. eod. Sunt & tria judicia Divisionis ex XII tab. quæ sequuntur, in rem & in personam, Familiæ erciscundæ, Communi dividundo, Finium regundorum. Familiæ erciscundæ actio redditur inter coheredes sumpto à magistratibus arbitro de rebus hereditariis dividundis. Familia enim res hreditarias significat, l. pronuntiatio, §. I. D. de ver. sig. non nomina, non hereditatem. Nam & nomina ipso jure divisa sunt inter coheredes ex XII. tab. lege 6. hoc titulo, & hereditas dividi non potest, lege 8. D. de rei vindic. lege 4. D. Com. divid. nisi hereditas accipia-

tur pro rebus corporalibus quæ in hereditate continentur, ut l. 3. hoc titulo, & §. quædam, Instit. de act. familiæ erciscundæ actionem esse de hereditate dividenda, & can. nunquid 28. q. 1. fratres habere erciscundæ hereditatis consortium. In Glossis veterum, Erciscundæ familiæ, διαιρέσεως οὐσίας. Ercitus διαίρεσις ὑπαρχόντων, à quo inercta, indivisa apud Festum lego. Verum non de rebus tantum hereditariis dividendis hæc actio est, sed etiam de præstanda invicem indemnitate, quæ sunt actiones personales ut si unus ex coheredibus sumptus fecerit bona fide in rem hereditariam, vel si rem hereditariam absumpserit, deteriorem fecerit, vel si solus ex ea fructus perceperit, si eam sustulerit l. 3. & 19. hoc tit. l. item Labeo §. familiæ, D. eod. Illæ de rebus hereditariis dividundis, actiones reales sunt, quia uterque se heredem esse adserit, uterque hereditatem petit, alio tamen genere quam quo agitur petitione hereditatis: qui enim agit petitione hereditatis, se heredem esse ait, adversarium heredem esse negat in judicio familiæ erciscundæ adversarium fatemur esse heredem, l.1.§. & si possessor, D. si pars her. pet. l. fundus qui dotis §. si ego, D. eod. tit. sicut in communi dividundo adversarium esse socium, in finium regundorum adversarium esse adfinem.

XXXVI. Enarratio.

SUnt & tria judicia) l. 1. D. eod.

Inter coheredes) Apuleius IX. Metam. *Nec erciscundæ familiæ, sed communi dividundo formula dimicabo.* Judicia autem fa-

miliæ erciſcundæ, & communi dividundo ideo inſtituta ſcribit Theophilus de action. §. 20. quia communio diſcordias ſolet excitare. Petrus Ravennas ſermone CLXII. *Hereditas mundana ante poſteris infert jurgia, quam conferat cenſum: antequam dividat facultates ſcindit heredes antequam debitas tradat ſingulis portiones, ſucceſſores ipſos diſſecat, & mittit in partes.*

Sumpto à magiſtratibus arbitro] In actione etiam finium regundorum tres arbitri ſumuntur ex 12. tab. vide Cujacium Obſervat. libro V. ca. XXI. & inf. tit. XXXIX. Coheredes igitur, vel ex conventione res hereditarias dividunt: & tunc fratres conſortes pietatis officio fungi dicuntur in l. ult. D. eod. Qua in re notandum eſt, quod ſcribit Divus Auguſtinus in ſermone de communi vita clericorum: *Ad ipſum ſane*, inquit, *quia major eſt, pertinet diviſio, & ad fratrem ejus electio.* Qua de re vide Cujacium ad l. 2. infra quando & quibus qupars debetur ex bon. decur. vel arbitrum à magiſtratibus ſumunt.

Nomina ipſo jure] l. fundus qui dotis §. ult. Quintilianus declamatione CCCXXXVI. *Patri tuo credidi, cujus ex parte dimidia heres es. An non poſſum à te petere ſemiſſem? petere utique poſſum.* Sic legendum videtur, niſi malis ita legere: *aſſem non poſſum*, ut paulo ante: *nunquid petere à te ſummam poteſt? minime, ut opinor.*

Hereditas dividi non poteſt] Sive, ut aiunt Greci, ἡ κληρονομία, ἤγουν τὸ δίκαιον αὐτῆς οὐ διαιρεῖται: *hereditas, id eſt, jus ejus non dividitur.*

Ut l. 3. hoc titulo) Et l. 2. l. 51. §. 1. D. eod.

Ercitus] Joseph Scaliger legit, *erctus citus* quem vide.

Apud Festum] Festus: *Increta, indivisa.* Legit igitur, *inercta, indivisa.*

Adversarium fatemur esse heredem] l. qui familiæ 37. D. eod. si Basilica sequamur. vide tamen Cujacium Observ. IX. 36.

Adversarium esse adfinem] Ut in l. pen. D. fin. regund. Festus: *Adfines, in agris vicini.* Glossæ Philoxeni: *Adfinis, ἀσχτέρμων.*

XXXVII. Communi dividundo.

V. tit. 3. *lib.* 10. *D.*

Communi dividundo actio redditur inter alios socios. Imo & inter coheredes, l. inter, D. fam. erc. l. quibus, D. pro soc. Sed plenior est actio fam. erciscundæ, quia in eam veniunt non tantum quæ erant in bonis, sed etiam quæ erant ex bonis mortis tempore, veluti res commodatæ, aut depositæ, d. l. inter in pr. & non est de una re, nec iterari potest, nisi ex magna causa. communi dividundo de una re agi potest, & subinde modo de hac, modo de illa, l. si filia §. familiæ, l. fundus mihi, D. fam. erc. l. 4. §. hoc judicium, D. eod. tit. Habet autem utraque mistam causam: Nam & actioni Communi dividundo inest actio pro socio, & quælibet præstatio personalis, l. 4. §. sicut.

XXXVII. Enarratio.

IMo & inter coher.) Si extra causam hereditatis res communes habeant, ut aiunt Græci ad d. l. inter. Imo inter eos quoque, quibus hereditario jure communis res est, potest & communi dividundo agi, d. l. quibus.

XXXVIII. Communia utriusque judicii tam familiæ erciscundæ quam communi dividundo.

ITem hoc habet utraque commune, ut bonæ fidei sit, l. 3. hoc tit. sicut petitio hereditatis. Ut per arbitrum aut ex conventu divisione facta teneatur alter alteri evictionis nomine præscriptis verbis quasi ex empto venditio, aut permutatione, quia divisio instar emptionis & permutationis obtinet. l. 1. hoc tit. etiam si de evictione pactum vel stipulatio non intervenerit, l. 14. sup. fam. erc. uno casu excepto, quo pactum vel stipulatio necessaria est, si sciens coheres, vel socius rem in ea causa esse ut evinci possit, adjudicatam sibi eam rem acceperit & possederit, l. 7. hoc tit. Item illud commune est utriusque judicii, ut à non jure dato arbitro facta divisio, ratihabitione, aut consensu sociorum confirmetur, l. 2. hoc tit. Ut res, quam coheres vel socius emerit sibi ex communi pecunia, non fiat communis, l. 4. Ut instrumenta communia apud eum deponantur, quem præses provinciæ elegerit, l. 5. Velim addi, vel arbiter ipse divisionis, l. 5. D. fam. erc. secundum generalem definitionem l. 2. C. de ped. jud.

Nam & divisio bonorum hodie vel per arbitrum fit datum specialiter, vel per præsidem extra ordinem. Ut corpora quæ desierunt esse communia fortè conventione sociorum, aut destinatione defuncti, neutro in judicio veniant, l. 9. quanquam quæ nunquam fuerunt communia venire constet in judicium familiæ erciscundæ, ut dixi supra, veluti res depositæ, aut commodatæ defuncto. Sunt & communia utrique judicio alia pleraque quæ non recensentur in hoc titulo: Utramque esse duplicem, utramque perpetuam legitimam, quasi ex contractu, & alia quædam.

XXXVIII. Enarratio.

Sicut petitio hereditatis) l. ult. in fi. sup. de petit. hered.

Ex conventu) συμφώνῳ.

Divisio instar emptionis) Divisio, δίχα μεν, vim emptionis obtinet, Bas.

Et permutationis) Et est actio præscriptis verbis: videntur enim partes hereditatis inter se commutare, Græci ad leg. 14. supra famil. ercisc.

Etiamsi de evictione pactum) Judex jubere debet, ut de evictione sibi invicem caveant. Si vero id omiserit, ipsi inter se super evictione convenire possunt. Græci ad d. l. 14. Sed etsi nihil convenerit, alter alteri evictionis nomine tenebitur.

Ut dixi supra) Titulo XXXVII.

Utramque esse duplicem) l. 10. D. fin. regund. l. 2. §. in familiæ, l. 44. §. qui familiæ, D. famil. ercisc. l. 2. §. 1. D. comm. divid. l. 1. §.

ad hæc, C. de ann. except.

Legitimam] Dictum supra tit. xxxvi.

Quasi ex contractu] §. 3. & 4. Instit. de obligat. qu. ex contr. Sed & alia ratione utraque duplex est, quia ex duobus constat, id est, rebus & præstationibus, l. 22. §. pen. D. famil. ercisc. l. 4. §. sicut, D. comm. divid.

XXXIX. Finium regundorum.

V. tit. 1. *lib.* 10. *D.*

INter judicia divisionis pono etiam actionem de finibus, qui forte confusi, vel obscurati, vel occupati sunt dirigendis, dirimendis, disterminandis inter adfines, quam veteres Galli interpretantur (plet de bonnes) actionem arbitrariam, ut rei vindicationem, non bonæ fidei, & dicere possim de finibus erciscundis, ut Apulejus in Metamorphosi, viæ erciscundæ. Nec ambigitur, quin sit mista actio in rem & in personam. Est igitur quadriga mistarum actionum hæc, Petitio hereditatis, Familiæ erciscundæ, Communi dividundo, Finium regundorum, quas tamen omnes existimandum est plerunque magis esse in rem quam in personam, l. si quis cum, D. Comm. divid. l. furiosus, D. de obl. & act. 1. principaliter esse in rem: nec enim sunt ex contractu, & hereditatem potissimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate aut re communi, vel etiam fines, ut No. 69. Sed & rationem admittit actio finium regundorum ejus, quod ad finem adfini dare facere oportet, §. si finium Inst. de off. jud. l. 4. §. 1. D. fin. reg. quæ actio

personalis est, & qua personales etiam eæ actiones sunt, ideo neque usucapio eis obstat, neque præscriptio longi temporis. i. x. aut xx. annorum: quæ tamen alio respectu, qua reales magis sunt, videretur objicienda, sed placuit exigi xxx. annorum spatium. Quia igitur actio finium regundorum datur si lis consistat intra pedes quinque) hic enim est finis finium) actio in rem si amplioris terræ controversia sit: hæc perimitur præscriptione longi temporis, illa non item, & quod ait l. pen. hujus tituli quinque pedum præscriptionem esse summotam, hoc est de quinque pedum controversia arbitros tres ex xii. (sicut in vindicationibus ex lege, si vindiciam falsam tulit) vel arbitros singulos ex lege Mamilia judicare non observata præscriptione longi temporis l. ult. Cod. Theod. eod. & ut additur in eod. Cod. hac sola præscriptione actorem repelli: Si veteribus finem cum signis limes inclusus congruum erudita arte præstiterit, in concilio Spalensi ii. Si veteribus signis limes præfixus monstraverit reo jus esse retentionis. Et signis ut poëta ait, signare campum: & Arcadius Augustus apud Gramaticos: Cum signis & sigillis terminos constituimus. Ex lege xii. & lege Mamilia non erat usucapio intra quinque pedes, quoniam hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, ut Aggenus Urbicus ait, & iter quidem ad eundum ambulandum i. servitus itineris cum prædio usucapi potest, iter ad culturas vel ut loquitur Varro, iter limitare usucapi non potest, sed neque longo tempore adquiri l. pen. & ult.

XXXIX. Enarratio.

INterjudicia divisionis) τὰ ὁρθέντα διὰ χωρίζοντα τὴν δὲ τὴν γῆν ὑπὸ τῆς πλησιοχώρου, ἢ τοῖς συγείτοσι: *Termini separant agros inter se confines*, ut aiunt interpretes Hermogenis.

Inter adfines) Homerus Iliade M.

Ἀλλ᾽ ὥστ᾽ ἀμφ᾽ οὔροισι δύω ἄνδρε δηριάασθον
Μέτρ᾽ ἐν χερσὶν ἔχοντες ἐπιξύνῳ ἐν ἀρούρῃ.
Sed sicut de finibus duo contendunt
Mensuras in manibus tenentes communi in arvo.

Ut rei vindicationem) l. qui restituere 68. D. de rei vind.

Quin sit mista) l. 1. D. fin. reg. §. quæ actiones, de action.

Petitio hereditatis) l. sed etsi 25. §. petitio, D. de petit. hered.

Si lis consistat intra pedes q.] Theodorus Hermopolites heic scribit, *finium regundorum actionem dari*, ἐντὸς πέντε ποδῶν οὔσης ζητήσεως εἰ δὲ πλείονος γῆς τὴν in rem. Vide leg. si finalis, C. Theod. eod. tit.

Tres ex XII. &c.] M. Tullius 1. de LL. *Quoniam usucapionem* XII. *tabulæ intra quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus, nec Mamilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus.* Vide Observat. libr. V. cap. XXI.

Si vindiciam falsam tulit) Festus in v. vindiciæ: Et in XII. *Si vindiciam falsam tulit, ... Si velit is, arbitros, arbitros tres dato.*

In concilio Spalensi II.) C. II.

Ut Poëta ait) Virgilius Georg. I.

Apud Gromaticos] Varios auctores de limitibus.

Aggenus Urbicus] d. lib. de limitibus.

Vel ut loquitur Varro] Lib. IV. de L.L.

Longo tempore) Vide Cujacium ad leg. 4. in fi. D. de usurpat. & usucap.

XL. De consortibus ejusdem litis.

IN Basilicis, *περὶ κοινωνίας τῆς αὐτῆς δίκης)* Quia ut rei, ita litis ejusdem est societas quædam, quotiens ejusdem rei nomine plures agunt, aut conveniuntur, & consortes ejusdem litis quorum communis est res in judicium deducta, qui Eschylo *σύνδικοι*, cujus interpres: *σύνδικοι λέγονται οἱ ἴσον μέρος ἔχοντες ἐν τῇ δίκῃ τῆς αἰτίας.* alias Pindaro, *σύνδικοι* sunt testes illo loco, *σύνδικος δ' αὐτῷ Ἰολάου τύμβος.* Nobis Syndici actores sunt, vel defensores civitatum aliorumve corporum, l. placet, supra de Episcopis & clericis, qui procuratorum partibus funguntur, lege 6. §. pen. D. quod cujusque univ. Vel consortes ejusdem litis sunt socii inter quos communis est ea res, de qua litem simul omnes contestantur, vel unus eorum tantum. Sed si unus tantum litem contestatur suo nomine & pro parte sua, ex lege Constantini si agat repelli potest, præscriptione hujusmodi quod agat non adjuncta persona consortium, vel si conveniatur tueri se potest hac exceptione: Quod habeat consortes, l. 1. Cod. Theod. de dom. rei quæ pos. 5. & inde Sidonius Apollinaris IV. Epist. Non est cur dicere incipias, habeo consortes, nec dum celebrata

divisio est, quod creditoribus malis dicitur bene. Sed hoc ante Constantinum non obtinuit. Nam & cum quo consortium ei collibuisset actor preteritis aliis, vel si haberet actor consortes sine voluntate eorum pro parte sua experiri potuit. Et potest etiam hodie ex l. 1. hujus ti uli restituto in re antiquo, & sublata lege Constantini pro sua quisque parte & persona agere & respondere indistinctè, sive unius fori sint consortes omnes, sive diversi, & sive litem jam omnes simul contestati sint, vel defunctus, cui heredes extiterunt, ut l. si petitor, & l. non idcirco, D. de jud. l. tutores §. pen. D. de admin. tut. sive nunc primum judicium dictet, vel accipiat unus eorum pro parte absentibus aliis, & male Accursius l. 1. addit hæc verba, post litem contestatam ab aliis. Potest etiam communi nomine unus in solidum agere sine mandato consortium oblata satisdatione de rato, vel defendere oblata satisdat. judicatum solvi, l. 2. h. t. sive cæteri, qui modo absunt, litem contestati sint, sive solus ipse litem contestari velit: Nam hæc verba l. 2. Post litem legitime ordinatam, non significant litis contestationem. aliud enim est litem ordinare, aliud contestari. Ordinare est præparare & constituere personam actoris, & rei & judicis, ac se præmunire, l. Pap. §. 1. & 2. D de inoff. test. & quod ordinabatur in l. 20. D. de prob. id est, præparabatur in l. liberis §. ult. D. de lib. cau. & Festus, ordinato judicio partes litem contestari. Igitur sententia l. 2. hæc est, consortem cavere de rato, vel de judicato post litis ordinationem, & ante litis contestationem, ut l. Ponponius §. pen. D. de

procur. Non inficior, & post litis contestationem cavere eum, si forte post litem ab omnibus, vel adversus omnes contestatam, alii abesse cœperint, & unus communi nomine rem persequi velit, arg. l. nihil, sup. de procurar. Ergo personis, quibus sine mandato agere licet, l. sed & eæ personæ, D. eodem, consors adjungi potest ex d. l. 2.

X L. Enarratio.

IN Basilicis) Libro XII. tit. III.
IV. Epistolarum) Epistola XXIV.

Aliud enim est item ordin. al, cont.) Vide Cujacium observat. libro XVIII. cap. XXIII. & recitat. ad l. 20. de probat. libro XLIII. Digest. Salvii Juliani.

Et Festus) In v. contestari.

X L I. De noxalibus actionibus.

Vide titulum quartum lib. 9. ff. & tit. 8. lib. 4. Instit.

NOxales actiones sunt in personam, non in rem, ex privatis delictis servorum, quæ commiserunt inscio, aut sciente & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur, ut dominus noxæ dedat servum, sed ut damnetur damnum sarcire quod fecit servus, pœnamque præstare, l. 3. hoc titulo. Nam pœnales, & pecuniariæ actiones sunt, l. 10. §. quotiens, D. de comp. & eleganter l. 6. §. 1. D. de re jud. solius noxæ deditionis nullum jucium esse, sed pecuiariam condemnationem

præcedere, noxæ deditionem sequi. Denique ut ex edicto de his qui effuderint vel dejecerint, patet, alterius judicii adjectionem esse. Quod etiam exemplum sententiæ monstrat in titulo de off. jud. IV. Inst. P. Mævium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione est litis æstimatio, in solutione deditio ex duodecim tab. videlicet antequam actum sit judicati, l. item veniunt §. idem recte, D. de pet. her. Nec tamen noxæ deditio etiamsi dominum liberet condemnatione, eo liberat quod ex delicto servi ad eum pervenit, l. pen. hoc titulo. Recte dixi, ex privatis delictis. Nam legibus judiciorum publicorum fere omnibus servi rei fieri possunt, l. hos accusare, §. omnibus, D. de accus. non legibus privatorum, quia cum servo nulla actio est. Recte, inscio, aut vetante domino. Nam si sciente nec vetante quod vetare potuit, vel jubente, vel opem & consilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & suo nomine tenetur in solidum, l. ult. Recte autem vindicationibus junguntur noxales actiones, quia actio ad exhibendum, quæ sequenti titulo proponitur, tam noxali judicio acturo datur, quam vindicaturo, l. 3. §. si quis noxali, D. ad exhib.

XLI. Enarratio.

INscio, aut sciente, &c.] l. 2. 3. & 4. D. eod. l. 2. 3. & 4. hoc titulo, l. 1. §. 1. D. si famil. furt. fec. dic.

Noxæ deditionem sequi) Vide Cujac. Notas Instit. eod.

Aut noxam dedere) Ut in §. 1. Instit. de offic. jud. id est, ipsum corpus quod deliquit, & noxa igitur pro reo, ut Græcis βάραθρον. βαράθρου ἄξιον, Ammonius. Vide Cujacium ad §. 1. Istit. eod.

Fere omnibus] Excepta l. Julia de vi privata, d. l. hos accusare.

XLII. Ad exhibendum.

V. tit. 4. *lib.* 100. *ff.*

Actio igitur ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, datur tam propter noxales actiones, quam propter vindicationes, & est veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, ut interdictum de liberis exhibendis est præparatorium interdicti de liberis deducendis, lege 3. §. 1. D. de lib. exhib. si res mobilis sit, lege quod legatur, D. de jud. l. adversus, inf. de cri. exp. her. Exhibitionem enim sequitur vindicatio, quæ directa & principalis actio est, l 3. §. ibidem, l. si quis hominem, D. eodem, nisi arbitrio judicis rem adversarius restituerit. Nam exhibendi verbum etiam restituendi significationem recipit, l. Julianus §. quantum, D. eodem & in l. pacto, sup. de pac. exhibendis, i. restituendis. Vel exhibitionem sequitur noxalis actio, & noxæ deditio vindicationem parit quasi domino ei cui servus noxæ deditus est, noxæ enim deditio mutatio dominii est. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio, lege penult. D. depos. quia magis in id quod interest, quam in rem datur, & sane qui judici jubenti exhiberi non paret,

quod jussum arbitrium dicitur passim, & præceptum, l. 7. hoc tit. condemnatur in id quod interest, l. Jul. §. ult. D. eod. vindicatio certi actio est. Utraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exhibitoria actio dicitur ad exhibendum, ut redhibitoria, ad redhibendum, l. 28. D. de ædil. ed.

XLII. Enarratio.

PRopter noxales actiones] l. 3. §. si quis, D. eodem.

Propter vindicationes] l. 1. eod. & d. l. 3. §. est autem.

Si res mobilis sit] Nam res immobiles satis se exhibent: & ideo Græci res immobiles vocant οὐσίαν φανερὰν, *substantiam obscuram & nec manifestam*, Lysias contra Dogitonem.

Nam exhibendi verbum etiam restit. &c.] Itaque auctores Basilic. actionem ad exhibendum restitutoriam vocant, ἀποκαταστατικὴν ἀγωγὴν, ad l. ult. hoc tit.

Noxæ enim deditio mutatio dom. est] Per noxæ deditionem servi dominium à veteri domino in perpetuum recedit, §. 3. instit. de noxal. act.

Quia magis in id quod interest] Cujus incerta quantitas est.

Utraque arbitraria] Rei vindicatio arbitraria est, l. qui restituere 68. D. de rei vindic. & exhibitoria, l. 3. §. ibidem D. ad exhibend.

XLIII. De aleæ lusu & aleatoribus.

V. tit. 5. lib. 11. D.

SEquitur titulus, de aleæ lusu & aleatoribus, secundum ordinem edicti perpetui, cujus rationem exposuimus in Digestis. Cæterum is quidem titulorum ordo hic observatur, sed non etiam rerum continuata series. nec enim res ulla præcedit cum qua conferri hic titulus possit. Aleæ nomen omnem fortunæ lusum complectitur, nec dum talorum aut tesserarum jactarum è pyxide. i. fritillo vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo versu Juvenalis, Partos gladio vel pyxide nummos, neque tamen omnis generis alea legibus prohibetur, excipit Justinianus prima Constitutione tituli hujus, ludos quinque, quod virtutis causa suscipiantur, ut l. 2. D. eodem, l. qua actione §. si in collutatione, D. ad l. Aquil. *μονόβολον*, id est, singularis saltus, *κοντομονόβολον*, saltus conto suffultus, *κυντανὸς*, *κόνταξ χώρις τῆς πόρπης*, jaculatio hastæ, pili vel conti sine cuspide, quæ Quintani jaculatio dicitur ab inventore, hodiéque Quintana vulgo. *περιχυτή*, colluctatio, *ἱππική*, Troia, sive Pyrricha, curriculum equorum, cui similes sunt *κιντζού..ρα* & *τόρνε*, ludi explicati à Nicephoro Gregora libro decimo. Cæteri interdicti sunt, non tantum si pecunia posita ludatur, sed etsi quod maxime notandum est, positis lupinis, argento Comico, in vicem pecuniæ veræ postea persolvendæ victori, l. 1. hujus tituli, l. 25. & l. ult. sup. de episc. aud. & est non leve crimen, si

quis vetita luserit alea, cujus odio multa singulariter recepta sunt, ut condictio quasi indebiti competat ei, qui victus alea sciens ultro solvit, id quod in alea omisit, vel eo cessante, in urbe præf. urbi, in municipiis patri, aut defensori civitatis, aut præsidi provinciæ, ut erogetur in opera publica. Fuit olim ejus rei in urbe cura ædilium. Martialis. Ædilem rogat udus aleator. & alio loco: Nec timet ædilem mota spectare fritillo. & Seneca, loca ædilem metuentia, popinas, ubi plerunque luditur alea, & prostibula & fuit olim pœnalis actio in quadruplum, hodie in simplum, famosa, ut opinor. nam & aleatorum nomen infame quamobrem tesserarios se appellari malebant, ut latrones, πορισάς. Item receptum est, ut susceptori aleatorum, qui aleatoribus ipsis longe nequior est, impune fiat furtum, & injuria, damnumque detur impune; & ut qui cogit ad ludum gravi multa coërceatur, vel ducatur in latomias, aut vincula publica, l. 1. & 2. D. eodem. Et ut conditionem ejus, quod alea lusum est, nulla præscriptio obstet, nisi annnorum L. quod & l. 1. hujus tituli fuisse cautum Eustathius auctor est lib. de temporibus. Et ut arcanæ popinæ in quibus alea luditur, publicentur, l. 2. hoc titulo, quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum lusu, quasi scilicet magis in aleæ speciem, quam virtutis cadat. Et ut victori nulla sit petitio ejus quod alea vicit, ut l. periculi D. de nau. fœn. & sane si retentionem non habet, & petitionem multo minus.

XLIII. Enarratio.

EPyxide,i. fritillo, vel phimo) Vetus Juvenalis Scholiastes ad versum quintum. Sat. XIV. *Fritillus, pyxis cornea, quæ fimus dicitur Græce.*

Illo versu Juvenalis) Sat. XIII. rectius, tamen, ut videtur, idem Scholiastes: *Veneno*, inquit vel gladio. Idem Juvenalis Sat. VI.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro.

Lactantius III. 15. *Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.*

Κοιτομανδάβολον] Aliud est κοιτοπαίκτης, cujus meminit Balsamo ad canon. I. Synodi VI. in Trullo: contiludium, contiludicrum, de quo Julianus Imperator in ænigmate, εἰς κοιτοπαίκτην: quod quia nondum ineditum est, non gravabor heic adscribere.

Ἰουλιανοῦ δυσσεβοῦς αἴνιγμα εἰς τὸν κοιτοπαίκτην.

Ἔστι τι δένδρον τῶν ἀκτόρων μέσον,
Οὗ ῥίζα καὶ ζῇ καὶ λαλεῖ καρποῖς ἅμα,
Ὥρα δὲ μιᾷ καὶ φυτεύεται ξένοις.
Καὶ καρπὸν αὔξει, καὶ τρυγᾶται ῥιζόθεν.

Ejus interpretationem eruditis relinquo. Hinc κοιτοπαικτικὴ cujus meminit Nicephorus Blemmidas in Epitome Logices capite tertio.

Troia sive Pyrricha) Scholiastes Hephæstionis: ἡ καλουμένη πυῤῥίχη, ἔνοπλος ὄρχησις οὖσα. Athenæus libro decimo quarto. πολεμικὴ δὲ δοκεῖ εἶναι ἡ πυῤῥίχη, ἐν ὅπλοις γὰρ αὐτὴν παῖδες ὀρχοῦνται. Eustathius ad Iliad. ἦν δὲ πολεμικὴ

ὄρχησις καὶ ἡ πυρρίχη. Servius in v. Æneidos: *Ut ait Suetonius Tranquillus, lusus ipse quem vulgo Pyrricham appellant.* Vide Suetonium Julii cap. XXXIX. & Octav. c. XLIII.

Κιντζούθρα] Cujacius depravatam lectionem secutus est, & interpres Joannis Cantacuzeni. Joannes Meursius in Glossario Grecobarbaro legit, καὶ τζοῦθρα. Cantacuzenus historiæ libro primo capite quadragesimo secundo, καὶ τὴν λεγομένην ἣν τζούστριαν καὶ τὰ περναμένα, forte legendum, τζούστραν.

Et τόρνε) περνεμένα, Cantacuzenus loco citato. Aliis τορνεύσατα. Auctor Græcobarbarus ineditus: καὶ ἀπάνω εἰς τὰ τραχήλια τοῦ εἰς τὰ τορνεύματα. torneamenta.

Argento comico) Aurum comicum, Plautus Pœn. Act. III. Sc. II.

Vetita luserit alea] Horatius Carminum libro tertio Ode vigesima quarta. *seu malis vetita legibus alea.*

Martialis] Lib. I epigr. ult.

Et alio loco] Lib. XIV. I.

Seneca] De vita beata cap. VII.

In quadruplum) Asconius Pedianus in divinationem: *Quadruplatores* (ex quorumdam sententia) *eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut aleæ.*

Aleatorum nomen infame) Apud Græcos. Theophrastus περὶ ἀπονοίας: μηδεμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι, ἀλλὰ κηρύττειν, μαγειρεύειν, κυβεύειν, &c. ait, hominem perditum à nullo turpi artificio se abstinere, præconem esse, coquum esse, aleatorem esse. Inter artes quæ à Romanis etiam improbantur Cicero ponit ludum talarium, libro primo de Officiis.

Quamobrem tesserarios] Ammianus Marcellinus libro vigesimo octavo. *Quidam ex iis, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoque se cupientes appellari tesserarios.*

Nisi annorum L.) Vide Cujac. lib. de temporibus cap. XXXII.

XLIV. De religiosis & supmptibus funerum.

Vide tit. 7. lib. 11. D.

POssit hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in hoc libro, ut in eas intelligamus non cadere res religiosas. Pro certo constabat sacras, aut sanctas vindicari non posse quasi nostras. Non possunt etiam jure dominii, quasi nostræ vindicari res, aut loca religiosa, veluti monumenta aut sepulchra, in quæ mortuus illatus est, l. 4. hoc titulo, aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non usucapi, non permutari, non pignerari, non vendi specialiter, nec nisi modica sint loca venditioni prædii accedunt, l. 5. D. de sep. viol. l. in modicis, D. de cont. emp. nec enim Mausolea accedunt. De sumptibus funerum, qui eos fecit, si alia ei actio non sit, etsi ad eum non rediit res defuncti, datur ei actio funeraria similis actioni negotiorum gestorum, adversus heredem, aut bonorum possessorem, aut patrem ad quem præmortuæ filiæ dos rediit, & datur ante privilegia, l. pen. D. eodem & agitur etiam extra ordinem eorum nomine, quæ quis pio functus officio consumpsit in morbum defuncti, l. 3. hoc titulo.

XLIV. Enarratio.

NOn vendi specialiter) Obstat lex , si per imprudentiam 51. §. si quis locum, *D.* de evict. si Claudii Salm.interpretationem sequamur : nam locum ibi accipit pro monumento ad inscriptionem Herodis Attici. Omnino male : monumenta enim vendi non possunt. Species d. §. hæc est : Titius locum purum vendidit. Heres autem venditoris voluntate emptoris in eo sepultus est. actio de evictione intercidit, hoc enim casu emptor proprietatem amisit : quia religiosæ res in nullius dominio sunt. Nec est , cur queratur emptor , cum voluntate ejus venditor ibi sepultus sit.

Nec enim Mausolea acced.) Isidorus Originum decimoquarto cap. XI. *Mausolea sunt sepulchra, seu monumenta Regum à Mausoleo Rege Ægypti.*

Aut patrem) vel maritum , si dotem lucretur , l. etsi quis 14. §. ult. l. in eum 16. l. Neratius 20. §. pen. & l. Celsus 22. D. eodem titulo apud Hebræos hæc inter appendices recensentur, ut medicorum cura uxori à marito præstetur , si ægrotaverit : ut ab eo redimatur, si capta sit ab hostibus ; ut sepeliatur ab eo , si fuerit mortua , ut ex Maimonide refert Seldenus in libro de successionibus ad LL. Hebræorum.

Quæ quis pio functus officio) Sumptus in cadaver communi humanitatis jure & pietatis gratia facti, non repetuntur : quia tamen sine pietatis intentione nemo alienum cadaver funerat, Onosander Strategici capite tri-

gesimo sexto, ὁσία μὲν γὰρ καὶ ἡ περὶ τοὺς ἀποιχομένους εὐσέβεια. Judex despiciet, an quis in hoc fuerit pius, ut mortuum sepeliret, ne in sepultus jaceret, non etiam ut suo sumptu id faceret. Certe si testatus sit, quo animo faceret, nullam quæstionem patietur, l. etsi quis 13. sed interdum, D. eodem titulo.

FINIS.

ADDENDA.

TOMO I.

PAg. 20. lin. 32. in Natali D. Nicetas Serrarum Epis. in catena in Matth. cap. XI. v. XI. οὐ γὰρ ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν, οὐδὲ ὁμοίως ἀνθρώπῳ τέχθη, ἀλλὰ ξένον τινὰ τόκον καὶ παράδοξον οὐκ ἐκ γυναικὸς ἁπλῶς, ἀλλ' ἐκ παρθένου κυηθείς: *Non enim nudus & solus homo erat, neq; humamore genitus, sed mirabili quodam & insolito conceptu, non ex muliere simpliciter, sed ex virgine editus.*

Pag. 21. lin 6. Deus & homo. vide sermonem D. Augustini de diversis LII.

P. 31. lin. 23. Epist CXXXVII. & sermon XXXI. de divers. in exemplo libelli dati à Paulo sancto Augustino.

P. 33. lin. 8. ecclesiæ. S. Basilius apud Nicetam in catena in Matth. cap. V. vers. 42. *παρὰ τοῖς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πτωχῶν ἐμπιστευομένοις* : & paulo post: *τῷ τὰ τῶν πτωχῶν οἰκονομεῖν πεπιστευμένῳ*

P. 72 lin. pen to. 1. Gregorius Turon. Mirac. lib. I. cap. XIX. *Multos vidimus, qui vel in Iordane, vel in aquis Levidæ urbis tincti, &c.* & cap. XXIV. *ubi infans intinctus fuerit.*

P. 74. lin. 17. à fide devii. *Christi defugæ*, Prudentio περὶ στεφ. hym. I.

P. 77. lin. 14. de virginitate.

Καὶ τίμιον) S. Hippolytus in libro de Anti-Christo: *καὶ δείξει αὐτοῖς τὸ τίμιον σταυρὸν: ostendet ipsis*, (Judæis) *venerabilem crucem.*

P. 190. lin. 10. *leges.* Varro v. de LL. *orator dicitur agere causam.*

P. 199. lin. 31. Divus Augustinus in serm. IV. de diversis: *ut non sint susceptì nostri, sed advocati*: & Quæst.

P. 221. lin. 24. fragilitate. Quintilianus declam. CCCXXXVI. *Circumscripsisti fratrem, nec difficile fuit minorem.*

P. 268. lin. 4. collat. l. 2. C. de jur. propt. cal. dan.

P. 330. lin. 5. Hermogenis.

Dirigendis, &c.] Boëtius in Topica Cic. *Regi fines dicuntur, quoties unusquisque ager propriis finibus terminatur.*

FINIS.

TITULI LIBRORUM
novem Codicis, per literas.

A

I

N

V

Per litteras.

FINIS.

ADDENDA ET EMENDANDA
PARATITLIS DIGESTORUM.

PAgina 15, lin. 17, olim apud populum) romæ tantùm; nunc verò.

P. 17. lin. 6. sententiam) In senatu dicebant, sed qui à censoribus.

P. 32. lin. 26. fieri) possint: demandari non.

P. 40. lin. 16. *pro idoneo habeatur*) c. *in* 50. *aureos.*

P. 92. lin. 6. igitur est) Vindicationis,

P. ibid. lin. 21. videtur) *quòd præparet vindicationem*; *& in personam,*

P. ibid. lin. sequenti, exhibere) oportere.

P. 112. lin. 3. stipulatione] vel ex testamento.

P. 138. lin. 2. conductori] conducti,

P. 144. lin. 7. *transfertur*] *contra vero fiduciæ dominium transit in accipientem, creditorem*

III. De exceptione rei venditæ, & traditæ.

P. 153. li. 20. IN iis verbis. Hic etiam titulus commodissime applicatur superiori ac ratione, quod concurrat hæc exceptio de re vendita, & tradita, sive exceptio doti ex hæc causa, cum actione de evictione, venditore vindicante. Nam vel intentio ejus eli-

ditur per exceptionem, vel re ablata agitur de evictione. l. 17. supra. tit. prox.

P. 171. lin. 5. amovere] furto & expilationi,

P. 176. li. 10. pater enim est) ex concubinatu vel

P. 177. lin. 19. amissa , Leg. admissâ.

P. 183. lin. 17. gesserit] tutelam , vel in ea gerenda cessaverit.

P. 190. lin. 2. valet] Exceptâ curatione adolescentis. Est enim utraque, tutelæ scilicet & negotiorum gestorum , generalis actio. l. pro socio S. pro soc.

P. 275. lin. 2. possessionem) Si fortè amiserint vel repudiaverint bonorum possessionem.

P. 280. lin. 25. Ordo graduum] Intestati , ille de ordine graduum.

P. 287. lin. 28 habet] Leg. non habet.

P. 360. lin. 3. *causis) In omnibus negotiis, in omnibus rebus.*

P. 364. lin. 14. novatio] Novatio est.

P. 366. lin. 8. dando debitor creditorem,

P. 399. lin. 2. *fuisset*] *Pecuniæ redegisset.*

FINIS.

